

Ann-Marie Ivars

Amerikaminnen

*Återvandrare
och invandrare
berättar*

SLS • APPELL

AMERIKAMINNEN

Ann-Marie Ivars

AMERIKAMINNEN

Återvandrare och
invandrare berättar

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Appell Förlag, Stockholm
2020

Denna bok är nr 5 i serien SLS Varia och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.
Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2020

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Icke-kommersiell-IngåBearbetningar 4.0 Internationell (CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag och grafisk form: Maria Appelberg/Station Mir

Omslagsbild: Gruvarbetare i Colorado, USA.

Svenska litteratursällskapet i Finland, Utvandrarerna. Minnen om emigrationen från Finlands svenskbygder (SLS 990), fotograf okänd.

Typsnitt: Whitman och Franklin Gothic

ISBN 978-951-583-507-9 (tryckt utgåva, Finland) www.sls.fi

ISBN 978-91-984961-8-5 (tryckt utgåva, Sverige) www.appellforlag.se

ISBN 978-951-583-518-5 (epub), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-518-5>

ISBN 978-951-583-519-2 (pdf), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-519-2>

SLS Varia

ISSN 2489-7841 (tryckt)

ISSN 2670-0182 (digital)

UDK 314.743(73)

Innehåll

<i>Förord</i>	7
<i>Inledning</i>	9
Amerikaexpeditionen 1971	10
Muntlig historia?	14
Muntlig tradition som källa till kunskap	15
Gammal och ny utvandring	18
Varför for man till Amerika?	21
Färdvägar till det stora landet i väster	24
Landet de kom till	26
Identitet och amerikanisering	28
Om boken	30
<i>Östern</i>	33
Återvandrare berättar	35
<i>Valdemar Mattfolk</i>	35
<i>Julina Nyrén</i> 🗨	43
<i>Oskar Holm</i>	54
<i>Oskar Klemets</i>	68
<i>Alfred Åström</i> 🗨	75
<i>Tyra Hägglund</i> 🗨	87
En invandrare berättar	101
<i>William Sundlin</i> 🗨	101
<i>New York</i>	111
I finska Harlem	112
Finnhallarna	112
Återvandrare berättar	113
<i>Ivar Bonde</i> 🗨	113
<i>Gideon Elpe</i>	130
<i>Alfred Westergård</i> 🗨	139
<i>Uno Back</i> 🗨	146
Invandrare berättar	156
<i>Elsa Molnå, Elis Sund och Runar Holm</i> 🗨	156
<i>Alma Ekström</i> 🗨	165
<i>Signe Larson</i> 🗨	169
Depressionens New York	173
Finlandssvenska Ungdomsföreningen	175

Mellanvästern	183
Återvandrare berättar	184
<i>Karl Johan Kullman</i>	184
<i>Karl Johan Mansfield</i> ¶	192
<i>Josef Markusfolk</i>	200
<i>Julina Nyrén om Närpeskolonin i South Dakota</i>	205
<i>Valdemar Westerbäck</i>	209
<i>Axel Bodbacka</i>	217
<i>Arvid Boström</i>	223
Butte, Montana	231
En invandrare berättar	232
<i>Louis Hanson</i> ¶	232
Västern	245
Olympia Veneer och Anacortes Veneer Company	247
Återvandrare berättar	250
<i>Oskar Backa</i> ¶	250
<i>Johannes Gröndahl</i> ¶	263
<i>Alfred Bergqvist</i> ¶	272
Invandrare berättar	277
<i>William Rosenberg</i> ¶	277
<i>Elsa Grönlund</i> ¶	286
<i>Sigurd West</i> ¶	292
<i>Lennart Nygren</i> ¶	300
Amerikas betydelse	306
Språkfrågan	307
Nya möjligheter	308
Utvandrarbygd blir invandrarbygd	311
Berättare och berättelser	312
Redigering	315
Noter	318
Källor och litteratur	322
Bildkällor	324

Förord

Utvandringen till Amerika är en stor händelse i Finlands historia. Mellan åren 1870 och 1930 lämnade närmare 400 000 finländare sina hem för att göra den långa resan över Atlanten. En del återkom efter några år som arbetsvandrare, andra blev kvar som invandrare i Amerika livet ut.

Boken *Amerikaminnen* innehåller trettio berättelser om Amerikautvandringen. Berättelserna bygger till största delen på inspelade intervjuer som jag gjorde med invandrare i Amerika våren 1971 och med återvandrare hemma i Sydösterbotten 1967–1980. Inspelningarna kompletteras i två fall med självskrivna berättelser om livet som arbetsvandrare i Amerika. Utvandringen som det berättas om ägde rum 1896–1930.

Amerikafararna var det lätt att få kontakt med. De berättade gärna om strapatsfyllda resor och om problem som nykomlingarna ställdes inför vid ankomsten till det stora landet i väster. Vi får möta Amerikafararna i deras vardag i skogar, gruvor och fabriker, i fiske på Columbia River eller på bro- och tunnelbyggen i New York. Vi får höra hur de tog sig genom den stora depressionen. Det var människor som levde i harmoni med sig själva och sin omgivning jag hade glädjen att möta under insamlingen av emigrantberättelser i fält. Jag bevarar dem alla i tacksamt minne.

Varma tankar går också till mina kollegor i Amerikaexpeditionen 1971, till Ragna Ahlbäck och Lars Huldén som har gått ur tiden, och till Mikael Reuter som för det mesta satt bakom ratten i vår hyrda Chevrolet Sedan under resan över den nordamerikanska kontinenten. Det blev en resa större än livet.

Utan hjälp från nära och kära skulle jag inte ha kunnat genomföra fältinsamlingen av emigrantberättelser. Det var tre små barn som skulle tas om hand när mamma gav sig i väg i fält, och de som hjälpte till med barnpassningen var mormor och morfar, gammelmostrar och moster. Mormor Elvi och moster Ulla-Britt kan fortfarande nås av mitt tack.

Ett stort tack framför jag också till Svenska litteratursällskapet i Finland som har antagit emigrantberättelserna för utgivning i sin serie SLS Varia. Förlagsredaktör Nora Ervalahti har gjort en stark insats i redigeringen av både text och bild. Arkivarie Lisa Södergård har varit till hjälp med upplysningar om arkivets samlingar. Ett varmt tack till dem båda.

Berättelserna i boken *Amerikaminnen* har hög aktualitet i dagens värld av pandemier och finanskriser, av folkvandringar och migration i hopp om en bättre framtid utanför det egna landet.

Boken tillägnas mina barn, Birthe, Hanne och Jon.

Helsingfors i juni 2020

Ann-Marie Ivars

Inledning

Mitt intresse för Amerikafararna väcktes redan i unga år. I snart sagt varje gård i grannskapet i byn där jag växte upp fanns det någon som hade varit i Amerika men återvänt hem. Jag minns grannfamiljerna Hammar, med ett efternamn hämtat från Amerika. Hammar hette den danske ägaren till *Hammarshoppet* i Branford, Connecticut, ett gjuteri där många utvandrare från Närpes och Övermark i Sydösterbotten sökte och fann arbete vid sekelskiftet 1900.

Mina farföräldrar, Erik Anders Skinnars och Maria Erkas, hade vistats i Amerika i slutet av 1800-talet. År 1900 gifte de sig i Worcester, Massachusetts, och samma år återvände de till Finland. Av en annan emigrant hade de då köpt en hemmansdel i farfars hemby Finby i Närpes och blev jordbrukare, farfar dessutom delägare i Näsby ångsåg. Gården de byggde såg inte ut som de gamla bondgårdarna i byn. Den hade "front" (frontespis), som vi sade. Den hade liggande brädfodring och var inte rödmålad, utan gul som i städerna.

Farfar gjorde ytterligare en resa till Worcester. Han hade gått i borgen och skulle ta sig ur skulderna genom en arbetsvandring till Amerika. Han kom dit illegalt 1929 när den stora depressionen började, blev angiven och hemsänd 1932. Familjen tröstade sig med att farfar tjänade pengar på hemresan, eftersom den bekostades av den amerikanska regeringen. Han gick inte i konkurs.

När jag var liten och ville ha en stund för mig själv brukade jag gå till farmor, satte mig i kammaren och läste i hennes Amerikabibel. Den var tryckt i frakturstil och illustrerad med bilder av Gustave Doré. Första Moseboken med berättelserna om patriarkerna och Josef och hans bröder tyckte jag bäst om. Kanske var det där, i

farmors kammare, det vaknade, mitt intresse för kulturarvet och den muntliga traditionen.

Muntlig tradition om utvandringen till Amerika har jag haft tillfälle att samla både hemma och borta. I mina sydösterbottniska hemtrakter gjorde jag det 1967–1980 i form av dialektintervjuer för Folkmålskommissionen, som då var huvudman för *Ordbok över Finlands svenska folkmål* och numera är en del av Institutet för de inhemska språken. I ett flertal emigrantsamhällen i Amerika gjorde jag intervjuer för *Amerikaexpeditionen 1971*, som presenteras nedan.

Berättelserna i *Amerikaminnen* är till största delen hämtade från inspelningarna ovan. Det är också möjligt att lyssna på utdrag ur ett antal intervjuer på Svenska litteratursällskapets egen vy på den nationella portalen Finna, sls.finna.fi. Länkar till ljudklippen finns i början av motsvarande avsnitt i boken. Dessa avsnitt är markerade med symbolen ¶ i innehållsförteckningen.

De egna inspelningarna av å ena sidan *återvandrare* i Sydösterbotten och å andra sidan *invandrare* i Amerika kompletteras med självskrivna berättelser från återvandrare i Svenska litteratursällskapets arkivsamling ”Utvandrarna. Minnen om emigrationen från Finlands svenskbygder” (SLS 990, 1970). Den hade formen av en pristävling för allmänheten och var avsedd att vara en förberedelse för *Amerikaexpeditionen 1971*.

Folkliga levnadsminnen skulle de kunna kallas, de berättelser med självupplevt innehåll som återges i boken. Sådana minnen kan ha formen av självskrivna liv som i ”Utvandrarna”, eller utskrivna intervjuer med intervjuaren som mellanhand i det material jag själv samlat in. Socialt är levnadsminnena förankrade inom bondebefolkningen i södra delen av det svensktalande Österbotten. Det är ”vanligt folk” som med egna ord berättar om sin utvandring till Amerika.¹

Amerika används övergripande som beteckning för målet för utvandringen över Atlanten. När så behövs görs skillnad mellan USA och Kanada.

Amerikaexpeditionen 1971

Många emigrantsamhällen i USA och Kanada besöktes våren 1971 av en grupp forskare som kallade sig *Amerikaexpeditionen 1971*. Syftet var att spela in berättelser

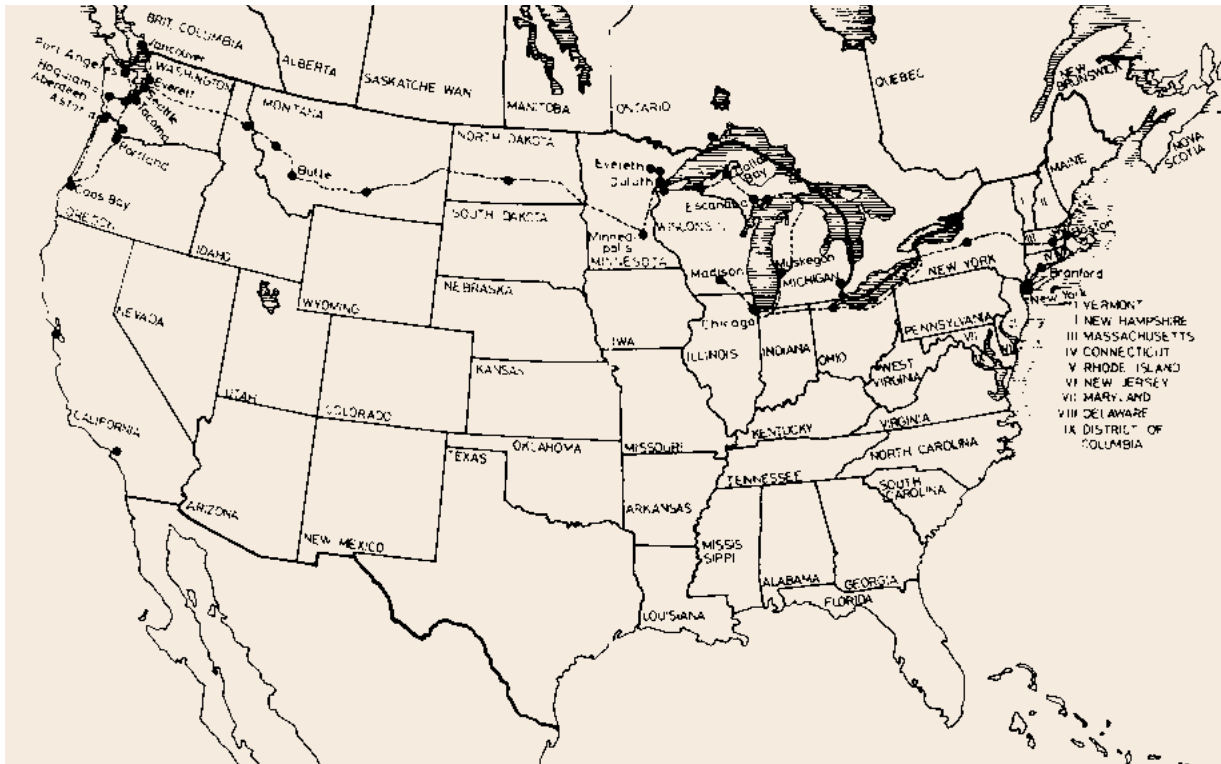
med invandrare utgångna från det svenska Finland. Hur hade deras språk och kultur utvecklats i det nya landet? Det var invandrare i första generationen som gruppen främst ville nå för intervjuer. De som hade kommit till Amerika före 1930 blev allt färre, och i dag är de alla borta. De äldsta var födda på 1870-talet och hade rest ut i slutet av 1800-talet, de flesta hade utvandrat under de tre första decennierna av 1900-talet. Expeditionen var utsänd av Folkmålskommissionen och Svenska litteratursällskapets folkkultursarkiv.

Amerikaexpeditionen leddes av professor Lars Huldén och bestod för övrigt av etnologen Ragna Ahlbäck, språkvetaren Mikael Reuter och mig själv som dialektforskare. I tre månaders tid, från mars till maj, besökte vi samhälle efter samhälle och spelade in emigrantberättelser på band. Resultatet blev närmare 400 ljudband, numera digitaliserade, med berättelser från drygt 600 intervjupersoner runtom i Amerika. Materialet förvaras i Svenska litteratursällskapets samlingar i Helsingfors, som samling SLS 1859.²

Tanken på en inspelningsresa var inte ny utan låg så att säga i tiden. Folke Hedblom, chef för Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA), hade på 1960-talet gjort tre inspelningsresor till Svensk-Amerika. Pertti Virtaranta, akademiker och professor i finska vid Helsingfors universitet, gjorde 1965 sin första inspelningsresa till Finsk-Amerika. Den följdes av två resor till, 1975 och 1980. Nu skulle det svenska Finland besökas på andra sidan Atlanten.

Hedblom och Virtaranta var båda dialektforskare. Hedbloms inspelningar av amerikansvenska präglas av en betydande utjämning av ovanliga dialektdrag. Virtarantas inspelningar av amerikafinska har däremot en gammaldags prägel: här hörs det på språket var i Finland talarna har sin rötter.³

Amerikaexpeditionen 1971 var starkt inspirerad av Hedbloms och Virtarantas besök i Svensk-Amerika och Finsk-Amerika. Vi reste ut i förhoppning om att få prov på dialekter av mer ålderdomligt slag än de som talades i Finland vid samma tid, men den förhoppningen slog inte in. Efter bara några dagar i fält fann vi att man inte längre talade sina lokala dialekter utan hade utvecklat ett eget språk, en *amerikafinlandssvenska*, där de mest påfallande dialektala särdragen hade lagts bort och engelska ord och uttryck tagits in. Bara i så kallade sockenkolonier bildade genom kedjeinvandring var dialekten bevarad som en del av kulturarvet hemifrån.

Amerikaexpeditionens resrutt över den nordamerikanska kontinenten, från Seattle i väster till New York i öster våren 1971.

I Worcester, Massachusetts och Branford, Connecticut hade Närpesspråket rent av traderats vidare till invandrare i andra generationen.⁴

Utvecklingen mot ett enhetligt gemensamt språk avbröts av amerikaniseringen. I andra generationen identifierade man sig med Amerika, inte med föräldragenerationens Finland och det språk föräldrarna hade haft med sig i bagaget hemifrån.

Expeditionen var noga förberedd. Vi hade i förväg kartlagt invandrarsamhällena och skapat kontakt med Runebergorden, som är centralförbundet för de finlands-svenska föreningarna i USA och Kanada. Överallt fanns det kontaktpersoner som tog emot och hjälpte till med praktiska arrangemang. De tog oss runt till informanter som vi inte skulle ha hittat på egen hand, och de ordnade med inkvartering i privata hem.

Amerikaexpeditionen på lunch hos mrs Anna Stone i Biwabik, Minnesota.

Den tre månader långa resan gick från kust till kust. Vi färdades från Vancouver, British Columbia i norr till Coos Bay, Oregon i söder på västkusten. Vi tog vägen via Montana i Klippiga bergen till Minnesota, Wisconsin, Illinois och Michigan vid de stora sjöarna i Mellanvästern. Vi gjorde inspelningar från Rhode Island och Massachusetts i norr ned till New York och New Jersey i söder på östkusten. Kartan på föregående sida visar expeditionens färdväg över den nordamerikanska kontinenten, från Seattle i väster till New York i öster.

Tanken var att informanternas egna intressen i första hand skulle bestämma innehållet i intervjuerna, vad de ville och vad de inte ville berätta om livet i nya landet. De skulle berätta fritt, men om så behövdes skulle intervjuerna ha en frågelista till hands. Frågelistan byggde på svaren i den ovan nämnda pristävlingen ”Utvand-

rarna” som Folkkultursarkivet hade utlyst 1970. Ett urval berättelser ur det material som samlades in under expeditionen gavs 1976 ut i en bok med titeln *Amerika-trunken. Emigranter berättar om sig själva*.

Av berättelserna framgick tydligt att våra landsmän i Amerika inte var några lyckökare, om man med lyckökare menar sådana som hoppas vinna framgång utan att egentligen anstränga sig. De hade fått arbeta länge och hårt för att skapa det välstånd de nått när Amerikaexpeditionen sökte upp dem 1971. I Amerika fick man arbeta hårdare än i gamla landet, sade de själva. Det var också det intryck expeditionen fick av resan och berättelserna vi fick på band.

Muntlig historia?

Dialektintervjuer bildar en egen genre inom insamlingen av muntlig tradition. Typiskt för genren är att forskaren gärna söker sig till äldre människor för att få information. Informanterna uppmuntras att berätta fritt, utan att intervjuaren ställer alltför många frågor till dem. Till innehållet handlar dialektintervjuer ofta om seder och bruk i det gamla bondesamhället och påminner i det avseendet om etnologernas sätt att samla minnesstoff. Men uppfyller de aktuella dialektintervjuerna om återvandring och invandring kriterierna för muntlig historia?

Begreppet muntlig historia, *oral history*, lanserades 1978 av den brittiske historikern Paul Thompson i boken *The Voice of the Past: Oral History*. Hur muntlig historia ska avgränsas och definieras diskuteras fortfarande bland historikerna. Inom begreppet rymms olika metoder, men också olika perspektiv på berättelser som muntligt material för utforskande av det förflutna.⁵

Den metodiska aspekten är en viktig del av begreppet muntlig historia. Det är normalt enskilda forskningsprojekt som arbetar med muntlig historia genom att bearbeta inspelade intervjuer till vetenskapliga rapporter. I boken *Muntlig historia i teori och praktik* presenteras ett flertal sådana projekt och olika sätt att tillämpa *oral history*. Det finns inte ett sätt att göra det på, utan flera.⁶

Av intresse i sammanhanget är etnologen Orvar Löfgrens påpekande att den svenska situationen var en annan än den i Storbritannien, där muntlig historia kom till för att fylla ett tomrum. I Sverige fanns det sedan 1800-talet inom etno-

login en forskningstradition som samlade in muntliga och skriftliga berättelser om vardagslivet. Detsamma gäller Finland, där Svenska litteratursällskapet ända sedan starten 1885 tagit vara på muntligt traderat material från svenskbygderna i landet.⁷

Berättelserna i boken *Amerikaminen* är inte systematiskt insamlade med tanke på ett enskilt forskningsprojekt med migration som tema. Så till vida har de en anknytning till muntlig historia, att de ger röst åt människor som själva var med om utvandringen men är mer eller mindre osynliga i historieböcker som bygger på skriftligt arkivmaterial.

Återvandrare och invandrare inte bara ges röst, de får också ta plats för att berätta sina levnadsminnen. Berättelserna analyseras inte dess mera till språk och innehåll, men de kommenteras med avseende på omständigheter som kommer fram och kräver förklaring. Det kan gälla personer som nämns, lokala seder och bruk som är okända för utomstående, händelser som omtalas utan att sättas in i sitt historiska sammanhang.

Muntlig tradition som källa till kunskap

De berättelser som Amerikaexpeditionen 1971 samlade in i USA och Kanada är som redan nämnts en del av Svenska litteratursällskapets samlingar (SLS 1859). I boken *Amerikatrunken*, där ett urval berättelser gavs ut 1976, är berättelserna tematiskt fördelade på sex kapitel: ”Orsaker till utvandringen”, ”Resan över och det första mötet med Amerika”, ”Arbeten i det nya landet”, ”Fritiden”, ”Minnen från gamla landet” och ”Andra generationen berättar”.

Citat från *Amerikatrunken* har Bengt Kummel (1980) använt för att illustrera sin populärt skrivna översikt av den stora utvandringen från Österbotten till Amerika 1870–1910. Översikten i *Svenska Österbottens historia III* är därmed en föregångare till *Amerikaminen*. Nytt för den senare är ändå att flera berättelser börjar där Kummels slutar. Ett viktigt årtal är 1916, ett år då många värnpliktiga i Finland började ta till flykten för att undgå att bli inkallade till rysk militärtjänst.

Den serie berättelser från återvandrare som jag spelade in som dialektintervjuer i Korsnäs, Övermark, Närpes, Tjock och Lappfjärd i Sydösterbotten mellan

1967 och 1980 var avsedda dels som förberedelse för, dels som uppföljning av inspelningsresan i Amerika 1971.

Intervjuerna spelades in i situationer präglade av en avspänd atmosfär, typisk för dialektintervjuer över huvud taget. Det började med att informant och intervjuare pratade ihop sig om ämnet för intervjun. För informanterna var det viktigt att veta vem det var de hade att göra med, i mitt fall vilken by i Närpes jag kom från, vilka mina föräldrar var, vilka mina far- och morföräldrar. Efter inspelningen fortsatte samvaron med en pratstund över en kopp kaffe med dopp. Förtroende mellan informant och intervjuare skapades dessutom genom att utfrågningen gick på dialekt, på Närpesspråk. Jag hörde själv hemma i den lokala språkgemenskap där intervjuerna gjordes.

En tredje källa till Amerikaminna är som ovan nämnts svaren på frågelistan ”Utvandrarna” (SLS 990), pristävlingen som Folkkultursarkivet 1970 utlyste som ett led i förberedelserna för Amerikaexpeditionen 1971. Frågor om utvandringen besvaras här av ordsmeddelare med kunskap om den lokala traditionen, men också av återvändare som med egna ord beskriver sin tid som arbetsvandrare i Amerika.⁸

En speciell aspekt på utvandringen har en samling inspelningar och uppteckningar som kom till nästan trettio år efter Amerikaexpeditionen, år 1999. Det nya intervjumaterialet om 35 ljudband och 430 sidor text är nämligen inriktat på invandrare i andra och tredje eller rent av fjärde generationen och deras identitet (SLS 2027). Materialet ligger till grund för Susanne Österlund-Pötzsch doktorsavhandling *American Plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika* från 2003. Den visar att den finlandssvenska identiteten uppfattas som en personlig resurs, som ett ”plus” som adderas till den amerikanska identiteten. Ursprunget är en källa till stolthet: det kulturarv och den historia som förknippas med den egna etniciteten framställer ättlingarna i en positiv dager. Avhandlingen uppfyller kriterierna för muntlig historia.

”Amerikaemigranters musik och kultur” dokumenterades av Ann-Mari Häggman under en inspelningsresa till Nordamerikas västkust 2002. Samlingen innehåller 25 ljudband, de flesta digitaliserade, och förvaras som FMI 257 vid Finlands svenska folkmusikinstitut i Vasa.

Viktiga inspirationskällor har för sin del varit tre böcker baserade på intervjuer med finska invandrare i Amerika, nämligen tv-korrespondenten Esko Tommolans *Uuden maan rakentajat* (1989) samt *Amerikansuomi* (1993) av Pertti Virtaranta, Hannele Jönsson-Korhola, Maisa Martin och Maija Kainulainen och *Hauska tutustua* (1996) av Pertti Virtaranta.

Esko Tommolans *Uuden maan rakentajat*, de som byggde det nya landet, berättar om det finska invandrarsamhället i Harlem och om Finntown vid Sunset Park i Brooklyn i New York. Som vi kommer att se bosatte sig i finska Harlem på Manhattan också ungar från Närpes och Övermark. Ett eget kapitel ägnar Tommola de svensktalande landsmännen i staden och deras organisationer, bland annat Norden Society som årligen arrangerade den populära Närpesfesten som ett uttryck för ”sockenanda”.⁹

Berättelserna i *Amerikansuomi* och *Hauska tutustua* är intressanta så till vida, att de är hämtade från traditionellt genomförda dialektintervjuer, spontana personintervjuer av samma typ som de jag själv har spelat in i Finland och Amerika.

I *Amerikansuomi* ger Pertti Virtaranta och Hannele Jönsson-Korhola prov på första, andra och tredje generationens amerikafinska, såsom den talades i både Kanada och USA.¹⁰ Talarna berättar här fritt och sammanhängande om olika sidor av tillvaron som finskamerikanare. Berättelserna förmodas intressera också den stora publiken.

”Hauska tutustua”, trevligt att träffas, var hälsningen Pertti Virtaranta möttes med, när han steg in i ett finskamerikanskt hem. *Hauska tutustua* blev titeln på den bok där han återger berättelser han samlade in under sin tredje inspelningsresa, år 1980. Då besökte han delstater i både Kanada och USA i sällskap med Hannele Jönsson-Korhola. Berättelserna handlar om livet på farmar och i *skogscampar*, i gruvsamhällen och på stormiga Stilla havet: i Thunder Bay i Ontario, kolonin Uusi Suomi i Saskatchewan och Vancouver i British Columbia i Kanada samt i Astoria i Oregon, Greyland i Washington och Fairport Harbor i Ohio i USA.

Också från Sverige kan nämnas en bok som innehåller berättelser från gamla Amerikafarare. Ulf Beijbom, tidigare chef för Svenska Emigrantinstitutet i Växjö, levandegör i boken *Amerikaminnen. Berättelser i utvandrabygd* (1996) det kanske mest omvälvande skeendet i svensk historia, åren 1846–1930 som gjorde nästan

hela Sverige till en utvandrabygd. Utvandrabygden är i det här fallet Småland, där Beijbom gjorde sina intervjuer med de sista ”återvändarna”.

Migration har för övrigt blivit ett viktigt tema inom forskning baserad på muntlig historia. Hur intervjuer kan användas för att ge en inblick i migranternas perspektiv på sina egna liv och erfarenheter analyseras av Johan Svanberg (2015) med avseende på bakgrund, resa och interaktion i de nya arbetsprocesserna. I praktiken påminner sådana levnadsberättelser om de spontant tillkomna berättelser som läsaren får ta del av i *Amerikaminnen*. Även dessa handlar ju om bakgrund och familjetradition, om resor som kunde vara nog så dramatiska och om mötet med arbetslivet och det nya språket i nya landet.

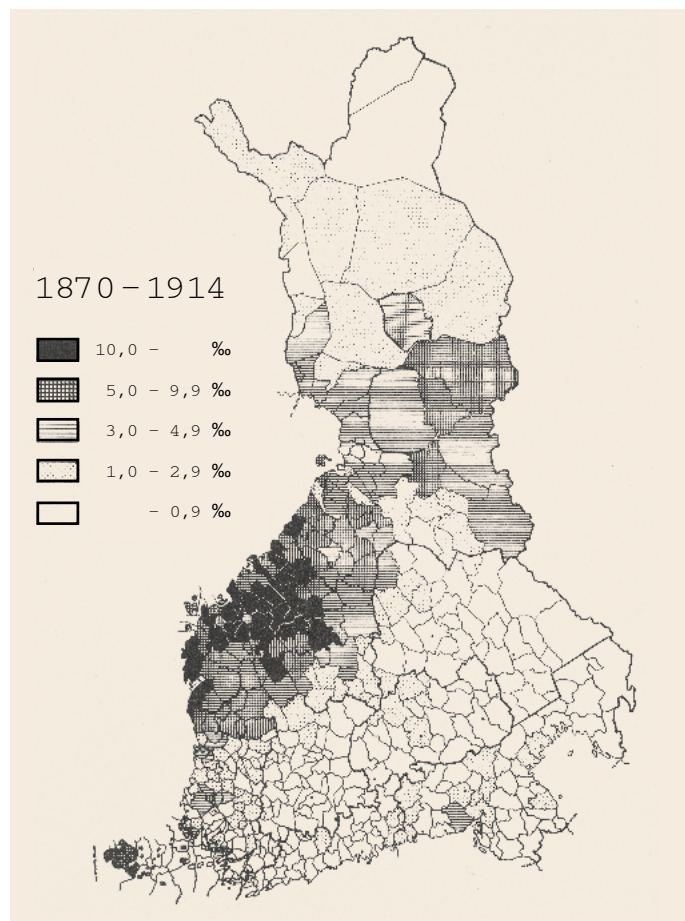
Gammal och ny utvandring

De äldsta berättarna i boken gav sig i väg till Amerika 1896, de yngsta omkring 1930. Bland återvandrarna omspanner berättelserna tiden 1896–1933, bland invandrarna tiden 1905–1971. När berättelserna tar sin början 1896 hade utvandringen pågått sedan 1860-talet. Mellan 1866 och 1930 utvandrade närmare 400 000 finländare till Nordamerika, med ett toppår som inföll 1902.¹¹

Vasa län blev det stora utvandrarlänet, och inom länet hörde Korsnäs, Övermark, Närpes, Lappfjärd och Sideby till de stora utvandrarkommunerna. Se kartan på följande sida över utvandringen 1870–1914.

Den första vågen av utvandring stannade av med depressionen i USA 1893 (*the Panic of 1893*). Den andra vågen började 1899 och fortgick till 1914, då första världskriget bröt ut. Åren 1886–1914 kallas *den stora emigrationsperioden*, som efter en vågdal 1914–1919 gick över i en tredje våg 1920–1929. Efter kvoteringen av invandringen till USA gick största delen av den tredje vågen till Kanada, för att upphöra nästan helt med den stora depressionen på 1930-talet.¹²

Förrymda sjömän ska ha haft en aktiv roll som föregångare i utvandringen. Speciellt benägna att rymma i hamnar utomlands verkar sydösterbottniska sjömän ha varit. Inte mindre än sjutton unga män från Närpes, Kristinestad, Lappfjärd och Sideby uppges ha rymt från Kristinestadsbriggen ”Carl Gustaf” under dess sex resor

Små hemman, stora syskonskaror och rädsla för inkallelse i krigstjänst efter värnpliktslagen 1878 gjorde Sydösterbotten till en tidig utvandarbygd i Finland.

1875–1887. Av de förrymda var nio jungmän och tre lättmatrosar, det vill säga sjömän som var nya i tjänsten och mindre befarna än matrosar. Två var båtsmän, två timmermän och en kock. Många mönstrade dessutom av i utländska hamnar. I ett brev till kaptenen i Barcelona den 8 oktober 1884 skriver redaren: ”Någon antaglig frakt synes ej bliva av, varför ej återstår annat än att återigen föra sand och rymmare över Atlanten.” På sin sjunde resa 1888 led fartyget skeppsbrott utanför Harwich i England.¹³

Sannolikt fanns det bland de förrymda sjömännen också sådana som inte ville göra värnplikt. Värnpliktslagen 1878 skulle börja tillämpas 1881, och den som togs i aktiv tjänst hade tre års tjänstgöring framför sig, om han inte vid lottdragningen hamnade i reserven. Vid mönstringen i Lappfjärd 1881–1888 kom det fram att inte mindre än 100 värnpliktiga befann sig i Amerika, de flesta åren 1885 (21) och 1886 (22).¹⁴

Utvandringen från Europa till Amerika brukar sedan början av 1900-talet delas in i *gammal* och *ny* utvandring. Ursprungsland och tid för utvandringen ligger till grund för indelningen. Av de nordiska länderna var Norge först ute med en inledande fas 1830–1850, sedan Sverige 1840–1860, Danmark 1850–1870 och sist Finland 1860–1880. Norrmän, svenskar och danskar räknas därmed jämte engelsmän, irländare och tyskar till den gamla emigrationen. Till den nya emigrationen som inleddes i slutet av 1800-talet hör i sin tur södra och östra Europa: Grekland, Italien, Polen, Österrike-Ungern och Ryssland. Vad tiden gäller skulle finländarna höra till den nya utvandringen. De räknas ändå till den gamla emigrationen, för i andra avseenden än tid för utvandringen påminner de mer om de gamla än de nya emigranterna. De var läs- och skrivkunniga och uppfyllde i och med det representanthusets krav på läskunnighet för invandring 1902.¹⁵

I rasfördomarnas USA efter första världskriget var det i alla fall bättre att vara gammal än ny invandrare. De nya invandrarna utmålades då som ett hot mot den amerikanska nationens framtid. Invandringen behövde begränsas, ansågs det, och begränsningar infördes i form av landskvoter. *Restriction Act* 1921 begränsade invandringen från Finland till knappt 4 000 personer och *Immigration Act* 1924 till 471 personer per år.¹⁶

Utvandrare från Närpestrakten lät sig inte hindras av kvotlagar som satte gränser för invandringen. Kom man inte in på kvoten, så rymde man på 1920-talet via Kanada till USA. Flera berättare längre fram i boken tog sig då illegalt in i USA, med ”robåt” över Niagarafloren eller till fots över gränsen till delstaten Vermont i New England.

Varför for man till Amerika?

Utvandringen från de nordiska länderna var i huvudsak ekonomiskt betingad. Den var också beroende av det som forskningen kallar pull- och push-faktorer. Svåra förhållanden i gamla landet fick folk att utvandra, goda möjligheter i nya landet lockade invandrare till sig.

I Amerika var det långtifrån alltid goda möjligheter som stod utvandrarerna till buds. En Lappfjärdsbo varnade i ett brev 1888 emigrationslystna för att komma dit, för där han befann sig hade alla arbeten ”stoppat” och flera hundra arbetare ”kvittats”. Utvandringen fortsatte trots det, och den tycktes snarare tillta än avta. Ofta nog var det söner och döttrar till bönder som gav sig i väg till Amerika. För dem var det nämligen lättare än för barn till jordlösa att skaffa sig respengar.¹⁷

I Österbotten gick orsakerna bakom utvandringen – med Petalaxbördiga geografiprofessorn Helmer Smeds ord – alltid tillbaka på en, nämligen *armodet*. Österbottningarna blev fler och fler, och allra mest ökade den jordlösa befolkningen, samtidigt som hemmansklyvningen efter 1870 minskade behovet av arbetsfolk inom jordbruket. Hemmanen skuldsattes genom att syskonen löstes ut av den tillträdande bonden. För de obesuttna, men också för många bondsöner, hade ett liv som självägande bonde blivit en ouppnåelig dröm.¹⁸

Dom flesta bestämde sig för att stanna borta i fem år. En del menade att så fort jag får ihopskrapat till ett hemman så kommer jag hem. Andra skulle ha nog för att kunna lösa ut sina syskon och övertaga fädernegården. Mamma skulle vara borta tills hon kunde köpa en symaskin och två kor.¹⁹

För österbottningarna blev utvandring till Amerika i den här situationen en fortsättning på den gamla traditionen att arbetsvandra till Sverige. Ända sedan medeltiden hade man säsongvandrat genom att som så kallad vinterliggare arbeta i tröskningen om hösten eller i koppar- och järnverk om vintern. Man hade vanan inne att bege sig på vandring.

Med utvandring ville man lägga grunden till en bättre framtid hemma och återvända inom några år, men för flertalet blev Amerikaresan en arbetsvandring som

varade livet ut. Många utvandrade drevs av en längtan att återse hemlandet, andra bar på bittra minnen och ville aldrig mer sätta sin fot i gamla landet.

Förman där på järnvägen [i Bridgeport, Connecticut, cirka 1920] var hemma från Finby. En gammal gubbe. Nyström hette han. Han hade mycket trevliga historier också att berätta om då han var här i Finland. Så, vi brukade skoja med honom och sa om inte han skulle komma till Finland. Han hade varit så *mycket* år, men då blev han arg. "Neej", sa han, "det går nog inte för mig att fara dit. Vad skulle jag göra, jag svälter ju ihjäl där", sa han. Han brukade vara dräng hos en bonde i Näsby. Jag vet inte, det var någon stor bonde där i centrum av Näsby, men om det var lvars eller. Jag kommer inte ihåg det något mera, men de var flera drängar där.

Och, då på måndagsmorgonen, så hade de en stor gryta som de kokade. Vi brukade måsta skratta åt det. Så kokade de en stor gryta då med soppa, vad det nu var, så det skulle räcka för veckan åt hela gänget då. Joo. Och då han *skådade* i den där grytan, så såg han inte en enda kärna, sa han, i grytan. Och det där, det där skulle de leva på och arbeta som slavar, sa han. "Vad ska vi göra dit?" – "Nå, inte är det *således* där något mera", sa jag så där åt honom. – "Ja, de får nog ha Finland för mig", sa han. Han *vart* arg då vi brukade skoja med honom. Joo.²⁰

Tidvis fanns det politiska orsaker till utvandring. Från Lappfjärd har ovan berättats om unga män som valde Amerika framför militärtjänst enligt värnpliktslagen 1878. Bland berättarna finns de som nämner förryskningspolitiken 1899 och den nya värnpliktslagen 1901 som orsak till utvandringen. Den nya lagen gjorde det möjligt att inkalla värnpliktiga i ryska förband.²¹

År 1916 var det många värnpliktiga som flydde landet för att undgå att bli inkallade till tjänstgöring i ryska armén. Inte mindre än sex berättelser handlar om flyktnesor över Bottenhavet och Kvarken, hur man i öppna skötbåtar tog sig över till Sverige och därifrån vidare till Kristiania (Oslo) där oceanångaren väntade.

Vi tänkte fara till Amerika, då vi blev utkallade utav ryssarna och skulle och gräva löpgravar. Jo, och då trodde vi ju att vi skulle komma ut åt västfronten. Så vi for till Töjby och köpte en båt och så seglade vi över till Sverige.²²

Bakom flykthistorierna anas samtidigt ekonomiska skäl till utvandringen. Det kunde vara flera bröder i familjen, och bara en eller två av dem kunde ta över eller dela på hemgården, eller hemmanet som det hette.

Joo, så reste vi en efter annan till Amerika. Vi var fem bröder, och allihop hittade vägen dit.

– Vem var den äldsta som for först?

– Han hette Karl Johan han. Han reste 1910 också till Amerika och kom hem i början av 1920-talet. Och han blev husbonde på hemmanet då. Joo. Och en annan bror, de delade hemmanet då, så de blev två husbönder där då.²³

Varför var det då så många som gav sig i väg från just Närpestrakten 1916? Svaret ska i första hand sökas på Ryssback i Finby, där nionde reservkompaniet som inrättades 1883 hade haft sina kaserner. Kasernerna utrymdes 1901 när den finska militären upplöstes av generalguvernör Bobrikov. Nu fanns det bruk för dem igen.

I slutet av 1915 placerades smärre ryska truppstyrkor i Närpes, främst i kustbyarna som de skulle bevaka med tanke på en eventuell tysk landstigning. Hösten 1916 förlades i sin tur en styrka på 200–300 man i före detta reservkompaniets kaserner i Finby. Hösten 1917 förflyttades detta truppförband till annan ort, så att bara en mindre vaktstyrka blev kvar på Ryssback, liksom i kustbyarna. Under kriget kom då och då rykten i svang att värnpliktiga unga män skulle kallas in i tjänstgöring i ryska armén. Många män i värnpliktig ålder valde då att sätta sig i säkerhet genom att utvandra till Amerika.²⁴

För utvandrarerna var Amerika hur som helst de stora möjligheternas land, ett land som lockade med tillgång på arbete och framgångshistorier från sådana som hade utvandrat tidigare. Visst hade en stor del av dem sina hundår i Amerika, och hårt arbete var de flestas lott. För de flesta blev utvandringen ändå en vinning. De som återvände fick det ekonomiskt bättre ställt i hemlandet. De som blev kvar kunde i nya landet skapa sig en drägligare tillvaro än de skulle ha lyckats med i gamla landet.²⁵

Färdvägar till det stora landet i väster

För det tidiga 1900-talets utvandrare från Närpes började resan med häst och kärra till Kristinestad. Där gick man ombord på ”Ebba Munck”, en båt som 1897 hade börjat gå på linjen Helsingfors–Åbo–Vasa och som skulle ta dem till Hangö. När järnvägen kom 1912 gick hästskjutsen i stället till stationen i Finby, och därifrån vidare med tåg. Med Finska Ångfartygs Aktiebolagets ”Urania” eller ”Astraea” fortsatte man resan från Hangö till Hull i England.²⁶

Från Hull tog man tåget till Liverpool, där man ibland kunde få vänta dagar eller veckor på att oceanångaren skulle lägga ut. Via Southampton kunde utvand-rarna också ta vägen vidare till Amerika. För det mesta var det Cunardlinjens eller Vita Stjärnlinjens fartyg man reste med. Tredjeklassens passagerare, som de flesta utvandrare var, sov på britsar och fick enkel soppa att äta. Resan över Atlanten räckte normalt sju–tio dygn, men i stormigt väder kunde den ta längre tid.

När första världskriget bröt ut, upphörde sjötrafiken mellan Hangö och Hull i juli 1914 för att återupptas 1919. Under krigsåren återstod två möjligheter att ta sig ut ur landet: via gränsövergången i Torneå eller illegalt över Bottenhavet. Icke värnpliktiga resenärer kunde ta tåget till Torneå för att via Haparanda i Sverige fortsätta till Amerika. Män i värnpliktsålder släppte de ryska gendarmerna däremot inte över gränsen. De blev i stället hänvisade till flyktvägen över Bottenhavet – eller till flyktvägar över Torne älv skapade för unga män på väg till jägarutbildning i Tyskland, det vill säga militär utbildning för jägarrörelsen med tanke på frigörelse från Ryssland.²⁷

I folkmun hette den ”Ripelalinjon”, den flyktväg som gick från finska till svenska sidan av Bottenhavet. ”Ripelin” (uttalat med långt i) kallades nämligen en skeppare som stod för mycket av den dåtida illegala transporten av unga män som ville fly tjänstgöring i ryska armén. Via Sverige fortsatte deras resa sedan till Kristiania (Oslo) och Skandinavien-Amerika Liniens ”Hellig Olav” eller ”Frederik VIII” som gick direkt till New York. Längre norrut i Österbotten kallades motsvarande flyktväg över Bottenviken för Monäspasset.

På rutten från Kristiania till New York färdades John Storsjö (f. 1894) från Sideby i januari 1918. Han reste i sällskap med en annan ung man från trakten, Viktor Teir.

Vi for via Torneå då. Ja, det var de sista som slapp från Finland då. Vi var ungefär en 200 emigranter då till det här Oslo eller Kristiania. Det var rent av hungersnöd där, krigsåren. Vi hade ju mat i stora *kappsäckar* fulla, så vi klarade oss och hjälpte andra till som blev utan.

– Vad hade ni med för mat då?

– Vi hade bröd och kött och allt sånt där. Det var just så vi orkade bära. Tänkte vi skulle förse oss, då vi hade tillgång till. [...]

Det var oroligt i luften, minns jag, den tiden då vi kom då till Kristiania eller Oslo. Det gick ett rykte att "Bergensfjord", hette båten, den skulle ha fört *kontraband* (goods som kan brukas i krig) ombord och den skulle sprängas utav tyskarna. Så vi hade övning varenda dag med livbälten. Men vi for närmare isländska kusten, så det tog 12 dygn att fara. Och stormen! Största delen var så sjösjuka så vi kände inte dem då vi kom till New York. De var så skäggiga och smutsiga så.²⁸

"Nå, *med rätta* så tänkte vi fara till Tyskland, militären dit", säger Storsjö. "Men det var för sent då. Jo. Så vi for över då till Staterna." Det blev alltså ingen jägarutbildning för honom i Tyskland. Inbördeskriget hade redan börjat.

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var ön Ellis Island nära Frihetsgudinnan i New York ankomstplatsen för många av dem som då kom till USA. De som medverkar i denna bok talar likväl mer om Castle Garden eller Castle Gardet än om Ellis Island. De fortsätter med andra ord att använda namnet på den gamla platsen för välkomnande av invandrare vid sydspetsen av Manhattan, den som stängdes 1890 och 1892–1924 följdes av Ellis Island.

På Ellis Island fick de nyanlända genomgå en hälsokontroll. Myndigheterna ville förvissa sig om att de inte led av någon ögonsjukdom, *trakom*, var mentalt sjuka eller bar på någon smittsam sjukdom. Här skulle de också ha sina *upervisningspengar* i beredskap, 25 dollar som de skulle kunna leva på under sin första tid i Amerika.

En del invandrare blev kvar i New York, men många fortsatte resan med tåg till andra delstater norrut och västerut i USA. De som hade Kanada som mål för resan lämnade Atlantångaren i Halifax eller Quebec.

I december 1915 inledde Svenska Amerika Linien sin direktförbindelse till Amerika, på linjen Göteborg–New York. På 1920-talet verkar man från Finland

allmänt ha valt någon av linjens oceanångare som färdmedel över Atlanten. Med ”Stockholm”, ”Drottningholm”, ”Kungsholm” och ”Gripsholm” reste man nu mer bekvämt än man gjort med oceanångarna före första världskriget.

Landet de kom till

Invandrarna från det svenska Finland var för få för att bilda sammanhängande samhällen av det slag som norrmännen hade grundlagt i Wisconsin, svenskarna i Minnesota eller finnarna i norra Michigan. Inte heller kunde de som finnarna skapa Finntowns, stadsdelar där man omgiven av landsmän redde sig på det egna språket. Flera berättare har däremot minnen av en sådan Finntown, nämligen den i Harlem i New York. De minns 1920- och 1930-talens Harlem, men traditionen var äldre än så. Redan på 1890-talet bodde där svensktalande finländare, och i början av 1900-talet var Harlem deras främsta boplatz i New York.²⁹

På en del orter bildades genom kedjeemigration *sockenkolonier*, såsom Worcester i Massachusetts som blev ”Lilla Närpes” och Branford i Connecticut som blev ”Lilla Övermark”. År 1880 var Worcester redan en av de större svenskstäderna i USA. Vid tiden för första världskriget utgjorde svenskamerikanerna omkring en femtedel av stadens befolkning, som 1920 uppgick till cirka 180 000 invånare.³⁰

I stället för att bilda egna samhällen bosatte sig invandrarna från det svenska Finland före första världskriget i fyra regioner, regioner som skilde sig åt i fråga om naturtillgångar och arbetstillfällen:

- **Östkusten**, från Boston i norr till Philadelphia i söder
- **Mellanvästern**, främst Michigan, Wisconsin, Minnesota och Illinois vid de stora sjöarna jämte några orter på Kanadasidan om gränsen
- **Klippiga bergen**, bergsstaterna Colorado, Montana, Utah och Idaho
- **Västkusten**, från Kalifornien i söder till British Columbia i norr.³¹

På östkusten, som var en starkt industrialiserad region, kom de tidiga invandrarna in på fabriker som tillverkade järn- och ståltråd, maskiner, verktyg och vapen. New York lockade med arbetstillfällen vid skeppsvarv där fartyg byggdes eller reparera-

Professor Anders Myhrman håller tal till Amerikaexpeditionen på en middag i Worcester, Massachusetts.

des. Här blev bygg- och snickeribranschen senare ett näringsfång där många fick sin utkomst som egna företagare och skapade en tradition som varade 1900-talet ut.

I Mellanvästern fick många sitt första arbete som timmerhuggare eller sågverksarbetare, andra som gruvarbetare i järnmalmsdistriktet (*the Iron Range*) i norra Michigan och Minnesota. I Klippiga bergen bestod naturresurserna främst av malmer som koppar, guld, silver, bly och zink. Här var många invandrare före första världskriget sysselsatta inom gruvindustrin.

På västkusten var skogarna den dominerande naturresursen. Här kunde tidiga invandrare tjäna sitt uppehälle genom att fälla träd eller arbeta på sågverk. Efter första världskriget inleddes på västkusten ett nytt ekonomiskt skede med etableringen av kooperativa bolag för tillverkning av faner, såsom Olympia Veneer Company. Några försörjde sig som fiskare på Columbia River eller Stilla havet norrut mot Alaska. Också på västkusten skapade sig många invandrare en framtid som egna företagare med husbygge och golvläggning som specialitet.

Mindre farmarsamhällen fanns på flera ställen. Ett sådant var Mount Vernon i Washington som på 1890-talet anlades av två bröder Kamb från Yttermark, ett annat Perkins County i South Dakota, ett tredje Vineland i New Jersey som kom till under depressionsåren i början av 1930-talet.³² Av berättelserna att döma var många också anställda vid järnvägarna.

Kvinnorna var – speciellt på östkusten – eftersökta som hembiträden i amerikanska familjer. Änkor kunde för sin del försörja familjen genom att driva *boarding-hus* och hålla ungarlar med mat och logi.

Identitet och amerikanisering

Precis som andra grupper bildade invandrarna från det svenska Finland egna församlingar och föreningar. De byggde på kulturarvet hemifrån, men de var också ett sätt att hantera problem som uppstod i nya landet. Lösningen på problemet med dryckenskap blev lokala nykterhetsföreningar, och lokala sjukhjälpsföreningar hjälpte vid sjukdom och olycksfall. År 1920 gick Svensk-Finska Sjukhjälpsförbundet och Svensk-Finska Nykterhetsförbundet samman i ett nytt förbund som fick namnet Runebergorden, eller Order of Runeberg. Kyrkligt organiserade man sig främst inom Augustanasynoden, det svenska evangelisk-lutherska trossamfundet i USA 1860–1962.³³

Varför var det då så viktigt att stifta egna församlingar och föreningar, när det fanns finska och svenska att gå med i? Hemlandet var gemensamt med finnarna och språket med svenskarna, men ingendera gruppen kunde de svensktalande finländarna identifiera sig med fullt ut. Först kallade de sig ”finnar” eller ”svensktalande finnar”, men vid sekelskiftet 1900 började de kalla sig ”svenskfinnar”. Det gjorde de så sent som 1971, när Amerikaexpeditionen besökte landsmännen i USA och Kanada.³⁴

Omkring 1930 tog amerikaniseringen vid på allvar. Då började engelskan tränga ut svenskan i föreningarna, och på 1940-talet blev engelska gudstjänstspråk i församlingarna. Amerikaniseringen var ett sätt att få den infödda generationen med i verksamheten, sades det. Men det var inte så lätt, för i andra generationen identifierade man sig med Amerika och inte med landet föräldrarna kom från. ”Vi som är

födda i Amerika (eller Kanada) är amerikanare (eller kanadensare), icke svenskar, finnar eller finlandssvenskar”.³⁵

Det var ändå inte bara för barnens skull man gick över till engelska. Amerikansering som följde på första världskriget hade även en politisk aspekt. Alla etniska grupper skulle nu sluta upp bakom nationens mål som lojala amerikaner. Invandrarna förväntades inte bara lära sig engelska, de måste också ta till sig de amerikanska idealen och visa att de var amerikaner.³⁶

Kvinnorna lärde sig engelska i *familjeplatserna*. De arbetade även kvällstid och kunde inte gå i aftonskola för att lära sig språket, vilket männen gjorde. Sigurd West, som berättar mer bland invandrarna i kapitlet ”Västern”, gick i *nattskolan*, men också på bio för att se stumfilmer och den vägen lära sig engelska när han kom till Amerika 1923.

Första två åren, två vintrarna som jag var här i Aberdeen så gick jag i vad dom kallade *nattskolan*. Och där fick jag grunder så jag kunde börja skriva engelska, och läsa och så där vidare. Så det hjälpte en hel del. Och vi var bra många där, ganska många som kom hit till Aberdeen. Det var *even* (till och med) *norskar* (norrmän) och svenskar. Och vi hade en norsk präst till lärare. Och han lärde oss engelska, eller att skriva och läsa och så vidare. Så det där hjälpte ju en hel del. Sen så hade dom ju på den tiden ännu här *silent movies* (stumfilmer), ”levande bilder” nämligen på svenska. Och alltid varenda kväll så skulle vi nästan på de där levande bilder-*showerna*, pojkar som vi var, *greenhorns* (nyanlända). Och det var där som man lärde sig en hel del, för när man såg bilderna så var det ju skrivet [på engelska] vad som var. Och du vet man fick en slags uppfattning om vad som var, och till slut så började det gå bra.³⁷

Sigurd West ansåg att han var lika bra på båda språken, men 1971 var svenska fortfarande känslspråket. ”Då man träffar några som är från gamla landet, då är det roligt att tala svenska.”

Om boken

Boken *Amerikaminnen* innehåller berättelser från trettio informanter, berättelser som till största delen bygger på egna inspelningar av intervjuer med Amerikafarare. Dels ville jag känna till omständigheterna kring tillkomsten av varje intervju, dels ville jag att intervjurösten genomgående skulle vara densamma.

Från början var tanken den att jag skulle redigera och ge ut fler berättelser från invandrare som fortsättning på *Amerikatrunken* från 1976. En avlyssning av inspelningarna med återvandrarare och invandrare visade snart att de förra var bättre berättare än de senare. Återvandrararna hade det svenska ordet i sin makt, medan invandrarna hade förlorat mer eller mindre av sitt svenska modersmål.

Återvandrararna och deras minnen av Amerika som sitt livs äventyr kom därmed att ges förtur, serien jag spelade in i Sydösterbotten 1967–1980. Men visst fanns det också bland invandrarna de som ägde talets gåva och hade något att berätta om tillvaron i både gamla och nya landet. För invandrarnas del har företrädare getts för berättelser med ett berörande innehåll, sådana som gjorde ett speciellt intryck redan i samma stund som de spelades in i USA och Kanada.

Berättarna har alla gått ur tiden. De berättade fritt och fick på så sätt själva bestämma vad de ville eller inte ville tala om. Någon ville kanske inte minnas fasorna i skyttegravarna på västfronten under första världskriget, en annan inte alla sidor av misären i 1930-talsdepressionens New York. Berättarna hade hur som helst varit med om något enastående, något som de ville ge i arv och dela med sig av åt eftervärlden.

En del Amerikafarare lyckades förverkliga den amerikanska drömmen om framgång, andra inte. Det är de framgångsrika läsaren möter i *Amerikaminnen*, de som levde ett nyktert, arbetsamt och sparsamt liv. De som dessutom ägde den fysiska styrka som krävdes i arbetet i gruvor och skogar, på kaj- och brobyggen eller på *subvägen* i New York City. Sorgliga levnadsöden talas det bara om i andra hand. De som misslyckades och gick under har förstås inte kunnat nås för intervju.

Berättarna representerar en försvinnande liten del av alla dem som lämnade Finland för Amerika i slutet av 1800-talet och de tre första decennierna av 1900-talet. Desto viktigare är de som levande vittnen till utvandringen, för berättelserna

innehåller kunskapsstoff som det inte står så mycket att läsa om i historieböckerna. Hur mycket vet vi egentligen om flyktresorna över Bottenhavet 1916 eller via Kanada till kvotlagarnas USA på 1920-talet? Om jakten på arbete, om trettioårsdepressionen, om vardagen som hembiträde i miljonärsfamiljer i New York?

Berättelserna har i stort sett samma struktur. De börjar med familjetraditionen och fortsätter med orsaken till utvandringen. Färdvägarna bestämdes av omständigheterna, om det var krig eller fred, om det var fri eller begränsad invandring till USA som rådde. Arbetet var i sin tur beroende av konjunkturerna, vad för arbete det fanns och var det fanns att få. Själva resan tycks ha gjort det djupaste intrycket. Men så var den ofta också fylld av en dramatik som moderna människor i Finland knappast kan göra sig en föreställning om. Avgränsningen till Sydösterbotten till trots är det allmängiltiga erfarenheter av utvandring som kommer fram i berättelserna.

Boken har fem huvudkapitel som utgår från den region informanterna huvudsakligen vistades i under arbetsvandringen eller varaktigt var bosatta i som invandrare i Amerika. De är ”Östern”, ”New York” och ”Mellanvästern” samt ”Butte, Montana” och ”Västern”. Rubrikerna ”Östern” och ”Västern” speglar berättarnas egna namn på regionerna de talar om i intervjuerna. Inom respektive kapitel är berättelserna sedan fördelade på ”Återvandrare berättar” och ”Invandrare berättar”.

För en närmare presentation av de trettio informanterna hänvisas till ”Berättare och berättelser” längre fram i boken. Där redogörs också för de principer som har varit vägledande vid redigeringen av berättelserna.

Östern

I New England var det framför allt två städer som tidigt började dra till sig utvandrare från Närpes och Övermark, nämligen Branford, Connecticut och Worcester, Massachusetts – eller ”Lilla Övermark” som den förra och ”Lilla Närpes” som den senare har kallats i folkmun. Andra orter som det talas om i inspelningarna är Woonsocket, Rhode Island och Bridgeport, Connecticut samt Gardner, Fitchburg, Pittsfield och Springfield i Massachusetts.

Vid tiden för den stora utvandringen från Finland var industrin på östkusten stadd i utveckling. Här fanns arbete för nyanlända att få i gjuterier och metallfabriker där det tillverkades järn- och ståltråd, maskiner, verktyg och vapen. Här kunde man också få sin utkomst som stenarbetare i stenbrotten i Stony Creek, Connecticut och North Chelmsford, Massachusetts.¹

Det var på 1880- och 1890-talen som Branford och Stony Creek blev mål för utvandringen från Övermark och Närpes. På den tiden fick nästan alla män arbete på Malleable Iron Fittings Company i Branford, där man tillverkade tillbehör till rörledningar. *Hammarshoppet* (uttalat *Hamarsjappe*) var det namn man använde om gjuteriet, efter dansken C. T. Hammar som var chef och störste delägare. Redan på 1880-talet började man organisera sig kyrkligt, i en församling som 1895 gavs namnet Svensk-Finska Evangelisk Lutherska församlingen i Branford. En sjukhjälpförening med namnet Norden stiftades 1897.²

De som kom till Worcester 1880 och blev bofasta där bar kända Närpesnamn som Hermans, Klockars, Snickars och Lassander. Fram till första världskriget

Närpes- och Övermarkbor bland fabriksarbetare på gjuteriet *Hammarshoppet* i Branford, Connecticut omkring år 1900.

fortsatte man att utvandra till staden, främst från Närpes men också från Övermark, Korsnäs, Lappfjärd och Sideby. Värt att notera är att de första föreningarna bland svensktalande finländare i Amerika bildades i Worcester: sjukhjälpsföreningen Imatra 1889 och nykterhetsföreningen Aavasaksa 1892 – båda med nationalromantiskt inspirerade namn.³

De flesta av de tidiga invandrarna i Worcester arbetade som tråddragare på American Steel & Wire Company eller som tillverkare av slipmaskiner på Norton Company. Även i andra generationen valde många att gå i sina fäders fotspår. Näst verkstadsarbete blev husbyggnad med tiden det viktigaste näringsfånget bland Närpesborna i Worcester, födda som de var med yxa och såg i handen. Några blev egna företagare och började bygga hus på entreprenad eller till försäljning.⁴

Stenbrottet i North Chelmsford lockade på 1920-talet 25–30 invandrare från det svenska Finland, de flesta från Närpes. En del kom dit direkt, andra illegalt via Kanada. Några av de olagligt inkomna blev efter en tid hemsända till Finland.⁵

Ett emigrantbrev

En tidsbild från förra sekelskiftets Worcester ger ett emigrantbrev från Josef Nygård, daterat i mars 1900.⁶ Brevet är det första i en serie om sju brev, skrivna mellan den 25 mars och den 16 december samma år. Efter det hörde Josef inte mera av sig till Wilhelmina Höglund, som breven var adresserade till. Av henne hade han lånat respengar utan borgen, pengar som hon aldrig skulle få igen. Hemma i Finby, Närpes hade Josef tjänat som dräng, och Mina som piga. Josef uttrycker sig väl. Stavningen har bevarats, men ny mening har i några fall markerats med punkt och stor bokstav.

Worcester den 25 Mars 1900

Elskade gamla ven må vel det varder du af mig önskad.

Jag vill nu för dig beretta att jag är nu framkommen hit till landet och har varit här nu en vecka men jag har ej arbetat

något ennu och int[e] vet jag heller när jag får något arbete. Resan hit gick ganska qvickt men nog var den besvärlig så det reckte till. Sjösjuk var jag hela tiden så jag ingenting åt eller drack af vad vi fick så jag var ganska svag när vi kom fram så ingen behöfver tro att det är någon treflighet att fara hit. Om mången viste hur det är i verkligheten innan di for så skulle det nog vara många som skulle slå hela resan ur hågen och så kunde det ju nog också vara betre att fara när det är sommar också. Jag har här under denna vecka treffat bekanter i mengd ty det är så många här ifrån Närpes så man kom nestan intet i håg alla. För qvinnor är det just ej någon hög lön på denna plats men nog mår di nu åtminstone betre en som där hemma. Det lider till sommaren här så mycket det hinner. Det är ej mera någon snö här och utarbetet begynner vel snart så nog blir det arbet[e] här i sommar bara det nu lider någon vecka men det var litet för tidigt vi kom hit.

Jag undrar just veta huru du mår nu för tiden där hemma. Kanhen[da] du har börjat tenka på att fara hit men den som skulle fara hit till landet han skulle fara när han kom ifrån skriftskolan då skulle det var[a] besta tiden. Man får nog vara med litet innan man börjar förstå något af språket och blir van med ordningar och bruk. Sedan man kommer genom det så börjar det nog att gå bättre. Det blir vel åter många till våren som emnar sig hit kan jag vel förstå. Och det är nog så här att för somliga kan det lyckas ganska bra men så är det nog största delen som det ej vill gå ti[ll] fram för fast di bjuder till det hur som helst.

Jag skall vel skriva vidare när jag får något arbete och får si hur det börjar gå. Nog går det också om jag endast får vara

frisk men ennu kenner jag mig ganska svag till helsan för jag blef så förkyld på resan hit.

Jag slutar nu här min skrifning med många Hjertliga helsingar till dig. Var snell och skrif några rader till svar åt mig så jag får höra huru du lefver och mår. Jag som teknar din ven

*Jo: Nygård
Adjö må vel.*

Josef Nygård, eller Josef Carlson, från Finby, Närpes efterlystes i tidningen *Finska Amerikanaren* den 18 februari 1903. Han hade då senast varit sedd i Seattle och Alaska. Den som sökte honom var hans syster i Iron River, Wisconsin.⁷

Återvandrare berättar

Valdemar Mattfolk

Det är inte mer än rätt att Valdemar Mattfolk får inleda sviten av berättelser från Amerikafarare. För eftervärlden är han känd som den som introducerade tomatodlingen i Närpes. Hösten 2016 firade man där ”100 år av rött guld” till minnet av det första växthuset i staden, byggt av Valdemar Mattfolk. Växthusodlingen är numera en storindustri som har omvandlat Närpes från utvandrabygd till invandrabygd. Näringsen drivs i dag med invandrad arbetskraft från länder både inom och utanför Europeiska unionen.

Intresset för tomatodling hade Valdemar med sig från Amerika, där han vistades sex år av sitt liv, 1903–1909. Efter hemkomsten var han föreståndare för Finby Handelslag 1909–1918.⁸

Valdemar Mattfolk var född i Kaldnäs i Närpes 1885, och där var han fortfarande bosatt då jag intervjuade honom i augusti 1967. Inspelningen skedde under

Vasa nations hembygdsexkursion som leddes av professor Carl-Erik Thors. Denne var närvarande vid intervjun, som blev en av de första jag gjorde som fältforskare för Folkmålskommissionen.

Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister lämnade Valdemar Hangö med ”Polaris” den 15 juli och fortsatte från Liverpool till New York med Cunardlinjens ”Carpathia” den 21 juli 1903. Under den här tiden var det många som lämnade Finland för Amerika. ”Då vi kom då från skolan, folkskolan eller konfirmationsskolan och det där, så for de nog i min ålder då, nästan alla. Det var till och med en dag då de for 5 stycken härifrån lilla byn.”

Morfar, far, farbror och syskon i Amerika

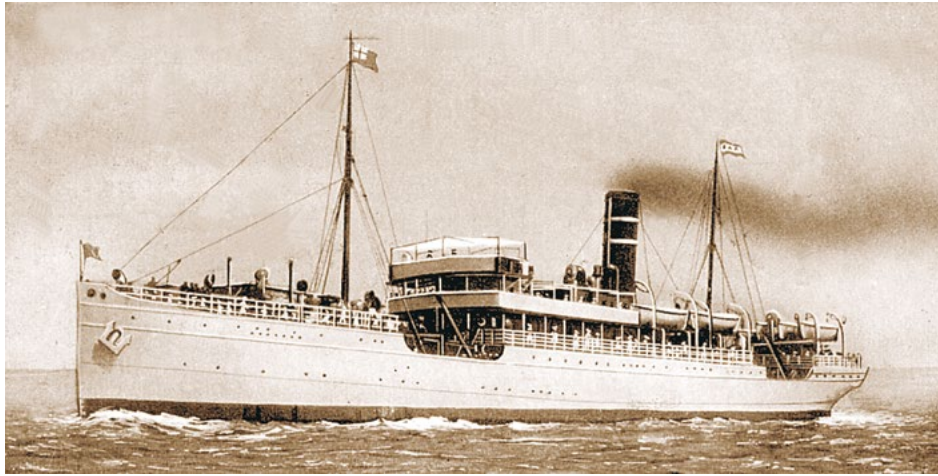
Valdemar var inte den första i familjen som arbetsvandrade till Amerika. Hans egen far hade varit där redan på 1870-talet, och hans morfar var också en tidig Amerikafarare. ”Men min morfar, han var nu sjöman han. Han for nog på 70-talet, eller tidigare. Så han var väl kanske en av de första härifrån, från Kaldnäs.” Orsaken till att fadern och senare Valdemar gav sig i väg till Amerika var helt enkelt ”fattigdom”.

” **Joo, nog var det ju egentligen fattigdom.** Min far for till Amerika på grund av att han gjorde en stor skuld då han köpte ett hemman, ett stort hemman, och förbyggde sig. Det var ett ödehemman han köpte. Och så for han till Amerika för att betala de där skulderna han köpte sig i, han köpte ju ett ödehemman. Och, han var där en några år, men han blev sjuk. De kallade det till frossan. Det var något slags feber efter de där flugorna i New York. Ja, vad heter den där flugsorten? Malaria var det jo, och då blev han sjuk i det där malaria.

Men, så var det en annan pojke från Kaldnäs också som blev sjuk, så de var sjuka båda två, men de hjälpte varandra så de blev friska. Men så blev han ju sjuk. Han gick upp för tidigt och började arbeta så han fick lunginflammation, och då måste han komma hem. Och nog måste man väl kalla det fattigdom då, då han måste fara till Amerika för att betala sina gamla skulder.

– Hm. Joo. Vad hade han för arbete i Amerika?

– Nå, han var timmerman. Jo. Och så kom han hem och så blev ju familjen lite

Finska Ångfartygs Aktiebolagets "Polaris" på väg från Hangö till Hull i England. Därifrån fortsatte resan med tåg till Liverpool och vidare med atlantångare över oceanen.

större, och jag blev den yngsta som blev född. Och då hade han en och annan motgång. Han hade en bror som seglade på Spanien och Medelhavet, och då köpte han [fadern] en fårahjord där, nio får. Men så var det en, en sån där *varglo* (lodjur) och tog ihjäl, ödelade på en enda natt hela hjorden. Och så hade han några andra olyckor. Så det var ju nog ganska fattigt i mitt hem, inte kan jag ju annat säga inte. Och på grund av det for jag ju till Amerika, inte var det ju några andra orsaker inte. Det var 1903 det.

De var nio syskon i familjen, av vilka tre var på arbetsvandring i Amerika, Valdemar själv och två systrar som hade kommit dit tidigare. En bror som omtalas i Oskar Backas berättelse (i kapitlet "Västern") blev kvar som invandrare på västkusten.

Resa och ankomst till New York 1903

År 1901 antogs i Finland en ny värnpliktslag som innebar att den finska armén upplöstes och de värnpliktiga förvandlades till ryska trupper. Det passiva motståndet mot den nya lagen, den så kallade värnpliktsstrejken, bidrog till att öka utvandringen från Finland i början av 1900-talet. Värnpliktslagen 1901 hade även den viss

betydelse för Valdemars utvandring till Amerika. ”Det var Bobrikovtiden, vi rymde ju undan Bobrikov den där tiden.”⁹

Med den nya lagen blev det för unga män inte så alldeles enkelt att lämna Finland. Det fick Valdemar erfara när han 17 år gammal skulle ge sig i väg. Hade han papperen som behövdes? Kunde han bevisa att han inte hade nått värnpliktsåldern?

Det var ju som motstånd mot Bobrikovs regering, och då blev de ju *landsförvista* en och annan. Och då var det en borgmästare i Kaskö som ringde hit till Kaldnäs, eller skickade bud till och med. Det var väl inte någon telefon. Att om det var någon som ville fara till Amerika, då skulle de komma och få pass. Och jag for dit. Det skulle ju vara länsmanspass och kyrkopass och allt möjligt, men jag fick det där passet först.

Och då var jag till länsman, det var en Sormunen vi hade här då, och skulle få passet. Och så började han svära och sa att han skulle inte ge mig något pass. Det skulle ju vara länsmanspass och sedan guvernörspass och så det där, det var tre pass. Nå, jag fick ju det där. Och då skulle jag betala honom, då han hade stämplat på det där passet. Så hade jag en sån där silvertvåmark, och han skulle få 50 penni tror jag det var bara. Så blev han arg och kastade den där pengan i ansiktet på mig, och då svor han och sa: ”Vad tror ni det är något växelkontor här?” Jo. Nå, jag gick ut och växlade det, men växlade det bara i enpennisslantar. Så svor han och sa, han bröt på finska mycket, så sa han: ”Vad detta vara för slags skräpet ni kommer med?” Sa jag: ”Det är kronans mynt och ni är kronans karl, och nu betalar jag passet med det.”

Nå, vi for då från Kristinestad till Hangö, och då var det ju polismästaren där då. Då jag visade passet så, så hade jag ett litet skäggstrå här som jag stod och drog i, så han misstänkte jag var äldre än vad det var jag uppgav. Så jag skulle vara värnpliktsskyldig. Men, han kastade passet i ansiktet på mig och sa jag skulle bevisa att jag var rätta karlen. Då var det en Yttermarkgubbe som hade varit två gånger till Amerika och visste nu hur man skulle göra i ett sånt där fall. Han kom in han och svor på han hade känt mig hela mitt liv, och det var nog rätta passet. Och jag bara träffade honom där i [Hangö].

I själva verket var det ett hinderlöshetsintyg för passansökan Valdemar hade fått av länsman Sormunen. Enligt 1862 års förordning skulle pass för resa utomlands sökas hos länsstyrelsen. Valdemar reste följaktligen till USA utan giltigt pass. – Länsman Sormunen omtalas även i Oskar Klemets berättelse nedan.

I hamnen i New York måste ”Carpathia” ankra på redan, för det åskade kraftigt och blixten slog gång på gång ned runt fartyget. Ett stort fartyg, en tysk kolångare, började brinna och sjönk, men besättningen blev räddad.

Vid ankomsten höll 17-åringen på att tappa bort sig. Han gick förbi kön på Ellis Island och direkt ned på färjan som gick över till New York. I och med det slapp han det granskande öga som europeiska invandrare annars utsattes för när de passerade porten in till Amerika. Hur gick det sedan?

Nå, på morgonen kom vi in på Castle Garden de kallade, och skulle ju undergå någon granskning och passen genomtestas. Men jag gick direkt genom jag och ner på färjan. Inte vet jag, jag var nu så där, och kom över till New York.

Och då träffade jag där på *bryggan* (kajen) en svensk student som jag hade träffat i England. Så sa jag: ”Var är vi nu?” – ”Nå, vi är i hamnen i New York”, sa han. Då hade vi gått förbi granskningen i Castle Garden. Så sa jag: ”Nå, vad ska vi göra av oss nu då?” Så sa han: ”Jag har biljett jag till Svenska emigranthotellet här. Vi far dit.” Och det gjorde vi, for dit. Och blev mycket väl omskötta där, och var där då en tid. Men då hade de gått ända till klockan fyra på natten och kallat på mig, och sökt mig, i Castle Garden. Det var ju en kvinna dit ner och tog emot mig. Och då blev det ju frågan om hur jag skulle *komma på rätt*. Den där chefen då på Svenska emigranthemmet, han telegraferade upp till den adress jag hade. Men då höll de på och flyttade där. Och en gammal kvinna då, då de städade efter flyttningen, så hade hon bränt upp allt då.

Telegrammet gick till systrarna i Pittsfield, Massachusetts. Systrarna hade i själva verket redan skickat en man att leta reda på Valdemar i New York.

Men då kom en gubbe hemma från Näsby, han hette Ivars den där, som var bekant med mina systrar. Han kom och sökte mig han då. Och då vågade jag inte lämna mig åt honom. Den där chefen på Emigranthemmet så, så varnade oss, vi skulle

inte tala med någon okänd, eller gå med någon okänd. Men så hade han ett brev från systemen, som han visade mig, och då *kom jag på rätt* på det viset. Nå, jag kom upp till Pittsfield då, jag hade två systrar som tjänade hos en fabriksägare. Men det var mycket äventyr i Amerika, men inte kan jag tala om allt det.

Från systrarna hade Valdemar fått respengarna, och dessutom en check på 21 dollar. Tack vare checken kom Valdemar till rätta när Ivars sökte honom på Hornborgs agenturfirma. ”De sade på Hornborg då att jag var på Emigranthenmet. Jo, på det där viset gick det till.” – Axel Hornborg hade kommit till New York 1883 och öppnade på 1890-talet en agentur för invandrare, som representant för Finska Ångfartygs Aktiebolaget.¹⁰

I Pittsfield

I Pittsfield fick Valdemar sedan sitt första arbete hos fabriksägaren som systrarna tjänade. Arbetet bestod i att sopa golv i fabriken som sysselsatte 4 000 arbetare. Det tjänade han 1 och 25 om dagen på, så ”det var nu ingen *dagspeng* alls det”. Valdemar började gå i aftonskola och visade en fallenhet för studier som var lite utöver det vanliga för en nyanländ invandrare.

Men då började jag gå i aftonskolan, *public high school*. Och då gav de en gång i veckan meddelande hur jag avancerade i skolan, gav de till fabriken. Och enligt det avancerade jag i arbetet på fabriken. Och jag var där då i sex år. Men, jag var på kontoret där, chef på importavdelningen på kontoret var jag, chef. Ja, och då, då tog jag en korrespondenskurs från Internationella korrespondensskolan i Scranton, Pennsylvania, på ingenjörsexamen. Och jag fick goda betyg därifrån, väldigt, men så förlorade jag synen så jag måste sluta. Men då for vi hem. Jag hade en bror då som var på Nykarleby seminarium, och så var han sjuk och så fick vi brev. Vi skulle komma hem, han var nära döden.

– *Vad* år var det?

– Ja, det var 1909 i oktober. Det borde vara den 6 oktober, om jag minns rätt. 1909.

På hösten 1909 hade Valdemar och systrarna i Pittsfield betalat hela skulden och kunde bygga en ny gård i Kaldnäs.

Vi betalade hela skulden och byggde den här stugan här norr om. Jo, dom hade god lön dom, väldigt god lön. Min äldre syster var utbildad kock, så de svenska flickorna som var så där allmänt [hembiträden] så hade de 12 dollar i veckan, men hon hade 40 hon. Och min syster då som passade upp vid bordet hade, jag tror det var 18 hon hade, den yngre systemen.

När Valdemar kom hem hade han så pass mycket pengar sparade att han räknade med att kunna ”föda en familj” för resten av sitt liv. ”Men då blev ju pengarna värdelösa. Så jag hade, jag hade nog att kämpa för dem. De försvann de pengarna totalt.” Vad Valdemar råkade ut för var en försämring i penningvärdet som följde av inflationen under och efter första världskriget.

Pittsfield var annars ett ovanligt mål för en arbetsvandrare från Finland. De var inte fler än fyra Närpesbor i staden: Valdemar själv, hans två systrar och en kusin från Finby. Desto fler svenskar fanns det att umgås och bilda föreningar med.

Det var 350 svenskar där. Och då bildade vi förening från Vasaorden. Och då inbillade sig svenskarna då jag kunde svenska och skrev svenska – jag skrev ju i tidningar också. *Finska Amerikanaren*, *Svea* och *Scandinavia* skickade jag artiklar till. Så jag blev vald till ordförande för Vasaorden. Och så bildade jag Internationella godtemplarorden också. Och där blev jag också ordförande. De trodde jag var en lärd man bara för jag kunde svenska. Och inte iddes jag nu upplysa dem heller, att jag var bara en bondpojke.

Attityder och nya idéer

I början av 1900-talet var det nödvändigtvis inte någon fördel att ha vistats i Amerika, menade Valdemar. Vid den här tiden sågs ju emigrationen som ett hot mot de svenskspråkiga som en ”livskraftig folkstam” i Finland.¹¹ Återvändarna kunde inte

alltid räkna med att bli accepterade och respekterade, inte ens i omgivningen de hörde hemma i. Det hade Valdemar upplevt.

Det var ju en viss aversion mot all emigration. Så när de kom hem, då var de ju lite bättre klädda, men då stod grannarna och *grinade* (skrattade) då och menade att de var högmodiga, och så där. Inte blev de vänligt [mottagna] som nu. Tänk nu hur de firar dem då de kommer från Amerika.

Mest nytta hade Valdemar av engelskan han lärt sig i Amerika. Det hände att han anlätades som tolk, och så läste han engelska med en löjtnant i kasernen på Ryssback i Finby. ”Och då var det nu en rysk löjtnant som var utav svensk härkomst från Viborg, men hade varit i ryska militären, och den där lärde jag engelska.”

Det var under första världskriget, 1916–1917, Valdemar lärde den ryske löjtnanten engelska. Hösten 1916 hade 200–300 ryska soldater förlagts i det gamla 9:e reservkompaniets kaserner i Finby. Barnen fick snart kontakt med ryssarna, men även ute i byn fick ryska officerare en del kontakter. En officer började umgås med lärare Hannus familj, och hos lanthandlaren Ivan Lipkin som kunde ryska var en officer inkvarterad. Och löjtnanten började tydligen besöka handelslagsföreståndare Mattfolks familj. Hösten 1917 förflyttades truppen på Ryssback till annan ort. Den 28 januari 1918 avväpnades de sexton ryska soldater som var kvar i kasernen.¹²

Fast det är klart att emigrationen har haft en positiv inverkan, säger Valdemar också, inte hade de klarat sig här utan den. I Finby var det väl en tolv hemman som hade köpts med Amerikapengar, av bondsöner som återvandrat till byn.

Valdemar kunde inte förstå ”varför de var så där emot då”. Amerikafararna kom ju med nya idéer, och de hade pengar och allt möjligt. I tidningen *Landsbygdens Folk* hade Valdemar 1950 haft en artikel om tomatodling, och den avslutade han med orden som han läste upp under intervjun:

Vårt land behöver ett kunnigt och välorganiserat trädgårdsodlarskrå med möjligheter att frambringa nya nationalekonomiska värden, och därmed höja välbefindandet i landet. När detta är gjort må de lärda komma tillsammans och tvista om emigrationen och dess eventuella nackdelar.

Tomatodling hade Valdemar lärt sig i Amerika, och tomatfrön hade han med sig i bagaget när han kom hem 1909.

Joo. Inte fanns det här. Vi hade eget frö då vi tog från år till år. Så hade vi frön 24 år innan de hade något här. Men då mina systrar kom hem så var dom uppe i Danmark och köpte också. Och i Kristiania var de uppe också. Så jag korsade då och fick en riktigt bra stam. De där jag hade från Amerika, det var stora och fula. Stora, så de ville inte gå att sälja. Men jag korsade dem med dansk export då. Då blev det fram en bra stam där. Jag hade dem i 24 år. Det var nu sånt där, man har nu bjudit till.

Som erkänsla för introduktionen av tomatodlingen i Närpes – och i Finland i stort – hade Valdemar Mattfolk blivit belönad med ett förtjänsttecken. ”Jag har fått en ’prenika’ av presidenten för tomatodlingen”, uttryckte han anspråkslöst nog utmärkelsen i intervjun.

Julina Nyrén

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Julina Nyrén på *sls.finna.fi*](#)

Julina Nyrén var född Mangs i Granliden i Yttermark 1887. Hon var på nittonde året när hon den 9 maj 1906 beviljades pass för resa till Amerika, och den 23 maj lämnade hon Finland. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister var det Vita Stjärnlinjens ”Celtic” som tog henne över Atlanten den 1 juni. ”Och de for förfärligt mycket till Amerika den där tiden, riktigt mycket”, så Julina kände många som gav sig i väg på samma gång. Alla båtar var överfulla. ”Så vi låg i Hangö två veckor”, minns Julina, ”och sedan då vi kom till England så låg vi där en vecka.”

Julina ger ett kvinnoperspektiv på tillvaron som arbetsvandrare i Amerika. Helst skulle hon ha stannat där som invandrare, men dåliga tider tvingade familjen tillbaka till Finland 1913. Det blev sedan ingen återvändo till Amerika, för första världskriget kom emellan.

” **Jaa. 1913 om hösten.** Och, det var meningen vi skulle fara till Amerika tillbaka. *Jag tyckte så holest (våldigt) bra om mig* i Amerika. Ja, aldrig skulle jag ha *velat farit* hem. Nä, det var nog så bra i Amerika, men att det var dåliga tider. Karl'n vart utan arbete, och karlarna gick på gatorna utan arbete i stora skaror. Och *sjappen* (shop) som de säger i Amerika, fabriker så stängdes, och allihop fick sluta. Jaa, inte något arbete. Då vi skulle fara hem då, och stanna här hemma tills det skulle öppnas, jo, så bröt krig ut undan för undan. Så vi var tvungna att se då, så vi byggde gården där då, där *norr i Granliden*.

Mostrar, morbror och syster i Amerika

Redan innan Julina for till Amerika hade det inom släkten blivit en tradition att utvandra. Hon togs emot av två mostrar, en morbror och en syster som hade rest tidigare. Innan mostrarna gifte sig hade de gjort *husarbete* (housework) i amerikanska familjer, precis som Julina gjorde när hon kom till Amerika. Sedan de gift sig höll de *boardare* och fick inkomster från kost och logi för unga män som saknade egen familj. Särskilt moster Clara hade flera *boardare* och försörjde sig som änka på det. För änkorna och deras familjer fanns det ju på den här tiden inga pensioner eller något att få.

Och jag hade en moster i Amerika, jaa, och hon tog mot mig och jag var där *en par dagar* där. Och så gjorde de allihop, de hade ju någon som tog mot sig i New York, och en del for längre bort. Ja, jag hade två mostrar. Jag bodde hos en annan en då nästan en vecka, och så for jag till Springfield där min morbror bodde och hans familj. Dom hade ju sex barn dom. Jaa. Och, så for jag till Gardner, till min syster som var gift i Gardner med en från Yttermarken. Han hette Josef Anders Bengts han. Jo. Och så var jag där ett år, så *tog* han en *farm* i Dakota. Och så for min syster till Finland och var i Finland *en par* år, och jag for till Springfield tillbaks och var där, hela tiden där då.

Om systemen och farmen i South Dakota berättar Julina mer i kapitlet ”Mellanvästern”.

Husarbete i Gardner och Springfield

För unga flickor var det lätt att få arbete. En flicka fick arbete när som helst, och skötte hon sig bra så var hon omtyckt också. ”Och vi var snälla och präktiga.”

Jag kunde inte ett enda engelskt ord. Första platsen jag kom till, jaa, så var vi nog styva och stela *alldeles* (i synnerhet) i Finland den där tiden förstås. Vi var inte lärda att vara något fina. Så sa frun bara ”Hurry up, hurry up!” Nå, då *frågade* jag *åt* min syster, då jag kom dit då så *frågade* jag vad hon menade. ”Nå, hon menar att du ska bara skynda på.” Jaha, tänkte jag, låt rullan gå då. Och nog tyckte jag att jag skulle ha *velat gråtit* många gånger. Tänk vad arbete, att komma i ett stort fint hus. Dom var fyra personer, tänk vad tvätt!

Det var i Gardner, Massachusetts Julina hade sin första plats som hembiträde i en amerikansk familj. Genom försök och misstag lärde hon sig så småningom hur arbetet skulle gå till i ett amerikanskt hushåll.

Men den där platsen var inte något bra, men jag hade inga bekanta. Så, då var det en nykterhetsförening dit jag började gå. Och då flickorna fick höra då var jag var, så sa de: ”Nää, nu ska du *lämna* (leave), du ska inte vara där, du ska gå därifrån, för där är förskräckligt med arbete.” Det var en del som hade varit där före mig, och de hade gått därifrån. Det var förfärligt mycket arbete. Men se, jag var ung jag, jag släpade på med allting jag, och jag sprang och jag hade bråttom.

– Vad hade du att göra där allt?

– Jag hade att koka, och passa upp vid bordet, och städa. Och då var det vår och det skulle vara storstädning. Madrasser skulle släpas ner efter trapporna, stora madrasser och alla dynor och allting skulle ut och piskas. Och jag släpade på. Och, jag kunde ju inte koka först. Frun visade ju mig, men det var ganska enkel kokning i Amerika. Man lär sig ganska fort.

– Det var andra maträtter än här då?

– Jaa, och se, då var det sommar, så dom åt mycket grönsaker. Jo, och jag var inte precis van med grönsaker, så då jag kom till systemen så fick jag ju äta mig mätt.

– Nå, vad hade de några andra maträtter än grönsaker?

– Nå, något potatis hade de nog, och glass, eller *ice cream*, alla söndagar. Men herrn lagade *ice cream* nere i källaren och kom upp med det. Och han satte det på bordet i köket, och så visade han åt mig, jag skulle ta en kniv och skära åt mig en riktig bit *före* jag bar in det på bordet åt dem. Han var snäll herrn, men frun var inte något riktigt bra. Nä. Och barnen var så snälla först, dom hade två barn. Och dom började prata, och kom ut då jag hade ledigt. Då jag satt på verandan, så kom dom ut och pratade. Men frun var rädd jag skulle lära mig något engelska, något vidare. Hon tänkte att hon skulle få behålla mig, så barnen *stäckte* hon *av*, de fick inte prata med mig. Se då, då *lämnade* jag *där* (left there, gick därifrån). Jaa.

Men så fick jag en annan plats. Och jag hade fem personer där, och mycket arbete, *holest* (väldigt) mycket arbete. Ni ska tänka det, sommartid, då det är riktigt varmt. Inte något *elektriska*, inte några elektriska spisar, inte någon mangel, inte något elektriskt strykjärn, och inte någon tvättmaskin, allting med hand. Ja. En morgon gick jag upp klockan 3. Ja, och frun hörde mig, så kom hon ner i källaren så sa hon: "Nä, upp med dig nu, du får inte börja så där tidigt." Men jag hade så stor tvätt så jag visste inte hur jag skulle hinna. Jag var ovan. Men sedan då jag hade varit någon vecka, så kunde jag nog göra det.

Och maten, nog hände det vissa misstag. Men största misstaget, det var *biffsteken*. Och då skulle det stekas på ett halster, och då eldade vi med kol, om sommaren. Det var varmt som i bastun nästan i köket. Man fick klä av kläderna en två, tre gånger om dagen, för man var riktigt våt. Jaa. Ja nå, och jag tänkte jag, min syster lagade fin *biffstek*, hon stekte det i en panna. Så sa frun, jag förstod nu vad hon sa, att om jag kunde laga *biffstek*. Jo, jag var så kavat, jag sa: "Jo, jag kan laga *biffstek*." Jaha. Och jag lagade *biffstek* och stekte det i en panna, och gott var det. Men då jag kom in till bordet med det, då skrattade dom så dom skulle ha kiknat bort.

– Hur då?

– Dom åt inte det. Det skulle stekas på ett halster ovanpå glöden. Den där tiden, då inte det fanns några andra sorters halster. Och då skulle man sätta peppar och smör över då, och det skulle vara så lite halstrat och det var sånt där fint, fint kött, bra stora bitar och som tunt då, så där. Och *bloden* skulle rinna ur det då man satte det på en assiett. Jaa. Och då satte man på mycket smör och peppar. Nå, det var en *lärpeng* (läxa). Jo, dom skrattade.

En annan gång skulle Julina baka en kaka, och det hade hon inte gjort förr.

Ja nå, så gick frun bort, hon ville inte hjälpa, inte ville hon något gärna hjälpa mig heller. Nå, hon *gick bort*, så sa hon jag skulle laga en kaka. Ja nå, så tog jag orätt och tog soda i stället för bakpulver. Då kan vi förstå hur det *vart*. Så *vart* det ett skrattkalas på nytt. Och jag gick ut och grät, gick ut i köket och grät. Så kommer frun ut och så *höll hon av mig* (kramade mig). Sa hon: ”Nog börjar det gå, nog börjar det gå.” Hon talade ju bara engelska, och jag började ju förstå det. Ja, men jag tänkte jag, ja nå, nog ska jag lära mig. Jag fick tag i en kokbok. Jaa, och se då går det bra. En engelsk kokbok, men man kan se i alla fall mått och allting vad man ska ha. Inte några olyckor hände sedan, av något sånt där slag.

Sedan flyttade Julina till Springfield och fortsatte där med att arbeta som hembiträde. I en familj hade de en liten flicka som Julina ”tyckte så mycket om, och hon tyckte så mycket om mig”.

Hon brukade stiga upp på bordet hon, och så satte hon händerna runt nacken av mig. ”Det är så roligt då vi älskar varandra.”

– Sa hon det på engelska?

– Ja, hon sa det på engelska. Jag förstod nog det, jag började förstå ganska bra då. Jaa. Men så sa frun åt mig, jag behövde inte ha henne i köket, men om hon gjorde något fuffens så skulle jag köra henne upp i rummet sitt. Ja nå, frun var *holest* (mycket) studerad, hon hade gått i skola över 20 år. Hon var från Schweiz *hemma*. Och karln var elektrisk ingenjör. Och, hon hade varit lärarinna i någon *högskola* (high school). Hon var *holest* bra med teckning och med språk. Hon talade åtta språk flytande, och så förstod hon flera så där då de pratade, men inte så hon kunde precis prata själv. Jag visste inte att hon förstod något svenska, men en gång så var det en flicka som ringde upp och ville jag skulle komma ut. Så sa jag: ”Nää, jag kan inte komma ut nu i kväll, herrskapet ska gå bort.” Så ropade frun: ”Nää, gå du bara, nog får du gå.” Då förstod jag att hon förstod svenska också.

Då berättade hon dagen efter då, då hon kom in i köket så berättade hon, hon hade varit till Helsingfors och till Stockholm i Sverige. Hon tyckte om Helsingfors,

det var så vitt och vackert där och vackra hus, sa hon, vita och vackra hus. Hon tyckte det var så fint och vackert i Helsingfors. Jaa.

Familjerna bodde i hus med tre våningar. Hembiträdet och barnen hade sina rum på tredje *golvet* (floor), och där var det varmt om somrarna. Riktigt varmt. Herrskapet hade sina sovrum på andra våningen. På första våningen fanns det sal och matsal, kök, skafferier och hallar. ”Ja, och så fanns ju källaren då där man *bykte*, i källaren.”

Julina var hos samma familj nästan hela tiden i Springfield. Då familjen en vår reste till Europa måste hon ta en ny plats. Den fick hon hos en familj som var förmoden. Mannen i familjen var invandrad från Holland och hade haft 5 cent på fickan då han kom till Amerika.

Han ägde tre affärer, största affärerna i Springfield. Han hade den tiden 500 arbetare i den där [stora] affären. Och så ägde han en mindre affär, och *ändå en mindre* affär i Springfield. Dom var rika, väldigt rika. *Vart* mångmiljonärer riktigt, men de var snälla och präktiga.

I den här familjen var Julina hembiträde inte fullt ett år innan hon gifte sig. Hon blev då hemmafru och skötte sitt eget hem.

Hemliv och hemresa

I Springfield gifte sig Julina 1911 med Oskar Nyrén som var född 1880 och kom från Finby i Närpes. ”Vi hade inte något bröllop, vi gick och gifte oss bara.” Sedan hyrde de bostad i ett nytt hus i tre våningar, ”och vi bodde på tredje våningen”.

Och vi hade fem rum. Det var så *mycket* rum i de där husen. Det var nya hus som de hade börjat bygga, och de kallade dem för *deckare* (deck, flat yta) för de var flata, flata tak. Och då var det fem rum, två sängkammare och en sal och en matsal och ett kök. Och stora rum, och skrubbar då. Inte några små, inte några små rum.

Här bodde familjen bara en kort tid innan de återvände till Finland. ”Vi fick ju pojken då, så han var liten då [1913] vi kom hem till Finland. Och, det var nog svårt att fara därifrån. Jag måste säga det var svårt.” Varför?

Nå, jag hade det så bra. Jag mådde så bra, bra mat. Och sen då vi gifte oss, så hade både han och jag lite pengar, *före* vi gifte oss också. Men, jag hushållade nog så bra så jag sparade bra mycket pengar den där tiden vi var gifta. Jaa. Det gick så bra.

Möblerna kunde Julina och Oskar inte ta med sig hem, men mycket annat som påminde om tiden i Amerika.

Ja, vi tog hem inte precis några möbler, men vi tog hem mycket saker. Ja, vi hade stora lådor, och de svor de som kom med lådorna, då de var så stora. Vi fick så *holest* (mycket) presenter då vi gifte oss, och jag ville inte lämna sånt. Matserviser och kaffeserviser och allt möjligt sånt där. Jaa. Och silverservis och kaffeservis, och mycket saker och ting. Vi fick så mycket då vi gifte oss, och jag ville inte lämna något, så vi hade mycket saker och ting. Och vi skulle ha *måst betalat* dubbelt för resorna på båten, men vi behövde inte till sist då inte. Vi tänkte nog vi skulle *måsta*, men vi behövde inte.

Kläder av alla de slag förde Julina också med sig hem. Inte för att kläderna var så fina precis, men de var annorlunda än i Finland. En del kläder som hon hade låtit sy före resan men inte haft bruk för i Amerika kom även de med hem tillbaka. Hon minns *snävtröjan* med fjädrar runt om och puffärmar. Hon minns *finnkorsaren*, en gammaldags röd kjol med svarta och vita ränder som inte heller blev begagnad.¹³ Den hade Julina själv vävt tyget till, och namnet kom sig av korsmönstret i ränderna, ”ett svart krux mitt i det där vita och så tvärtom ett vitt krux i det där svarta”. Sedan blev det dåliga tider i Finland också. Då var det en familj som hade en liten pojke och inte visste hur de skulle få byxor åt honom. Julina gav dem *snävtröjan*, och de fick ihop den skarvad till ett par byxor. ”Jaa. Det har nog varit svårt många gånger.”

Carlson's Shop

I Springfield fanns det vid den här tiden inte så många Närpesbor, men rätt många från andra orter i Sydösterbotten. Här kunde nämligen unga män få arbete i "Carlson's Shop" som den kallades, en fabrik som var grundad av en tidig invandrare från Korsnäs. Denne Gabriel Carlson var född 1861 och utvandrade till Amerika 1878. Han uppfann konfektyrmaskiner och var delägare i och chef för Confectioners' Machinery and Manufacturing Company som tillverkade både chokladkonfekt och konfektyrmaskiner. Carlson dog efter ett olycksfall på fabriken 1908.¹⁴

Julina berättar om *sjappet*, där också Oskar hade haft arbete tills de dåliga tiderna kom.

De arbetade på *sjappen*, *karlarna*. De arbetade på ett stort *sjapp* (shop) där de lagade karameller. Jaa. *Chokladkarameller*. Och, han var hemma från Korsnäs som var med och byggde det där *sjappet*. Han hette Gabriel Carlson, och hans *kvinn*a var hemma från Korsnäs och dom hade fyra flickor. Och alla flickorna studerade och *vart* gifta nog med amerikanare. Men att, den här Carlson, han tog några rikssvenskar med sig, och då tog de in mest bara finländare och rikssvenskar. Ja, det var någon *fransk* nog med, men de gynnade rikssvenskar och svenskar då. Det var *ganska mycket* då som arbetade i det där *sjappet*. Jaa.

Och de lagade *chokladkarameller*. Och *chokladmaskiner*. De *lagade* (tillverkade) maskiner också. Han fann upp ett patent, den här samma Carlson, så han fick mycket pengar. Dom *vart* rika och köpte ett fint stort hus, riktigt modernt fint hus, där dom bodde. Han fick mycket pengar för det där då han uppfann maskiner där de kunde *laga chokladkarameller*. Och då *lagade* de maskiner och sände ut till Tyskland och Frankrike och andra länder. Jaa. Men det där *sjappet* stannade då, då det *vart* dåliga tider. Alla arbetare måste sluta. Så var det med min *karl* också. Jaa.

Men då arbetade han [Oskar] nog på ett annat ställe. Nog hade han fått vara där, men han *tyckte inte om sig*. De hade inte något att göra, men de sa "nog får du vara här nog". Men, då skulle han skruva ur en hel hop med skruvar en dag ur några maskiner. Andra dagen sa han: "Nå, vad ska jag göra nu?" – "Skruva dit dem tillbaka." Då *vart* han trött och tänkte nää, nu ska vi fara till Finland. Han var

målare, så han tänkte han fick arbete. Och han fick ju arbete här, han hade nog mycket arbete här. Joo. Så det gick nog. Fast nog var det svåra tider under krigstiden. Joo. Det fanns ju inte något.

Föreningar och kyrkor

I Gardner gick Julina med i nykterhetsföreningen Sveaborg, en förening som hade grundats 1897 och 1904 blev en del av Svensk-Finska Nykterhetsförbundet av Amerika. Det fanns en nykterhetsförening i Springfield också, men den blev Julina inte medlem i.¹⁵

Julina och hennes kusiner i Springfield gick inte ut på dans. De gick i kyrkan i stället, mest i Missionskyrkan som var Svensk-Finska Missionssällskapets egen kyrka i staden. Sällskapet var instiftat av fabriksägaren Gabriel Carlson i dennes hem 1907. Om honom har det sagts att han var varmt religiös och att han ivrade för andlig väckelse bland landsmännen i staden.¹⁶

Det var en missionskyrka, och så gick vi till lutherska kyrkan emellanåt. I Amerika så gick vi *i lag*. Emellanåt hade de möten i lutherska kyrkan, och så var de i baptistkyrkan och metodistkyrkan, och så var de i missionskyrkan. De *turade om* och gick tillsammans. Prästerna var med då också. Och då hade de program då.

– Hur ofta gick ni i kyrkan?

– Nå, mest alla söndagskvällar. Vi brukade nog säga att vi *skulle borda* gå till några amerikanska kyrkor någon gång också, men inte *vart* det där något.

Julina berättar om ett besök i en svart kyrka också, något som vittnar om fördomsfrihet för att vara i början av 1900-talet.

Jag hade en bekant, hon var *hemma* i Yttermarken på Bengts backen. Hette Mina Bengts hon *före* hon gifte sig, gifte sig med en från Tjöby som hette Strandberg. Men det var *före* hon gifte sig, så hade dom en *nigerkvinna* som tvättade där och strök. Och så ville hon [kvinnan] vi skulle komma till kyrkan om julen, då de skulle ha söndagsskolfest. Och, då gick vi dit, och det var bara svartingar. De var så

svarta, så svarta allihop, men de var så frimodiga och så flinka de där barnen. Det var *mycket*. Och allihop ställde sig utanför dörren och hälsade på oss och tackade oss och sa godnatt då vi gick. Ja, och hälsade oss välkommen, vi skulle komma något mera. Och de bara skrattade och tänderna lyste.

Ville man träffa eget folk och roa sig, så åkte man till Worcester på *picnic*. ”Jo, vi for på *picnic* alla år till Worcester. Jaa. Där samlades alla finländare då, från hela New England de kallade. Kom på tåg och bussar. Det fanns ju inga bilar.”

Misär och svek

De flesta finländare var ordentliga, men det fanns också de som inte skötte sig så bra. En inblick i misären fick Julina i Gardner, där kvinnorna inom nykterhetsföreningen hade bildat en syförening som arbetade för att hjälpa fattiga familjer till jul. Julina besökte en jul en familj som hade det dåligt ställt.

Ja, hon var från Sideby och karln var från Kalax. Och han drack. Hade prima arbete och förtjänade bra gjorde han, men drack. Och det fanns inte något där. Vi kokade ju kaffe, och vi hade kaffet och allting med. Men då vi skulle torka kärnen, det fanns inte en handduk. Inte av något slag. *Slarvri* (skräp) och smuts överallt. Dom hade små barn. Jag hade ett vitt förkläde på mig då vi passade upp, då vi kokade kaffet. Jag måste ta av förklädet och torka med förklädet. Jaa. Och det var nog *mycket* som [levde fattigt]. Men annars måste jag säga att Springfield var en fin stad. Och där var det bra, där var det inte något mycket sånt där.

Ensamma män var speciellt utsatta för risken att bli alkoholiserade och fattiga. Julina berättar om en man i hennes resällskap som började leva ett dåligt liv redan på resan över Atlanten.

Det var en som for till Amerika då jag for. Och vi, vi riktigt måste gråta över honom. Han var gift med en sån prima flicka, och dom hade två flickor. Jaa. Och han skulle fara till Amerika och förtjäna pengar. Och då vi kom till Åbo, vi tog båt från Kristine-

stad då vi for, så började han *hålla sig med* (sällskapa med) en flicka på båten. Och kamraten och jag, vi grät bittert. Och vi vågade ju inte skriva hem något vi, så hans hustru skulle få höra det. Hon var så prima hon så. Men, han började leva dåligt då han kom till Amerika, det hörde vi. Inte såg vi något av honom, men att vi hörde så där på ryktesväg att han började leva dåligt. Och han sände inte någonting åt kvinnan. Nä. Hon fick vara där hemma, hon fick lungshot och så dog hon. Hon grubblade väl och sörjde så. Så, hennes föräldrar fick ta hand om flickorna.

– Det var nog många sådana fall, tror jag.

– Jo, det var så *mycket* såna fall. Och så *mycket* karlar for till Amerika förr, och så *vart* det så de lämnade hemmet och alltihop.

Julinas sorg

Julina Nyrén hade farit till Amerika för att stanna. I början hade hon lite hemlängtan, hon hade *drygt* hem.

Man jag tänkte att jag skulle inte tjuta och lipa något, för det skulle nog gå. Joo. Då jag hade gett mig ut, så skulle jag vara nöjd. Jag kunde nog ha något lite *drygt* först, men att det gick riktigt bra. Jag brukar inte ha *drygt*.

Som redan nämnts flyttade familjen 1913 tillbaka till Finland, där de senare i livet fick uppleva en stor sorg. Ende sonen, Ernest Nyrén född i Springfield 1912, utbildade sig till folkskollärare. Den 12 februari 1940 stupade han i vinterkriget, samma dag som de sovjetiska trupperna bröt igenom de finska linjerna på Karelska näset. ”När det var som värst hann manskäpet inte ens transportera bort liken utan tvingades kliva över eller skyffla undan dem.”¹⁷

”Blev kvar på slagfältet” står det på föräldrarnas gravsten, ”Vilar på okänd plats” på Ernest Nyréns gravsten bland hjältegravarna på Närpes kyrkogård.

Oskar Holm

Oskar Holm var född 1888 på Linbacken i Taklax, Korsnäs, där han växte upp hos sin mormor. Han hade gjort två resor till Amerika, den första 1904–1913 och den andra 1916–1918. Pass på fem månader för resa till Amerika hade han enligt Migrationsinstitutets emigrantregister sökt och fått den 26 november 1914. Resan blev inte av förrän 1916, och då var passet föråldrat. När intervjun gjordes i augusti 1970 var Oskar bosatt i Bodbacka, Övermark.

Så fort Oskar hade *läst*, blivit konfirmerad, gav han sig i väg på sin första resa till Amerika. ”Jag var inte mer än 15 år då jag for.” En orsak till att han lämnade Taklax var att han ville återse sin mor som sedan länge var bosatt i Woonsocket, Rhode Island. En annan orsak var bristen på arbete i hembyn – och en viss äventyrlust.

”Jaa, hon hade varit där länge hon. Jag var bara en liten pys jag då hon for. Och det var ju huvudsaken, förstår du, att man skulle börja arbeta. Det var ju *hårt* efter något arbete här, inte fanns det ju någonting. Och så äventyrlusten, att få se då.

Första resan till Amerika

Första resan varade i nio år, 1904–1913. Respengarna till den fick Oskar från sin mor i Amerika. I Vasa köpte han biljett hela vägen till Boston. Från Vasa bar det sedan i väg till Hangö, och därifrån med Finska Ångfartygs Aktiebolagets ”Astraea” till Hull i England. Det var många som for på samma gång. Inte från Taklax, men från grannbyn Harrström och andra ställen var det hela familjer som for: ”De hade sina män i Amerika förr, så de for dit.” Bondpojkar, också sådana som kanske skulle ha klarat sig där hemma, reste ut. ”Men, det var som en feber det där, att de skulle fara till Amerika.”

Jo men, du vet, det var ju billigt att fara också. Jag for dit för 100, var det 105 mark? 110 [mark] kostade biljetten, men att då var det just den här familjen från

Harrström. De var två flickor och modern, och så var det ju en pojke då som var i min ålder. Och hade så grymt med sig, så mycket *skickningar*. Inte skickningar, utan de tog med sig, förstår du, nästan allt vad de hade haft här hemma. Fällar och *vepor* (hemvävda lakan i ylle) och gud vet vad de hade. De hade ju så kolossalt mycket, och de skulle ända ut till Kalifornien där karln var då. Men då sa den där Enhelm [på agenturen] i Vasa, det *vart* så dyrt det här att skicka på tåget, men om vi ville ta båt från Vasa och till Hangö så skulle det bli mycket billigare.

Och då gick en båt, en kustbåt här som hette för "Ebba Munck", som gick från Vasa och gick väl antagligen till Helsingfors, fast vi steg ju av i Hangö. Då for vi på den, men då fick jag fem mark tillbaka på biljetten. Det *vart* så *mycket billigare*.

På oceanångaren var det "grymt mycket olika nationer" som talade olika språk och skilde sig från varandra i klädsel.

Kom ju härifrån de här nordiska länderna, och så kom *mycket* från Polen, och *det-häran* Estland och de här Östersjöprovinserna så var med också. Så det talades nog många olika språk ombord på båten, och många olika klädslar hade de ju också. Du vet, det var inte allihop klädda som vad de är nu, utan de kom med sina nationaldräkter. Inte ska du tro man var så fin då man kom härifrån då som man nu är inte. Ja, nu för tiden, man kan ju klä upp sig, man har ju kläder. Men då var det ju mest bara såna där hemvävda saker då så.

– Vad hade ni på er då ni for då?

– Nåå, det var nog som kostym nog, men att det var ju hemvävt tyg och dylikt. Man hade ju samma kostym som då man *gick fram* (blev konfirmerad). Joo.

Maten ingick i biljettpriset, så någon matsäck behövde Oskar inte utrusta sig med. Väl framme i Boston var det inte så farligt att gå genom passkontrollen, Castle Gardet, som Oskar säger. Det tog visserligen tid, men det berodde på tågtider. Det var nämligen många som skulle skickas vidare med tåg ut över hela landet. I Boston fanns det i alla fall mycket att se på och förundra sig över för en 15-åring från den österbottniska landsbygden.

Castle Gardet kallade de det till. Nå, inte var det nu riktigt farligt. Vi kom ju att vara där nog nästan ett dygn, men det var tack vare det här, tågtider. Se, det var ju *mycket* på båten, så skulle de skickas olika vägar runt hela landet då. Men vad som var konstigt på Castle Gardet, förstår du. Man såg så mycket nytt fast man var inomhus. Bland annat så hade vi ju de här tunnelbanetågen där som gick också den tiden nog. Då gick de i tunnel på vissa ställen, men så gick de ovanför gatan också på vissa ställen. Då var det en bro där just bredvid den här *docken* (dock, kaj) där vi lade till. Och där gick just de där tågen då. Det var inte något lokomotiv för och inte någonting, det var bara vagnar som kom och gick. Inte hade man ju sett något sånt.

I Woonsocket och Boston

Från Boston fortsatte Oskar direkt till Woonsocket där hans mor var bosatt.

Jag for till en plats i Rhode Island som hette för Woonsocket. Det var många finländare där, Närpesbor och Korsnäsbor. Men jag var *inte* där *bara* (inte mer än) ett år. Sen flyttade jag till en annan liten plats där de hade ett sånt där stenhuggeri, som hette för Milton (Middletown). Så var jag där ungefär ett år och kanske lite mer, och sen flyttade jag till Boston.

Sitt allra första arbete i Woonsocket hade Oskar på ett snickeri, en fabrik där man tillverkade rullar och spolar som användes i väverier och spinnerier. Sedan flyttade han över till en gummifabrik där de gjorde galoscher. ”Men jag arbetade inte med dem, utan vi var i packningsrummet där de packade in dem.” Var det bra betalt?

Nää. Då arbetade vi 60 timmar i veckan. Som 10 timmar om dagen, men då hade vi lördagseftermiddagen *av* (*off*, ledig). De där timmarna som skulle ha varit på lördagseftermiddagen så arbetade vi in under veckan, så vi skulle få just det där 60 timmar. Och kan du gissa vad man fick i betalt? – Nä. – Det var 75 cent om dagen det. Man var ju liten och obetydlig, men det var nog *fulla* (fullvuxna) karlar, inte hade de något mera de heller.

Det blev 4 dollar och 50 cent i veckan i lön, men det levde Oskar gott på, för maten var ”rysligt billig”. ”Board och rum de kallade då, som mat och rum, så kunde man få för en par dollar och 2 och 50 och så där.” Så länge Oskar var i Woonsocket bodde han hos sin mor och gav då henne så mycket han tyckte han kunde ge.

Efter ett år eller lite mer i stenbrottet i Middletown flyttade alltså Oskar vidare till Boston. Där fick han arbete på olika mekaniska verkstäder och lärde sig på så vis ett yrke han kunde fortsätta med efter hemkomsten från sin andra resa till Amerika 1918. Han fick då anställning som svarvare på Grönlunds Mekaniska Verkstad i Kaskö. ”Jag kom ju att vara på Grönlunds i Kaskö i 38 år.”

I Boston mötte Oskar sin blivande hustru. År 1908 gifte han sig där med Maria Henrika Löfgren som var uppvuxen i Harrström i Korsnäs och hade kommit till Amerika senare än Oskar. Hon arbetade på en galoschfabrik i Watertown, en förstad till Boston.

De åkte spårvagn, det tog nu kanske nog runt en kvart, det var inte något långt borta. Det var flera finländare som var där och arbetade. Men då fanns det ju nog finländska flickor, de liksom arbetade inom familjer. Ser du, de hade mera frihet och bättre betalt då de fick arbeta på fabrik. De hade ju som ackordarbete, så de brukade tjäna bättre de än vad karlarna gjorde.

Maria återvände till Finland 1910, men Oskar stannade ytterligare tre år i Boston. Maria och Oskar hade löfte om att överta ett hemman på Söderholmen nära Bodbacka i Övermark, men det blev det inte något av.

Ja, varför jag kom hem? Nå, ser du, kvinnan for därifrån 1910. Och då sa jag att jag skulle vara kanske ett par år, ja, då skulle jag komma hem, men det *vart* tre. Hon hade några släktingar hon här på Söderholmen som hade ett litet jordbruk, som var gamla. De ville vi skulle överta det, men att då man hade börjat betrakta och tänka efter, så tyckte jag inte det var något att tänka på. Det var så litet också.

Enligt Oskar var det bra att vara ensam i Amerika. Då kunde han skicka hem pengar, och på det viset klarade sig familjen bättre hemma i Finland.

Om Boston kan ytterligare nämnas att Oskar och Maria där var med om att grunda en nykterhetsförening. ”Vi var kanske runt en femton, vad vi var”, som bildade föreningen 1907. Den blev nummer 53 inom Svensk-Finska Nykterhetsförbundet och kallades Stjärnan i Öster. Efter mötena roade man sig med dans.¹⁸

Andra resan 1916–1918

Oskar Holms andra resa till Amerika blev mer äventyrlig än den första. Första världskriget hade brutit ut 1914, och i Österbotten hade unga män börjat kallas in för att gräva skyttegravar. Också Oskar nåddes av ryktena om inkallelse. Redan före det hade han i alla fall bestämt sig för att resa över Atlanten en gång till. Pass hade han beviljats i november 1914, och av Migrationsinstitutets emigrantregister framgår det att hustrun och tre minderåriga barn skulle bli kvar i Finland.

Nu gick det inte längre att göra resan på normalt sätt via Hangö, för 1914 hade Finska Ångfartygs Aktiebolagets trafik över Nordsjön till England avbrutits. Resan måste företas via Torneå – eller också med ”frilinjén”, som Oskar kallar den, flyktvägen med fiskebåt över Bottenhavet. Från Sverige gick vägen sedan vidare till Kristiania, och därifrån fortsatte den med oceanångare över Atlanten.

Jag var där hemma från 1913 till 1916. Och då blev det ju frågan om, de skulle ju ut och gräva de här löpgravarna och ett och annat då. Men jag hade ju nog bestämt att jag skulle fara en gång till. Men då vi skulle fara då, så fick vi inte sist och slutligen fara. Utan då måste vi laga så vi kom över till Sverige, och sen från Sverige och till Norge, och då därifrån till New York.

Resebiljett skulle Oskar köpa hos agenturen för Amerikalinjerna i Vasa, men någon biljett blev det inte. Män i värnpliktsålder fick inte lämna landet, och de ryska myndigheterna hade skärpt kontrollen.

Nu då vi for andra gången, och for som de sade på den här ”frilinjén”, inte hade vi några pass då inte. Vi var ju i Vasa flera gånger, och det var Enholm i Vasa som var agent för de här Amerikalinjerna den tiden. Och han lovade oss biljett bara vi

skulle *slippa* (få resa). Och flera gånger så ringde han. Vi fick komma då, det var klart då, vi skulle fara *norråkring* då via Torneå och den vägen. Men då vi kom dit, inte fick vi fara något.

Vi hade ju pass den tiden, men jag hade mitt pass uttaget ett år på förhand. Man fick ju inte ha det något mera än, var det sex månader eller vad det var. Då skulle det tecknas på på nytt av länsmannen, om det skulle vara giltigt. Jag var där hemma för länge, så jag måste och teckna på. Han hette för Björkman han som var länsman. Han bodde ju här i Övermarken, där de har väveriet nu.

Men, då vi var i Vasa, då *slapp* vi inte någon väg. Och då var vi hos han Enholm där på kontoret. Och då, bäst som vi var där, så kom ryssarna, gendarmerna, och så tog de oss med upp till, de kallade det för Ryssbacken där den tiden, i Vasa. Och där *vart* vi *visenterade* då. De som hade pass så tog de passen av. Men då de *skådade* på mitt som var uttaget så det var för gammalt, inte förstod de då att det hade blivit påtecknat. Så de räknade det var ogiltigt, så jag fick behålla mitt. Men inte behövde jag ha det.

Efter gendarmernas ingripande i Vasa kom andra resan i stället att börja vid Hinjärv träsk, en sjö som bildar gräns mellan Träskvik i Korsnäs och Bodbacka i Övermark i Närpes. Från träskstranden rodde Oskar och en kamrat från Bodbacka över till Träskvik på Korsnässidan om sockenrån, där ytterligare fyra flyktingar väntade. I Molpe, en kustby nere vid Bottenhavet, fanns båten de skulle färdas vidare med. Det var en skötbåt med tvåcylindrig motor som på tio timmar tog dem över till Holmsund på svenska sidan.

Vi hade ackorderat (avtalat) med Molpeborna då, som brukade fara över. De *mårade och jobbade* (jobbade så smått) de med ett och annat. Och så bar det i väg. Vi for från Molpe då, från en kobbe därute klockan 5 på dagen, och 3 om natten var vi i Holmsund utanför Umeå, där de här båtarna lägger till, Vasafärjorna. Sen var det ju att åka gästgivar skjuts då upp till Umeå, och så bar det ju in på polis-kammaren där. Och poliskammaren då så, inte var de ju något svåra där, den tiden.

Samtidigt var det många unga män som gav sig i väg till Tyskland för militärutbildning av jägare. Oskar blev inte utsatt för värvning till Tyskland. Det blev däremot kusinen Oskar Trask, som Oskar hade följe med på flyktresan. Kusinen berättar nedan mer om den värvning till jägarutbildning som pågick i Umeå 1916.

Väl framme i Kristiania skulle Oskar och hans kamrater nära nog inte ha fått plats på oceanångaren som skulle föra dem över Atlanten.

Men då vi kom över då från Umeå och kom till Kristiania, då var alla platser upptagna på båten, så vi skulle inte ha *sluppet* med. Det var många som hade *fått farit* härifrån lagligt på grund av att de var för gamla eller var de för unga, som skulle på den där båten. Så de skrattade åt oss de och sa inte skulle vi *slippa* någon väg vi. Vi gick och sökte upp agenten i Oslo. Så, vi kom in då, jag hade en med mig. Vi kom in så frågade jag av honom som var på kontoret där, vad möjligheter vi hade att komma på båten och fara till Amerika. ”Vi skulle fara till Amerika, men vi är utan pass”, sa jag. – ”Ja, inte gör det någonting, har ni bara pengar”, sa han, ”så nog ska ni *slippa* med nog.” Jo, inte var det något.

– Och pengar hade ni?

– Ja, pengarna, vi var nog beredda med pengarna, så inte var det något fel på det inte.

Saken ordnade sig. Oskar och hans kamrater fick gå ombord på Skandinavien-Amerika Liniens nya båt ”Frederik VIII”.

Och så bar det i väg då, över Atlanten. Utan vi vek av ett ställe i England, så vi låg i Kirkwall uppe i norra England. De hade ju som en hamn där för krigsbåtar och dylikt. Och där skulle de *visentera* (visitera) oss.

Det var inte krig mellan Amerika och Tyskland än då inte. Se, vi hade ju amerikanska ambassadören ombord från Berlin som skulle hem till Amerika. Annars så räknade de att de skulle nog ha hållit oss flera dygn där [i Kirkwall]. Vi kom att vara ett dygn där, då de såg om vi skulle ha något olovligt. Inte vi, utan båtbolaget, förstår du.

Och sedan så gick det nog klanderfritt över Atlanten då. Nå, nog såg vi väl några krigsbåtar ibland också. Men att de här neutrala länderna den tiden, ser du,

så hade de [fartygen upplysta]. Annars de här krigsmakterna, ser du, så fast det var natt så förde de inte något ljus på båtarna sina inte, så inte de här undervattensbåtarna skulle hitta dem, utan de gick mörka. Men de här då, de här norska och svenska och danska båtarna som var neutrala länder, så hade de grymt stort namn på sidan målat och så hade de fullt av lampor i det där satta. Så en undervattensbåt som kom, då den fick se namnet så visste den vad det var för slag, att inte de hade något att göra med dem. Inte var de ju efter neutrala båtar, utan engelska båtar var de ju efter. Så det gick nog lyckligt för oss, inte hade det något fel.

Kirkwall, där ”Frederik VIII” blev visiterad för olovligt gods, är största ort och residensstad på Orkneyöarna. Under första världskriget var Kirkwall bas för brittiska flottan, Grand Fleet. Som följd av det oinskränkta ubåtskriget, vilket innebar att Tyskland lät ubåtar angripa all sjöfart på Nordsjön, införde britterna från januari 1915 till februari 1917 en blockad av sjöfarten. Oavsett vilket land fartygen kom från tvingades de att gå in i engelska hamnar för visitation.¹⁹

Kusinen berättar om resan 1916

En av Oskar Holms färdkamrater på resan till Amerika 1916 var kusinen Oskar Trask (Träskvik), som var född i Träskvik i Korsnäs 1894. Det var han som ordnade med båten över Kvarken, för han hade en sommar arbetat som dräng för mannen i Molpe som ägde båten de färdades med. Oskar Trask var värnpliktig, 22 år gammal, och fick inte heller lämna landet. I Worcester hade han blivit kvar som invandrare, och där gav han i maj 1971 sin version av resan som var tänkt att gå via Torneå.²⁰

Ja, vi var supposed att fara (skulle fara) och jag hade pass och biljett och allt, och var i Vasa. Och vi skulle fara på morgonen och lämna Vasa på *train* (tåg). Och då var ryska soldater i *train*, och ingen som var över 18 år fick fara. Och jag var ju över 18 år den tiden jag. Se, det var en som var i följe med oss, han var under 18, han fick gå, och kvinnfolk, de fick gå, men de som var över 18 år så fick fara tillbaka.

Det var vinter, och då var det många som tog sig över till Sverige genom att gå till fots på isen. Det försökte sig två av kamraterna i gruppen på, men de åkte fast av ryssarna och hamnade i fängelse. Där måste de stanna till mitten av sommaren innan de släpptes. Kusinerna Trask och Holm valde för sin del att återvända hem från Vasa och vänta med resan till hösten.

Och då of course (förstås), då for vi hem. Och då stannade vi där hemma tills mot hösten, då det blev mörkt. Jag arbetade i Molpe där en sommar före jag, så jag kände till att de brukade fara över till Sverige. Så for jag dit en söndag och fick *ordnerat* med dem att få följa med över till Sverige, *see*. Det var väl *inte supposed* (menat) att vara *bara tre av oss*, jag talade ju aldrig om det för någon. Inte sa jag åt någon: "Jag ska fara bort jag nu." Men då fick de reda på det, så vi var sju då vi *lämnade* (left, for). Sju *styckna* som *lämnade* på samma gång då, på samma båt.

Men, då vi for ut från Molpe, så en av de där äldre trodde att det var inte bra att fara den kvällen inte. Han sa att det kommer en storm upp. Så hade de en fiskarstuga ute på en gryнна, och där lämnade de oss. Och de for tillbaka. Och det kom en stor storm, och den räckte i tre dagar. Så vi låg där i tre dagar, och då stormen var över, då kom de så *pickade* (pick, hämta) de upp oss och så for vi över till Sverige.

"Och, vi kom undan", säger Oskar Trask, utan att bli upptäckta av ryssarna som var på vakt på Norrskärs skären. Men det gjorde inte alla. Av de tre som förde båt-flyktningarna över till Umeå och återvände till finska kusten åkte en fast.

Då de for tillbaka, så köpte de ju brännvin i Sverige då, och så tog de ju för mycket. Så hade de seglet uppe, så kom de så sent så *dagen* (dagningen) kom på dem, så ryssarna kom efter dem på sjön. Och två av dem, då de kom i land, så sprang och gömde ju sig. Men de var så kända med dem, ryssarna som var på vakt där, så de ville inte skjuta dem heller. De sköt nog, men inte sköt de så de skulle *hitta* (hit, träffa) dem inte. Men en av dem var så full så han låg i båten han, och han *kom fast* och han blev förd till Sibirien. Men då revolutionen bröt ut i Ryssland där, då *kom han lös* så han kom hem då tillbaka.

De två skeppare som inte blev gripna lyckades sedan med en annan båt ta sig över till Sverige och vidare till Amerika. De återvände sedan fort nog till Finland. Den ena av dem var ägare till Molpe ångsåg, ”så inte ville han ju vara här han inte”.

I Umeå fanns det agenter som försökte värva båtflyktingar till jägarutbildning i Tyskland, men flyktingarna från Korsnäs fick de inte att ändra kurs, ”utan hit for vi”. ”De *kind of* skällde ju på oss de, då vi inte for till Tyskland inte.”

Också Oskar Trask berättar om visitationen av ”Frederik VIII” med avseende på krigsvaror, *krigskontraband*. Han var rädd för att de skulle börja ”visentera folk som inte hade några pass, och inte hade vi några pass vi inte. Men inte *bothrade* (bother, besvära) de passagerarna något, så vi *slapp* ju och kom hit.” De 25 dollarna i *uppvisningspengar* var kusinerna försedda med vid ankomsten till Ellis Island, och *doktorsynen* klarade de också.

Under kriget arbetade Oskar Trask på vapenfabriken Westinghouse i Springfield, där man tillverkade gevär för Ryssland. Då kriget var över blev han bland 3 000 andra utan arbete på en gång. Efter två år med ströjobb i Springfield flyttade Oskar 1922 till Worcester. Där blev han kvar och arbetade först på American Steel & Wire i nio år och tillverkade sedan *grindinghjul*, slipstenar, på Norton Company i trettio år. År 1959 hade han gått i pension.

Oskar Trask hade inte tänkt stanna i Amerika livet ut. Han skulle vara där tills kriget var slut och han hade fått ”en några dollar tillbaka”. Så tänkte de ju alla: de skulle vara där en kort tid, och så skulle de fara tillbaka. Alla klarade sedan inte av omställningen från Amerika till Finland igen. ”Det var ju en del som for tillbaka. Och inte var de något länge där då, så kom de ju tillbaka hit. Då de hade varit och försökt.”

I Woonsocket 1916

Från New York fortsatte Oskar Holm till Boston som han kände till sedan tidigare, men där stannade han inte länge. Snart nog flyttade han till Woonsocket där han hade släktingar. Arbete fick han i en mekanisk verkstad som sysselsatte över 2 000 man. Den hette Woonsocket Machine & Press Company.

De lagade (tillverkade) huvudsakligast åt väverier och karderier, eller textilbranschen, så *lagade* de maskiner åt. Ja, på sista tiden innan jag for därifrån så *lagade* de tryckpressar också. Och det var en från Chicago som ägde mycket veckotidningar, samma som de här svenska tidningarna som kommer, *Hemmets Journal* och veckotidningar och dylikt. De kallade dem för *magazine* där.

Någon fackförening hade man inte i Woonsocket, men visst hände det att arbetarna gick i strejk ändå. Stenhuggarna, de arbetade bara åtta timmar, och hade ganska bra betalt. På fabrikena var det sämre ställt med betalningen.

Det var ju trevligaste gången man har haft det, så var det medan vi strejkade. De hyrde en stor lokal då nere i stan, och där brukade vi hålla oss om dagarna och spela kort. Var det somliga som var bra att tala.

– Var det lång strejk det då, många dagar?

– Ja nå, vi höll på nog i två veckor eller vad det var. Runt två veckor var det nog, inte räckte det riktigt länge. Men vi fick ju påhöjd betalning nog. Ja, inte allihop, men de som [strejkade]. Ser du, saken var den med det där, förstår du. Det skulle ha gått bra att strejka där, men då fanns det karlar som hade varit där, förstår du, som hade bott där [länge]. Och så hade de hus byggda själva, och så började de bli gamla. Och du vet de där, inte kunde de nästan sluta arbeta. De bara tänkte de skulle få sluta genom att de var åt äldre sidan. Och inte var det någon pension den tiden där heller, utan då de slutade så var det slut helt enkelt. De fick se sig om då, om de skulle klara sig. Nu är det helt annorlunda.

– De var splittrade på det viset då?

– Ja, och så var de som fastlåsta, förstår du. Först och främst då de hade gård, så hade de haft små chanser att få pengarna ur den där gården. Och en annan sak var det då de var så gamla, inte ville det någon ha dem. Utan då de blev runt en 50 år, inte brydde de sig om. De ville ha bara ungt folk. Så att det var nog egentligen de som förstörde det. De gick dit och arbetade de, fast de andra strejkade.

Hem igen 1918

Andra gången stannade Oskar Holm borta i bara två år. Han hade lämnat Finland för att slippa gräva skyttegravar, vad han inte hade kunnat förutse var inkallelse till militärtjänst i Amerika. Då USA i april 1917 gick med i första världskriget var det inte längre så lätt att vara invandrare i landet. USA behövde manskap att sända till fronten i Europa, vilket innebar att alla män mellan 21 och 30 år som var amerikanska medborgare måste anmäla sig till krigstjänst.

Ja, jag var där bara två år då. Det var så krångligt att vara där. De skulle ju helst ha sett att man skulle ha farit ut till Frankrike i krigstjänst. Och inte hade det ju varit något bråk om det, ser du, om jag hade haft familjen där. Inte tog de ut någon [familjefar]. Men på grund av att jag hade familjen här, så ville de hålla det *således* att jag inte försörjde familjen, fast jag hade nog *kvittenser* på att jag hade skickat hem [pengar]. Men att, jag slapp ju fri från det i alla fall.

Och då var det en annan sak. Då man arbetade, då ville de man skulle låna pengar åt staten, och alla sorters sånt där *krångelri* (krångel). Jag tyckte det var bäst att fara hit tillbaka då. Och sedan blev det inte något mera.

Vad Oskar här talar om är de så kallade frihetsobligationerna, *Liberty Loan of 1917*, som regeringen sålde för att täcka utgifterna för kriget. Obligationerna ställde lojaliteten hos vissa invandrargrupper på prov, och alla var inte lojala nog att vilja bidra till finansieringen av de militära kostnaderna. Det gällde i första hand tyskar, men också irländare och svenska invandrare som hade försvarat neutraliteten. De måste nu rätta in sig i leden och visa lojalitet mot sitt nya hemland.²¹

I USA hade det väckt ont blod att invandrare som inte hade för avsikt att bli amerikanska medborgare undgick krigstjänst. De kunde stanna i landet, arbeta och tjäna pengar, medan de som var eller skulle bli medborgare skeppades över till slagfälten i Europa.²²

Försöken att värva Oskar till krigstjänst hade tydligen något med medborgarskap att göra. Under sin första vistelse i Amerika hade han tagit ut ”första papperet”, men inte sökt medborgarskap. Det berättade kusinen Oskar Trask i Worcester.

Josef Hammar från Finby i Närpes, långvarig
arbetskamrat till Oskar Holm på Grönlunds
Mekaniska Verkstad i Kaskö, gjorde militärtjänst
i Fort Caswell, North Carolina 1917. Som ungkarl
blev han tvungen att strida på USA:s sida på
västfronten i första världskriget i Europa.

En tid höll sig Oskar undan på falskt pass hos en kusin i Mellanvästern, innan han tog båten hem igen.

Då han var här gången före, så tog han ut första papperet. Och då under kriget så skulle han *måsta* i armén, fast han var ju gift och hade familjen, hade tre barn där hemma. Tre, var de fyra? Tror att de var fyra han hade där hemma. Men man tog det som att han skulle vara *singel* här då, ensam här då. Han var i Woonsocket, men då *skippade* (skip, ge sig i väg) han från Woonsocket och var ute i Middle West. Han var tillsammans med min bror John då i Middle West för en tid. Men till slut så blev det att de skulle *måsta* registrera lite högre ålder. Han hade ju ett falskt pass då som han hade fått från någon här. Och då, då for han till New York och så tog han båt och for tillbaks till Finland. Det är Oskar Holm, kanske du känner honom, från Bodbacken?²³

År 1917 var Oskar Holm 29 år gammal. Det falska passet visade troligen en högre ålder, en ålder som innebar att han inte längre var värnpliktig. Om USA hade börjat ”registrera lite högre ålder”, så skulle Oskar ha riskerat bli sänd till västfronten för att strida för USA i första världskriget.

På Grönlunds Mekaniska Verkstad i Kaskö

Yrkeskunskapen Oskar Holm hade skaffat sig i Amerika hade han nytta av efter hemkomsten. Det var nästan av en händelse han fick veta att Grönlunds Mekaniska Verkstad i Kaskö behövde yrkeskunnigt folk. Han skulle göra ett tandläkarbesök i staden och fick hästskjuts av en grannfru som hette Hilda.

Jo, ser du, det var på vintern så vi körde med häst. Inte gick det några bussar den där tiden, utan man fick köra med häst. Då hade Hilda hästar, hon hade två. Hon hade ju hemman här, karln var i Amerika, så hon var som Amerikaänka de säger. Och då började jag *ackordera* (avtala) med henne om vi skulle ta häst, så skulle jag följa med så skulle vi fara till Kaskö och få ut tänderna brutna. Det var ju inte frågan om att lappa dem den tiden, utan de skulle tas bort. Ja, det var hon med om, och så tog vi hästen och for dit.

Och då var Hilda bekant där, jag var inte något bekant med den där Sänkas Gabriel de kallade. Men du hann väl inte känna någon sån karl du? – Nä. – Kamb hade de till namn, de där. Den där Gabriel hade varit här och köpt skog, så han kände bra till Hilda och hade *kvartret* (husrum) hos Hilda då. Och då var det ju frågan om vad jag hade gjort i Amerika och dylikt. Då sa Gabriel ”du ska gå till Grönlunds och höra efter arbete, för han vill nödvändigt ha någon svarvare”, sa han. Och inte hade jag ju något *skilt* (särskilt) att göra här hemma, inte hade jag ju något jord och något den tiden. Så, jag gick dit då och hörde efter arbete, och så bar det att flytta dit.

”Joo, så vart det att bli till Kasköbo”, säger Oskar.

Grönlunds Mekaniska Verkstad var grundad 1909 av en återvandrare, Gabriel Grönlund från Korsnäs. Verkstaden var det första egentliga industriföretaget i Kaskö, och dess viktigaste produkt var den så kallade GG-motorn med kultändning. Det var en motor som anses ha inlett motoriseringen av lantbruket och fisket i trakten.²⁴

Både Oskar och Grönlunds Mekaniska är bra exempel på emigrationens positiva betydelse för en utvandrabygd som den sydösterbottniska. Grönlunds hade många Amerikafarare i sin tjänst, berättar sonen Runar Grönlund, som fortsatte rörelsen efter faderns död.²⁵

Oskar Holm kom att utföra sitt livsverk på Grönlunds i Kaskö. Han var där i 38 år, från 1919 till 1957. Arbetsledare på verkstaden var han i 30 år, från 1927 till 1957 när han slutade. Som pensionär besökte Oskar ofta Kaskö, där han varit halva livstiden. ”Det är som för ledigt nu, så man måste ju fara någonstans ibland också. Annars blir det för tråkigt.”

Oskar Klemets

Oskar Klemets var född i Övermark 1894. Han hade varit i Amerika två gånger, 1916–1921 och 1926–1933. Första gången var han i Springfield, Massachusetts, andra gången i New York. Hans berättelse handlar främst om Massachusetts, inte så mycket om den senare resan och vistelsen i trettiotaldepressionens New York.

Berättelsen spelades in hemma hos Oskar i juni 1970, året innan Amerikaexpeditionen. Närvarande vid inspelningen var min morfar Alfred Hannus (AH). Han kände Oskar sedan tidigare och tog mig med till honom för intervju.

Uppväxt på gästgiveri

I Oskars hemgård hade man drivit gästgiveri sedan mitten av 1800-talet. Det slutade man med 1916, samma år som Oskar for till Amerika för första gången. ”Vi var ju ungarlar då, fyra ungarlar, så sa vi till åt farsgubben att, det blir inte något mera. Du får sköta det.” – Genom 1918 års lag om skjutsväsendet upphävdes gästgivarförordningen av år 1734. Från 1920 blev det en uppgift för staten att upprätthålla gästgiverier.²⁶

Det var resande från de högre samhällsskikten som tog in på gästgiveriet, men det var allt annat än fina seder man lärde sig av gästerna. Vad Oskar minns bäst är hur han lärde sig svära på herrskapsvis. Hur han lärde sig *alla, fula, ord*, som han säger, med betoning på varje ord. ”Inte var de *leda* (elaka), gästerna, men de pratade så mycket fult.”

”**Ja nå, först och främst som ett litet barn** så blir man nu stor i käften och lär sig *alla, fula, ord*. Jo. Jag kommer ihåg en tandläkare från Vasa, han hette för Nils Dahl. Så hade jag yngsta brodern som *kräkte* (kröp) *åkring* golvet, och bäst det var så satte han sig ner och så började han ropa riktigt. Och så satt han så där i gungstolen, Nils Dahl, och pojken var som där [pekar på golvet]. Då han hade ropat så sa han [Dahl] ”Vad *in i helvete* skriker du så där *förbannat*?” sa han åt pojken. Och ännu mer ropade pojken. Nå, sånt där lärde vi oss, fula ord. Det rann ju ur mig nu *åter*.”

En trägen gäst på gästgiveriet var länsman Sormunen, som hade en roll också i Valdemar Mattfolks berättelse ovan. Sormunen var känd för att inte spotta i glaset, så honom gick det många anekdoter om. De speglar samtidigt något av de sociala skillnader som var rådande i samhället i början av 1900-talet.

Det var en länsman i Närpes som hette Sormunen. Honom har du [morfar] väl hört berättas om? – Joo, joo. – Ja, nog var det en mästare det! Han brukade vara här *holest* (mycket). – Ja, säkert. – Du [Ann-Marie] har väl inte hört om honom? – Nää. – Han söp ju *holest*. Och så på hotellet en gång, skollärarna hade väl säkert något sammanträde, så de var där. Ja. Och så var det ju från Vasa en Porko kom in, så sa han: ”Här sitter de där förbannade fattiga skollärarna igen och super, och inte skulle de ju ha råd till det.” De hade ju små löner den där tiden. Joo.

Men så var Moring från Bodbacken, steg han upp och gav honom [Porko] en riktig *killemunkare* (örfil) så han stälpte. Och så var Sormunen där också, så ville de slippa honom. Så var Granfors Sander utkastare. Så sa en åt Sander: ”Du får 10 mark om du bär ut den här.” Sander tog honom på nacken och bar ut. Då han kom ut så sa Sormunen: ”Hör du, Sander, jag ger dig 20 mark om du bär in mig tillbaka.” Och Sander fick 20 mark, så hade han ju 30 mark. Och det var ju grymma pengar. Du kunde ju suppa dig full för en mark. Joo. Joo, så bar han upp Sormunen tillbaka.

Uno Moring (1884–1937) var folkskollärare i Bodbacka från 1909 till 1924, då han utvandrade till Amerika. Före det var han chef för skyddskåren i Övermark, vilket framgår av Arvid Boströms berättelse i kapitlet ”Mellanvästern”. Moring omtalas också i berättelser från depressionstidens New York, där han som andra fick ta emot de arbeten som fanns att få. Han återvände hem 1933 och dog i Övermark 1937.²⁷

Farbror och bröder i Amerika – kusiner omkom på ”Ripelalinjon”

I Oskars Klemets familj var det tradition att utvandra till Amerika. I New York hade hans far en kusin som Oskar först kom till 1916. En farbror hade bott i New Jersey, och tre bröder hade dött som invandrare i Amerika.

Tre kusiner var dessutom bland dem som omkom på ”Ripelalinjon” över Bottenhavet hösten 1916. Händelsen omtalas också i William Sundlins berättelse i faktarutan intill, i Ivar Bondes berättelse i kapitlet ”New York” och i Johannes Gröndahls berättelse i ”Västern”.

Det var mycket från Övermarken. De var åtta, åtta eller nio som drunknade på en gång. Ja, så var det ”Ripelin” själv, och så var det en från Nämptäs. Jo.

- Vad var den där "Ripelin" för en då?
- Nå, han var nog en gammal Närpesbo, från Nämptäs.

AH: Hade såna där mörka affärer.

– Jaa, det var nu en sån där en som ville ha långa *finger*. Fast det slutade han då han vart gammal. Han fick bättre vett. Han började förstå vad som var hans och vad som inte var hans. Jo. Joo. Det var nog en sorglig historia. Jag hade arbete skaffat åt tre kusiner som var med den där gången jag. Då de skrev till mig så talade jag med arbetsledaren, så sa han: "Ta hit pojkarna bara, ska vi nog sköta om dem." Nå, han frågade mig flera gånger: "Har de inte kommit än?" – "Nej", sa jag. Joo.

"Ripelin"

Invandraren William Sundlin i Worcester minns olyckan till havs allhelgonanatten 1916. "Ripelin" var från Norrnäs i Närpes och hette egentligen Karl Johan Haglund. Han var född 1853 och dog drunkningsdöden den 4 november 1916.

När olyckan hände var Sundlin tolv år gammal. Övermark-pojkarna hade kommit cyklande till Norrnäs, och Sundlin minns hur han var med och hämtade cyklarna de färdats med vid Verkan, båthusen nere vid sjön (havet). Ovetande om båtflyktingarnas öde kom de anhöriga i sin tur till byn efter cyklarna.

Joo, du vet, jag minns ju det där bra jag, för jag var ju som sagt kanhända 10–12 år den där tiden. Och det var hårt arbete för pojkarna från byn, att gå ner efter velocipederna till Verkan och ta hem dem till byn. Det var ju hårt arbete, för där sprang vi, sprang ner till Verkan och körde hem, sprang ner till Verkan och körde hem.

Då började det ju blåsa så grymt. Och de här gamla sjömännena som hade varit på sjön många år, så jag vet en sa: "Jaa, det kommer nog inte att gå något bra med "Ripelin" i natt, då det kommer en sån där storm." Och, största delen så var från Yttermarken och Övermarken, och det var någon från Finby också, och en från Nämptäs.

Då sa "Ripelin" vid Märigrund, då de for ut så sa han: "Det ser inte något bra ut, pojkar, i natt. Så jag ska säga åt er att det blir inte något bra alls." Så han sa åt dem: "Ja, om ni vill fara, det är upp till er, för jag, jag sköter ju mig." Han räknade således att han hade ju inte någon, så han kunde ju gå om det således gick. Så han band fast sig själv vid rodet (rodret) då de for.

Och således, de kom aldrig tillbaka. Men, du vet, han ["Ripelin"] levde ju på Märigrund nästan. Han hade ju som sagt, han hade ju varit på sjön i många, många år han, så han kände nog till hur allting var. Så han sa åt dem att "det ser inte något bra ut i kväll, pojkar". Men pojkarna var så iver (ivriga) att de skulle vilja fara, så de for för det (i alla fall).

– Hittade de dem sedan?

– Nää. De påstod att de hittade båten i Umeå i Sverige, men det är inte någon som är säker än.

Olycksfärden utgick från fiskeläget Märigrund i skärgården utanför kusten. Där finns en minnessten, "I havets djup funno de sin grav", som tar upp namnen på tio omkomna: skepparen Haglund själv, en 20 år gammal Nämptäsbo och åtta Övermarkbor i åldern 20–39 år.²⁸

Första resan 1916–1921

Det var i trettondagshelgen 1916 som Oskar inledde sin första resa till Amerika. De var många unga män från trakten som gav sig i väg på samma gång, för det gick rykten om att de värnpliktiga skulle inkallas till tjänstgöring i ryska armén. Oskar var värnpliktig, i april skulle han fylla 22 år. Resan gick via Torneå och Haparanda, eftersom trafiken på linjen Hangö–Hull låg nere på grund av världskriget.

Den 7 januari. Det var på trettondagsnatten, tror jag. Vi for till Vasa, och vi var många Närpesbor och övermarkare *i lag* som for.

– På en gång?

– På en gång. Och då minns jag vid Närpes station var det två *gröbbor* (flickor) som skildes åt. Så sa den ena: ”Å vi såm a vuri såm särtjin å röven (Och vi som har varit som särken och röven).” De hade varit så *väl* (nära vänner). Jo, då de var unga. Joo, jo sånt där.

– For ni med tåg till Vasa?

– Nej, flickorna for till Seinäjoki, men jag måste fara till Vasa genom att jag hade biljetten. Och så for vi upp *fram med* (via) Torneå och Haparanda. Och över till Kristiania, som i dag heter Oslo. Och då låg vi 19 dygn på ocean, innan vi kom till New York. En gammal skorv som vi körde på. Jaa.

– Vad berodde det på att det var så många som for tillika då?

– Det var, det var ryssarna som låg till och skulle börja ha...

AH: Ja, börja ha ut oss.

– Jaa. Och det var bara på håret så vi skulle inte ha blivit *hemlagade* tillbaka från Torneå. De [gendarmerna] låg där, de hade en massa kolerabaracker där som vi bodde i. Och de där vaktade oss *allstans* (överallt). Till och med då vi var och bad till Gud var de med. Joo. Och gjorde vår dagliga andakt. Jaa, det låter så där, men det är inte något illa, några fula ord. Var och en måste man ju få be till Gud.

”Göra sin dagliga andakt” och ”be till Gud?” Det var förskönande omskrivningar av uttryck för att uträtta sina naturbehov. De kom till pass när skolbarnen skulle läras goda seder.

Det var en skollärare här. Och så ville ju barnen ut och *markerade* (räckte upp handen), de skulle ”gå ut å piss å skit”. Så sa han: ”Inte ska ni säga så där. Om ni ska ut och kasta vatten så får ni säga ni ’ska gå ut och göra er dagliga andakt’. Men behöver ni gå till Lilla kammaren, så får ni säga ni ’ska gå ut och be till Gud’.” Jo. Det var knepiggt.

Resan var betald i förväg. Från Vasa till New York kostade det 500 mark och 50 penni, och 38 mark hade Oskar betalat för tågbiljetten från Vasa till Kristiania.

Nog var det billigt att köra, om man tänker efter vad väg det är. Det var ju inga pengar alls. Köper man en brännvinsflaska i dag, som man kan nyttja ordentligt, så kostar den över 30 mark.

AH: Jaa, det gör nog det.

– Jo, en amerikansk whiskyflaska i Kaskö kostar 32 mark. Jo. Så de har ställt priserna bra, så inte folk ska köpa det. Men så finns det såna som *mårar och kokar* (bränner hembränt så smått) och har riktigt bra.

AH: De gör nog det.

– Jaa. Och *alldeles* (i synnerhet) de som kommer från strandbyarna där borta i väster.

– Nå, var kom ni i land i Amerika?

– Vi landsteg nog i New York. Och jag *lämnade* (blev kvar) där och var någon vecka. Farsgubben hade en kusin där som jag bodde med.

Hur Oskar trots bevakningen lyckades ta sig över gränsen till Haparanda förtäljer historien inte. Kanske valde han och hans färdkamrater någon av de flyktvägar över Torne älv som hade skapats för dem som var på väg till militärutbildning i Tyskland?

I Springfield

Från New York fortsatte Oskar till Springfield i Massachusetts. Där började han gå i yrkesskola och utbildade sig till mekaniker. Skolan hette Springfield Boys’ Trade School. Utbildningen vid yrkesskolan i Springfield tog hela vintern. Det var en

kvällskurs som var gratis och öppen för dem som ville utbilda sig till någonting. Efter avslutad utbildning fick Oskar arbete på en fabrik där man tillverkade cigarettmaskiner. Där stannade han till 1921, då han återvände hem.

Så jag, jag utbildade mig till svarvare och hylare. Joo. Och så fick jag ett prima arbete. Jag kom in på *ett tyskt fabrik* där de lagade cigarettmaskiner, för de här Lucky Strike som de har i dag och Chesterfield och vad de hette allt möjligt. Joo. Och prima arbete riktigt. Och, det var en fransk pojke och jag som arbetade och satte ihop de där. Vi hade 125 maskiner. Så fick vi fara ner till Louisiana, till New Orleans. De hade köpt 100 dit, som vi var och ställde upp då. Var borta en hel månad där, *lag med* bara svartingar. Joo.

Det var nog ett fint arbete det där. Då jag for hem så sa chefen: "Du behöver inte komma hit tillbaka, jag ger inte dig något arbete. Du har haft ett bra arbete nu." – "Jaa", sa jag, "jag visste det." – "Och jag skulle ha velat du skulle ha *lämnat* (stannat) här, för du skulle ha *fått farit* ut till Kalifornien nu. Vi har där också nu lika många maskiner."

Samtidigt med Oskar vistades ett tiotal andra *övermarkare* i Springfield. Det var egentligen en stad där ingen ville bo, för det var så lite eget folk där, säger Oskar. Man skulle dessutom ha ett yrke för att kunna få arbete i de stora fabriker i staden. Ville man umgås med landsmän, så begav man sig till Worcester.

De for till Worcester, då det var *något stort fest*. Det var bara 52 mil mellan. Kostade två dollar mellan Worcester och Springfield. Det var en Anton Andersson från, jaa hör du, *vadan* (varifrån)? Skulle han kunna vara från Kalax? Han bodde där mellan Worcester och Springfield, det hette för Palmer. Riktigt trevlig karl. Han hade en liten farm, så vi brukade vara dit *nu och då* och hjälpa honom om somrarna. Då det var den tiden.

"Ja, det var väl nog säkert någon nöd som drev dem till det", funderar Oskar om dem som lämnade fabriksarbetet för att bli farmare i Massachusetts. "De fick stora familjer, och råkade de få en farm på skuld, och billigt, så skaffade de sig nog."

Andra resan 1926–1933

Andra gången Oskar kom till Amerika sökte han sig först tillbaka till fabriken i Springfield, men där blev det bakslag. ”Minns du vad jag sa åt dig?” sa chefen. Nu begav sig Oskar i stället till New York.

Det var 1921 som jag kom hem, och 1926 for jag tillbaka. Jo. Så jag blev nog utan arbete, men jag for ner till New York och fick ett prima arbete på *dockbuilding* (bygge av fartygsdocka). Och fick mera betalt, så det gick bra.

– Vad var det för *dagspengar* den tiden?

– Ja, det var inga höga *dagspengar* (daglön). Vi kom upp till 39 och 40 dollar i veckan. Joo. Och då jag fick pengar nog så, så köpte *käringen* (hustrun) hemmanet. Jaa, så då jag kom hem bodde hon här. [...] Så jag betalade 70 000 då för hemmanet. Jo. Och det hann jag arbeta på lös (tjäna in) så jag var skuldfri då jag kom hem. Och det ville säga något lite mycket det. – Jaa. – Joo.

– Vad år kom du hem?

– Jag kom 1933, då på nytt hem tillbaka. Jo.

”Så det där Amerika har nog varit prima, bara man har tagit vara på det”, avslutar Oskar sin berättelse. Men det var det inte alla som gjorde. ”Jaa, de var ungarlar och är väl ungarlar än i dag. Det var värre för dem.”

Alfred Åström

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Alfred Åström på sls.finna.fi](#)

Alfred Åström var född i Finby i Närpes 1895. Han var självägande bonde när han 1929 beslöt sig för att arbetsvandra till Amerika. Som sällskap på resan hade han bönderna Oskar Stevens och Ivar Forsman från Finby. Året 1928 hade nämligen varit ett missväxtår, och pengar behövdes till skulderna de hade på sina hemman.

”**Ja, Amerikaresan.** 1929 i april månad kom tanken att jag skulle fara över till Amerika. Det var stort *frostår* samma året. Det lönade inte sig att tröska

säden det året, det var ingenting i axen. Och, vi var ganska många som for till Amerika, bönder härifrån Närpes den tiden.

När Alfred gav sig i väg i april kunde han inte förutse börskraschen på Wall Street som skedde den 29 oktober 1929. Den blev inledningen till den stora depressionen, som det talas mer om i kapitlet ”New York”.

Men, det olyckliga var, då vi kom till Amerika så bröt den stora depressionen lös. Och alla fabriker utrymdes, och det blev så väldigt svårt. Så den Amerikavistelsen blev inte alltför lång inte. Det såg ljusst ut i början, men i november eller var det december, då bröt den där kraschen lös.

Det räckte i många år. En del for ut till Västern och sökte och trodde att de skulle finna sin lycka där. Men jag har träffat många kamrater sedan som sa att de fick arbeta i åtta år bara för maten. Men sedan då, då de hade tålamod att *bida* på den där bättre tiden, så kom nog lyckan för dem också. De som har varit där nu i 40–50 år så kommer hem och ser ganska välbärgade ut.

Far och farbror i Minnesota

Alfred var utvandrare i andra generationen. Hans far och farbror var från Kalax i Närpes och hade vistats i Minnesota i slutet av 1800-talet. Fadern återkom och blev bonde i Finby, men farbrodern blev kvar i Amerika.

Han [fadern] var barnfödd i Kalax, men härstammade från Svartbäcken, hans fader. Han for till Amerika 1882 och var i sju eller åtta år och kom därifrån 1888 eller 1889. Började *fria* (uppvakta en flicka) här i Finby och fick ju en hemmansdel där med sin fru. Således blev han Finbybo. Och köpte ju in jord då undan för undan. Han var ganska stor bonde då han gav bort hemmanet.

- Han hade pengar sparade från Amerika då?
- Antagligen hade han något. Han arbetade i järnvägen förstås en viss tid, tills han fick så mycket pengar, sa han, så han köpte ett *team* vad de kallade på eng-

elska, eller parhästar och vagn. Och började köra på förtjänst. Och det gick bra på vintrarna då han körde i skogen. De byggde en ny järnväg, ja det var en ort mot Kanadagränsen som hette för Tower. En ny järnväg. Det gick bra med vintern då de högg *tais* (ties, tvärlåar med sammanhållande funktion i räls) eller *slippers* (sleepers, sliper, syll). Han hade en gubbe härifrån Finby som var i Amerika, Nybond *Häkk* (Henrik). Denne täljde *tais* och han körde. Han tjänade ganska bra pengar. Men om somrarna var det sämre, det var timpeng då.

– I vad stat eller vad ort var han i Amerika?

– Minnesota. Han var där i Mesabi Range-städerna. Duluth, närmast. – Och Hibbing? – I Hibbing och Virginia och den där trakten. De var pionjärer, den tiden. Han hade en bror där då, Mats, som köpte en farm där, och kom nu att dö där också. En sån där skogsfarm. Själv hade han också en farm köpt där, men den var väl kanske inte så mycket värd, antar jag. Såna där obbyggda farmar.

Mesabi Range ligger i nordöstra Minnesota och hade tidigare en av världens mest värdefulla järnmalmsfyndigheter. I järngruvor i Virginia, Minnesota arbetade i början av 1900-talet många unga män från Alfreds hemby Finby.²⁹

Farbrodern var ogift och levde ensam i en enkel koja i Tower.

Han var bas på landsvägarna som de hade basar för, vägunderhållet. Och så var han nämndeman, vad de kallar dem till i Amerika vet jag inte. Han var nämndeman i långa tider där, berättade de som hade träffat honom i Amerika. Kull Ivar här har varit *i lag med* honom. Han hade en enkel, enkel, enkel bostad, en enkel "fäbod" som han bodde i, och levde på kaffe och skorpor. Och samlade tidningar, så han hade staplar av tidningar, sa de som var dit. Våldigt vacker backe som han bodde på. Och hans systrar som var här hemma, då de såg fäboden han bodde i, så grät de.

– Jaså. Tyckte de det var *ynkeligt*?

– Jaa. Och de skrev och ville han skulle komma hem och få bo *i lag med* dem. De var ju ensamma de. Den ena hade inte varit något gift, och den andra så, så var hennes gubbe död. Hon hade ju ett hemman, fick ju hemmanet då och levde ensam. Så länge hon orkade.

Alfred hade många kusiner i Amerika. En del av dem hade det gått bra och andra mindre bra för.

Somliga har det gått bra för och somliga har det varit *ynkeligt* för. Bland annat en kusin Signe som gifte sig, for från Virginia ner till Florida och gifte sig med en sån där *varmblodning* som var en riktig *vräkling* (odugling) till karl, så hon hade det så *fat-tigt*, så *fattigt*. Hon hade *mycket* barn, och hon fick klä sina barn med vad hon nu hittade bara att sy ihop. Och hon fick se med egna ögon hur de där barnen blev skymfede för deras fattigdom. Och hon bara längtade hem, den där Signe, till sin mormor, och mormor *hade drygt* (längtade) efter henne. Hon växte upp med mormor. Och jag tyckte nog mycket synd om henne jag.

Över till USA

Alfred kom inte in i USA på invandrarkvoten, utan hade redan från början planer på att illegalt ta sig in över gränsen från Kanada.

Resan gick via Helsingfors och Åbo till Stockholm, och därifrån vidare till Göteborg och Svenska Amerika Liniens oceanbåt. Halifax i provinsen Nova Scotia i Kanada blev resenärernas första anhalt på andra sidan Atlanten. Därifrån bar det i väg ned till Hamilton, en stad som ligger nära Niagarafloeden och gränsen mellan Ontario i Kanada och delstaten New York i USA. Efter regleringen av invandringen till USA hade Hamilton blivit ett nytt mål för dem som ville pröva lyckan i Amerika. I Hamilton tog Alfred och hans kamrater fem dagar på sig att planlägga rymningen över till USA. Här fanns det bland ”eget folk” agenter som stod i kontakt med ”gangstrarna”, människosmugglarna. Det blev en händelserik resa, minns Alfred.

Vi var i fem dagar där. Och då, då kom några såna där *gangsters* som erbjöd sig att skjutsa oss över till Amerika. Och de lovade oss vi skulle få köra direkt över bron bara, in till New York. Men det, det stämde inte. Då vi kom till Niagara Falls fick vi gå ut ur bilen. Och så fick vi ta oss det bästa vi kunde över floden, nedanför fallet. Och mitt i natten nedanför bron. Vi såg ju ljuset, hur vakterna gick på bron och hur folk for i bilar över bron, och vi önskade om vi hade fått sitta i bil över. Och vi fick gå, det

var 50 meter rakt ner som vi måste släppa oss, hålla oss i rep, rakt ner. Genom att kusten där så var urgrävd utav skiffer och nedfallen vid vattenranden. Och sen så i båt, i båt över.

Och det var ju inte några signaler och ljus, signal med ljus, åt motparten som skulle ta emot oss på Amerikasidan. Och så var det samma sak. Men då hade de järnstöror inhuggna i klipporna, [störor] som gick uppåt, som var sönderrostade. Och där skulle vi klättra upp. Och det var väldigt spännande det fallet, genom att de där järntapparna som höll fast stegen var avrostade på många ställen. Och det var ungefär 50 meters håll vi skulle gå uppåt. Och då tänkte vi för oss själva att här blir stora tyngder, så vi var väldigt snabba att komma först.

Och då hade vi tolv stycken polacker i samma båt över. Och de var sex kvinnliga och sex manliga. Och det var väldigt hemskt att gå upp efter den där stegen. I synnerhet då vi tänkte på fruntimren, hur de skulle klara sig. Men de hade det välordnat. För varje kvinna som gick uppefter stegen så hade de en manlig bakom, med handen mot ryggen av kvinnorna, ifall de skulle svimma eller något dylikt, så de skulle inte falla och vi skulle bli avslöjade. Och det var ju döden för dem. För varje kvinna som kom upp till översta *laven* (avsatsen) så, så fick de en knuff utav den följande manliga, så de skulle inte falla tillbaka. Falla ner.

Och sen då, då vi nu alla lyckligtvis kom upp, så kom en bil, två bilar. En bil tog polackerna, och en tog oss. Och de körde i sina cirklar och *rundelar*, och allt *frammanför* näsan på gränsvakterna. Vi såg hela tilldragelsen, hur de gick och vaktade, men de såg inte oss. Det var så mörkt, så mörkt. Och där vi uppehöll oss, så var det bara ett brådhus med träväggar som vi skulle hålla oss bakom, tills vi fick order att komma fram. Och då blev vi transporterade till en gård, en liten gård. Jag vet inte vad nation det var som bodde där. Och då vi kom in, då hade just hans dotter dött. Hon hade just precis dött då vi kom in. Så det var inte något vidare trevligt att ligga *i lag med* lik där.

Och där fick vi sitta och vänta tills de åter kom med en ny bil och förde oss till en annan gård. Och där var vi instängda, och jag kunde inte se någon öppning i det där rummet dit vi kom, utan det var en lucka i taket. Och dit var det *hårt* att komma, vi hade ju ingen stege. Och vi trodde att vi var utsatta för rånare, så vi vaktade dörren så de skulle inte få stänga dörren efter oss, om vi skulle vara instängda. Men, till all lycka hände nu inte något sånt. De tog ju upp namn på oss, vad vi hette, och de

var lite berusade de där gubbarna. Och namnen vi gav upp, de var ganska trevliga.

– Vad kallades ni då?

– Det minns jag inte. Men vi aktade oss att ge upp våra egna namn. Och då de där skulle skriva våra namn, det var dråpligt det. Jo nå.

– Var det samma gangstrar som avhämtade er i Hamilton?

– Nä, det kom nya, det kom nya. Det kom nya och nya. Det var nog en liga som hade det där till yrke. Vi måste ju betala förstås lite också.

– Vad kostade det?

– Det kostade 150 dollar. Men så hade jag pengarna gömda under fotsulorna jag. Då jag kom vägen fram så klädde jag av skorna och tog fram pengarna. Jaa. Joo.

Så körde vi i två [bilar]. Det var på andra dygnet vi körde genom hela New York State. Och på natten då vi kom till Springfield, så såg vi två poliser. Det var klockan 4 på morgonen, så såg vi två poliser stod och pratade. Två såna där cykelpoliser som var vägpoliser förstås, pratade med en civilperson på trottoaren. Och, så sa den som satt vid sidan av chauffören: "Där står en polis." Och så ökade han [chauffören] farten *medsamma* i bilen, och det där skulle han inte ha gjort. *Medsamma* så, så gav de signal, poliserna, och förföljde oss. Och de kastade *motorpederna frammanför* bilen, och de hade ficklampor och lyste inåt bilen, och de frågade *vad ärende* vi hade och *vad vi körde*. Så sa han som skjutsade oss då att "vi ska fara till Worcester på en begravning". – "Jaa", sa de där poliserna, "ni har kört alltför galen väg, alltför lång väg. Det skulle ha varit mycket närmare att köra en annan väg." Och de visade vilken väg vi skulle ha farit.

En av poliserna tänkte inte ge upp, utan han skulle undersöka oss vidare. Men en for han och bara ropade "come on", och sen for ju nog han [den andra] också. Men så råkade de bygga en väg längre fram, så de hade enkel trafik på vägen medan de reparerade andra halvan. Och då hade de vakter vid båda sidorna. Och vi som inte förstod någon engelska så trodde nu var vi, nu var vi fast igen. Och då gick vår chaufför ut och gick bak en lada, och den där vakten följde med. Så tänkte jag för mig själv jaha, nu är han och mutar den där polisen. Fast det var inte någon polis, det var bara en vanlig trafikreglerare. [...]

Då vi kom till Worcester så hade vi att vakta oss för poliserna där. Och vara på utkik. Om vi såg någon polis stod på pass, så var det att vänta tills han kom *bak-*

Närpesbor bland arbetare på American Steel & Wire Company i Worcester, Massachusetts 1916.

för någon knut. Tills vi var vägen fram och inåt några bekantas rum och fick bäddor (bed, säng) där och vila. Och då, då var all spänning över. Sen var det bara att försöka få ett arbete, och det var inte det lättaste.

I stenbrott och på stålfabrik

Sitt första arbete fick Alfred i ett stenbrott, eller ett *stänkvar* (stone quarry) som det hette på Närpesspråk. I North Chelmsford, Massachusetts arbetade på 1920-talet 25–30 finländare som stenhuggare, de flesta Närpesbor. Ivar Östman, som Alfred hyrde rum hos, bodde och arbetade här ännu 1940.³⁰

Där fick man lära sig hugga sten. Och där knallade jag på, tills jag fick blodförgiftning i ena handen och fick besöka läkare ganska ofta där. Det var ju inte så dyrt att leva.

Vi levde på en farm i lag med några bysbor som hade en farm arrenderad och ett boningshus på.

– Jaså, vem var det?

– Ivar Karlå, eller Ivar Östman hette han då. [Oskar] Stevens bror. Så där arbetade jag sedan jag frisknade till från blodförgiftningen, så arbetade jag ganska länge sen. Tills en vacker dag då jag var mitt i arbetet, en väldigt varm dag, så kom två kvinnor och gick och hade några barn med sig. Och kom och vandrade och vandrade och vandrade. Och jag tittade på de där kvinnorna, vem det där kunde vara. Vi var inte vana att några kvinnor skulle vistas på det där stället, där i stenbrottet, utan vi höll utkik på dem. Och så var det Alida Lindqvist och Naima Sjöblad hette hon den [tiden]. Så hon kom och frågade om jag ville arbeta nere i Worcester på Grove Street, så skulle jag få arbete bara jag följde med dem. Så sa jag: ”Jag kommer genast bara du talar med basen om jag *slipper* strax ur arbetet.” Det var klockan 2–3-tiden på dagen. ”Joo”, sa han, ”du *slipper* nog, det blir dåliga tider här, så vi kommer att avskeda flera gubbar här.”

Alfred kände de två kvinnorna. Den ena var Alida Lindqvist från Finby och den andra Naima Anderson (f. Sjöblad) från Böle i Närpes.

Efter stenbrottet fick Alfred så arbete på en fabrik där man tillverkade järntråd, nämligen American Steel & Wire på Grove Street i Worcester. På porten stod det Washburn & Moen. Det var de som hade grundat fabriken som sedan övergick i American Steels ägo.

Då följde jag med ner till Worcester, och följande dag så var det att träda i arbete. Det var inte fråga om då om man hade bästa kostymen på eller vad man hade. Det var bara att gå i arbete det och *därmed jämnt*, så fick det bli hur det ville. Tills man fick några *överhals* (overalls, blåställ) köpta, och gummistövlar och gummiförkläden och sånt. Det var bara vått arbete det som man fick, att förkoppra järntråd som drogs ner till så fin *vajer* (wire) att de kunde vävas in i kläder. Och sen skulle de kär-ras ut mellan tråddragarna. Ganska tungt hästarbete. Jag brukade säga att ”mina hästar i Finland har inte dragit så tunga lass som jag själv har dragit”. Förstås, det var ju järngolv, men det var gammalt, och ojämnt. Och numera är det kasserat.

Den stora depressionen

På American Steel & Wire fick Alfred bättre lön än i stenbrottet, för på fabriken fick han arbeta på beting. Men så kom den stora depressionen, och det blev oroliga tider.

Det var rena guldgruvan. Det var rena guldgruvan det, bara tiderna skulle ha räckt länge.

– Hur länge fick du arbeta där då?

– Ja, nog var det säkert *mot året* (nästan ett år), det var nog ett år där. Ungefär. Joo. Det var många gamla arbetare där som blev ruinerade. De hade egna aktier i American Steel, och priset gick ner på aktierna så kolossalt. Det var en bedrövlig tid. Alla öppna platser, torg och gator, var fulla med folk. Och de höll politiska möten och de försökte på alla vis. Och poliserna hade *hårt* att hålla ordning där. Och i synnerhet finsktalande så var väldigt bra organiserade och hade egna lokaler där de höll sina möten. Poliserna slogs med dem alla tider där, och de häktade, och det var ett väldigt bråk.

Och så börjades det där angiveriet. De började ange alla som hade rymt in till Amerika. De som hade rymt över till Amerika och hade arbete så, så blev angivna för immigrationsmyndigheterna. Blev hemskickade. Och då jag fick höra det där så – för jag visste jag var rymling och en stor massa av de gamla amerikanerna var utan arbete – då förstod jag vad det skulle bli till. Då beslutade jag mig en vacker dag att jag far hem. Så slutade det.

Alfred blev sig veterligen inte angiven av någon. Han hade kommit till Amerika om våren 1929 och återvände hem om sommaren 1930. Arbetsvandringen blev därmed knappt ett och ett halvt år lång. ”Det var nog *harmligt* (förargligt)”, säger han, ”då man var i full fart och hade *summa-arbete* och bra betalt.” Pengar hade han i alla fall sparat och sänt hem vartefter.

Jaa, jag hade nog sparat så jag klarade hela risken. Och sände nu hem då under tiden jag var där, åt min gumma här hemma. Så det gick nog bra i det fallet. Och jag fick ju se Amerika, och så fick jag lära mig. Jag orienterade mig ganska mycket i

Amerika, och jag tog reda på saker och ting. Hur farmarna hade det där, och hur livet var annars för folk. Och det var nog inte så härligt som de kan påskina. Då man var ute på landet. Var i lag med alla möjliga nationer, och såg deras levnad. Italienare. Det var inte något avundsvårt inte. Jag anser nog att våra bönder här hemma, den tiden ska jag nu inte säga, men som nu. Nog var de lyckligare lottade än en stor del av landsbefolkningen i Amerika. I synnerhet i norra Amerika där det var små farmar. Det var dåliga farmar. Man kunde få köra 70 och 80 kilometer efter *farmarvägar* där fönstren var igenspikade på varenda gård. Övergivna.

Det hjälpte inte så mycket att lämna fabriken och bli farmare för att hålla sig med mat för dagen, berättar Alfred.

Jag kände nu en som de kallade för Erik. Han var från Yttermark, Nils Erik kallade de. Han arbetade tidigare för American Steel. Och han hade sex dollar om dagen till *dagspeng* (daglön) då han tröttnade på fabriksarbetet och köpte en farm och hade 25 kor. Och han försökte på allt vis att få de där korna att mjölka, så han skulle få lika stor inkomst som han hade på *sjappet* (shop, fabrik), vill säga han skulle få sex dollar om dagen. Men, dit nådde han aldrig. Så slutade han med korna och så övergick han till hönsskötsel, började hålla höns. Och byggde hönshus då. Såna där enkla hus med enkla väggar så byggde han och körde upp på vackraste backen han hade. Och hans fru minns jag ville ha hjälp, så inte han skulle få förstöra hela backen med sina fula hönshus. Men ingen ville hjälpa henne.

Alfred behövde i alla fall inte ställa sig i brödkö i Worcester. ”Nej, nej, nej, nej, nej. Jag var inte *utråkad* för något sådant inte. Det gick nog bra i det fallet.”

Sedan det vart slut med arbetet på *sjappet*, eller American Steel, så arbetade jag åt en svensk husbyggare som arbetade *åkring* husen och gjorde ett och annat. Arbetade vi, en Övermarkbo och jag, ganska länge. Inte var det så stor *dagspeng*, men vi levde och det *lämnade* (blev kvar) nog utav det också.

Men då beslutade vi en dag, vi var ju bönder han och jag. Eller han var nu inte precis för tillfället bonde, den där Valdemar Hägglund, som jag hade till kamrat. Utan jag sa att ”nog är det bäst att vi far hem och inte ids gå här något mera nu

inte. Vi ser att det blir värre och värre här.” – ”Och nu kan du komma hem”, sa jag, ”du är nu enda sonen och så får du hemmanet utav fadern.” Han var redan gift då och hade ett barn den tiden. Och han kom nog hem han också. Hemmanet fick han i Övermark, och många barn fick han. Och så blev det krig och så blev han utkallad och dit *lämnade* han. Han stupade. Joo. Så det var ena bedrövelsen efter den andra.

Boende och fritid

I Worcester hade Alfred sin bostad hos en Yttermarkbo som hette Alfred Johnson. Han var gammal och hade varit långa tider i Amerika, hans hustru likaså. Hon kallades Pali Hulda och hade brukat tjäna hos en bonde i Finby ”i världen”.

De var barnlösa, och sjukliga. Han hade njursjukdom, och alla hans besparingar hade gått åt för att söka bot för sjukdomen, men ingenting hjälpte. Och hans arbetskamrater och grannar och goda vänner så skjutsade honom till Boston, till läkaren, alla dagar han skulle infinna sig.

– Hade de ett hus de då, så att de hyrde ut?

– Nej, de levde nog på hyra själva, men de hyrde ut lediga rum. Så jag hade en infödd amerikanare till rumskamrat. Så det var att hålla tand för tunga, han var rympling den där husvärden också. Han sa att ”du ska veta vad du pratar för den här. Han är amerikanare och patriot. Så tala inte om *något rymmas* (någon rymning).”

Alfred gick in för att lära sig engelska, men inte genom att gå på kurs utan genom självstudier. Han var på god väg att lära sig språket, för han läste mycket.

Jag läste kolossalt. Jag läste nog amerikanska tidningar. Nyheterna klarade jag mig väldigt bra med, och jag följde med en väldigt spännande sak där en man hade börjat hålla sig med en annan kvinna och mördade sin hustru. Och det där blev en lång serie i tidningarna som jag följde med hela tiden, hur det där avlöpte, men det blev inte färdigt medan jag var där. Jag läser nog engelska ännu, men inte så absolut korrekt inte, men jag tar nog reda på vad som händer och sker.

Misär i dåliga tider

Under sina fem dagar i Hamilton fick Alfred en inblick i det elände som en del *greenhorns* (nyanlända) kunde råka i, om de blev sjuka.

Jag kom till svåger Oskar Nyman jag, där han hade *kvartret* (husrum) hos en, jag vet inte om han var *rumänare*, eller. Och han var gift med en engelsk kvinna den där *rumänaren*. Jag tror det var en *rumänare*. En väldigt vänlig karl. Och då jag gick och orienterade mig där i våningarna, ett stort hus i olika våningar, så kom jag på översta våningen som de kallade för *nigerhimelin* (negerhimlen). Och du vet där låg de, en massa med Närpesbor. En var sjuk efter ett vis, och en annan var sjuk på annat. Inte något arbete och inte någonting. Och sjuka. Somliga hade blodförgiftning. Bland annat så var nu *Grönviks en bror*, han hade blodförgiftning i foten. Så sa jag: "Om du har någon moder och hon skulle veta var du ligger, då måste hon ju gråta blod. Så *ynkeligt* är det med er." Då var det bara en massa med kappsäckar, av såna där anlända emigranter, som hade uppradade kappsäckarna där. Det var ju bara *vattaket* (vattentak, yttentak) då, och golvet var det. Vi kallade det där för *nigerhimelin*. Där låg de, en massa.

– Nå, de hade inte kommit något längre de då?

– De hade nog varit i arbete, men det *vart* ju dåliga tider. Och de var sjuka. En del. Och där låg de då. De hade ju inte råd att hyra något rum eller något, utan där fick de ligga. Men det gick nog bra för de där också, då de hade sina planer då, vart de skulle rymma in till Amerika. En skulle in till Detroit, och dit kom han. Nog var det nu några år *förrän* det kom en fin bil till Grönvik därifrån. Och en del hade nog lyckan. Bland annat så var det Alvar Rönnlund. Han for till Västern. Han fick arbete i åtta år hos en farmare. Men nog har han kommit hem han nu och är välbärgad och bygger en gård på hemtomten. Och så var det för många, men nog var det många som dukade under.

Alfred Åström hade tänkt stanna i Amerika länge, men det gick inte som han hade tänkt. Det kom den stora depressionen att sätta stopp för.

Tyra Hägglund

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Tyra Hägglund på sls.finna.fi](#)

Under fältarbete i Korsnäs, Övermark och Närpes sommaren 1969 sökte jag upp Tyra Hägglund i Palibyn i Övermark för intervju. Det visade sig då att Tyra hade Amerikafrämmande. Systrarna Selina Olson född 1901 och Elsa Forsman född 1904 var där på besök från New Haven och Branford i Connecticut. De tre syst-rarna berättade tillsammans dels om föräldrarnas utvandring till Amerika i slutet av 1800-talet, dels om sin egen under 1920-talet. Selina och Elsa var båda födda i Branford, Tyra 1910 hemma i Övermark.

Tyra Hägglund var ordsmeddelare till Folkkultursarkivet. Hon var med andra ord en av dem som ute i bygderna lämnade upplysningar om folklivet genom att svara på arkivets frågelistor, bland dem ”Utvandrarna” (1970) som citeras nedan. Under åren i Amerika skrev hon också för tidningen *Finska Amerikanaren*, som 1935 bytte namn till *Norden*.

Varför gav man sig i väg?

”Nästan hela Övermarken kan man säga ha varit i Amerika”, säger Tyra. ”Största delen av hemmanen är nog förtjänade i Amerika, köpta här sedan de har kommit hem.” I Tyras barndom var det inte någon av de femton gårdarna i byn som *inte* hade någon i Amerika. Husfadern reste bort för en tid, kom sedan hem och köpte sig ett hemman för de hårt förvärvade Amerikadollarna. Under första världskriget fanns det dessutom politiska orsaker bakom resorna till Amerika.

”**Orsaken till utflyttningen var** i de flesta fall arbetslöshet. På slutet av 1800-talet och början av 1900 var det dock politik som spelade med. Många kar-lar reste för att slippa gå in i ryska armén. Min svärfar Johannes Hägglund ifrån Tak-lax, Korsnäs och många med honom reste då. 1916–1917 och 1918 var det också många som reste. Kanske för krigets skuld. Min bror John Johnson var en av dem. Han blev omvänd av ryssarna. Vi fick kort ifrån Uleåborg, han trodde att han skulle få resa men han kom hem samtidigt med kortet. Han gjorde ett nytt försök och fick då resa för att han var född i Amerika.

Andra hade inte lika god tur som honom. En del skidade över Kvarken. En granne Adrian Martens förfrös sina fötter under skidfärden och fick ligga långa tider på sjukhus i Umeå. Andra reste över med den så kallade Ripelalinjén. En Närpesbo som gjorde flera resor över till Sverige med full last varje gång. En stormig höstnatt blev den sista resan. Själv ville han inte resa, men resenärerna räknade en sådan natt var nog spanarna på landbacken. Dom alla omkom.³¹

Tyras bror John Johnson var född i USA. Han var en av dem som 1916 försökte ta sig över till Sverige via gränsstationen i Torneå, men blev hemsänd av gendarmerna. Två kort från John till modern Maria Söderholm finns bevarade i Svenska litteratursällskapets arkiv.³² Det första kortet sände John från Uleåborg den 20 februari 1916, när han ännu trodde att han skulle komma i väg.

Får härmed underrätta er att jag är här i Uleåborg och reser kl. 8 vidare jag mår nog bra och är glad att inte vände om hem. Jag hoppas att jag slipper fram. Många hälsningar till er alla även till de som reste hem tillbaka. John.

Det andra kortet kom nästan ett år senare från Kristiania (Oslo). Det var daterat den 12 januari 1917. Den här gången lyckades det.

Jag får nu underrätta Eder att jag är i Norge och att jag reser till min födelseort i kväll det har gått ganska bra till dess så jag hoppas det går bra hela vägen jag har två pojkar till sällskap en Norsk och en svensk det tycks nog vara många som talar finska också det är lite svenskatalande. Många hälsningar till Eder alla ifrån John.

Förberedelser och avsked

Som tidigare medarbetare i *Finska Amerikanaren* (från 1935 *Norden*) hade Tyra ordet i sin makt. I ”Utvandrarna” skriver hon bland annat om den handel med dopattester som ska ha förekommit på 1920-talet, som ett löfte om inträde till kvotlagarnas USA. Där beskriver hon också sitt eget berörande avsked från modern och hembyn.

Innan man skulle resa gällde det att få pass, pengar och inresevisum. Sådana som var födda där hade ju dopattester att resa på. Andra vände sig till släktingar och vänner för att få biljetter. Hade dom pass, biljetter och någon som tog emot en, var det inte svårt att få inresevisum upp till 1924 då den nya emigrationslagen trädde i kraft. Efter det reste många till Canada och rymde sedan in till Amerika. Många köpte sig också dopattester av någon som för en eller annan orsak inte använde den själv. Till och med döda personers dopattester reste många på.

Jag var till amerikanska konsulatet med en kamrat. Hon hade fått tag på en dopattest från Vasatrakten med den påföljd att hon inte visste något om den förutom föräldrarnas namn och födelseorter. När det kom frågor som "Var bodde dina föräldrar?", kom svaret "Ja håcksa itt ti fråg" (Jag kom inte ihåg att fråga). – "Vad var din mors flicknamn?" – "Ja håcksa itt ti fråg." Till slut började konsulttjänstemannen efter varje fråga säga: "Du håcksa väl int ti fråg." Varpå kamraten svarade "nä-ä". Hon *slapp* ut på den i alla fall.

När hela familjer reste såldes deras ägodelar som dom inte ville eller kunde ta med sig på auktion.

Ofta reste husfadern först för att ordna med arbete och husrum. Senare följde frun med barnen när det var allt ordnat. En stor del av familjeresenärerna stannade där för alltid.

I hemmen när någon rest var det ganska nervöst tills framkomstbrevet kom. Då drog man liksom en lättnadens suck när dom var lyckligt framme. Ingen försökte hindra någon från att resa. Det var ju liksom någonting storartat att fara till Amerika. Dom hjälpte varandra med pengar dom som kunde.

Avskedet kunde i många fall vara ganska upprivande. Det berättas om en ung pojke som *gråt* när han skulle resa. Fadern sade då: "Gråt inte min son. Försök att tänka på alla vackra flickor du kommer att få se i Amerika."

Mitt eget avsked ifrån hemmet var svårt. Det var inga avskedsfester för oss. Inga sånger och inga tal. Mamma stoppade Nya Testamentet och Psalmboken i resväskan för mig. En granngumma Golans Ana Lis [Gullans Anna Lisa] kom in och gav mig en liten bönbok, *Dagliga böner och löften* tryckt 1834. Ett kärt minne ännu i denna dag. En annan gumma Kamar Stina kom in och sade: "Jag har inget att ge dig förutom att önska dig att Herren skall vara med dig under resan och i alla livets skiften."

På morgonen tidigt var jag ute i ladugården och tog farväl av korna. Lycka, min älsklingsko, höll jag om halsen och *gråt*. Jag hade föresatt mig att jag inte skulle gråta när jag skulle lämna mamma. Jag var så rörd att jag inte kunde tala. Jag omfamnade henne hårt och kysste henne. Hade mamma då sagt ”Kanske du ids int fara”, så tror jag att jag övergett Amerikafarandet. Hon *gråt* så att inte hon heller kunde tala. Jag tryckte ned henne på bänken vid fönstret, lade mitt huvud mot hennes axel en stund som jag brukade göra som barn. Så sprang jag ut till den skrangliga väntande bilen och de två reskamraterna som satt tårdränkta och väntade för mig. Då först släppte korken i bröstet. Jag upplöstes av tårar. Efter en stund sade en av kamraterna: ”Nej, let itt oss pjul na mäir (Nej, låt inte oss gråta något mera).”³³

Tyras mor, som själv hade varit i Amerika, visste något om hemlängtan, hur plågsam den kunde vara. Hon visste också att man med magiska medel kunde bota hemlängtan, *laga om för längtan* (la:g åmm fö län-ton), som det hette på eget språk.

Breven hemifrån innehöll en mors förmaningar och förböner. Först när jag kom dit fick en av mina systrar ett brev ifrån mamma med något slags pulver inuti. Någon hade *lagat om för längtan*. Hon skrev ”försök att få det här i Tyra så att hon inte vet om det”. Det skulle inte göra någon nytta om jag visste om det. Tyvärr var jag tillsammans med syster när brevet kom, och vi hade roligt åt det hela. Vi kom överens att hon skulle skriva att hon gett det åt mig.³⁴

Föräldrarna i Branford – och hem igen

Föräldrarna hette Karl Oskar (f. 1869) och Maria Gustava (f. 1867) Söderholm. I Amerika kallade de sig Johnson i efternamn. Systrarna kunde inte säga vilket år det var fadern for till Amerika, men modern hade utvandrat 1894 eller 1895. Föräldrarna träffades i Branford, första gången hos en kusin till Maria där Karl Oskar hade *boarding*. Det blev kärlek vid första ögonkastet från Marias sida: ”Den där ska det bli, eller inte någon alls.” Och han blev det.

Som så många andra utvandrare levde föräldrarna sina bästa ungdomsår i Amerika. På österbottniskt vis roade de sig med att gå på dans, träffa andra ungdomar

och knyta äktenskapsband. Flera historier från mors ungdomstid bevarade syst-rarna i kärt minne. Tyra berättar här två av dem, som hon minns dem. Ungdomarna använde dialekten de vuxit upp med i samspråk sinsemellan också i nya landet.

Och så en gång så skulle dom gå till en dans. Så var det min mamma och en god kamrat till henne, så sa mamma till kamraten sin: "Kresti:n (Kristina)", sa hon, "ja tro:r du ha:r sjtjiti klening (jag tror du har skitig klänning)." – "Nää", sa Krestin, "itt je on sjtjiti, on e u:rbläikt (inte är den skitig, den är urblekt)." Så sa mamma: "Arsule dett je u:rbläikt, on e sjtjiti (Arslet ditt är urblekt, den är skitig)." Jaa, då kom en grupp med pojkar efter dem, och då de kom in på dansen så började de där poj-karna knycka på axlarna och så sa de: "Arssule dett je u:rbläikt, he e sjtjitit (Arslet ditt är urblekt, det är skitigt)."

Det var tre pojkar hemifrån som kallades för Lill-Martin, Harja-Martin och Stor-Martin som hade hört samtalet och skämtade med flickorna när de kom fram till dansen. Det gjorde de en annan gång också.

Och så ska vi tala om då mamma och den här Krestin gick till en dans en annan gång också, så hade dom de här samma pojkar efter sig. Så sa mamma: "Kres-ti:n", sa hon, "tro:r du e syns e ja je utan snyörli:v i kvield (tror du det syns att jag är utan snörliv i kväll)?" – "Nää", sa Krestin, "kva-sjka nu he syns (vad ska nu det synas)." Sedan då de kom in på dansen så sa en av de här Martarna: "Näj skoåd hison Lill-Blomqviston, så jä:kla snygg å rask on jie fast on je utan snyörli:v. (Nej, skåda den här Lill-Blomqvistan, så jäkla snygg och rask hon är, fast hon är utan snörliv)."

Selina: Dom var omöjliga dom där pojkar, var dom inte?

Selina skulle just bli fyra år och Elsa var bara fyra månader gammal då föräldrarna återvände till Övermark, 1905. Modern blev kvar i hemlandet, men fadern for till-baka till Amerika. Där blev han sjuk i *stenlunga* (silikos), kom hem igen och dog ett år efter hemkomsten, 1910. Han var då 41 år gammal.

Tyra: Och då mamma for så sa hon: ”Jag ska vara i Amerika i fem år, så jag får en ko och en symaskin.” Och vad var det mera? Det var tre saker hon önskade sig. Men då kom hon ju att gifta sig, så hon kom ju att vara längre.

– Och då köpte dom hemmanet, då dom kom tillbaka?

Tyra: Nää, mamma köpte. Sedan pappa dog, så köpte hon något lite jord då. Då hon fick försäkringarna från Amerika, så köpte hon jord så vi inte skulle bestämt behöva lida nöd. Men det var inte bestämt något hemman, utan bara jord och skog, ungefär en tio tunnland eller vad det var ihop.

Elsa: Ja, pappa blev sjuk i Amerika, därför kom dom därifrån så fort.

Tyra: Han var på en fabrik han, där de använde mycket finsand, så han fick vad de kallar *stenlunga*. – Jaha. – Jo, så han dog som i lungshot då.

– Hade han det arbetet första gången han var där också?

Tyra: Jaa, hela tiden. Då han kom dit igen, så hade han samma arbete. Så då jag kom till Amerika, så kom gamla svenskgubbar och gubbar härifrån och klappade mig på axeln och sa vad bra pappa jag hade, för han var så duktig att arbeta. Han var en av de bästa de hade den tiden i *Hammarshoppet*. Så jag var stolt över pappa.

Hammarshoppet
med baren *Ölpottan*
i förgrunden i Branford,
Connecticut.

Det danskägda *Hammarshoppet* hade ett gott rykte om sig. På fabriken var det sed att hålla stängt annandag jul och påsk, något som var ovanligt för en amerikansk fabrik. Ledigheten uppskattades av finländarna, som ville fira högtiderna som man hade gjort i gamla landet.³⁵

På *Hammarshoppet* kunde man arbeta som *vajerdragare*, tillverka *vajrar* (wire) eller kablar av stål. Det var en populär arbetsplats ända fram till andra världskriget. Många landsmän fick också sin utkomst genom att bryta rosa granit i närbelägna Stony Creek. Det är granit som bland annat *Statue of Liberty* (Frihetsgudinnan) i New York vilar på.

Elsa: Och då det kom nyheter tillbaks hit, det var danskar som ägde det där *faktoriet* (factory, fabrik). Så alla som kom hem och skrev hem och talade om att det var ett danskt *faktori*, så trodde de att det var någonting bättre än ett amerikanskt, så alla måste dit och arbeta där. Det var nästan bara svenskar och finländare som arbetade i det där *faktoriet*, nästan *upp till* krigstiden.

Selina: Det var därför allihop kom att fara till Branford.

Elsa: Ja. Och så hade de ett stenarbete där, där de hade bästa granit som de kunde få någonstans. Så det var många finländare som fick arbeta där. Och de har granit från det lilla stället på Library i Washington, biblioteket ja, *and* på Senathuset, och så är det foten på Liberty.

Selina: George Washington Monument, stentrapporna upp till det.

Elsa: Ja, alla dom bästa ställena så kom stenen från Stony Creek.

Tyra: Där är finländska svettdroppar nerlagda i Washington på den där graniten.

Modern arbetade som hembiträde tills hon gifte sig och började ha *boardare*. En tid hade hon också arbetat på en fabrik där det fanns flickor av olika nationaliteter och religioner. Där kunde det ibland inträffa kulturkrockar. En flicka från Österbotten höll en gång på att bli tagen av polisen för att hon sig ovetande hade kränkt en sed som de irländska flickorna höll helig.

Elsa: Nej, hon arbetade en tid på ett *faktori*. Det var då hennes kamrat blev *arres-terad*. Vad säger du det på svenska? Och förr i tiden visste de inte någonting om

katolik här i Österbotten, eller i Branford också. Så var det katolska flickor som arbetade där, och när askonsdag kom, så kom de där flickorna in med en svart fläck i pannan. Och den här flickan som inte visste något bättre, så gick hon och satte en fläck i sin panna också, och gick runt. Och de irländska flickorna blev så arga så de skickade [efter] polisen och ville ha den andra flickan arresterad för att hon hånade deras religion. Det var den katolska religionen som hade den där askfläcken i pannan. Men hon visste inte det, så hon slapp ju undan att bli arresterad.

Vad Amerikatrunken kunde innehålla

I en utvandrarbygd är Amerikaklockor och Amerikabiblar väl kända begrepp. Vad annat hade Tyras mor med sig i Amerikatrunken, eller kofferten, när hon återvände hem?

Tyra: Jaa, mamma hade med en massa prydnadssaker som fina tavlor och klockor och symaskiner. Singer symaskin, det var nu någonting viktigt som de allihop hade med sig nästan.

Selina: Tallrikar och koppar och fat, allt vad hon ägde hemma där, så *packade* dom *upp* och tog hem.

Tyra: Och sänglinnen och allt sånt där. Vi har kuddar utav mammas ännu som vi använder.

– Ändå böcker?

Tyra: Jaa, dom hade dom där gamla stora svenskbiblarna som är så vackra, som vi fick *skåda* i som barn. Då vi var otåliga så fick vi *skåda* bilderna i den där bibeln, och det var ju någonting härligt. Och så hade hon *Kristens resa*, och så hade hon några andra böcker. Pappa hade några böcker om Sverige, mest bilderböcker, som han hade med.

Amerikatrunken var också fylld med kläder av annat snitt än det hemvävda man bar till vardags i hembyn. När mamma inte såg det brukade flickorna roa sig med att klä ut sig i hennes Amerikaklänningar.

Jaa, hon hade hatt och så hade hon så mycket fina klänningar med så mycket silke och pärlor och spets som inte finns kvar, men dom skulle ju kosta massor med pengar sådana. Och då mamma var borta då, ute och arbetade, då klädde vi ungar ut oss i mammas kläder, och så vandrade vi upp och ner efter vägen och tyckte vi var så fina.

Det var dyrbara kläder flickorna gick med i vägdammet, så när mamma kom hem och såg hur dammiga hennes klänningar var, ”då råkade vi illa ut”. Men flickorna väckte också uppmärksamhet för sin klädsel när de var små.

Selina: Ja, jag har en flickkamrat här, en som säger: ”Selina, om du skulle veta så fin du var när du kom hem från Amerika.” Hon minns mina kläder än, hon tyckte de var så granna. Vi var ju som dockor vi tre, när vi kom hem.

Tyra: Det brukade Albert Brommels säga också. Alla tider jag träffade Albert Brommels, så sa han: ”Nå, vem är du *nåter* (nu åter) en gång?” Så sa jag: ”Nå, jag är Hans Hindrikas Majas Marias dotter.” Jag sa hela namnet, så han skulle veta det. Så sa han: ”Jaa”, sa han, ”då mor och far din kom från Amerika, nog hade hon några vackra dockor med sig då. Tänk vad *spetsade* (spetsprydda) och vackra de var.”³⁶

Tre systrar i Branford

Selina, Elsa och Tyra behövde inte låna pengar till Amerikaresan. Brodern John skickade respengar till Selina och Elsa, och de i sin tur pengar till Tyra. Selina var 21, Elsa 20 och Tyra 19 år gammal när de 1923, 1924 och 1929 kom till Branford. ”Gamla ’Drottningholm’ for vi med alla tre första gången.”

Tyra som anlände sist fick till en början bo hos Elsa som då var hembiträde i en amerikansk familj. *Husarbete* (housework) kom nämligen också Selina, Elsa och Tyra att ägna sig åt i nya landet. Vad de minns från den första tiden är mötet med engelskan och alla de missförstånd som följde av bristande kunskaper i det nya språket. ”Det var någonting som man aldrig glömmer, *and* det var svårt när det hände men, man kan se tillbaka och prata om det. Hur dum man kunde vara”, säger Elsa.

Piparsidon, med ett namn lånat från Pörtom i Sydösterbotten, kallades den egna stadsdelen i Branford, Connecticut.

Tyra: Men då skulle jag kunna berätta om en historia då jag kom till Amerika. Först då jag kom dit också så förstod jag ju inte något, och jag ville gråta då jag inte kunde veta vad de ville ha. Då de ville ha någonting på bordet så pekade de, och jag stod som en *dombel* (dövstum) vi säger och bara gapade. Men då kom frun hem med en stor, stor ananas en dag, och jag hade aldrig sett en ananas i mitt liv innan jag for till Amerika. Och så sa hon att jag skulle skala det där och lägga det i kylskåpet. Och då hon sa skala, så jag trodde jag hon sa jag skulle koka det. Så jag fick tag i största grytan vi hade och så lade jag det där ananas i grytan, och jag kokade det hela dagen och det *vart* inte blött. Till sist så kom frun in, så frågade hon var jag hade det. Så visade jag åt grytan som stod och kokade, att det var där. Då *lurade* (tittade) hon i grytan där det simmade och kokade, och så gick hon ut och så lade hon sig på sängen och skrattade så hon skulle ha *velat gått* åt. Och då ringde hon syster Selina och sa åt henne då, att hon skulle förklara för mig vad jag skulle ha gjort med det. Men det var för sent då det kokade. Då måste vi ta upp det och skalade det och lade i kylskåpet, och då lagade vi sallad av det i stället för det skulle ha varit för efterrätt.

Systrarna hade långa arbetsdagar och kunde inte gå på språkkurs om kvällarna. De fick lov att lära sig engelska den praktiska vägen.

Elsa: Nä, nä, vi måste lära oss i arbetet. När vi började arbeta så var det ingen åtta timmars arbetsdag. Vi fick börja klockan 7 på morgonen, och så kunde det vara 10 och 11 på kvällen när vi var färdiga. Om de hade främmande i synnerhet. Så, vi hade inte mycket tid att gå i skola. Och så när vi kunde förstå så, så vi brydde inte oss så mycket mera. Men jag är arg på mig själv för jag inte försökte göra någonting och lära mig riktig engelska. Än i dag så bryter jag på svenska när jag talar engelska.

Selina: Jag tror aldrig det går över det.

Tyra: Alla importerade så bryter, dom kommer aldrig från brytningen hur länge dom än är där. Förutom om dom kommer så dom går i skola där. Då lär dom sig engelska ordentligt, men annars så hörs det nog strax att de bryter. Inte kommer man från det inte.

Selina: Men det är dom så vana med i Amerika. Det är inte någon som bryr sig om det nästan där.

Elsa: Den tiden vi kom dit, så var ju största delen av flickorna som tog en hushållsplats var skandinaver som kom från andra sidan, så de är vana med dåligt språk.

Tyra hade lyckan att komma till ett hushåll där husfrun var mån om att lära henne engelska.

Och då jag kom dit, så fick jag en så bra fru att arbeta för, så hon tog i varenda sak som var lös som hon kunde ta i, så hade hon mig att säga efter sig. Till exempel *stolen* (chair) hade jag att säga tills jag sa det *perfect*. Likadant kuddar och allt vad hon fick tag i, så hade jag att säga tills jag sa det riktigt som hon sa det. Så jag lärde mig ganska bra engelska av henne *den vägen*. Hon var rar.

Fritid och ideellt arbete

Runebergorden blev aldrig riktigt stark i Connecticut. Selina och Elsa hade i stället varit verksamma inom lutherska församlingen i Branford. Den grundades 1888 som Svenska Evangelisk Lutherska Taborförsamlingen, men anglicerades 1928 till

Tabor Lutheran Church. Inom församlingen verkade länge fruntimmersföreningen Närpes, som gjorde en stark insats för den nya kyrka som församlingen byggde 1955–1961.³⁷

Elsa: Ja, vi fick en ny kyrka för tio år sedan, som kostade en halv miljoner dollar. *And* vi, kvinnorna inom kyrkan, bestämde om köket, vad vi ville ha i köket. Och det kostade oss 10 900 dollar. – Bara ett rum. – Och vi kvinnfolk fick arbeta, vi serverade middagar, luncher, och så serverade vi för Rotary Club en gång i veckan. Så vi betalade det där 10 900 dollar på tre år. Så, vi arbetade hårt också. Men där ser vi prov på vad vi har gjort i alla fall. Det är vårt. Kyrkan har *still* (ännu) en liten skuld på nacken. Men det är ingenting att tala om, då vi tänker på att vi fick 5 000 dollar för gamla kyrkan och vi fick *scoret* (score, få ihop) en halv miljon för att bygga en ny.

Selina: Det är snyggt också, vi känner oss mera som hemma. Vi har gravgården där vid samma väg, bara tvärs över vägen.

Elsa: Vi har åtta rum för söndagsskolbarnen, och så har de köket, och så har de en stor *hall* där de har servering och barnen kan leka. Och de har ibland teaterstycken som de spelar där. Och så är det en stor, stor kyrka som *håller* två tusen personer.

Tyra hade ett eget särintresse, nämligen emigranttidningen *Norden*. Den hade grundats i Worcester 1896 under namnet *Finska Amerikanaren*, ett namn som 1935 ändrades till *Norden*. Tidningen gavs ut i New York 1899–2014. Tyra skrev i *Norden* under signaturen ”Aryt”, skaffade prenumeranter och bar upp prenumerationsavgifter.

Jaa, vi har nästan inte hört till några föreningar, tror jag. Nää. Utan det enda jag var aktiv inom så var det tidningen *Norden*. Den arbetade jag mycket för, och körde runt halva, ja nästan hela Connecticut för prenumeranter och bar upp avgifterna för den och så. Men då vi ville ut något så for vi till New York och dansade, Närpesdanserna och Ålandsdanserna. Så vi hade trevligt den vägen vi.

Det var Närpesfesterna som drog publik från Boston i norr till New York i söder. Den första gick av stapeln i Worcester den 11 maj 1946 i anslutning till den så

Gravsten över familjen Prins på lutherska kyrkogården i Branford, Connecticut.

kallade Närpesinsamlingen. I november samma år hölls en Närpesfest i Branford, där man tillsatte en kommitté som skulle föra insamlingen vidare. Nästa Närpesfest firade man i New York den 14 maj 1947, och efter det blev festen en av de största händelserna bland landsmännen i Greater New York. De insamlade medlen gick efter kriget till barnhemmet i Närpes, efter 1962 till tidningen *Norden*.³⁸

Goda och dåliga tider

I Branford fick Tyra och maken John uppleva både goda och dåliga tider. John var anställd vid järnvägen i Bridgeport, Connecticut, men det arbetet blev det slut på när depressionen kom. Det gällde att hitta nya utvägar.

Karln min? – Ja. – Jaa, först så arbetade han för New Haven–New York–Hartford-järnvägen, och var inom *signaldepartmentet* där. Och sen så, ja, så kom dom dåliga tiderna. Och under dom dåliga tiderna så tog vi arbete ihop, jag kokade och han serverade. Då kom han direkt från ett annat, byggnadsarbete. Och då visste han inte någonting om mat och serverande och sånt, så då han skulle in och servera första gången så stod han vid dörren och bara frågade ”höger eller vänster, höger eller vänster”. Och så fick han *tummärken* på tallrikarna, då han skulle sätta ner tallrikarna, som ju inte fick vara. Men han lärde ju sig då så småningom, och det

började gå bra. Så således arbetade vi under de dåliga tiderna. Då det blev bättre kom han in på en fabrik igen, och där avancerade han så han blev förman så, så han hade det bra innan vi for därifrån. Så alla sa: "Ni är tokiga om ni far hem, så bra arbete som han har."

Tyra och John kom hem till Finland någon gång i mitten av 1930-talet, men när vinterkriget bröt ut 1939 reste de tillbaka till Amerika. År 1946 återvände Tyra till Palibyn för gott, ett år senare mannen. "Och då var vi på visit 1966 och 1967. Det var ju roligt att komma tillbaka och se alla släktingar och vänner och *bekanter*, ungdomskamrater."

Trivsel och hemlängtan

Selina och Elsa hade trivts bra både hemma och borta. "Jaa, vi har haft roligt på båda sidorna om Atlanten. Här och där också. Vi har ju haft mest vårat liv därborta."

Hur väl utvandrarerna än fann sig till rätta i nya landet, blev hemlängtan deras ständiga följeslagare. "Senare när hemlängtan kom över en, togs den fram och gicks igenom med lika bittra tårar som vid avskedet", beskriver Tyra utvandrarens längtan till nära och kära i hemlandet. Sin hemlängtan kunde man i festliga sammanhang få utlopp för genom att sjunga sånger som hörde till traditionen hemifrån.

Vid sammankomster sjöng man "Barndomshemmet", "Hälsa dem därhemma", "Du gamla du fria", "Jag älskar min hembygd", "Född jag är att irra vida kring". För att få bort hemlängtans tankar just då, så kunde någon dra till med "När morsan fyller 50 år", "Kostervalsen" eller "Nicolina". Var vi systrar ensamma sjöng vi ofta "Mor, lilla mor" och "Hälsa dem därhemma". Sen skaffade vi grammofon och "Emigrantvalsens". Den gick igenom både märg och ben och strida tårar rann.³⁹

"Emigrantvalsens" var en emigrants avsked till hemlandet, hembygden och sina kära:

Amerikabåten lägger ut, till fjärran land den går.
 Det är uti en tung minut som emigranten står.
 Hans tankar går till svunna dar och dem han lämnat kvar.

Refräng:

Farväl mitt fosterland, farväl min barndomsstrand.
 Vad än i världen möter mej, jag aldrig glömmer dej.
 Farväl min mor och far, de käraste jag har.
 Farväl min egen lilla vän, när ska vi ses igen.⁴⁰

En invandrare berättar

Worcester, Massachusetts blev målet för en kedjeutvandring från Närpes som började 1880 och fortsatte långt in på 1900-talet. Närpesborna gjorde Worcester till sin ”huvudstad” i New England – och Amerika över huvud taget. Två invandrare i staden har läsaren redan mött: Oskar Trask i Oskar Holms och William Sundlin i Oskar Klemets berättelse ovan. Här fortsätter William Sundlins minnen från staden han kom till 1922 och blev kvar som invandrare i, dock inte på livstid. Han återvände på äldre dar och har sin grav på Närpes kyrkogård.

William Sundlin

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med William Sundlin på sls.finna.fi](#)

William Sundlin var född i Norrnäs i Närpes 1904 och utvandrade till Worcester 1922. Orsaken till att William lämnade Norrnäs för Amerika var den gamla vanliga: många syskon och inga framtidsutsikter.

”**Ja, du vet, jag var gamlast i gården**, och då började de komma ett, nästan ett [barn] vart år. Det vart för mycket, så jag for. Så jag *lämnade* (left), jag *lämnade* 1922 i augusti. Och *således vart* det att jag kom därifrån, för att jag skulle ha måst gå ut kanhända och börjat arbeta någon annanstans där i Finland. Så jag

skrev till morbror här då, och han *lagade* (ordnade med) papperen åt mig så jag kom hit, och sedan har jag varit här.

William är en typisk representant för de män som skapade sig en framtid som industriarbetare i Östern. De flesta blev kvar inom industrin under hela sitt verksamma liv, och åtskilliga avancerade till förmansposter. Förman på slipstensfabriken Norton Company blev också William, som hade haft lyckan med sig hela tiden i nya landet.

Och jag arbetade där [på Norton] i 40 år, 42 to be exact. Och har två barn och eget hem. Ja, nu har jag tillfälle att gå och fiska som jag alltid gör, när jag har min fritid.

Och, så arbetar jag mycket med det här, *automobiler*. Och vi har ju *mycket bekanter* här. Jag har ju släktingar också, men mycket *bekanter*, och vi går ofta tillsammans och har små tillställningar. Nu, mina fiskekamrater, så är det en från Korsnäs och så är det en som är född här i Amerika. Vi ofta går tillsammans och fiskar ute på Atlantiska ocean.

– Vad fiskar ni med?

– Det är mest sportfiske. Hemma i Finland så kallade vi ju det till ”fattigpiskor” (metspö). Här kallar vi det bara till *rod and reel* (stång och rulle, spinnspö). Det är vad vi kallar det här i Amerika. Ibland så har vi väldigt bra lycka. Och ibland så kommer vi hem utan också.

William och hans kamrater brukade fånga en fisk som heter *striped bass*, en fisk som liknar en stor sik och kan väga upp till 40 kilo, eller 70 pund på engelska. ”Och ibland som sagt, om vi har lycka så kan vi få en 500–600 pund på en natt.”

På Norton Company i Worcester

William fick arbete direkt på Norton Company, ”på *det där fabriket* där dom gör smärgelhjul och slipmaskiner, vad dom gör där”.

Och jag kom ju som sagt, jag kom ju där i en avdelning och arbetade där då till, jaa, till 1930. Då *vart* det ju grymt dåligt, så jag blev *avlagd*. Och det var ju, *oh*, det var en massa folk som blev *avlagda*. Det var ju inte något arbete alls där. Så jag var därifrån då i fem år. Och då kom ju det här världskriget. Så, då kallade de mig tillbaka, och så gick jag dit och så kom jag ju i en annan avdelning, så jag arbetade där tills jag *vart avpensionerad*. Så *all in all* har jag arbetat lite över 40 år där.

William hade som tur var besparingar att ta till när depressionen kom. Det hade inte alla.

Ja, du vet, det var mycket av vårt folk som gick på *streeten* (street, gata) och inte hade något arbete och inte hade några pengar. *Well*, jag hade något lite hopsparat, så jag hade ju. Men då gick jag in på en sån där *automobilverkstad*. Jag fick inte något betalt, men jag gick där var dag. Och inom ett halvt år och så där, så började jag få betalt där. Och då jag hade varit där, kanhända ett år, då slutade jag där och så gick jag in på en annan automobil, *remonterarplats*. Och, det gick ju bra. Då arbetade jag där tills det här sista kriget började. 1938, *I guess*, började Amerika rusta sig till det här sista kriget. Då kallade de mig till *fabriket* och ville att jag skulle nödvändigt komma tillbaka. Så då gick jag tillbaka, och då fick jag det här arbetet som jag hade tills jag *vart avpensionerad*. Jaa.

– Var inte det många som for hem tillbaka till Finland också, på 1930-talet?

– Ja, det var många som for hem och många som for till olika platser. Som till exempel de for till *ett yxfabrik* där i Collinsville, Connecticut [Collins Company Axe Factory]. Och en del så for till Milford, Massachusetts *and* Chelmsford, Massachusetts i de här *stenkvaren* (stone quarry), stenarbete.

Tillbaka på Norton avancerade William till förman på den avdelning där han blev kvar till pensioneringen.

Jaa, där då kriget bröt ut, så du vet, så fick vi en väldig massa arbete. Och då en dag så kommer storförman, och så sa han att "jaa, du ser ut att komma bra överens *i lag med* de här pojkarna, du", sa han. Så sa jag "ja, *well*, det går ju", sa jag. Så sa han att "du har att komma in till kontoret". Så jag gick in i kontoret, och

så var en annan storbas där. Så han sa att "vi ska laga så du får något lite annat arbete, så du inte behöver arbeta så hårt", sa de. Så jag frågade: "Vad sorts arbete var det?" – "Well, du ska få börja sköta om pojkarna", räknade han så där. Så jag sa: "Hur ska jag kunna det, jag kan ju inte något engelska?" Så, den här storbasen skrattade så sa han: "Du kan nog engelska. Och pojkarna som du arbetar med, vi har *skådat* på dig nu länge och haft ögonen på dig riktigt så, du kan nog sköta pojkarna och pojkarna tycker om dig."

Och *således* fick jag arbetet. Så jag har varit i samma arbete nu sedan, ja 1939, så har jag varit som förman. *Of course* (förstås), ibland har det nog varit hårda tider, men som sagt, det gick. Det var nog ibland så du började som skaka, då man hade att ha umgänge med en massa folk. Inte är det alla dagar roligt inte. Men, det gick ju.

Fiskeminnen från gamla landet

Sitt intresse för fiske hade William med sig från hembyn Norrnäs. Där var det många som fick sin utkomst som fiskare eller fiskarbönder. Före Amerikaresan hade också William försörjt sig med fiske och säljakt.

I dag lever ingen kvar av dem som bedrev säljakt och fiske i kustbyarna för hundra år sedan. Låt oss därför ta del av Williams minnen av *fälan* (säljakt) i vårisarna och *räkfiske* (drivgarnsfiske) i sensommartid på Bottenhavet. Det lokala uttalalet av *säl* är *själ*.

Ja, du vet, jag var ute i fälan, och det var året då jag lämnade Finland. Så gick vi ut från Märigrund, ja, kanhända en två, tre kilometer ut i Bottniska viken. Och, då träffade vi på *själar* och *själkutar* där ute. Och du vet, vi sköt ju så mycket vi hann före de hann gå ner. Och så tog vi nu en par av de där små kutarna till livs, upp till Märigrund. Jag vet vi gick två gånger en dag, så gick vi fram och tillbaka dit ut till den där *kockelisen* (fält av packis vid randen av den fasta isen), och drog så mycket vi kunde upp till Märigrund. Och så var det ju *starkis* då från Märigrund och upp till byn, så vi körde hem dem *således*. Och, då vi var där ute, då vi stack de där *själarna*, vi drack ju *själbloden* ur dem. Och det smakade ju som *redigt* (uttalas *räidit*, rejält) det då, då man var törstig och hungrig.

- Hm. Hur länge var ni ute i *fälan*?
- Vi var där i, ja *well*, det var väl något två veckor som vi var där ute.
- *Vad* tid var det på året?
- Det var, ja, det var slutet av mars och *först* i april. Ja, då var vi, säg som sex tillsammans, och då delade vi ju rovet då vi kom hem.
- Det var som ett lag?
- Jaa, det var som ett *själlag* det där.
- Fanns det många såna i Norrnäs?
- Jaa, det var nog par stycken lag den där tiden, då jag var där hemma, ja. Som gick ut så där och fiskade. Men det var ett friskt liv och roligt.
- *Vad* gjorde ni med hudar och kött och *således*?
- *Well*, vi fick ju så mycket. Ett år där så, så vi bara tog späck och hudar och lämnade köttet där ute. Men då vi fick lite så drog vi hela *själen* till land, så korpar och kråkor, de mådde bra där ute. Då det började som lukta av dem, så kom korporna där ute. Jaa.
- Brukade ni äta köttet också?
- Jaa. Och det var ju riktigt *redigt* det, att få *själkött*.
- Hur lagade ni det?
- Jaa. Mamma hon kokade det i, ja, kanhända en fyra timmar. Då åt vi det med lingonsylt. Så det var nog *smoiskarin* (smaskens) att äta det, tyckte jag.
- Nå, då ni var ute i *fälan*, vad hade ni för slags utrustning med er? Hade ni någon båt eller något?
- Vi hade en båt, och så hade vi vad vi kallade för *skredstången*. Och det är ju nästan som ett *skid* med ett handtag på. Och det där *skurrade* (lät glida) du över den där isen. Och så var du klädd i vita kläder, och bössan. Kikaren, kikaren på bössan, det hade du med dig. Kikade, om du skulle se något på långt håll, så du fick som krypa eller vara försiktig då du skulle emot dem. Och en *själ*, om den är i livet på isen, då du kommer för nära så reser den sig på *bakskrävlarna*, och då kastar den sig som på dig. Då den ska som döda dig så, så använder den sin egen vikt. Den arbetar ju med munnen också förstås, men först och främst så är det dess egen vikt som den krossar dig med.
- Brukade ni gå så nära?
- Jaa, du vet, om du hade ett stort *iskockel* (uttalas *kåkäl* med tjockt *l* på slutet,

Närpesbor bland arbetare på Norton Company i Worcester, Massachusetts i början av 1900-talet.

isblock) som stod snett så där, så kunde du inte se den, och den kunde ligga bakom. Så du kom på den som *ohapligt* (oväntat), så du inte visste om.

– Vad brukade ni ha för slags båt?

– Vi hade en båt som var bra lång och smal. En som kunde gå ungefär bra på sån där *kockelis*. Om den var lång så var det bättre då du skulle gå genom den där *kockelisen*.

– Drog ni den genom isen?

– Vi drog den på isen, ja. Och det var ju fridlyst (förbudslag), du fick ju inte något brännvin och något *spri* (sprit). Men då vi gick i *fälan* så fick vi ett liter var av *spri*, och inte behövde ha något tillstånd. Utan vi sa till det där att vi skulle gå i *fälan*, så fick vi det där *spri*, för var man.

- Sa ni till åt länsmannen då, eller?
- Sa till åt länsmannen. Länsmannen sa ”ja, det går”, sa han, och så fick vi *spri*.
- Nå, när brukade ni ta er någon sup då?
- *Well*, du vet, det var ju mörkt och kunde börja blåsa och allt där så, så om kvällarna då du kom hem och var riktigt *utgången* (uttalas *u:tga:*, uttröttad), så brukade du ta dig en *redig* en. Och så lagade du så du fick något mat, och så *gick* du *ligga*. Och det var som att kasta en hammare i sängen, du hann inte dit *före* du somnade heller.
- Var brukade ni ligga över nätterna?
- Vi låg mest på Märigrund eller på Gåshällan. Det berodde på vilket som var närmast.
- Fanns det några fiskarstugor på Gåshällan också?
- Ja, det var någon sån där *fiskarbod* där då, som vi fick krypa i. Ja. Det var nu ett år där då *nämpungarna* (Nämpnäsborna) var ute, och så kom de ut så långt så de kom åt drivisen. Och då *vändes* vinden, så de gick ut till sjöss. Men då till all lycka så vände vinden tillbaka, så de kom ut på fast is, så de kom hem. Men det är inte något riktigt roligt, då du ser det där vattnet där ute. Det är så mörkt. Ja.

Strömmingsfisket berodde på hur strömmingen gick. Kom den närmare land, så behövde man inte gå så långt ut. Gick den längre från land, så måste man gå långt ut till havs och *räka* – ”så långt ut så de [som räkfiskade] knappt såg land då om morgnarna då det vart ljust”.⁴¹

Vi var ute en gång då och räkte. Och, då *gick* vi *ligga* allihop, det var lugnt riktigt. Men då var det en av oss, skötkarlarna, som låg med ett öga öppet. Så kommer en stor ångare, och då hade inte vi någon lanterna. Då tände den här [skötkarlen] på en *pärta* (spån) som vi hade i båten och lade den som under tröjan så inte den skulle blåsa [ut]. Då såg den där ångaren att det var någon på vägen, så den ändrade kurs och for rätt ut. Men om den hade *fått gått* som den gick, så kanhända jag hade inte varit här i dag. Jaa. [...]

Ja, du vet, du for ut om kvällarna, och så satte du ut sköten, en lång rad. Du lagade dem något lite krokiga här och där, men en lång rad så långt du nästan, ja, kunde se något. Vi var fyra, och så hade vi fyra sköt, sexton sköt, som vi lade i en

rad. Och då, då du hade fått ut dem lagt då, så band du ju fast ett rep som hörde till sköten, och *lagade* långa rep som härifrån och ner till gatan därborta.

Och så låg du så där med sköten. Och då klockan tre om morgonen började det bli ljusst, och så var det en av gubbarna som ropade: ”Nå, pojkar, ni får börja nu!” Så var det bara att börja dra in. Tungt arbete, oj, oj! Det kände på ryggen, då du skulle stå och dra de där. *Till* (i synnerhet) om det var mycket fisk på. Oj, *ja jestas*, vad du fick hålla i!

På Märigrund slogs strömmingen ur skötarna. Sedan fördes den till salteriet i Kaskö, eller så saltade man ned den själv. Norrnäsborna hade på Märigrund en bod, och i boden ett stort träkar som man saltade strömmingen i. Där kunde strömmingen ligga till vintern, då den kördes därifrån med häst och släp.

I fiskarboden fanns det också mycket möss som de gamla skötkarlarna var rädda om. Varför, det hade William inget svar på.

Men det var grymt mycket möss där på Märigrund, jaa, du skulle se.

– Vad berodde det på?

– Ja, jag vet inte. Och de där gamla *skötgubbarna* som *levde* där nästan hela sommaren, de var riktigt *rädda för* (rädda om) dem.

– Hur då?

– Ja, jag vet inte. ”Du ska inte röra om de där.” Jag var ju ung, ”ja, du ska inte röra om de där”. De kom nästan och äta *i lag med* dem då de åt. Då de kokade strömmingarna, de kokade ju i en gryta och så stälpte de grytan upp och ner. Så då lyfte de upp den, så var alla strömmingar där på den där, de kallade det till *bal-ken* (utrymme mellan spismur och vägg). Så hade de öppna silar, så vattnet fick rinna av. Då var mössen där och drack det där vattnet.

– Nå, var det som något skrock med det där eller, att de inte skulle få göra något åt mössen?

– Nää, men ”rör inte om de där”. De sprang ju över näsan och ögonen om nätterna då du sov. Det är sant. Men de där gamla *skötgubbarna*, det var de som sa att ”låt mössen vara i fred”.

I sin femårsberättelse 1866–1870 uppgav guvernören för Vasa län att drivfiske nyli-
gen hade införts i länet. Notfisket hade efterträtts av fiske med storskötar, och de
tidigare notlagen bildade nu skötlag. I slutet av augusti och början av september
idkades drivfiske ute till havs, om det blåste nordliga eller nordöstliga vindar. När
strömmingsskötarna på 1800-talet blev allt större började man lägga dem på ett
nytt sätt, nämligen ”i krok”, i bukter.⁴²

Nöjd pensionär

Amerika hade varit bra mot William Sundlin. Han hade haft arbete hela tiden, och
som pensionär sedan 1968 hade han ”goda dagar”. Han fick pension för hela tiden
som han hade varit på Norton, och nu hade han tillfälle att gå ut och fiska, något
som han alltid gjorde på fritiden. ”Det går ju riktigt bra. Ja.”

New York

När den stora utvandringen från Finland kom i gång i slutet av 1800-talet, blev Ellis Island den stora inkörsporsten till Amerika. Ön öppnades som ankomsthavn 1892 och var ett led i strävandena att reglera invandrarströmmarna. Öppnandet av Ellis Island sammanföll i tiden med den nya invandringen från Europa, en invandring som väckte oro på många håll. Under 1890-talet var det inte längre tyskar, engelsmän, irländare och skandinaver som dominerade. De flesta kom från Ryssland, och därefter började det komma invandrare i mängd från Öst- och Sydeuropa.¹

Som vi redan har sett var det inte alla nyanlända som passerade Frihetsgudinnan på vägen in till USA. På 1920-talet var det många som tog sig illegalt över gränsen från Kanada till USA. Staden Hamilton nära Niagarafallen i Ontario blev då en knutpunkt för den illegala formen av migration, som ofta hade New York som mål.

Redan före sekelskiftet 1900 hade det i New York City bildats en koloni av svensktalande finländare. De var framför allt bosatta i Brooklyn, Harlem och Bronx, ett mindre antal på Long Island och Staten Island. Efter första världskriget började de flytta, främst från Brooklyn och Harlem till Bronx. Där var det de så kallade Egna Hem-husen, tre kooperativa husbolag, som lockade till inflyttning. Det var Terjärvbör inom lutherska församlingen, Pilgrimförsamlingen i Bronx, som 1920–1924 började bilda egna bolag och köpa sig egna hem.²

”Terjärvhillen” kallades den bland landsmännen själva, den höjd vid Harlem River i Bronx där de tre kooperativa husen låg. Där gjorde Amerikaexpeditionen 1971 en del av sina inspelningar med invandrare i New York.

125:e gatan i Harlem, New York 1971. Gatan var på sin tid den finska affärsgatan i Harlem, från Fifth Avenue i väster till Madison Avenue i öster.

I finska Harlem

Det var till Harlem de kom, ungarlarna, innan utvandringen från Finland upphörde med den stora depressionen. Omkring 1930 var fördelningen i stort sett den att ungarlarna bodde i Harlem, och de som bildat familj i Bronx.

Vid sekelskiftet 1900 fanns i Harlem på norra Manhattan ett område som invandrare från Finland hade gjort till sitt. Det var ett rätt litet område, beläget mellan 120:e och 130:e gatorna i trakten av 5th Avenue och Madison Avenue. Här började finnarna köpa sig hus och bostäder, och 125:e gatan mellan 5th Avenue och Harlem River blev affärgatan med finskägda affärer av alla de slag. Det finska Harlem ska som mest ha haft 8 000–9 000 invånare, och som störst var kolonin på 1920- och 1930-talen. Det egentliga Finntown fanns i Sunset Park i Brooklyn.³

Harlem tjänade väl nykomlingarnas behov, för finnarna behövde varandra i en omgivning som fungerade på ett annat språk än finska. Här var det billigt att bo, och härifrån var det korta avstånd i alla riktningar. Det var lätt för *carpentarna* att ta sig till byggarbeten på nedre Manhattan, för pigorna att på lediga dagar ta sig från centrum upp till danshallarna i Harlem. Från nedre Manhattan till Harlem kom man med tåg på cirka 20 minuter.

I Harlem levde man i god sämja med invandrare från andra länder, såsom italiener, irländare och judar, även om man inte umgicks med dem speciellt. På 1950-talet gav de finskspråkiga över sina kvarter till de svarta. Det var en omställning som skedde utan dramatik, för det finska Harlem hade då fullgjort sin uppgift som ett hem och en borg för icke-språkkunniga invandrare från Finland. Bland de sista att lämna Harlem var faktiskt en Övermarkbo, Elis Backstrand och hans Harlemfödda fru Aino, som flyttade ut i mitten av 1950-talet.⁴

Finnhallarna

Populära tillhåll för invandrarna i det finska Harlem var finnhallarna som de kallades. De fyllde en social funktion också för den unga svensktalande koloni som bildats i stadsdelen. På finska hette det *suomalaishaali*, och på svenska blev det *finnhaalin*. Speciellt populär var finnhallen i hörnet av 127:e gatan och 5th

Avenue, socialisternas Työväentalo (Folkets hus). Den köptes 1917 och såldes 1955.⁵

Efter den politiska splittringen i moderata socialister och vänstersocialister 1921 fick Työväentalo 1923 en konkurrent i Työn Temppeli (Arbetets tempel), eller Kommunishallen som den kallades bland de svensktalande i Harlem. Den byggdes på 126:e gatan men gick förlorad till banken 1944. En egen hall hade redan på 1910-talet också IWW:arna (International Workers of the World), en förening som kallade sig Tarmo-klubi (Tarmoklubben). Den föreningen upphörde med sin verksamhet på 1940-talet.⁶

Finnhallen på 5th Avenue, Folkets hus, blev en viktig kulturinstitution bland invandrarna i staden. Där dansades det torsdagar, lördagar och söndagar, och där träffade tusen och åter tusen invandrare från Finland varandra första gången. Folkets hus rymde restaurang, teater, biljardsalong, bowlingbana med mera, och dess tillställningar besöktes av folk från hela Greater New York, oberoende av partitillhörighet.⁷

Återvandrare berättar

Ivar Bonde

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Ivar Bonde på *sls.finna.fi*](#)

Ivar Bonde var född 1897 i Uljens gränden, ett område med gammal bosättning i Östra Yttermark i Närpes. Sin hustru hade han träffat under vistelsen i 1920-talets New York. Hon kom från Terjärv och hette som ogift Edit Linnea Bexar. Edit Bonde var närvarande under intervjun, som spelades in i parets hem i Yttermark i juli 1970. Ivar berättar här utförligt och fängslande om bakgrunden till resan och om tiden i USA 1916–1933. Intervjun blev en bra upptakt till Amerikaexpeditionen 1971.

Fem bröder över till Amerika

De var fem bröder i familjen, och alla fem kunde inte dela på hemmanet i Yttermark. Alla fem gav de sig i stället i väg till Amerika, antingen för att tjäna pengar till löseskilling åt bröderna eller för att skapa sig en bättre framtid på andra sidan Atlanten. Den äldste, Karl Johan, for 1910 och kom tillbaka 1921. En äldre bror till Ivar, nämligen August, lämnade Finland 1913, och en yngre bror, Sigfrid, var över på arbetsförtjänst 1928–1931. Gunnar var yngst, bara 17 år gammal, när han 1922 kom till Amerika för att stanna där för gott. Karl Johan och Sigfrid var de två som senare tog över hemmanet och blev bönder i Uljens gränden. Närmast följer en sammanfattning av de fyra brödernas arbetsvandringar och invandring i Amerika.

” **Gunnar kom före Sigfrid**, fast han var yngre. Och han var 17 år bara. Jag sände papperen till honom, 1922. Han kom till mig i New York då och arbetade med mig hela tiden jag var där. Han försökte på mångahanda arbeten. Efter vi for hem så for han ut till Västern. Ja, han försökte på en hönsfarm, och han försökte hyra ett sånt där stort garage inne i New York. Sist och slutligen så bar det ut till västkusten då, där äldre brodern var, August. Kooperativt fanerfabrik, arbetarna ägde *fabriket*. Så där måste Gunnar satsa in pengar först, innan han slapp in, för att få arbete där. Han har ett år kvar nu så får han pension.

August kom 1913. Han kom ju till bror Karl Johan då igen, som for före. Men de kom nog på skilda vägar. Gust arbetade nog i skogarna också. Och så var han ute i Idaho, och arbetade på en *mina* (gruva) där en tid. Gifte sig med en flicka från Bengts backen. De hade ett hemman där, en farm. Och hon hade sina föräldrar där, och dom dog. Och då övertog Gust farmen, och hade den bra *mycket* år nog också. Biffkor.

Sigfrid for hem säkert 1931. Han var en kort tid i Amerika han bara. Han kom dit 1928. Och han arbetade i New York också, på ett skeppsvarv. Jo, han var där hela tiden och hann inte med något annat inte. Han hade hemmanet här hemma. Hustrun ville ha hem honom, var ensam med ett litet barn.

Äldsta brodern Karl Johan for redan 1910. Han for rätt ut till västkusten till någon släkting dit. Och så bar det in på skogsarbete genast. Så försökte han på *minarbete*, ja, han var ända upp till Butte, Montana en tid. Och i Idaho var han, och

så fick han en kamrat så det bar av till Alaska då och vaska guld. Och det tyckte han var skojigt nog. Och de betalade bra lön, dom där som ägde det. Men det var ju att plaska på i vattnet det, mitt i vintern, så inte var det så hälsosamt. Han kom hem 1921, var det väl nog. Gifte sig och tog hemmanet i Yttermark.

Gunnar (John G.) Bonde mötte och intervjuade jag i Anacortes, Washington 1971. Anacortes Veneer hette den kooperativa fabrik som han köpte in sig i och fortfarande arbetade i 1971. Se inledning till kapitlet ”Västern”.

Efternamnet Bonde

Hur kom det sig att Ivar fick behålla det adliga namnet Bonde efter återkomsten till Finland?

Vid skiftesregleringen på 1910-talet ville lantmästerimästaren att en del av dem som bodde på Uljens hemman nr 1 i Östra Yttermark skulle byta efternamn. Det var för många som hette Uljens, och många av dem hade dessutom Karl Johan i förnamn. Fadern föreslog då namnbyte till Bonde, ett namn som Ivar, August och Gunnar sedan använde som efternamn i Amerika. Det är ett namn som har gammal hävd som hemmansnamn i Närpes.

Då Ivar kom hem från Amerika 1933 hette Karl Johan och Sigfrid Uljensgård i efternamn.

Och så började de sända i mitt namn också, till Uljensgård. Och det godkände inte jag inte. Jag var amerikansk medborgare. Och jag var så gammal då så de kunde inte ta Bonde från mig, lik om de ville eller inte. Jo, jag var myndig då de ändrade namnet, så jag behövde inte ta Uljensgård.

Flyktresa över Bottenhavet 1916

Som det redan framgått hade Ivar Bonde ekonomiska skäl att utvandra till Amerika, men upprottet hade också ett samband med den politiska situationen i Finland. Första världskriget pågick, och Ivar ville inte bli uttagen för att gräva skyttegravar. Sommaren 1916 började han därför ordna med en flyktresa över Bottenhavet. ”Ripelin”, skepparen som Ivar först vände sig till, förekommer också i Oskar Klemets berättelse i kapitlet ”Östern”.

Det hade väl inte blivit så tidigt inte, men då var det frågan om att ryssarna skulle börja ta ut pojkarna att gräva skyttegravar, och det där motsatte vi oss. Jag agiterade för det där att få ihop några pojkar för att få en båtlast över, och det gick kvickare än vad jag tänkte mig. Inom en två dagar så hade jag en båtlast. Men så var det svårare att få en båt. Grannen Johannes Uljens hade en drängpojke som också ville ut, och då blev det vi som ordnade om saken. Vi for på kvällarna sent till Norrnäs, och det var en då som de kallade till "Ripelin". Och vi visste inte var han bodde, så vi frågade en gubbe där på vägen då var "Ripelin" bodde. Nå, vi var inte något långt från honom då inte. Joo.

Och då vi kom in där, så kokade han gröt han, på kvällen. Hon var elva då på kvällen, och han stod och stampade i grötpannan sin han då. Joo. Och så frågade han vad vi ville riktigt, då vi kom så där sent. Så sa jag: "Nå, vi tänkte vi skulle ha fått dig att komma och skjutsa oss över till Sverige." Ja nå. Så sa han "tyvärr har inte jag någon båt nu inte, jag är utan nu för tillfället", sa han. "Men om ni vill, jag skulle nog kunna visa er", sa han, "till en som har en båt att sälja. Men den kostar 2000 mark", sa han. Och det var ju stora pengar den tiden, så inte kunde vi tänka oss på den båten inte. "Men jag ska visa er till en i Nämptnäs som har just fått en ny båt lagad. Och han heter Jossfolk Leonard." Och han visade oss riktigt åt stället där på Österfjärden.

Och samma kväll for vi dit. Fast hon var tolv då på natten, så for vi dit. Och då vi kom dit, så arbetade han på båten då om natten. Joo. Den var just färdig då, bara att installera motorn. En ny båt.

Så sa vi vårt ärende, och så sa han "nå, det är nog något som inte jag har tänkt på", sa han. "Men, jag har en kamrat också", sa han, "jag ska försöka tala med honom." De var som två om båten. "Om ni kommer hit i morgon kväll, ni får inte komma något tidigt", sa han. "De är rädda för att någon ska uppmärksamma det", sa han, "så ni får inte komma något tidigt inte." Så vi for elvatiden dit. Nå, så sa han då: "Kan du skaffa manskap?" – "Jag tror nästan säkert att jag får nog." Joo. Så var det avgjort då, resan. De skulle komma och skjutsa oss över. Hundra mark stycket skulle de ha, och det var ju billigt. Joo.

Och så var det bara att springa till några grannpojkar, och vi fick dem allihop. Så var det säkert en två dagar efter, så var resan klar att fara. Så vi for en i sänder då dit till Tjårlax vägskålet, och så for vi ner till Tjårlax. Vi måste gå genom skogen

en lång väg. Jag minns vi körde på *peden* (ped, cykel) och lämnade *peden* vid en ria. Så mötte jag två ryssar som red in, säkert in till Närpes. Men vi var ju arbetsklädda, inte anade de någon fara de inte eller något som skulle ske då inte. En säck på *bakhållaren* (pakethållare bak på cykel), något lite bröd i, och kanske något lite *bättrekläder*. Så vi möttes, och inte var det någon fara. Och så kom de en efter en då. Så var det en lärare Södergrann i Tjälax som ledsagade oss ut genom skogen. Vi gick nog över två timmar, ut till en udde, vad de kallar. Och där var båten vår då, som bara väntade på oss. Så det blev en full last. Dom där Nämpnäs-gubbarna hade en par tre kvinnor med sig de också, som skulle över till Sverige. Joo.

Och så lade de i väg, men vi var nog rädda. Han [skepparen] hade ett fisknät i båten också. Ifall vi skulle bli som uppsnappade utav ryssarna vid kusten, så skulle vi som ut och fiska bara. Nå, det gick fint nog. Utan då vi kom mitt på Bottniska viken, så de som förde oss så sa "vi har någon efter oss nu", sa dom. "Får se om vi blir tagna utav ryssarna nu?" sa dom. Och vi såg nog, vi såg med blotta ögat det var någon efter oss. Och det där såg vi bra länge nog, men så slutligen så försvann det. Och så träffade det vara en annan rymningsbåt, som också for över. Och de lade ut nästan från samma ställe som vi gjorde också, men vi visste inte av varandra alls inte, utan vi träffades i Norge. Dom där for till Sundsvall, och vi for till Härnösand, så vi som skingrades då där. Sundsvall ligger ju längre söderut. Och vi kom in där vid Ångermanälven, så han som förde oss så sa "där ska vi komma in, precis". Han satt med kompassen, och "där ska vi in". Han hade varit där och fiskat, den här samma. Så där kom vi in på kvällen.

Det tog ju hela dagen för oss att fara över Bottniska viken. Det var fint väder, havet låg som en spegel hela tiden. Det var trevligt. Men då vi kom mot svenska kusten, så började det blåsa så vågorna gick nog ganska höga då. Men konstigt nog, svenska kusten såg vi en lång, lång tid. Vi trodde vi skulle aldrig komma till land inte. Finska kusten miste vi fort. Och då följande kväll kom vi in där då i en liten *fiskareby*. Precis där utmed Ångermanälven. Och det var små stugor där, strax nere vid stranden. Så, folk kom till båten. Då vi kom och gick i land, så kom en massa med folk dit och sa: "Kom till oss, kom till oss, ni är välkommen!" Så fick vi mat och så fick vi liggrum där, och de var mycket vänliga. Och den här föraren så hade skägg ända ner till magen. Han var riktigt som en 70–80-åring, fast han var bara 30 år, men skägg hade han.

– Vad var det för en?

– Det var den här Jossfolk Leonard det som jag nämnde. Joo. ”Och gamla gubben också som har måst ut”, sa en käring där. ”Nå, inte är jag så gammal inte”, sa han. Och han blev mycket hyllad. Och så tänkte de fara tillbaka då, samma kväll. Men hur de nu parlaterade så sa den andra: ”Nej, vi tar ingen chans att fara tillbaka, vi kan bli fasttagna då.”

– Hur många timmar tog resan över?

– Jaa, det tog nog en 17 timmar, vill jag minnas, hela resan över. Så då kom köpmän på båten också. Så det blev en massa med köpmansgubbar då. De tyckte att det var en prima båt som hade tagit så mycket folk över, i en vanlig *fiskarebåt*, inte så riktigt stor heller inte. Så de fick stora pengar för båten, och så kom de [båtägarna] till Amerika också.

– Och kvinnorna och allt?

– Nää, kvinnorna hade inte något mera pengar än till Sverige, så de *lämnade* i Sverige. Och det var några pojkar också, härifrån *Österyttermark*, två stycken. De hette Johan Ivar och Karl Ivar Sjöblom. De var kusiner, dom där båda. Och de måste *lämna* i Sverige också, i Härnösand på något arbete där, och de lär ha kommit tillbaks fort nog.

– Nå, vilka var ni som for till Amerika då?

– Jaa, det var nästan allesammans utom dom där då, som kom över till Amerika. Så vi skingrades. Ja, vi slapp inte ut från Sverige, utan vi måste fara ända genom Norge. Till Kristiania, det heter ju Oslo nu. Dit måste vi söka båten. Och först så stannade vi i Trondhjem. Låg vi där på ett hotell, en tre, fyra dygn. Och där var ju ett ångbåtskontor då, så där skaffade de biljetter åt oss och allt. Inte hade vi någonting vi alls, då vi for härifrån inte. Inte något pass av någon sort, utan vad vi hade så var lite pengar i fickan. Och där skaffade de oss allt möjligt, inte var det något krångel att *slippa* på båten inte. Och från Trondhjem då så reste vi till Kristiania. Men då hade en båt just gått ut, och det var lite av båtar som det var då. Så vi låg där mest en vecka då på ett hotell, där bara vägglössen var. Vi *vart* nog *uppställda* (utsatta) med dem. Och så fick vi ju något fisksoppa och sånt där, så vi klarade oss. Joo.

Och så bar det i väg då. Båten hette ”Frederik VIII”. Det var en ny båt, en dansk båt. Men det var fortare sagt än gjort att komma över Atlanten. Då vi kom utanför England så blev vi inringade då, vi måste in i en stor ring. Jag tror det var tyskarna

Skandinavien-Amerika Liniens "Frederik VIII", som trafikerade mellan Kristiania (Oslo) och New York.

eller vem det var minns jag inte, och då blev vi *visenterade* allihop. Och båten blev så grundligt undersökt, så vi inte skulle ha något *krigskontraband* (olovligt gods som kan brukas i krig) och sånt där.

Nå, då allt var klart igen så fick vi fara då. Men nattetid så gick nog båten sakta. Ser du, det var mörkt dit ute, och de var rädda för drivande minor. Det gick ganska lyckligt tills vi kom just mitt på Atlanten. Då var det mitt på en dag, så stannade båten riktigt hastigt. Och då blev vi kommenderade – vi blev ju kommenderade alla dagar att ha våra livbälten ovanför oss – och upp på båten. Vilken livbåt vi skulle ha, så var det träning alla dagar. Samma dag då så, så stannade ju båten, och så kommenderade kapten upp oss. Vi skulle få se då vad som låg där, och så låg en drivande mina som vi såg riktigt bredvid oss. De hade ju nog vakter i fören, det stod två vakter där, och ett högt torn, där två man stod också och kikade. "Hade vi kom-

mit på den där minan”, sa han, ”så hade vi inte kommit över. Vi hade nog *lämnat* här då, men det var just lyckan det var dagen då vi fick se den.” Nå, då gick resan bra då, resten.

Det var nog en tio, elva dygn som det tog, tills vi kom över. Men det var ju som sagt, vi kunde inte köra något hårt på nätterna, och visslan gick nästan hela tiden. Vi blev så vana med det där att kasta livbältena på oss och upp på däck. Så det där kunde vi nästan *utan* (utantill). Så inte det skulle bli som några *vingel* (förvirrad person) och som någon panik av någon sort. Utan vi skulle till vår båt, livbåt.

Ja, då kom vi in till Hoboken de kallar. En riktigt varm dag i juli månad. Det var *midden* utav juli då vi kom dit, och nog tyckte man det var som dimmigt och varmt där. Vi *slapp* av båten, och så måste vi över då till Ellis Island de kallar, där alla emigranter skulle *visenteras* då. Det var höga väggar där, ingen *slapp* ut inte. *Lik hur* gärna de skulle ha velat, så *slapp* de ju inte ut heller. Om de hade kommit ur själva huset så var det en ö det där bara, och omringad med vatten. Men det gick bra nog. Vi hade ju uppvisningspengar då, jag minns nu inte hur mycket det var inte. Men det gick ju lyckligt då. Där skingrades vi åt, en hit och en dit.

Om briterernas, och inte tyskarnas visitering av ”Frederik VIII”, berättar även Oskar Holm i kapitlet ”Östern”. Hoboken i New Jersey, mitt emot Manhattan på västra stranden av Hudsonfloden, var ankomsthavn för Skandinavien-Amerika Liniens ”Frederik VIII”.

På gjuteri och järnväg i Connecticut

Ivar stannade inte i New York med en gång utan åkte vidare till Branford i Connecticut där det fanns folk hemifrån som han kände. Nästan alla arbetade de då på gjuteriet, *Hammarshoppet*, många Närpesbor från olika byar. ”Och de som hade varit där *låånga* tider, de visste inte av något annat arbete, utan de var så hemma där i det där gjuteriet så.”

Ivar och kamraten Artur Spelmans började också arbeta på gjuteriet. Men där trivdes Ivar inte. ”Det var så långa dagar och mörkt och eländigt där inne, och smutsigt var det.”

Gjuteriet, jaa, jag tänkte nog om jag hade varit där hemma. Det var helsvarta väggar, *lik vart* man *skådade* så var det svarta väggar. Och en stor klocka då. Vi kom in i ett rum som de kallade till *nilingrummet* (kneeling, knästående). Vi sorterade dom där gjutningarna som de hade gjort då. Olika sorter. Det måste vi börja med, vi som var som lite *greenhorns*, gröningar vi kallade. Men dagarna var tio timmar om dagen, men voj vad långa dagar, en stor klocka att se på då. Ja, nog var det! Och då på kvällarna så måste vi och bära det här varma järnet då som rann i gjuteriet. Första kvällen så fick jag foten blesserad då jag hade såna här *snallaskor* (skor med hål för skosnören), och så rann järnet in emellan *snallarna* så jag fick foten bränd. Det var sista arbetet på kvällarna vi gjorde då.

Inte fullt två veckor stod Ivar och Artur ut på gjuteriet. De ville ut i friska luften, och ett sådant arbete lyckades de få vid järnvägen i Bridgeport, Connecticut. Där blev de kvar i över fyra år.

Jag var på järnvägen i Bridgeport då, i vad de kallar *Bridge and Building departmentet*. Vi körde runt och byggde såna där broar och vattenledningar som lokomotiven tog vatten från, och plattformar som de hade utav trä runt järnvägsstationen. Det var ett från och till, och som sagt, några vattentorn har vi byggt där. Och då lokomotivet kom till ändan utav en bana, så hade vi en slags, vi kallade det till *törn-tebelin* (turntable), en svängbro. Då de kom med lokomotivet ut på den där bron så var det bara en lång bom, de fick vända lokomotivet där då. Det brukade vi göra. Och det var långa vägar ibland vi fick köra, så vi fick nog köra på järnvägen där. Och jag var där fyra år. Men så lockade byggnadsarbetet mig då, det var högre betalning. Så det bar ner till New York då, och där var jag resten utav mina år, på skyskrapor och husbyggnadsarbeten.

På gjuteriet tjänade Ivar 2 dollar och 25 cent om dagen, för tio timmars arbete. På järnvägen var det lite bättre betalning, 35 cent i timmen. I Branford bodde han hos en kvinna från Yttermark som hette mrs Erickson. Hon hade blivit ung änka och hade flera barn som hon försörjde genom att hålla *boardare* med mat och rum. ”Ja, ibland brukade vi vara en 8–10 stycken där. Och en trevlig *käring*. Hon gav nog inte vika hon för någonting inte. De kallade henne till Båsk Ana Lis.”

Ölpottan

Invid *Hammarshoppet* låg den legendariska krogen *The Eel Pot*, eller *Ölpottan* (uttalat *-påtton*, *Ölflaskan*) som den kallades på eget språk. Där hann Ivar och Artur också med ett besök under tiden i Branford.

Och så var det en annan Yttermarkbo då som tog ut oss en kväll där. Det var strax som vi kom dit, så sa han: "Nu ska vi gå in på Ölpottan." Det var en krog, de kallade det till Ölpottan. "Nu ska jag bestå er på ett glas öl, då ni har kommit hit." Ja, vi följde in med honom. Joo, så vart nog jag som bortskrämd. Inte hade jag ju varit in på något sånt där förut inte. Så låg en på golvet där vid bordet, serveringsbordet. "Tenn liggär in ytärmark å (Där ligger en Yttermarkbo också)", sa han. "Kömm i vä:rden kann he va: (Vem i världen kan det vara)?" Han hade tagit så mycket då så han hade dignat ner vid bordet. Men jag ska inte namnge hans namn inte, så han får vara onämnd.

"Om middagarna", mitt på dagen, brukade gjutarna ibland gå in på Ölpottan och ta sig ett glas öl. Speciellt sommartid smakade det bra med öl, "då det var riktigt varmt".

Spanska sjukan

Av dem som flydde över Bottenhavet och fortsatte resan från Härnösand till Amerika var "mest varenda en" död, trodde Ivar. Flera av dem dog tidigt i spanska sjukan, som var en dödlig form av influensa som spreds världen över i slutet av första världskriget. Ivar insjuknade också, men sökte hjälp och blev frisk.

Efter vad jag har hört så är jag ensam som lever av det där *schacket* (gånget) som kom över. Det var den här Artur Spelmans, han dog för en par tre år sen i kräftan. Han var nog säkert den sista då. Och så var det dom här som förde oss, de dog i den där spanska sjukan där som härjade, var det 1919? Det var *mycket* som dog. Och så var det en, en Alfred Friman, ja, den kamraten som var med mig då vi ordnade om den här resan. Han hade Alfred Friman till namn, och han dog i spanska sjukan också. Det var *mycket, mycket* som dog där.

Och själv, själv hade jag ju spanska sjukan också. Jag kände hur det var som om benen skulle förlamas riktigt. Jag kände det på kvällen då jag gick från arbetet. Så jag gick inte direkt hem, utan första läkarskylten jag såg på en dörr så gick jag in till doktorn, fast jag var smutsig. Då kunde jag inte tala så mycket engelska heller, men jag fick framfört att jag kände mig som sjuklig. Joo. Och jag sa ”jag tror jag har spanska sjukan”, sa jag så där på engelska. Så undersökte han mig lite, och jag bodde inte något långt från honom då heller inte. Så ordinerade han mig då: jag skulle gå in på första krogen, så skulle jag köpa mig en *pint whisky*. En *pint* så är ungefär ett *halvt liter*.

Jag brukar ju inte gå in på krogar något mycket, men. ”Om du vill behålla livet ditt”, sa han, ”så gå in på krogen och så köper du en flaska och så går du hem och så lägger du dig och så tar du dig två riktiga klunkar och så kommer det upp.” Och det gjorde jag. Jag tog dom där klunkarna jag och lade mig, och så började jag svettas så det inte liknade någonting. Och så gav han mig en insprutning. Och följande morgon så kom han. Så sa han: ”Du får nog ta mera whisky också, det skadar inte. Och tar du inte det, så är det fara så du inte följer med.” Så jag *måra* och tog mig någon snaps nu och då och så där. Och jag låg nog en tre, fyra dygn, och så började jag känna mig bättre då. Joo.

Han var en prima doktor, han kom på besök *fleera* gånger. Och han sa: ”Du gjorde nog klokt då du kom in”, sa han, ”fast du var smutsig, det gjorde ingenting det.” Så han, han sparade livet på mig. De dog hastigt i den där spanska sjukan där. De dog, det var tre, fyra i mitt gäng som jag var i arbete med som *lämnade* (överlevde). Men då hittade de nog på en annan medicin också. De började köpa kamfer, det var i bitar. Så började de ha kamfer i ett snöre omkring nacken och på bröstet. Det sparade dem.

Engelska språket

I början var det svårt med det nya språket. ”Det måste jag nog riktigt medge”, säger Ivar. Arbetet på järnvägen gav i alla fall tid för kvällsstudier, och den möjligheten tog han vara på.

Om jag lärde mig något engelska? Joo, och det gick bättre än vad jag hade kunnat föreställa mig. Den där staden så hette Bridgeport, och det var inte så stor stad inte, så de kunde kontrollera allihop där. Och så hade de en skola inte så långt från där vi bodde. Och då på kvällarna så ordnade de kvällskurser för nykomlingar som kom dit. Och de var *mycket* som kom, som inte alls kunde något engelska inte. Så vi var tre Närpesbor som gick, och så var det *mycket* sydlänningar. Jag kommer ihåg första kvällen. Vi kom ju i den här första klassen som *nybeggynare*, och så fick vi nu en massa med mörkhyade, portugiser och spanjorer och vad de nu var, italienare. Och då var vi tre skandinaver, och lärarinnan var säkert, hon var fransk. Hon talade franska med dem. Joo.

Så var det en kväll då så, de som kunde skriva lite så skulle komma upp åt tavlan och skriva vad de kunde. Så min kamrat, han var lite bättre än mig han, så han var uppe först. Se, vi brukade praktisera därhemma om kvällarna. Då vi inte gick ut något så hade vi böcker vi skrev ur, och vi tänkte vi ska nog lära oss det här språket. Det är bra kanske att ha i huvudet. Så, han var uppe och skrev först en några rader. Och så vart det min tur. Och så skrev jag: "Jag hoppas lärarinnan ska bara tala engelska och inte franska. Vi kom inte hit för att tala franska inte." Så hon blev riktigt röd i ansiktet. Följande kväll så blev vi flyttade in i ett annat rum. Hon såg att vi var bättre än dom där andra. Och där trivdes vi bra, och hon [lärarinnan] talade nog något annat språk. Jag vet inte vad det var, men hon höll nog sig till engelska hon. Joo.

Vi gick två kvällar var vecka då första vintern. Och det var trevligt där, vi vart som hemmastadda riktigt med allesammans. Somliga kvällar så hade de lite dans där då, och så bestod de på glass, och de var trevliga där. Och då följande vinter så sa jag "nog ska vi gå till skolan", och det var bara bra. Och då vi slutade då så trodde jag nog jag kunde skriva rätt så bra engelska, och tala det. Det sitter i ännu, fast jag har varit hemma nu i 37 år, så kan jag nog klara mig än. Det bästa är ju förstås borta, men inte ska de sälja mig något mera inte.

På husbyggen i New York

Efter fyra år i Connecticut flyttade Ivar Bonde vidare till New York. Där blev han kvar ända tills familjen 1933 bestämde sig för att återvända till Finland.

Ja, jag var i New York hela tiden då i skysraporna, och ibland var jag på husbyggnadsarbete. Men jag tyckte bättre om husbyggnadsarbete, det var inte att klättra upp så högt i våningarna. Och det var mindre *rush* (jäkt) då, vi brukade vara två tillsammans. Han var Yttermarkbo också som jag arbetade tillsammans med. Så vi fick börja på såna där enfamiljshus ute på landet, det var trevligt. Och vi hade en bra bas som byggde husen, han var svenskamerikan. Han brukade komma till station efter oss, och så förde han oss dit på kvällarna. Han bara frågade vad vi behövde till arbetet, och så kom han med det. Och vi började med formarna i källaren, och så *färdade* vi husen då undan för undan. Tills han sålde husen, alltså eftersom han fick dem färdiga. Så vi hade det bra då. Ja, den där samma gubben som jag hade med mig, han är död han också. Han var hemma från Granliden han. Melander, Ivar Melander hette han.

I New York byggde Ivar snart nog ett eget hem åt sig. Det gjorde han i ett område som heter Morris Park och ligger i Bronx. Där hade det tidigare funnits en travbana, Morris Park Racecourse, som efter en brand 1910 delades i tomter.⁸

Jag bodde som ute på landet jag, så vi var som ensamma. Kom att bygga ett hus därute på landet, så vi bodde där. Jag ville inte bo inne i storstaden inte, det var för *råddåt* (råddigt, stökigt).

– Vad hette det där stället utanför, där ni bodde?

– Det kallas till Morris Park. Det var en gammal *race*, där de brukade ha *race track* eller sån här travbana som de hade ombyggd. De hade bort dom där husen på travbanan vill säga tagna, och så hade de gator lagda där, och där byggde de nya hus. Först då vi kom dit så var det en liten farm där. De brukade ha en några kor och några svin, och dom där svinen sprang där på gatan då vi byggde huset, och en ko. Så det var riktigt som ute på *farmarlandet*.

I New York träffade Ivar sin blivande fru, Edit Bexar från Terjärv i Österbotten. De firade bröllop i sitt nya hem 1924. Det var tre brudpar som gifte sig samtidigt och vigdes av John Gullans som då var pastor i Pilgrimförsamlingen i Bronx. De två andra brudgummarna kom också från Närpes, och brudarna från Terjärv.

Det var 1924. Vi var ju tre Närpesbor som gifte oss med Terjärvflickor. Joo. Det var mycket Terjärvflickor där i New York, så *vi spraka på toår* (lade an på dem).

– Var det kyrklig vigsel, eller var vigde ni er?

– Neej, vi hade nog som eget hem uppställt då, så vi vigdes där och hade en liten hippa på kvällen då. Det var inte så många, de närmast kända bara. Joo. Så, dom där andra var ju Närpesbor också, den här Gunnar Backlund och en Valdemar Bergman. De var bägge från Finby dom där.

Gunnar Backlund var en av de bröder Backlund som Uno Back talar om nedan. Under depressionsåren i början av 1930-talet var Backlund en av de trettio landsmän som i Vineland i New Jersey grundade en koloni som slog sig på hönsskötsel och odling av jordgubbar och ärtor. Gunnar Backlund har omtalats som en av de ”särdeles framgångsrika” farmarna i Vineland. Där var han samtidigt aktiv som delegat för snickerifacket i distriktet.⁹

Svåra tider

Med den stora depressionen gick drömmen om Amerika i kras. År 1933 återvände Ivar med hustru och treårig dotter till Finland. Efter tre år utan arbete såg han sig ingen annan möjlighet än att lämna USA och New York. Han börjar med att berätta om ett besök i Finland missväxtåret 1928, det som tvingade flera bönder att arbetsvandra till Amerika (såsom Alfred Åström i kapitlet ”Östern”).

Ja, jag var hem 1928 också, över en kall sommar. Det var kallt den sommaren. Bara regnade och var kallt. Så for vi tillbaks på hösten då. Hon var hem frun min då före mig, så hon kom tillbaks. Hon for 1927 hon, och jag for hem efter henne då. Ja, det var 1928 vi reste tillbaks. Och nu sista gången så kom vi hem 1933. Så hade vi en liten flicka då med oss, på tre år.

Ja, vi gick utan arbete där i tre års tid, så det var inga andra möjligheter att slippa undan än att fara därifrån. Vi var alla lika. Det var detsamma vad hantverkare som var, så var de utan arbete. På somrarna var vi ju flera finlandssvenskar tillsammans, Närpesbor och Övermarkbor, så brukade vi gå ut till en sån där privat badort. Och tog med en några potatisar och så tog vi några sillar med och så tog

vi kaffe och så kokade vi därute vid vattnet. Och så brukade vi ha ett dopp nu och då ute i vattnet och simmade. Där låg vi för somrarna, tre somrar i följd. Det var inte lönt att gå ut och söka för något arbete. Det kostade bara pengar det, att köra omkring. Nää, det var omöjligt.

När man gick nere i stan och såg dom långa köerna som gick. De hade ju soppkök här och där som de fick något vatten till, som de kallade för soppa. Och det börjades bitti om morgnarna. De som kom först i *linjen* kunde få, men de som var sist så *vart* utan. Nej, det var nog så ödsligt och eländigt där i New York så. Och förstås, det är sämre i stora städer än i mindre städer, arbetslösheten.

Nä, då var det på ett ställe då en sån där *sommarresort* (sommarhotell) som de byggde upp, renoverade. Där fick vi en några veckors arbete då, men lönen var ju inte något inte. Ja, det var långt ute på Long Islandsundet, just vid yttersta kanten. Det var en sån där stor *summer resort* där, där de brukade samlas. Dansade och hade trevligt på nätterna. Det byggde vi upp. Jag minns jag arbetade, jag och min kamrat, vi arbetade i en danshall som de kallade, en stor en, lika stor som hela stugan här. Då arbetade vi med golvet där i flera veckor. Det var såna små, små *stripar* (parkettstavar) vi lade ner till golv. Det skulle vara fint, fint, fint. Jaa. Och när vi fick golvet färdigt, då fick inte vi gå in där sen inte. Ja, om vi tog av skorna, då fick vi nog gå in. Joo. Då kom dom där putsarna och slipade golvet då. Och runt väggarna så hade de lampor under bänkarna. Det var några bänkar de fick sitta på då, så hade de lampor under bänkarna. *Omåkring* (runtom), i olika färger. Ja, det var bara fina fröknar som fick dansa där.

När hösten kom var Ivar och de andra ute på Long Island så brunbrända av solen, ”så vi var som *nigran* nästan”. Det egna huset hade Ivar och Edit som tur var hunnit sälja före depressionen.

Jo, vi sålde. Vi hade lycka nog och sålde, annars hade vi väl förlorat det. Det var *mycket* som förlorade sina hem. Jo. Det var *mycket* som förlorade sina hem under *depression* där, fast de hade mycket inbetalat, liten skuld kvar. Men då de inte hade något att betala de där lånen med så kom ägaren, eller den som hade lånat pengar åt dem. Då kom de och tog dem bara, och ut på gatan. Det var detsamma om det var vinter eller sommar, så fick de bara gå ut på gatan.

Ja, vi skötte om ett hus där, och han var från Kaldnäs, en Alfred Westman. Han ägde ett större hus där, det var *big*, ett *threefamily*-hus där uppe i Bronx. Och så ville han vi skulle sköta om det, så vi bodde uppe på vinden, hade tre rum uppe på vinden. De som hyrde huset där så inte hade de några pengar att betala *räntan* (rent, hyra) inte, så han var och förlorade det. Men då hade han ju ett hus på Staten Island också, som han försökte behålla.

Nä, det var mycket. Och det var detsamma, hade de pengarna på de där handelsbankerna där också så, en vacker morgon så var dörren stängd. Och, dit for de pengarna. Inte fick de ut dem inte.

– De gick i konkurs, eller?

– Ja, säkerligen, och vad det var. Nå, till all lycka hade jag några dollar kvar, så vi nu kom hem ordentligt. Och jag satte in dem på sparbanken, och det var säkert, sparbankerna. Men alla dom där handelsbankerna, en vacker dag så hade de dörarna stängda, och en polis vandrade fram och tillbaka med klubban i handen. Och, stanna inte där och *skåda* in, då fick du med klubban i *bakändan*. "Bara fortsätt och gå!" sa polisen bara.

Solidaritet

Ett berörande inslag i berättelserna från trettiotaldepressionens New York är sammanhållningen landsmännen emellan. Ivar hörde till en fackförening som hette Carpenters' Union. Det var inte så mycket facket kunde göra åt situationen, men i fackföreningen verkade en legendarisk ombudsman som delade med sig av det lilla han hade.

De var riktigt, riktigt utan makter. Se, då inte det var något arbete heller, så inte kunde de placera några. Den här som vi hade anställd där som ledare för den Union som jag hörde till, han var bra. Han hade ju sin veckolöning han. Så brukade vi ju gå upp till lokalen där vi hade våra möten. Brukade lokalen vara full med folk, somliga morgnar, och väntade på att det skulle öppnas på något ställe. Nå, så kunde vi sitta där då till *middagstimmen* (lunchtid). Så tog han fram som hade sin lön, han gav ju bort halva lönen till de övriga som inte fick något. "Gå ut och

så köper ni några smörgåsar åt er!” sa han så där. Han var bra, och han var en Vöråbo han. Han hade Fred Johnson till namn. Och han var gift med en Övermark-flicka. Jo, han var mycket snäll med oss. Inte hade han ju behövt offra sin lön för oss inte, men han tyckte synd om oss då vi inte fick något arbete. Så sist och slutligen, på sistone så gick vi ju inte alls dit upp till den där lokalen. Vi visste ju inget arbete fanns heller.

Fred Johnson, eller Alfred Lillund från Mäkipää i Vörå, hade under årens lopp framträdande poster i snickarnas fackorganisationer. Han blev vald till ordförande i Local Union 488 år 1927, och år 1947 blev han vice ordförande för New York State Council of Carpenters.¹⁰

I kapitlet ”Västern” talar också Sigurd West om Fred Johnson. West hade träffat honom i Övermark, hustruns hemort, där han vistades 1921–1923. Johnson hade ett femradigt dragspel, och ”bra att spela var han på dragspelet sitt”. I Finland spelade Fred Johnson på danser och tillställningar tillsammans med West ett par år innan han återvände till New York.

Ingen återvändo till Amerika

Att i tre års tid gå utan arbete i New York blev till sist så motbjudande att Ivar bestämde sig för att återvända till hemlandet. Inte ens ett sista minuten-löfte om arbete fick honom att ändra planerna på hemresa.

Jaa, då före jag for därifrån, så kom gamla förman och sa: ”Nu har jag arbete åt dig.” Då hade jag allting färdigt, biljetterna köpta. Då kom gamla förman, som jag arbetade för mycket, och sa: ”Nu har jag ett stort arbete för dig.” Han ville nödvändigt ha mig, han tyckte bra om mig, den där förman. Och det var ett häkte då ute på landet utanför New York som han fick. Så sa jag: ”Nää, nu har jag gått och väntat i tre år, nu har jag allting packat och nu far jag, det får vara hur det vill.” – ”Nä, nog ska du stanna nu”, sa han, ”det blir väl nog bättre tider nu än vad det har varit.” Och det *måra* nog och *gick upp* (började så småningom bli bättre) då strax. Så fortfarande så korresponderar jag med honom, han är norsk han. – Jaha.

– Jo, han är gammal nog, men vi kom bra överens, båda två. Han ville inte mista mig inte.

Hemresan gick sedan lyckligt, mycket bättre än då Ivar första gången for över Atlanten. Alla sina tillhörigheter hade Ivar och Edit packat ner i trunkar, koffertar, och dem tog de med sig hem.

Vi gick ju på en svensk båt då, det var väl "Gripsholm". Vi mådde ju som prinsar på den båten. Den gick ju direkt till Helsingfors. Ja, vi stannade ju i Sverige förstås, men då kom de till Helsingfors, och vi fick våra *grejor* strax av båten in på land i Helsingfors. Jag hade ju mycket *grejor*, jag hade flera trunkar och en massa. Det här bordet är från Amerika, och de här stolarna, sofforna och, ja klockan och spegeln. Det var mycket, jag hade sju lådor. Joo. Och en byrå, en byrå där i sängkammaren hade vi hem. Då man ger upp ett hus där så inte vill de ha det då det är använt inte. Inte får man någonting för det inte. Så jag packade ihop allt vad jag kunde och tog hem.

Någon återvändo till Amerika blev det inte för Ivar och Edit Bonde.

Gideon Elpe

Gideon Elpe var född 1897 i Pjelas i Närpes. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister lämnade han Finland den 23 augusti 1923, och den 22 november 1931 var han hemma igen. När han gav sig i väg tänkte han att han skulle bli borta i två, tre år, men det blev drygt åtta år. Gideon har med egna ord skrivit ned berättelsen om sin arbetsvandring till USA. Han var ordsmeddelare till Folkkultursarkivet och deltog även i den egenskapen med detta bidrag till Folkkultursarkivets pristävling "Utvandrarna" 1970.¹¹

Gideon hade ekonomiska skäl till sin arbetsvandring. År 1921 hade han blivit bonde på ett hemman som hade varit i släktens ägo sedan 1500-talet. Det skulle vara att svika sina förfäder att inte ta över, tänkte Gideon, också om den löseskil-

ling han betalade sina fem systrar var den högsta som någonsin getts i byn. För att bli skuldfri så fort som möjligt beslöt han sig för att fara på arbetsförtjänst till Amerika. Gideon kom inte in på landskvoten, utan flydde via Kanada över gränsen till USA. Han börjar med att berätta om generationsskiftet på gården 1921.

” **Jag blev bonde 1921.** Min mor dog samma år. Vi var sex syskon, alla ägde sin del av hemmanet. Han [fadern] var bonde när de gifte sig, och enligt den gamla lagen så ägde hon blott hälften i lösejendomen. Han var död 1913, men genom testamente så fick hon stå för hemmanet så länge hon levde. Jag var i valet och kvalet, som de säger. Det var för dyrt, tyckte jag, 125 000 mark, räntor och annat till. Mina systrar voro gifta då, genom det blev det också dyrare, kan man säga. Ingen tvingade ju mig att köpa det. Men det var detta, jag ville inte se det sönderstyckat i bitar. Hemmanet hade varit i släkten från 1500-talet och kanske längre, så jag tyckte det var liksom att svika mina förfäder, om också *utlösen* var den högsta här i byn som någonsin getts och säkert i hela Närpes på den tiden. Jag tog emot gästgiveriet nyåret 1922 för att hjälpa till med ekonomin. Men det skulle gå för långsamt att bli skuldfri, det var bra om man kunde klara räntor, mat och kläder. Jag ville inte stå och stampa på samma ställe, jag ville bli skuldfri så fort som möjligt. Därför blev det Västern nu.

Resan över Atlanten

Gideons Amerikaresa 1923 följde ruten Hangö–London–Southampton–Quebec. Kanada var likväl inte det slutliga resmålet. Nu hade USA gått in för begränsad invandring, så Gideon fick som många andra lov att ta sig vidare till New York genom att fly över Niagarafloren. Flyktresan utgick från staden Hamilton i Ontario.

Jag reste på järnvägen från Närpes station ned till Hangö. Som resällskap från Närpes hade jag J. Rosenback från Yttermark, han visste jag skulle fara för vi hade ställt om resan när vi skulle fara. Han hade varit två gånger före till Amerika, gift sig där med en Malaxflicka som hette Maria, en mycket trevlig familj. De två andra visste jag inte om, det var två pojkar från Näsby som hette Hemming Blomqvist

och den andra Ivar Linsén. Båda kom hem igen, den första lever. Ivar dog för någon vecka sen, han har varit polis och var mycket ung när han reste över, 16 år.

Vi kom till Hangö, var några timmar på emigranthotellet, för vi skulle på en av FÅA:s båtar, först över till England. Pass och biljett skulle granskas innan man fick resa vidare. Detta upprepades i England, och vi undersöktes om vi var friska. När vi skulle landstiga i Kanada hade vi att ha en viss summa landstigningspengar, det var 25 dollars vill jag minnas. Vi kom till London och vi fick köra spårvagn genom staden till järnvägsstationen, för vi skulle ned till Southampton med tåg, därifrån Atlantbåten skulle fara över med oss. Spårvagnarna var lite ovanliga för mig, de voro höga i två våningar.

I Southampton fick vi vänta sex dagar innan vi fick nån båt, men det gick ingen nöd på oss, vi fick bra mat. Vi fick inte den båt som var menat för oss, utan en annan. Resan över Atlanten gick bra, lite av sjösjuka kände man nog, likaså de flesta på båten. Quebec hette platsen där båten lade till, det är en stad i Kanada på östkusten. Men där menade vi inte stanna. Vårt resmål var Hamilton först, och sen försöka att komma över till USA. Vi reste med järnväg till Hamilton, det var inte precis goda arbetstider där, särskilt på vintern. Jag arbetade tre veckor på järnvägslinjen, 4 dollar per dag och 10 timmars längd. Men jag förstod att det skulle räcka endast 2–3 månader och sen kanske vara utan arbete över vintern.

Det kom två Pjelaxbor till Hamilton två veckor efter mig, den ena A. Nygård gift med en av mina systrar. Han hade varit en gång förr i Amerika och talade engelska. Den andra hette Einar Roth (Råtts) och var en av mina skriftskolkamrater, det var första gången för honom. Han arbetade en vecka på en fruktfabrik. Men nu blev det för oss att börja smida planer för att komma över till andra sidan. Det var att få kontakt med agenter som sysslade med detta som inkomst. Einar och jag, vi var ju *greenhan* (greenhorns, nyanlända), som de säger.

Över till USA

Flyktresan över gränsen mellan Kanada och USA blev nog så dramatisk. Gideon och hans kamrater var beroende av människosmugglare, som lämnade dem i sticket när de väl kommit över på USA-sidan av gränsen. Tågresan ned till New York gick

sedan bra, och Gideon kom lyckligt och väl fram till adressen han hade till en ungdomskamrat i Bronx.

Vi kom att gå över nära Niagarafallen, så jag har sett dess vattenfall. Det ligger inte alltför långt borta från Hamilton. Det är en lång flod som är gräns mellan Kanada och USA. Vi blevo anvisade av en agent var vi skulle vara tills det var rätta tiden att föra över oss. En gubbe omkring 60 år bodde i ett litet *spantrat* (hopfogat av bräder) ruckel drygt 2 meter i fyrkant. Där skulle vi vänta. Han bodde invid flodkanten, och för att vilseleda myndigheterna så hade han några fiskkrokar fästade vid fiskegarnstråd. Dessa var dragna in i kojans i förbindelse med en ringklocka, så blev det napp så ringde det, men jag såg och hörde inte något medan vi var där. Vi *slapp inte* över första natten, utan fick vänta tills följande natt. Vi hade försett oss med lite matvaror, kappsäckar hade vi inte. Något före kl. 12 på natten kom en man som skulle föra oss över.

Vi måste vara tysta, inte prata för att väcka uppmärksamhet i nattmörkret. På andra sidan floden låg staden Buffalo, dit skulle vi för att sedan fortsätta om allt gick bra. Det tog inte många minuter att komma över, sedan måste vi krypa upp för flodkanten, där två män väntade med sin bil, för att föra oss till järnvägsstation. Vi satte oss i bilen, de körde oss några minuter, så stannar de och visar oss en plats, där en lykta på en stolpe lyser med matt sken. Där var station, sade de, så vi skulle gå dit.

Vi gick till platsen de visat oss. När vi kom dit så stod där en mängd godsvagnar på olika spår. Vi förstodo nu att vi blivit narrade. Vi pratade sakta (viskande) med varandra och skulle just gå därifrån, när en man kommer fram från vagnarna och säger med barsk röst vad vi gör där. Nygård säger att vi blivit visade att där var station. Han säger att vi varit ned till Buffalo och sökt arbete men inte fått något, och nu skulle vi tillbaka till Branford. Han försöker tala till oss två, men Nygård säger att vi inte kan tala engelska. Han frågar Nygård var vi varit över natten. På detta vet han inte vad han skall svara, för ty han kände ju inte till staden. Jag som stod lite ifrån dem sade då "Alabama Street". Det var så, när vi var hos gubben så tittade jag i en tidning och där fastnade mitt minne vid detta ord. Nu trodde han att jag talade engelska. Jag hade en regnrock från Finland som skydd för regn och blåst, minns jag. Han känner i mina rockfickor, i den ena har jag några kex. Han känner på brös-

tet om där finns något, försöker tala till mig, men jag skakar på huvudet, förstår inte. Jag tänkte, nog är vi snart i Finland igen. Detta var det sista jag skulle velat, för jag skulle ju dit för att tjäna pengar för alla mina skulder.

Men efter många om och men så sade han, det är långt till station, så ni måste ta spårvagnen dit, som gick på en gata en bit därifrån där vi befann oss. Därför innan visade han oss en bricka på bröstet, han var *dektiv* (detektiv), sade Nygård att han sagt. Ja, vi var glada att vi *slapp*. Vi tog spårvagnen och det var väl nog en 3 kilometer till station, men ännu var inte alla hinder borta. När vi kom till station, så gav vi pengar till Nygård för att köpa biljetter för oss, två till Branford för honom och Einar samt en för mig till New York. Klockan var något över 12 på natten. Det dröjde inte så länge förrän ett tåg avgick, en biljettgranskare stod vid en utgång för att se till att folk kom på det rätta tåget.

Nygård går först, Einar efter och jag sist i raden. Det gick bra för dom, men när han ser på min biljett så blir det stopp. Jag måste ropa på Nygård som hann en bit ifrån, vad han sade. Han kom tillbaka rätt nervös och sade ”han säger att tåget till New York går kl. 4”. Jag såg när de gick, jag kände mig mycket nervös, inte en enda känd kamrat att tala med. Folk kom och gick. Jag var rädd att någon skulle tilltala mej, samt ifall jag bröt av mot omgivningen. Tiden gick ovanligt långsamt, tyckte jag. Men slutligen blir klockan 4. Kontrollören hade haft mig i sina tankar, så nu när tiden var inne så viftar han till mig, att jag får fara. Det var ett expresståg jag skulle med, de andra hade haft ett lokaltåg. Jag minns att det stannade en par minuter i Albany, det är en stor järnvägspunkt där banan förgrenar sig åt flera håll. Färden gick bra, och ännu bättre om man haft en bekant vid sin sida.

Så var jag framme i New York omkring kl. 5 em. Grand Central. Jag steg av tåget, ett ovanligt myller av folk i miljonstaden. En *slarvig* (ovårdad) man säger något till mig, men jag låtsar varken se eller höra honom. Jag skulle till en ungdomskamrat, en Magnus Nordgren 412–135 st East Bronx, NY. Han visste att jag var i Kanada, men inte på väg till New York. Nu visste jag ju inte alls vägen till detta ställe. Men en bit längre bort står en polis och dirigerar folk och spårvagnstrafiken. Jag går till honom och visar adresslappen jag har. Han ser på den och så talar han med en spårvagnsförare. Säkert säger han ”sätt av den här grabben vid 135 st”. Jag får stiga på, vet inte precis hur länge färden räckte, kanske en 10 minuter. Så stannar han vagnen och visar att jag får stiga av.

Ja, nu var det värsta över. Det var bara att se på husnummer och huset var en 200 meter från spårvägslinjen. Jag ringer på och en kvinna öppnar. Jag visar adresslappen, men i samma stund ser jag en annan känd pojke på övre golvet, en Alfred Sand som just kommit från arbetet. ”Men je tu sjän”, säger han. ”Ja, sjän je jaa”, säger jag, ”guda på de.” Kvinnan drar sig tillbaka när hon ser och hör att vi känner varandra. Magnus var inte hemkommen från arbetet ännu. Jag tror att M. Nordgren hade en bror som gifte sig på Åland, med en syster till författaren Sally Salminen. Säker är jag inte, men tänker att kanske R[alf] Nordgren kommer från dessa.

Ja, Magnus Nordgren var bror till Runar Nordgren som gifte sig med författaren Aili Nordgren, syster till Sally Salminen, se nedan. I romanen *Innan dagen börjar* (1946) skildrar Aili Nordgren livet som emigrant i 1930-talets New York.

På brobyggen i New York

Väl framme i New York gällde det att söka arbete. Sitt första arbete fick Gideon på ett brobygge ute på Long Island. Under sina åtta år i Amerika var han med om att bygga fem olika broar, inom och utanför New York City. Vintertid byggde och reparerade han fartyg på skeppsvarv, i *shipyarden* i New York.

Nordgren och Sand hade ett rum som de hyrde, så jag var där två nätter. Sedan flyttade jag till en familj som brukade ha *boardingsfolk* – rum och mat. Hon var från Nämpnäs, Närpes, han var dansk, båda omkring 60 år, kanske över. Allt detta ordnade Magnus, och det var nog bra där.

Men jag ville ha arbete så fort som möjligt för att börja förtjäna själv. Där dessa två arbetade togs inga in då, sade de. Men lyckan skulle komma och vara med mig hela tiden jag var i Amerika. När jag varit hos dessa hyresvärdar en 3–4 dagar, så kom en flicka Ebba Stark dit, också hon från Nämpnäs, en syster till Mikael Stark, lärare i Korsnäs. Jag kände inte henne och hon inte mig, fast vi äro släkt från min farmor.

Vi kom att prata om att få ett arbete. Då sade hon ”men Albert Ingström har ett stort brobygge på Long Island”. Han var *supertent* (superintendent, arbetsledare),

kunde ta in folk och avskeda. ”Men honom är jag ju släkt med”, sade jag. Jag kände honom inte, för han var en 17–18 år äldre än jag, hade rest över omkring 1900. ”Har du adressen till honom”, sade jag. Den hade hon för hon hade varit dit flera gånger, hon var också släkt med honom. Ja, det blev att gå till Magnus och fråga om han ville följa mig dit. Han tog ledigt en dag och så for vi ut dit där de bodde, 8 Woodside Avenue, Winfield, Long Island.

Vi for dit där de bodde. Måkan Frida var hemma, det var omkring kl. 11 på dagen så han var på arbete. Denna Frida, som jag nämnt tidigare, hade varit gift med en kusin Johan Mickelsson (Elpe), nu död. Hon var nu omgift med A. Ingström, en *småkusin* till mig. Vi ringde på, hon kom och öppnade, hon kände varken Magnus eller mig. Men när hon fick höra mitt namn, då var nog allt klart för henne, för hon och hennes första man hade ju varit till oss 1906 och hälsat på hos mina föräldrar. Hon bjöd oss på kaffe samt fick höra mitt ärende att få arbete. Hon skulle följa oss för att visa var brobygget var. Det var ganska långt därifrån de bodde, så hon beställde en taxi och följde med oss.

När vi kom dit så talade hon med sin man vad det var fråga om och vem vi var, förstår jag. Vi stod en bit ifrån, efter en stund så kommer han och hälsar på oss och pratar lite med oss. Så säger han att jag får börja arbeta i morgon bittida. Man började kl. 7 och slutade kl. halv 6. 10 timmar arbetades det med en halv timmes middagsrast. Ja, nu kände jag mig glad, kanske den första verkliga glädje sen jag reste hemifrån. Frida hon följde oss till en finsk familj som hon kände, för att höra efter rum för mig. Där var två Närpespojkar förut som hade rum där. Jag fick rum och hade någon att tala med när dessa två bodde där före. De arbetade också på bron. Adress 131–07 Chichester Avenue, Richmond Hill, Long Island. Dit flyttade jag den 26 oktober 1923, har jag antecknat. Jag fick 80 cent i timmen, 8 dollar om dagen. Det tyckte jag var bra. Visst hade några av de äldre 1 dollar i timmen, och så hade vi mycket övertid.

Jag hade arbete i över 9 månader *förrän* bron var färdig, många hade blivit uppsagda långt före. Kan ju säga att Magnus Nordgren fick arbete där när han blev utan. Firman var Wilson & English Constructions Co., 50 Church Street, New York. Jag började arbeta för samma firma i juli 1924, på en bro i Summerdale New York, men inte samma bas. Jag ville ha arbeten som räckte länge, på såna förtjänade man bäst. Såna som arbetade för *huskontraktare* kunde ha arbete 2–3 veckor, sen

vara utan lika länge. Jag har arbetat på fem broar, utom de nämnda Perth Amboy, New Jersey, i Tarrytown, New York, samt den sista Hudson River Bridge, den längsta bron sades det då, nu har de nog de som är längre mellan New York och Staten Island. Så har jag vintertid arbetat i *skeppgåren* (shipyard, skeppsvarv), som vi sade, de byggde och reparerade.

Jag hade god lycka där, men så söp jag inte, inga kvinnor, jag var små och små. De enda nöjena var bio eller stumbilder någon gång. *Förrän* jag for hem så kom tal-filmen.

Gideon berättar vidare att han 1926 var med om att bilda en sjukhjälpförening på Staten Island. Ordförande var Alfred Westman (se Ivar Bondes berättelse ovan) och sekreterare Otto Eklund, båda från Kaldnäs i Närpes. Gideon var kassör i föreningen som hade 50 medlemmar. Den upplöstes redan 1930 när det blev dåliga tider.

Gideon gick inte kyrkan så mycket, men ett kyrkobesök av speciellt slag kom att stanna i minnet.

Men jag måste tala om när jag arbetade i Tarrytown, jag bodde ensam hos en grek-familj. Så en söndagsmorgon när jag var ut och promenerade så kom jag förbi en kyrka. Jag tyckte det skulle vara bra att gå in och fördriva tiden. Jag gick in, men döm om min häpnad, det var en kyrka för negrer. Jag visste inte om jag skulle vända om, men satte mig på bänken nära dörren. De tittade på mig, för det var väl ett under för dem att en vit kom in i deras kyrka. Jag kunde inte stanna, så efter en par minuter gick jag ut igen.

Svåra tider

Sitt sista arbete hade Gideon på Hudson River Bridge. I slutet av oktober 1931 slutade han där, och en knapp månad senare var han hemma igen. Då hade det gått drygt åtta år sedan han utvandrade, via Kanada till USA.

Det var mycket dåliga tider 1930–32, men en lång tid före och efter dessa år var det dåligt. Många var utan arbete, hade inte sparat något för kommande dagar. Det var flera som jag lånade pengar, för att få köpa mat för någon dag. En del fick jag tillbaka, en del inte, men jag kunde inte säga nej när allt gått bra för mig i alla situationer. Jag bestämde mig, att när arbetet var färdigt på Hudson River Bridge skulle jag fara hem. Den 27 oktober 1931 slutade jag fast allt var inte precis färdigt.

Jag hade en svåger, Ivar Mangs, som rumskamrat, han är kusin till predikanten Frank Mangs om ni hört om honom. Han blev uppsagd en två veckor *förrän* jag slutade, han kom över när det började bli dåliga tider 1929. När han hörde av mig att jag skulle fara hem, så sade han: ”Har du att låna mig lite pengar för biljetten hem?” Nog går väl detta. Rätt gjorde han, för han var en duktig snickare som gjorde Gitarrer, Fioler, Orgel osv.

Vi reste med Svenska Amerika Liniens båt ”Gripsholm” till Göteborg, så med tåg upp till Stockholm. Därifrån med Finlandsbåten, som jag tror var ”Kastelholm”, och den 22 november 1931 var vi hemma, ungefär 8 år och 3 månader från jag for hemifrån. När jag reste sade jag en 2–3 år, men det blev inte så.

Gideons sista bro, Hudson River Bridge, är av allt att döma identisk med George Washington Bridge, en hängbro över Hudsonfloden som binder samman Manhattan i New York City med Fort Lee i New Jersey. Den började byggas i oktober 1927 och invigdes den 24 oktober 1931, vilket skulle passa in på Gideons egen berättelse om färdigställandet av bron.¹²

Utvandringens betydelse

Till sist reflekterar Gideon över utvandringens betydelse för hemlandet. Bland utvandrarerna fanns det individer av olika slag, både skötsamma och mindre skötsamma som inte kunde ta vara på sig i de stora möjligheternas land. Familjen hade det bra ”där karln var sådan att han tog vara på vad han förtjänade och sände hem pengar för skulder och levebröd för de sina”. Men det var kanske bara var femte som gjorde det, särskilt på 1800-talet, tror Gideon.

Goda karaktärsfasta män och kvinnor som emigrerat har varit till stor nytta för vårt land. När de återvänt har de haft möjligheter att överta fädernegården eller köpa ett hemman, börja ett företag av något slag osv. Just därför att de sparat pengar och kan nu planera bättre för framtiden.

Så har vi andra svaga karaktärer som inte kunnat motstå alkohol, har blivit dess slav, fallit för andra kvinnor fast de ofta har haft familj här hemma. Många av de första emigranterna kunde inte skriva, de måste ha någon skrivkunnig att skriva för sig. Det blev ett och två brev de första åren, för att till sist fullständigt ha upphört. Man visste inte här hemma ofta om de levde eller var de döda.

Så har vi personer som dogo unga eller förolyckades. Om detta har vi intet att säga, därför att vi alla en gång måste dö, ung eller gammal.

Alfred Westergård

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Alfred Westergård på *sls.finna.fi*](#)

Alfred Westergård var född år 1900 i Yttermark. Han gav sig i väg till Amerika 1929, men kom inte in på kvoten utan tog sig via Kanada in i USA olagligt. På grund av den stora depressionen kom Alfred att stanna där i bara tre år, 1929–1932. Vid tiden för intervjun var Alfred vintertid bosatt i Sverige och sommartid i lillstugan på sin gamla gård i Yttermark. Där spelades intervjun in i juli 1972.

Far och bröder i Amerika

Alfred var inte den första i familjen att utvandra till Amerika. ”Fadern for till Amerika han om våren 1900, och jag vart född om hösten 1900, så jag har inte sett honom något.” Alfreds fyra bröder hade även de varit i Amerika.

”**Joo, han skrev nog, men sista 15 åren vart** det mindre och mindre. Och då var vi fem pojkar i olika åldrar då undan för undan, så det var mycket arbete för den där modern på ett 16-dels hemman, så hon måste ju ha mycket *legfolk* (lejt folk) och så där. Och så sjuknade hon ju in och dog, hon var 59 år. Då var jag 16

år och hemmanet såldes för en billig peng. Och så bar det ju *utåkring* för oss, till Amerika har vi ju varit alla fem. Tre av bröderna och fadern har ju *lämnat dit* (dött där). Så vi är två i livet nu.

Fadern var ute i Colorado och arbetade i gruvor. Dit for äldsta brodern också. Den näst äldsta reste i sin tur till Minnesota och arbetade där med att lasta järnmalm på *oredocken* (malmkajen) i Duluth.

Brist på fast arbete var det som drev Alfred till Amerika.

Jaa nå, det var ju inte precis något vidare *stödigt* (steady, fast) arbete, utan det var ju bara på bondlandet då, om man fick arbeta för några bönder någon gång och där-
emellan vara utan. Så det var ju rätt så dåliga tider. Därför bar det att emigrera till Amerika, Kanada först och sedan till Amerika.

– Vad år var det?

– Det var 1929. Och jag var borta bara i tre år, men hade lycka att få arbeta hela tiden, fast det var dåligt, dåliga tider där. Det var så dåliga tider, så råkade det bli slut arbetet vi höll på med och inte det var precis något nytt den dagen, fick vi gå hem *om middagen* (mitt på dagen) med halva dagspengen. Så var det detsamma hur hårt man arbetade, så körde de på i alla fall.

En kort tid i Kanada

Alfred hade inte låtit sig skrämmas av nyheter om dåliga tider. Sådana som hade farit kort innan skrev hem och berättade hur de förgäves gick och sökte arbete utan att få något, men Alfred litade på att den som bara ville arbeta också skulle få arbete. Han kom med oceanångaren till Halifax och fortsatte därifrån direkt till Hamilton, Ontario. Där fick han genast arbete på en fabrik som hette Subpine och tillverkade täckdiktningrör, brunnringar och takplattor.

Joo, det hade varit dåliga tider i flera år före jag for. Sådana som for en och två månader före mig så hade skrivit hem att de hade färdats om dagarna och hört efter arbete, så de var lika trötta om kvällarna som de som hade arbetat. "Så inte

kan du nu börja fara du nu, då det är så där dåligt”, sa flera. Men jag sa: ”Nåvetja di foår arbete bare di vill (Månne inte de får arbete bara de vill).” Nog tänkte jag fara dit jag och försöka.

Och tur hade jag, kom ena dagen och fick arbete andra dagen. Och arbetade i 7 månader där i Kanada. Men då vart det jul, och de brukade alltid *hålla i still* något lite och *remontera* (reparera). Så, jag skulle vara borta *en par* veckor där, eller en vecka att börja med. Men så vart det två, och jag var ju och frågade om jag skulle få börja, men det var inte något då än. Det var lördagen, och om jag skulle komma dit om måndagen, kanske det var något att göra.

Men så for jag om lördagskvällen över till Staterna. Och söndagsmorgonen var de och letade efter mig, jag skulle ha *fått börjat* då om söndagen strax, och 13 timmar om dagen.

– Var det så långa arbetsdagar?

– Jaa, det var ett sånt arbete där de *lagade* ju de där rören eller *piporna* (pipe, rör) av lera. Och så brände de dem. Hade sju stora ugnar som de kallade för *kil-lor* (kiln, ugn), där de körde in med häst, med ”häst och schäs” med *piporna* på eller rören på, och brände dem. De vart bruna likt tegelstenar. Men han som skulle sköta om så det brann jämnt, så måste arbeta både natt och dag. De bytte ju om, men det skulle vara mest 13 timmar vart skift. Men jag var ju *avfaren* då så, det vart inte något mera arbetat i Kanada då.

– Var *boardade* du då, då du var i Kanada?

– Jaa, det var ett *boardinghus* där jag var. Närpesbor som höll det där, det var ju Markus Swanson från Ståbackan som bodde i den där gården och kvinnan var väl från Kronoby. Dit kom jag som allra först. Och där sa dom nog åt mig om morgonen då jag skulle gå ut och höra efter arbete: ”Inte behöver vi nu lägga i någon mat åt dig i dag, du ska ju nog *färdas* någon vecka som de här andra du också.” Så sa jag: ”Lägg i maten bara, jag ska nog gå på arbete.” Och *således* vart det då. Så sa dom åt mig då jag kom hem om kvällen att ”skriver du hem det där nu till Finland, kommer de hit allihop”.

På Subpine arbetade Alfred i sju månader för 35 cent i timmen. Under den tiden fick han hem respengarna och pengar till hustru och tre barn ”som skulle leva av detsamma”. Sedan bar det i väg över till USA.

Över till USA

Av en familj i Hamilton fick Alfred hjälp med att ta sig över Niagaraflo den till USA. Ville man ”smita över, så ringde dom till ett gäng som hade hand över den där trafiken. Så kom de efter oss bara till huset där vi levde i Kanada och förde oss till platsen dit vi skulle inne i Staterna.” Det kostade 150 dollar.

Jaa nå, det var ju strax efter nyåret. Tror det var den 4 februari jag kom över. Det var ju mycket snö den tiden, så vi *marscherade* (gick till fots) neråt Fallet, och en liten förhöjning i strandkanten. En liten roddbåt var under där, som vi radade oss i. Det var två till tre personer då med den som förde över oss. Och vi rodde ju *långa efter* Fallet. Och bäst det var så var det signal på andra sidan, med röd reflexlampa. Och då måste vi skynda oss tillbaka åt Kanadasidan. Men bäst det var *vart* det klart ljus och kvicka blixtar, och så bar det av med fart över åt States-sidan. *Tacklade* (klättrade) vi i land och där var en bil som vi hoppade i, och så bar det av till Buffalo. Till en restaurang, klockan tre om natten var vi där. Och där låg vi till andra dagen, klockan åtta om kvällen, halv åtta om kvällen gick tåget till New York. Då vet jag inte om jag minns något mycket mera.

– Av tågresa n?

– Ja, tågresa n gick ju bra. Jag fick ju som sagt en engelsk tidning att läsa jag. Och den där skulle jag nu inte ha vetat hur den skulle vända, om jag inte hade sett *gubbarna* (bilderna) så jag kunde vända huvudet på rätta stället. Och så var ju lotsen med, han satt i andra ändan av *vagnet* och halvsov. Då vi kom över till States-sidan då, så tog vi första taxi bara och for till adressen vi hade. Jag for till Staten Island där jag hade en bror.

Brodern arbetade i en *skeppsyrd* (shipyard), på ett skeppsvarv, och hade ett eget hus. Han hade två *boardare* boende hos sig, och Alfred blev den tredje. Just då var det många Övermarkbor och Närpesbor i New York, och de höll ihop.

Mest varenda söndag var de över till oss där till Staten Island, för vi hade som egen villa där, ute på landet. Hade vi ju en bra stor gårdsplan som vi kunde ha till sittplats och sitta och prata på. Så brukade vi mycket nog koka *gammellands* köttsoffa, så vi åt allihop om söndagarna då. Och det där smakade ju bra.

På *subvägen* i New York

I New York fick Alfred sitt första arbete på ett skeppsvarv på Long Island, men där tog arbetet slut efter bara tre månader. Sedan arbetade han vid *subvägen*, tunnelbanan. Där var det heller inte så lätt att hålla sig kvar, för myndigheterna började kräva medborgarskap för anställning av arbetsfolk.

Jag var i New York, på Long Island först i en *skeppsyard*. Där hade vi bra arbete och inte så bråttom, men det räckte bara i tre månader. Och då kom jag över till New York och började arbeta i *subvägen*. Det var där det var bråttom. Det *vart* ju så strängt *åp sist* (på slutet), så man skulle *måsta* visa medborgarpapperen om man skulle få arbeta där. Annars *vart* man *avlagd*. Således gick det för mig också en dag. Jag *bidade* nu länge på att jag skulle få *lappen* jag, och jag var ensam där *i lag med* bara utlänningar. Då kom han med lappen en kväll åt mig, basen, och sa: "Du får lappen i kväll, Fred." Kallade mig för Fred Erikson den tiden. "Men kom tillbaka åt morgonen och ta ett nytt namn och säg du är medborgare, så får du arbeta här som vanligt."

Och jag gjorde som han sa. Tog Eric West. Och det var mitt namn det också. Det var nämligen 500 dollars böter om man gick i falskt namn, så jag *räknade*, det där var ju mitt namn, så de kunde inte göra något åt mig för det. *Före* hette jag för Fred Erikson, och så *vart* det Eric West. Då jag heter Erik Alfred och Westergård så *passade* det där bra ihop.

Nå, då arbetade jag där *stödigt* (steadily, stadigt) nog, ett helt år. Men så *vart* det som slut med det där arbetet, och jag skulle få vara av (off, ledig) i två veckor, tills de fick tillställt till ett nytt arbete, så skulle jag komma tillbaka. Kanske jag hade ledigt lite längre. Det var ju sommar och fint väder så jag *färdades* och *skådade åkring*. Hälsade på några släktingar och bekanta i Worcester. Men då jag kom och hörde efter det där arbetet tillbaka, så sa han var jag hade varit då jag inte hade kommit

förr. Sa jag ”nå, jag ville vila något lite”, och frågade ju om jag skulle få komma in på samma papperen. Så sa han ”jaa, nå, jag var ju medborgare, nog var det bara att komma”. Och så fortsatte vi ju och arbetade där då hela tiden tills jag for hem. For hem 1932 i mars månad.

I New York tjänade Alfred dubbelt så mycket som i Kanada: 75 cent i timmen på skeppsvarvet och 80–90 cent på *subvägen*.

I New York hade Alfred hört till Finlandssvenska Ungdomsföreningen, en förening som grundades 1929 i Harlem. Där dansade man, spelade teater och idrottade; se Uno Backs berättelse och ”I depressionens New York” nedan.

Jaa. Vi brukade nog ha dans där i Gammelhallen vi kallade i Harlem. Och fest och teater. Och så hade de ju idrottande och det där femkamp. Vi brukade *dra* (ha dragkamp), jag brukade vara med i det jag.

– Var brukade ni vara då?

– Jaa, vi var nog där i den där Gammelhallen och drog, de hade ju liksom plattformar de låg och drog i där. Man hade fotfäste. Men i Kanada var jag med också, och där drog vi ju som vanligt och stod på jorden då vi drog i repen. Vi var ut till Toronto en dag och tävlade med dem. Och de som vann fick 10 dollar i pris.

Med Gammelhallen menar Alfred tydligen den äldre av de två socialisthallarna i Harlem, de moderata socialisternas Folkets hus. Dragkamp var en populär sport och ett omtyckt programnummer vid festliga tillfällen. Den kanske mest framgångsrika idrottsföreningen bland landsmännen i Amerika var Finnish American Athletic Club som grundades av invandrare från Åland 1903, för just dragkamper. Klubben var aktiv till 1959.¹³

Svåra tider

Alla var inte lika lyckligt lottade som Alfred att ha arbete också under de dåliga åren. Arbetet i *subvägen* krävde fysisk styrka, och det var det inte alla som hade. Det kom fram när Alfred försökte få arbete där åt sin arbetslöse svåger.

Nå, det var nog största delen som var utan arbete. Då jag kom till det där arbetet andra gången, som jag har talat om, så var det nog minst 200 som var utanför och frågade efter arbete. Då jag kom ut frågade de om jag fick börja arbeta. Så sa jag ”jo”. Fast basen sa då jag gick ut: ”Du ska inte tala om det åt någon enda som är utanför du ska få börja.” Men jag sa nu som sant var i alla fall.

– Nå, vad inträffade då?

– Jaa nå, de iddes ju inte gå in och fråga då det var så där *mycket*. Utan jag hade en svåger jag som jag frågade för. Jag sa ungefär som sant var åt *headbasen*, att jag hade en svåger som inte hade arbetat något på mer än ett år. ”Och jag har mycket pengar åt honom lånade, så om du skulle kunna *laga* arbete åt honom så hjälper du ut både mig och honom.” Och det lovade han för. Jag skulle ta honom med följande morgon, så han skulle få se honom. Det var ju alltid den tiden att de ville se personen, om han skulle duga till något att arbeta.

Och han kom med och fick börja arbeta, men han var inte där mer än *en par* månader, så blev han *avlagd*. Han hade ju varit utan arbete så länge då, så han var liksom slö och svag. Utan mat somliga dagar säkert, och inte hade ätit något. Han hade inte ätit sig mätt kanske på år och dag. Och han kom och beklagade sig då den där *headbasen* för mig och sa han hade inte något mer *use* (bruk) för min svåger. Det var liksom för tungt arbete åt honom på den här platsen. Han skulle *måsta* försöka vila upp eller söka sig något lättare.

– Jaa. Vad bestod det där arbetet i där i *subvägen*, vad gjorde du?

– Jaa, vi lagade ny järnväg, eller vill säga *subvägen*, den är ju under jorden. Och vi *lagade* betongformar. Och de där *vart* 15 fot långa. Och beslogs med plåt så de *vart* rätt så tunga. Och jag arbetade med takformar, så de skulle ju lyftas upp *övermed* huvudet och sättas fast mellan *järnbeamor* (beam, bjälke). Jaa, det fordrades att använda nästan alla krafter man hade, om vi var bara en i vart hörn, att orka lyfta upp dem. Och först lagade vi dem av trä, och sedan beslogs de med plåt. Så det skulle liksom bli slätt och jämnt, då man hade gjutit med cement.

När Alfred återvände hem i mars 1932 hade han lyckats spara ”en några dollar” så att han kunde köpa lite jord och en stugkoja, som han säger, i Yttermark. ”Det har ju gått bra sedan.”

Uno Back

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Uno Back på *sls.finna.fi*](#)

Uno Back var född i Övermark 1906. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister reste han till Amerika den 25 juli 1923. Han var då bara sexton år gammal, men fyllde sjutton under resans lopp. Uno kom inte in i USA på kvoten, utan vistades till att börja med tre år i Kanada. ”Jag for ju till Kanada som brukligt var. Det var ju så svårt att ta sig in till Staterna, så då for jag ju till Kanada.” År 1926 rymde han sedan över gränsen till USA och hamnade till sist i New York. I oktober 1932 återvände han till Finland.

Intervjun med Uno Back blev den sista jag gjorde med gruppen återvandrare. Den spelades in i hans hem i Räfsbäck, Övermark i juni 1980. Hans berättelse är ovanligt rik på innehåll. Sällan har någon varit tvungen att jaga arbete på så många ställen som han under de nio år han prövade på livet som arbetsvandrare, först i Kanada och sedan i USA.

I skogen och vid järnvägen i Kanada

I augusti 1923 anlände Uno Back till staden Port Arthur vid Lake Superior (på svenska Övre sjön) i Ontario. Där fick han bo hos en familj där både mannen och hustrun var *övermarkare*. ”Så det gick nog, det gick nog bra.” I Kanada prövade Uno på att bygga *sådeselatorer* (spannmålssilor), arbeta i skogen och på järnvägen i Sioux Lookout i nordvästra Ontario.

” – Du var på järnvägarna i Kanada, sa du. Men var du i någon *camp* också någon tid?

– Joo, joo. Jag började nog med det. Ser du, jag kom ju dit i augusti, 13 augusti kom jag till Port Arthur. Och de byggde ofantligt såna där stora *sådeselatorer*. [...] De byggde *mycket*, de hade nog kanske ett trettiotal där runt sjön Superior. Och, ser du, då kom tågen. Sädestågen kom då det var *bråttid*, nästan ett i timmen, på väg ut dit till Port Arthur från Saskatchewan och Manitoba. Och det där då rensades lite grann och kylde väl ner, men det var nu så torrt vanligtvis så de behövde

inte torka det ens där borta i västra Kanada. Och då gick det ju båtar över till Staterna och till kvarnarna där i Duluth, mest i Duluth, och vart de nu for.

Men då om hösten, det där var första hösten då. Då började de andra ge sig av till skogen, så då var jag dum nog och följde med också. Jag var ju liten och lätt jag, men jag klarade nog det där bra nog. Men bäst det var så kom de och sa: "Nu är hon sjuk, hon som ska hjälpa kocken, vi vill att du ska gå in i lag med honom." Ja nå, det gick nog bra det. Så, du vet, då kom det ju kommando på engelska hela tiden då. Och då hade man ju att diska och dona.

– Var det bra mat i den där *campen*?

– Ja, ja, nog hade vi mat. Det kan inte någon tro. Vi kom från ett utsultet Europa där inte det fanns just något, men Kanada hade nog så bra mat som vi har nu här i dag. Det fanns nog allt, allt möjligt. Och maten kostade ju en dollar om dagen, i *camparna*. Det drog de av.

– Vad var det annars för lön?

– Jaa, du vet, det var ju ackordarbete mest. Men såna där yngre och såna där äldre också som inte orkade med *summa-arbete* (beting), de hade 26 dollar i månaden, och maten och allting. Så det var ju nog inte just någon lön, jämfört med vad som är nu.

I *campen* bodde man primitivt i hastigt hopkomna baracker. Det bästa med boendet var att det rådde en god ordning där.

Joo, det var nog primitivt. Ser du, vi kom dit då de byggde den där. Det byggdes ju då av rotvirke, aspar och nästan vad som helst. Och de där träden sågade de i så de föll ihop och föll ner, och så rappade de av någon röd sand och kanske en aning cement eller vad det nu var. Så det blev som ett bruk och lagade det i de där springorna, *nåten*. Och ved fanns, det eldades friskt. Och då var inte det någon *melanbotten* (innertak) som vi har, utan det var bara som en vanlig brädlada. Och filt-tak på. Och då, då *eldade* vi om hösten. Den där kaminen, det var ju gjutjärn, den var ju lång nästan som härifrån och dit. Den blev som en sugga till sist, så att den blev flat på sidan om. De som låg i övre britsarna, de hade för varmt. Och de där nere frös. Så den där som skulle *elda*, han behövde nog upp en gång eller tre var natt.

Men vad som var bra, i *campen* var det ordning. Det var bättre ordning än i militären. Jag har ju varit där också. Men det där var i *campen* jag talar om nu, ser du. Då klockan var 9, till dess spelade de kort en del och var högljudda. Och en del spelade och de talade om *gammellandet*. Och några kanske inte sa något utan funderade kanske på någon fjälla i *gammellandet* och något sånt. Men då, då ropade han ut, fem före 9, den där eldaren. Och då klockan var 9, då blåste han ut den där rökiga lampan. Och om inte det riktigt tystnade i något ställe, *medsamma* kom något vedträ dit och vad som helst, så *vart* det tyst. Där var det tyst, där var det ordning. I armén kunde de nog *måra och språka* något lite, men det gick inte i *campen*, inte där jag var. Det var tyst, det hade att vara tyst, de arbetade tungt.

Också finsktalande invandrare talar om den goda ordningen i camparna. Man fick inte slåss, och man fick inte ha med sig brännvin, eller så fick man gå.¹⁴

I campen var de tolv, tretton pojkar från Övermark och Närpes. Där fanns det också andra nationer, såsom franskanadensare och polacker.

Vi hade nog några franskanadensare och polacker också. Men de där polackerna, de var dåliga arbetare, de var inte vana med det. Du vet, de kunde inte vässa sågarna sina efter något vis. Och så var de religiösa, bäst det var så knallade de iväg hem tillbaka, och hade av skjortorna och tvättade sig, och hade väl någon de biktade sig för och vad de nu hade sig före då. Så inte var de något eftertraktade. De hade nog såna där, de var troligen från Jugoslavien och sånt, de var inte vana, de var inte vana med det här arbetet. Brukade nog stå [skrivet] där de *hyrde* (hire, anställa) folk, de önskade sig skandinaver. De var nu *välkast* (bäst) av alla de. Joo. Joo.

Primitivt sov man också, och alltid två i var brits, så ”då en *vändes* (vände sig), *vändes* den andra”. I stället för på bolster sov man på granris, och var man i tillfälle så kunde man knycka lite hö av hästarna att breda över. Blev det *roskväder* (snöyra) så snöade det in, och då drog man filten över huvudet.

Joo, nog var det kallt i de där *camparna*. Dragigt. Inte får de ha det så där nu inte. Och, ser du, inte något *varmvatten* för pojkarna då, men de hade inte sig rakade just heller inte. De lät det växa. Det var *kallvatten* ur någon bäck det bara, de tvätade sig i. Och där var inga bastur eller något inte.

Skogscampen låg ungefär 200 kilometer från Port Arthur. Något litet samhälle hade vuxit fram vid järnvägsstationerna, och något pappersbruk kunde det också finnas här och där.

Men det var ett vitt land. Där strövade ju indianer omkring. Jag kommer nu särskilt ihåg då jag var på järnvägen där. Jag var på järnvägen då, jag arbetade där så långt norrut järnvägen gick från Port Arthur norrut. Det kom en bana österifrån och gick ner till Winnipeg och ut till Vancouver. Men det där var därborta, långt uppe. Jag brukade nog tycka det var *lätt* (lett, ledsamt) med de där indianerna. De *färdades* ju och plockade bär och sånt om höstarna, och bär fanns det rikligt av. Det där sociala var nog som på efterkälken. Det var en Pisco, hette den där indianen. Det var fadern. Och då hade han modern som var gammal, och då hade de en pojke i tolvårsåldern. Hon var blind hon. Då hade de ett rep om henne. Och då bar det i väg in till skogs, och då bara slog de kvistar på huvudet på den där kvinnan. Jag tyckte det var nog dåligt, dåligt med det där sociala.

– Så du blev bekant med de där indianerna då?

– Ja, ja, ser du, en *norsk* (norrman) var gift med en, och så var det en fransman också som var gift. Men inte arbetade de ju så mycket de där indianskorna. De fick, ja till och med *från levern* (fick skrumplever, levercirros), de där indianerna. Förmodligen. De där [kvinnorna] *mårade och kokade* brännvin då och sålde. För med det in dit bort, det hette Sioux Lookout, en bra stor järnvägsknutpunkt där den här Port Arthurbanan gick upp. Och dit for de och sålde brännvinet. Det var förbudslag i Ontario, men inte i Quebec. Och så där drog de livet till fram. Vi hade nog någon äkta indian med oss också, men inte ville det passa det där arbetet. De var fria söner de.

I Thunder Bay med omgivningar rådde förresten goda relationer mellan finska invandrare och indianer. Det finns det flera vittnesbörd om i Pertti Virtarantas bok *Hauska tutustua*: ”Ne on oorait (mukavia) ihmisiä intit (De är trevliga människor indianerna).” Det förekom i någon mån att finska män gifte sig med indianskor.¹⁵

Efter en vinter i skogen började Uno se sig om efter ett nytt arbete. Det fann han på järnvägen i norra Ontario.

Sedan då det nu vart barmark ordentligt, så bar det ju att leta sig något arbete då. Det var då jag kom i väg upp till *norrcountret*, dit till norrlandet där uppe, då det blev vår. Så där höll jag till sedan. Jag var ju och arbetade där så länge så jag var ju gammal i gården, så jag hade arbete hur länge som helst då, men jag längtade nog till något varmare klimat. Det var ju så herrans kallt. Det var så kallt där, och vi skulle vara ute alla dagar. Till och med om söndagarna skulle ett (en person) ut och granska, om det var riktigt kallt. Då krymper ju järnet. Då drog det ihop, så kunde det knäcka någon räls, så kunde någon räls vara av eller på något vis. Och var det för varmt, då vidgade det sig.

Jag minns en gång, det kom värmeböljor där som var riktigt *omöjliga* (olidliga). Kunde vara *en par* veckor högst, på sommaren. Då kastades rälsen av banan, om den gick i en krok. Bäst det var så for den. Fast den var ju nere i sanden, men den kastades upp. Då körde vi källvatten och kylde ner rälsen, och då det *vart* sent nog om kvällen kunde vi småningom få den tillbaka.

Över till USA

Efter tre år i Kanada bestämde sig Uno för att fortsätta över till USA, livligt uppmanad av kamrater som redan befann sig i New York. Han hade tänkt ta sig över gränsen vid Niagarafallen, men det skulle ha blivit så dyrt att han i stället valde att göra rymningen på egen hand. Uno och hans kamrater vandrade till fots över gränsen mellan provinsen Quebec i Kanada och delstaten Vermont i USA.

Jag hade stödigt (steady, fast) arbete för staten där, men då började pojkarna skriva från New York att inte ska du väl vara i Kanada inte. ”Kom hit!” Och då *bäst*

det var så beslutade jag att jag skulle fara över. Så for jag ju först till Hamilton och tänkte mig över Niagarafallen, men de ville ha så bra betalt. Det där borde man ju klara på egen hand.

Så då slog vi oss ihop, vi var fem stycken. Jag tänkte ju ha en med om jag fick tag i någon, men det vart fem. Och det gick bra. Det gick bra. Vi var i Montreal och skulle köpa biljett ända upp till Dixville [i Quebec]. Det var vid gränsen det, men det skulle de inte ge oss. De var och provade de där andra också, men då gick jag dit och sa: "Men det är jag som har kontrakt, och vi kan inte börja *marschera* (gå till fots) så där lång väg som ni säger, utan vi ska ha biljett till Dixville." Nå, då fick vi ju nog. Men då kom vi ju för tidigt, så vi sa som inte något mycket, vi var nog tystlåtna då. Vart det lite ljust, och så började det. Det var natten 16 november det. Det var ju vackert då än i de där trakterna, det var ungefär samma väder som vi har just nu här.

Och så gick vi, 5-tiden gick vi kanske och skulle prova på, men då stod den där som var gränsvakt där, där det stod Custom House. Det stod Custom House på skylten där, det betydde ju tullen det då, gränsen. Där stod han och läste tidningen. Sa jag: "Nu får vi nog gå av vägen, då vi är så där många." Så då gick vi en liten, en liten båge. Och då var det stora floden, jag tror att det var stora floden Connecticut som rinner upp där och kommer ner i Connecticut. Den kommer ner någonstans vid New London, tror jag det är den kommer ner, den där floden. Då var det att gå. Vi tog av oss kläderna då och band dem här, så inte vi skulle bli våta. Så gick vi. En var ofantligt dålig att gå då stenarna var hala, så han *rusade* (halkade), men vi kom över.

Och då, då var det att börja *marscha*. Hade vi fått gått rätt över hade det gått bra. Men då vi tog den där omvägen, då kom vi ju där det var strålkastare och taggtrådar, men vi hjälpte varandra så vi kunde krypa genom. Vi hörde ju inte något hundskall eller något sånt, då hade vi ju blivit fundersamma. Men, vi fortsatte och kom tillbaka ut till järnvägen. Då fortsatte vi efter järnvägen till kanske klockan 11-tiden. Då vilade vi *en par* timmar, och så fortsatte vi. Så småningom kom vi ut där, det var i New Hampshire vi kom över. Det hette för Island Pond, det är precis på samma ställe där de brukar ha den där provröstningen för såna här val och sånt. Det brukar ju vara i New Hampshire, där råkade vi komma. Då måste vi ju torka våra kläder, och så tog vi ju in på ett hotell och så var vi till en skräddare och fick dem pressade.¹⁶

Och då följande dag, då provade vi på, men då kom vi inte så långt. Då hade de där immigrationsinspektörerna inte *hunnit blivit* färdiga, så vi såg de var på tåget. Då var det att vända om, och då tog vi taxi en fem kilometer till en annan station och väntade nästa tåg. Då bar det ju i väg på ett sånt där skogs- och mjölktag som stannade nästan vid alla farstukvistar, men småningom kom vi på ett tåg som gick bättre undan. Och då kom vi för fort. Vi tänkte ju oss till New Haven, men av far-ten bar det i väg ända ner till Bridgeport. Och då var det att vända om. Inte var det ju något vidare med det, vi hade kört för långt. Vi hade ju biljett så vi *slapp* nog på tåget och kom så småningom till Branford. Joo.

I Branford, New Haven och New London

Uno kom alltså först till Branford, och där fick han arbete på gjuteriet, kallat *Hammarshoppet*. Sedan arbetade han en tid med att bygga en vattendamm för stadsvattnet i New Haven, och fortsatte med att reparera kajer på en bas för undervattensbåtar i New London, Connecticut. Där kunde han inte stanna, för den stora depressionen hade börjat och man skulle nu vara amerikansk medborgare för att få behålla sitt arbete.

Nej, då var jag ju i Branford över vintern. Se, jag kom ju dit i november, och då var det ju ett gjuteri där och då *slapp* jag in och var där över vintern. På våren då, så då var det ju några pojkar som *marschade* ut. De byggde en stor damm, vattendamm för New Haven stadsvatten, och det räckte nog säkert ett och ett halvt år innan det där var färdigt då.

Och då, då provade vi på ett annat bolag, så vi var uppe i New London då, där borta där de hade de där undervattensbåtarna. De har en stor flotta där med undervattensbåtar, och där var vi då och byggde en två, tre nya såna där pirar där de där skulle vara. Och de fick inte dem [båtarna] stoppade, och de kunde gå genom en två, tre såna där kajer innan de fick dem stoppade ibland. Så hade vi arbete tillräckligt.

Men då kom ju förordningen att vi skulle vara medborgare, de som skulle arbeta. Nå, då visste ju jag att jag hade dåligt med papperen, så då sa jag åt dem: "Jag

tror jag har fått ett bra arbete nu nere i New York, så jag kommer att fara dit.” Jag vågade ju inte säga att jag inte hade några papper. För jag ju i väg därifrån då. Nog skulle jag ha *fått arbetat stödigt* (stadigvarande) där, men då jag kom ner till New York var det nog likadant. Det skulle nog vara de där papperen, så man fick sluta nu och då. Joo.

Egna landsmän anmälde i alla fall inte varandra för olaglig invandring. De var ovanligt lojala. De illegalt inkomna kunde i samtal sinsemellan använda ”Jväskylä” som kodnamn för Kanada. Det betydde att de hade kommit via Kanada då, om de kom från Jväskylä. ”Då jag var i Jväskylä”, sa de, ”där var det något kallt.”

I finska Harlem i New York

I New York hamnade Uno rätt i hjärtat av det finska Harlem. Huset på 126:e gatan där han hyrde rum låg mittemot Työn Temppele, eller Kommunisthallen som den kallades. *Roominghuset* drevs av en Närpesbo som hette Gibson, vad han hette hemma i Finland visste Uno inte.

Han hade ju egna hus han en par tre, och då var det finnarna, de hade *mycket*. Vem som ägde husen vet man ju inte så noga, men de hade hyrt dem i sin tur de och hyrde ut dem då. Och levde på det där. Det var *mycket* finnar som hade då. Där var biljardhallar och där var allt sånt.

På Kommunisthallen var det dans alla dagar, året om.

Alla kvällar dansade de. Där var det liv och rörelse, men inte *färdades* jag nu så mycket på danser jag. Och då var det ju bra mycket finlandssvenskar däromkring, så inte hade vi några tråkigheter inte. I Bronx de kallade, som inte alls var så långt borta, där var det mera såna där *terjärvare* och Kronobybor och av våra Närpespojkar som var gifta. De flyttade upp till Bronx, där det skulle vara något lite lugnare.

Och då den där tiden, då var nog *nigran*, men de var vid 7th Avenue på västsidan. Men redan 1932 då jag började tänka på att fara därifrån, då började de nog

nästan vara ute vid 5th Avenue. Det var vid 5th Avenue jag bodde, det var huvudgatan det där genom [Harlem]. Så då började vi nog se något av dem.

Vid Kommunisthallen blev Uno åsyna vittne till strömmen av gamla Amerika-farare, finskamerikanare från olika håll i Nordamerika som hade låtit sig värvas att flytta till Sovjetunionen för att bygga upp Karelen. De som var på väg till Karelen kom samman i hallen där det hölls avskedsfester.

Det var på 126:e gatan, där var Kommunisthallen. Den var ny den, den var ny den hallen, kommunisterna. Därifrån kom de där emigranterna då som skulle till Ryssland. Det var just den tiden då, att de kom så mycket från Väst. Det var bönder, farmare, som kom och hade bilar. Och då hade de pengar och var och köpte *snickardon* och kläder och skulle ju då till Ryssland. Det var ett kontor där inte alls något långt från Finnhallen, där de fick anmäla sig då. De hade ju agenter därute också, så då bar det ju i väg. Då jag for hem var *mycket* på båten av de där som for.

Ett par som reste på samma båt som Uno 1932 hade han identifierat som Aino och Eino Streng, det par som Christer Boucht skriver om i *Karelen kallade* (1978). Och bilarna, ja, dem fick Karelenfararna inte med sig. De blev stående på gatorna i närheten av hamnen i New York, där de såldes för en billig peng.¹⁷

Samtidigt med den stora depressionen skulle i Sovjetunionen den första ekonomiska femårsplanen genomföras. För det ändamålet behövdes arbetskraft och kapital utifrån, och på initiativ av politikern Otto Ville Kuusinen började Karelska autonoma socialistiska sovjetrepubliken rikta blickarna mot finskamerikanerna. Omkring 6 000 finskamerikaner värvades och skeppades över från New York till Leningrad. Av dem lyckades en tredjedel återvända till Amerika. Flera sådana fall talas det om i Esko Tommolos bok *Uuden maan rakentajat* och Pertti Virtarantas *Hauska tutustua*, men det är inte Karelenfararna själva som berättar. De flesta som återvände ville inte prata om resan alls.¹⁸

På närbelägna Kommunisthallen gick Uno i alla fall och åt, för där var det bättre mat än på Socialisthallen på 5th Avenue.

Hälsoinspektörerna färdades ju ofta och granskade. Och alla gånger fick den där Kommunishallen bästa papperen. Bra mat, bra mat. Och *gammellandsmat*, om du ville ha fil eller klimpsoppa eller fisk, vad du än önskade. Allt, allt möjligt. Och det där var ju då en bestämd summa, om jag minns rätt, inte var det någon stor skillnad. Man fick nog nästan hur mycket som helst då för en 50 cent, men det kunde gå för 25 cent också om man tog en kaffe med något vid. Så det var enkelt med det. Och *Kinamännen* skötte ju om *bykandet*. Där vid Lenox Avenue, där var en *Kinaman* som jag anlidade.

Arbeten i New York

Arbete fick man vanligen genom bekanta. ”Men vi for ju ut själva och frågade också.” I New York fanns det till exempel en Övermarkbo, en entreprenör som många arbetade för. Han var stor till växten och kallades därför Big Al, men han hade ett öknamn också, Laban. Det hade han fått för att han inte alltid var så snabb med att betala ut lönerna. Sitt första arbete i New York fick Uno på ett känt brobygge.

Det är till och med en bro som har världsrekordet att vara stor. Det är en sån där båge, som är fast i land. Det finns en i Australien, jag har nog den där i en bok, faktabok. Den där var man med och byggde. Det gick från en stor holme där *mycket skeppsyarder* var, där de byggde och reparerade, därifrån och över till New Jersey. Nu går det en bro från Brooklyn och över till Staten Island, och från Staten Island får de fara över med den där bron då.

Bron som Uno var med och byggde heter Bayonne Bridge. Den började byggas 1928 och öppnades i november 1931. Bron, som då var den längsta bågbron i världen, förenar Bayonne i New Jersey med Staten Island i New York City.¹⁹

Tillbaka i gamla landet

Uno återvände hem i oktober 1932. Han hade egentligen tänkt stanna hemma bara över vintern för att sedan ge sig i väg igen. De planerna blev det ingenting av, eftersom man i Finland då hade ändrat värnpliktslagen och höjt värnpliktsåldern till 30 år. Uno var 26 år gammal, och värnpliktig.

Och där passade ju jag in, så då kom jag ju att exercera. Så jag var en av Finlands äldsta värnpliktiga då, den där tiden. Och så kom jag att gå i den där underofficersskolan, så de sa jag var Finlands äldsta värnpliktiga underofficer.

– Jaha. Och då *lämnade* du här hemma?

– Jaa, ser du, då *lämnade* jag där hemma. Då var jag ju fjorton månader och exercerade. Och så vet jag inte, så träffade jag ju den här flickan då, och hit *lämnade* jag då. Jag vet inte, det *vart* så där då. Nog skrev de att nog skulle jag ha bort komma tillbaka, nog fanns det arbete. Men jag vet inte, det kom ju barn då. Jag tyckte inte jag ville fara något mera då inte. Jag tyckte jag klarade mig bra i gamla landet då också.

”Men inte har jag längtat dit något mera inte”, säger Uno Back. Det är många som säger ”då vi är i Amerika längtar vi till Finland, och då vi är i Finland längtar vi till Amerika”. Det stämde inte in på Uno.

Invandrare berättar

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Elsa Molnå och Elis Sund på *sls.finna.fi*](#)

Elsa Molnå, Elis Sund och Runar Holm

Den stora depressionen står i fokus för invandrarnas berättelser. De inleds med ett samtal mellan Elsa Molnå (EM) som var född i Övermark 1897 och hade kommit till New York 1914 samt Elis Sund (ES) från Närpes och Runar Holm (RH) från Övermark som hade kommit till New York omkring 1930. De var alla tre bosatta på ”Terjärvhillen” i Bronx, där inspelningen gjordes hos Elsa Molnå på Ogden Avenue.

Enligt Migrationsinstitutets register hade Elsa Molnå (f. Österholm) beviljats pass för resa till Amerika den 30 mars 1914. Elis Sund och Runar Holm saknas det närmare personuppgifter för.

Över till USA

Elis Sund inleder samtalet. Han kom inte till New York direkt utan hade vistats fyra år i Kanada innan han till fots tog sig över gränsen till USA. Han hade då fått nog av arbetet under jord i guldminorna i Kirkland Lake i nordöstra Ontario.

” **ES: Jag kom till Kanada först**, och så var jag där fyra år. Och arbetade i guldminor i Timiskaming Kirkland Lake. Och, så *fick jag ledan* (uttalat *läidon*, tröttnade) av det där att arbeta under jorden alla tider. Så, vi sa vi skulle fara hit till New York. Det var några från Korsnäs, och jag minns inte något vad de heter de där. Men i alla fall så rymde vi ju över förstås. Så vi for upp till Montreal och så rymde vi över där i skogen, du vet. Vi måste *marschera* (gå till fots) över en bäck.

Och det var en pojke från Korsnäs som hade att bära en flicka som han hade breväxlat med sedan de var unga och gick i skolan tillsammans med. Och den där från Korsnäs, jag minns inte namnet något mera, han tog henne i armarna och bar över henne, och vek upp byxorna. Du vet, så blev han våt, gick över den där bäcken. Och då vågade vi inte *marschera* efter en *railroad* (järnväg) så de skulle se oss, du vet. Vi gick bredvid *railroaden* åtminstone 15 mil, och då började vi *marschera* efter *railroaden*. Så vi kom till någon station då, så vi for upp till New York. Det var nog *rough* (hemskt). Joo. Så började man arbeta här i New York.

– Vart sa du att du kom först?

ES: *Oh*, till Harlem.

EM: Man kom till Harlem först då man kom till New York.

ES: Ja. Det fanns mycket arbete den där tiden. Det var en från Övermark, Big Al. Han hade mycket arbete den där tiden, han tränade in nästan alla *svenskfinnar* som kom hit. Så var det en annan en, Sundbergas Johannes, en annan en från Övermark och jag. Och inte förstod vi ju någonting. Vi skulle *brädså* då på utsidan av huset, så vi lade bräder över fönstren och allting. Den där Big Al *kom runt* och

sa ”de här pojkarna tror inte något om det ska vara några fönster i huset”, sa han. Men det var ju i alla fall att såga ur det då bara.

Efter de ekonomiskt svåra åren började Elis arbeta som inredningsnickare. Han brukade ta tid på sig, säger han, då han var med om att inreda kända byggnader som FN-skrapan, Saint Patrick’s Cathedral och Lincoln Center.

I finska Harlem i New York

Det var alltså till Harlem också Elis Sund kom som invandrare omkring 1930. Det var mest bara ungar som bodde i *roominghusen*, som till största delen drevs av finsktalande landsmän. Hyresvärdarna själva bodde i *basementet*, källarvåningen.

ES: Mellan Lexington Avenue och 125th Street, där brukade vi sitta på trappan om kvällarna. En sju, åtta brukade sitta på trappan i varje hus. Och hur många hus var det i ett sånt där *block* (kvarter)? Nog var det åtminstone en ...?

EM: Och då vi gick på den där 125th Street var det ju finska. Det var bara finnar som hade butiker.

ES: Ja, bara finska. – Ja, bara finska. – Tre, fyra restauranger där, och ja, mera hade de väl.

EM: Bageri hade de där. Det var riktigt som i Finland.

ES: Bageri. Där brukade vi sitta.

– Nå, de där *svenskfinnarna*, de bodde i Harlem då?

ES: Ja, de bodde i de där *brownstone houses* vi kallade. Och gick och arbetade som i *carpentry* (på byggen) sedan genom hela stan. Men då kom ju *depression* och allihop försvann. Jag tror det finns inte en där i Harlem. De är nog *gone* (borta). Och största delen var de från Närpes där.

– *Boardade* ni då, eller?

ES: Ja *well*, vi köpte rummet bara, och så gick vi på restaurangerna och åt. Och så brukade några såna där pigor komma runt, du vet, och äta på restaurangerna och träffa pojkarna på de här restaurangerna. De hade danshallar där, och *piika-päivä* (pigdagen), det var på torsdagarna, brukade de komma runt då.

EM: De hade ju som möten då.

– De var *off* (lediga) då.

ES: De var *off*, du vet.

EM: De var *off* om torsdagarna.

ES: Och så gick de upp, du vet, de visste nog var karlarna var, du vet. Jo.

– Brukade ni ha några danser då om torsdagarna?

ES: Jo. *Oh*, det var dans tre gånger i veckan där också. Jaa, om lördagarna, söndagarna och torsdagarna. Då var det ju *packed* (packat) riktigt. Ja, då lades polka där, såna där *gammellandsdanser*, finnarna ställde till. Det var nog liv då.

Korsningen av 124:e gatan och Lexington Avenue i Harlem, New York. I de så kallade *brown stone houses* mellan 124:e och 127:e gatorna i Harlem fann många invandrare från Finland sin första bostad i New York.

– Var det både finnar och finlandssvenskar *i lag* då?

ES: Jaa, jaa, inte var det något hat däremellan inte. Jo. Det är *mycket* som har *gift* finska flickor också.

EM: Ja, det var *mycket svenskfinska* pojkar som gifte sig med finnskor. Som var där i Harlem.

– Vad fanns det för hallar då?

ES: Jo, de hade riktigt fina hallar, du vet, riktigt *specifika*. Den där nya hallen, den var ju riktigt ny och allting. Och inte var det någon strid och någonting den tiden. Det kunde ju vara någon gång då de fick för mycket *beer* (öl). Ja, det var ju *prohibition* (förbudstid) den där tiden, så de hade såna där vad de kallade för *speakeasies* (speakeasy, lönnkrog). Under såna där *roominghus* lagade de *beer* då. Av malt och sånt lagade de, och de sålde det där. Och där dansade de också om kvällarna. Det var nog, det var nog grymt liv då.

EM: Vet, då rymde de från Kanada hit också. Då kunde nog vissa bli fasttagna.

– Måste ni inte gömma er eller hålla er undan då?

ES: *No. But* de tog nog dem på *finnhallen* ibland. Det var nog flera som blev hemsända.

EM: Så det var ju nog många som blev hemsända tillbaka, du vet, då de blev fasttagna.

Elis Sund var själv en av dem som kunde ha råkat fast för olaglig invandring. Under sitt första år i Kanada hade han flera gånger förgäves försökt ta sig över bron vid Niagarafallen.

Och, då försökte jag att gå över bryggan (bron) där, du vet. Och allihop gick förbi de där vakterna, och då jag kom så visade han med tummen in i ett litet *booth*, *telefonbooth* (telefonkiosk), en liten stuga, du vet. Och så kom vakten och frågade vad jag gjorde, vart jag skulle. Jag brukade säga jag skulle på *movies* (bio). De hade *movies* på den här sidan då, men inte i Kanada hade de något *movies*. Så fick jag gå tillbaka. Nå, jag försökte det där flera gånger.

– Nå, de började *känna åter* dig då?

ES: Ja, det såg *således* ut. De såg väl att jag var *green* (grön, nyanländ), eller. De var så vana att *skåda* på sånt där. Och de gick ju och arbetade på den här sidan

från andra sidan, och *dylik* från den här sidan gick de och arbetade på andra sidan. Ja, de lär sig, du vet, då de står och vaktar folk.

Runar Holm hade precis som Elis Sund kommit olagligt till USA, år 1930. Han hade också bott i Harlem, på 124th Street och Lexington Avenue. Liksom de flesta andra hade Runar ”*mårat och spikat*”, det vill säga arbetat som *carpenter* under sin tid i New York. Under depressionen lyckades han få ströjobb och arbetade lite med ”ett och annat”. ”Man gjorde ju en några dollar i veckan, så man levde ju.” I samtalet nedan deltar nu även Lars Huldén (LH).

Runar hade kommit till USA i ”*robåt*”. Det sade han till myndigheterna när andra världskriget bröt ut och det blev aktuellt att söka medborgarskap.

Jaa. Kommer ihåg då vi gick till *immigration* i New York, då en frågade åt mig hur jag hade kommit hit till landet. Så sa jag att jag kom i en *robåt* (rowboat). Ja. Stor mage och grått hår hade den där, satt vid en disk så magen bara hoppade då han skrattade. Jag måste börja skratta till sist. Jag var som rädd han skulle börja sända hem mig. Jag måste ju börja skratta jag också, då gubben skrattade. Men det gick att *fixa upp* (fix up, ordna). Bara jag inte hade *changat* (change, ändra) namnet något, och det hade jag inte gjort. Jag hade samma namnet, så det gick ju bra.

LH: När var det som ni måste börja *fixa upp* sånt där, eller?

RH: Det blev nog bråttom där just då kriget bröt ut. Jo. Då började de gå efter dem mycket. Jag arbetade i Hoboken där det var mycket tyskar som arbetade. Bäst det var, var det *immigration* omkring hela *shoppet* (shop, fabrik) där vi var.

LH: Nå, hur gick det då för dem som inte hade papperen klara?

RH: De blev hemsända. Joo. De sände nog hem en del också. Och så tog de ju fast dem under *depression* också mycket.

LH: Brukade ni hålla er undan då också?

RH: Jaa, man fick nog vara rädd och hålla sig undan. Till exempel inte kunde man gå på olagliga platser där myndigheterna *kom runt* (come around, dyka upp).

LH: Vad var det för platser som var olagliga?

RH: Om du gick in på platser där de sålde brännvin olagligt och sånt där. *Speak-easies* de kallade. Så ibland så kom de ju och *raidade* (raid, göra razzia) såna där platser på nätterna. Man fick hålla sig ute från såna där platser. Ibland så gick de

på dansplatserna också och tog dem. *Lainade* (line, rada upp) upp dem, och så tog de dem då. Du vet, många som var *green* kunde inte språket, och så ville de ju veta hur de hade kommit hit till landet. Ja, de tog dem då och så sände de över.

Nästan varje hus i Harlem hade *speakeasies*, säger Runar. ”Ja, på de där platserna hade de ju vackra flickor då, och spelade kort och lite av varje.”

Som amerikansk medborgare måste Runar göra militärtjänst och stred på USA:s sida i andra världskriget, i Frankrike, Tyskland och Belgien. ”Var med hela tiden. Två år och sju månader. Men jag var 19 månader på andra sidan (vid fronten i Europa).”

Pigornas New York

Pigor kallades de på svenska och *piiat* på finska, de flickor som kom för att arbeta som hembiträden i amerikanska familjer. I gamla landet saknade pigorna socialt anseende, men i Amerika hade ordet *piga* inte någon nedvärderande klang. Miljonärsfamiljerna i New York lärde sig snart uppskatta de finländska flickorna för deras flit och ärlighet. De stal inte, de tvättade rent, de kunde laga mat och servera den rätt, och de nöjde sig med en liten lön.²⁰

Samma egenskaper var *Swedish maids* kända för: de var plikttrogna och arbetade hårt. Historikern Lotta Vikström vid Umeå universitet, som har studerat pigors slit både hemma och borta, påpekar att en piga i Amerika fick större socioekonomiskt svängrum. ”Där fanns ingen tjänstehjonsstadga och inga oskrivna regler om hur du skulle klä dig eller uppföra dig som piga. Där kunde pigorna klä upp sig och bära hatt, precis som vilken finare fru som helst.”²¹

Redan på 1890-talet arbetade flera hundra finländska kvinnor som hembiträden i New York. På 1920-talet blev det på grund av kvotlagarna svårare att komma till USA, men invandringen fortsatte trots det. Gick det inte att komma sjövägen direkt till New York, så tog man omvägen via Halifax i Kanada och rymde sedan över gränsen. Illegalt inkomna flickor kunde på 1920-talet räknas i hundratal, om inte i tusental, och det var egna landsmän som tjänade pengar på att organisera rymningen över gränsen.²²

Också bland sina manliga landsmän vann pigorna respekt. Och respekt förtjänade de, inte minst under trettiotalsdepressionen då många unga män blev beroende av deras hjälp för att inte behöva gå hungriga och svälta. ”Du vet, då arbetade de hos miljonärer. Och då kom de med mat åt alla de här pojkarna, så de hade det ju bra då genom de här pigorna”, säger Elsa Molnå. Även Uno Back kommenterar i sin intervju pigornas nya status.

Jaa, ser du, ser du, ser du. Ser du, det var ju som inte i *gammellandet* så lätt med pigor och så där inte. Men den där Gunnar, Gunnar Frost. Gunnar Frost sa: ”Inte är vi så noga, nog går vi ut med pigor vi.” De kom, de hade torsdagseftermiddagarna lediga. Och då, då kunde vi ju nog diskutera så vi träffades om lördagskvällen och söndagskvällen, och någon av de där. Och då var det ju att följa hem de där då. Så nog följde vi med pigor där alltid.

De blev pigor allihop, alla unga flickor och även lite äldre kvinnor som kom som invandrare till New York. Flera av dem kunde ”göra det riktigt bra”, om de råkade få tjänst hos ”rika kvinnor”, arvtagerskor, som kom ihåg tjänstefolket i sina testamenten.

Som redan framgått var det på danshallarna i Harlem man träffades. Torsdag eftermiddag gick där under namnet *piikapäivä*, pigdagen. Det var då som pigorna hade ledigt och kom för att leva ungdomsliv i hallarna i Harlem. ”Du vet, det var nog platsen, det där Harlem!” säger Runar Holm. ”Och dit skulle ju alla pigor då. Du vet, då de ville bli gifta, så kom de dit och letade efter pojkarna.”

Pigornas erfarenheter finns det för övrigt även skönlitterära vittnesbörd om. Två blivande författare, systrarna Sally och Aili Salminen från åländska Vårdö, kom i mars 1930 till New York där de blev hembiträden i förmögna amerikanska familjer. Systrarna Salminen umgicks i samma kretsar i Harlem som de som framträder med berättelser i *Amerikaminen*. Aili fann här sin blivande make, Runar Nordgren från Närpes. Livet som piga i New York har Aili Nordgren skildrat i romanen *Innan dagen börjar* (1946), Sally Salminen återigen i sin självbiografiska bok *Min amerikanska saga* (1968).

Sally Salminen som kökshjälp i New York

År 1935 tjänade Sally Salminen paret Sabot som bodde på Long Island och hade blivit rika på tillverkning av symaskiner. Ett tjugotal personer passade dag och natt upp paret och deras halvstora dotter som tjänarna kallade ”the baby”. Sally beskriver det enformiga arbetet som *kitchen maid*, kökshjälp.

Jag var framme vid trevåningspalatset och blev mottagen av min närmaste förman, nämligen kokerskan. Någon fru hade jag inte mött – det var visst köksmästarinnan själv som hade varit inne i stan och anställt mig. Eller också skedde det per telefon, jag har glömt hur det var. I varje fall kom jag nu som löntagare till en familj belägen så högt upp på dollarberget att en som jag, den lägsta av de anställda, på inget vis kom i beröring med herrskapet.

Min lön var satt till 70 dollar i månaden, en avsevärd stegring från de 50 jag fick av syskonen Maize. Arbetet var enformigt. Jag skalade, skrapade och styckade grönsaker. Rensade, sköljde och finskar gröna blad och stänglar. Skalade och delade frukt. Jag diskade tallrikarna efter kokerskan och mig själv och diskade spilkumar, vispar och grytor, kittlar och stekpannor efter all matlagningen. Jag tvätade handdukar och jag moppade golvet. Det ålåg mig att duka snyggt och servera maten åt kokerskan. Men jag fick också själv göra henne sällskap vid bordet. I det här huset lagades det särskild mat åt tjänarstaben, som åt halvannan timme före herrskapet. Alla de övriga anställda åt i egen matsal och en därtill anställd husa dukade, serverade, diskade och putsade den metall som användes där. Rummet var stort och opersonligt som en samlingssal, och de högryggade stolarna stod stelt radade längs väggen, under fönstren som satt så högt att man inte kunde se ut. Jag var glad att jag inte skulle dela salen eller på annat sätt blanda mig med den skara som åt här. Jag hade inte varit många dar på stället, förrän jag konstaterade avund, stridigheter och intriger bland kammartjänare, barnsköterskor, servitörer, tvätterskor, sovrumstäderskor, blomsterflickor, servitriser, linneskåppssköterskor med flera. Det bildades partier. Mig lämnade man utanför det hela, jag var väl för ny och för obetydlig. Men kokerskan var en så viktig person att man från olika sidor vädjade till hennes deltagande och sökte hennes ynnest.²³

Mest känd är Sally Salminen för sin prisbelönta roman *Katrina* (1936), som hon skrev under sin tid som hembiträde i New York.

Nedan följer två berättelser som jag spelade in under Amerikaexpeditionen 1971. Alma Ekström och Signe Larson hade båda tjänat hos familjen Vanderbilt, en familj vars anfader Cornelius Vanderbilt hade byggt upp en stor förmögenhet på sjöfart och järnvägar. Han blev en av de rikaste amerikanerna i historien.

Alma Ekström

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Alma Ekström på *sls.finna.fi*](#)

Alma Ekström var född 1897 i Rangsby i Närpes. Hon for till Amerika 1929 och återvände hem första gången 1946. När intervjun gjordes hade hon varit hemma i Finland 1969–1970, och 1971 flyttade hon hem till Rangsby för gott. Hennes berättelse återges i en längre variant i boken *Amerikatrunken*.²⁴

Alma berättar först om resan via Kanada, sedan om arbetet som hembiträde hos familjen Vanderbilt i New York. Mor Vanderbilt har identifierats som Lila Vanderbilt Sloane Field (1878–1934), döttrarna som Marjorie Field Wilde (1910–1997) och Mary Augusta Field Jackson (1911–2000). Familjen vistades största delen av året på sin egendom nära Pittsfield i Massachusetts.²⁵

Över till USA

Alma Ekström kom till Amerika 1929. Hon kom inte in i USA på landskvoten, utan ”gjorde som de gjorde den där tiden, *röum* (rymde) som man säger, från Kanada. For till Kanada och *röum* därifrån hit.” Folket hon kom till i Hamilton hade kontakt med människosmugglare, som vi skulle kalla dem i dag.

”**I Halifax kom vi i land**, och då *körde* vi tåg så vi kom till Hamilton. Och jag kom direkt åt huset till folket som brukade laga dem över, och det visste inte jag. *Upstairs* (på övre våningen) bodde det en släkt till mig, där jag bodde. Och den där kvinnan från *downstairs* (nedre våningen) började komma och gå an och ville

jag skulle följa med. De ville ha lasset fullt. *And* jag hade en ung flicka med mig, så hon sa bara: "Det du gör, så gör jag." *And*, hon hette Sjölund då. Det är Sjölund i Rangsby. – Jaa. – *And* vi kom in om morgonen, *and* så var vi om dagen och följande dag. Och tredje kvällen, jag gav inte *in* (give in, ge efter) jag strax, så hon måste komma många gånger och tala med oss. Så till sist så, så följde vi med. Följande dag var vi i New York.

– Men hur gick det till, eller hur kom ni över?

– *Oh*, de hade en stor sån där limousinebil. *And*, det var två italienare, de hade väl det enkom till yrke de. Så vi bara körde, förutom att komma över gränsen så var vi i en båt.

– Var det om natten då?

– Ja, det var om kvällen. Så, vi hade att *bida* länge. Så det började lida mot morgonen innan vi kom över. Och då var det en bil just där bredvid en stor *road*, eller inne en bit på en åkerväg, som tog oss. Och då fick vi gå in i ett hus, och vi *cleanade upp* (tvättade) oss, och den där stora limousinen tog oss hela vägen.

Husarbete i New York

I New York kom Alma först till ett folk där mannen var från Norrnäs och hustrun från Yttermark. De hette Smeds. Sin första plats som hembiträde fick Alma i Scarsdale. Där tjänade hon en vanlig amerikansk familj som bodde i ett vanligt hus med sex, sju rum. Efter nästan två år i Scarsdale fick hon en ny plats, den här gången hos en fru som hörde till familjen Vanderbilt. Där var Alma i sexton år innan hon åkte på besök i Finland.

När Alma kom tillbaka till New York arbetade hon för den äldre dottern till fru Vanderbilt i två år. Det hade hon gjort före hemresan också, för modern dog 1934. Då hon slutade hos den äldre dottern fick hon brev från den yngre dottern i huset. "Hon ville ha mig, så jag gick dit." Där var Alma i tre och ett halvt år, tills hon reste hem till Finland igen. Då hon kom tillbaka 1958 fick hon en ny anställning och tjänade inte längre familjen Vanderbilt.

– **Nå, är det något mycket olika** på folket som du har arbetat för? Olika platser?

– Ja, jag kan nästan säga, där jag var i 18 år, det var nästan detsamma det. Fast jag arbetade för dottern, så var det ju som detsamma som då modern levde. Utan modern hade ju ett sånt där stort *estate* (egendom), så vi var 15 tjänare. Och då hon dog och dottern tog över så tog hon mindre folk. Så, vi var tre flickor alla tider. Och så kom en *laundress* (tvätterska) in, och så gamla chauffören som var där så var chaufför då. Så, så där många var vi i alla fall.

– Vad var det för folk som kunde ha så där *mycket*?

– *Oh*, de var miljonärer. Har du hört talas om Vanderbilt? – Ja. – Det var Vanderbilt familjen. Signe [Larson] arbetade för samma släkt, *family* Vanderbilt. De kallades för Twombly, *and* den här kallades för Field. Hon var gift Field.

– Dottern?

– *No*, själva modern som dog, där jag började. *And* dottern gifte ju sig, och de hade namnet Wilde. Och de är där än och har det namnet.

I huset med så många anställda arbetade Alma först som kökshjälp och därefter som städerska för tjänstefolket.

Först så var jag i köket i sju månader som hjälp, kökshjälp. Och om hösten, då fick jag *chamberarbete* det kallades. Städerska. Vi var tre städerskor. Så jag var städerska. Första, andra och tredje städerska. Så jag var städerska mest för hjälparna, för då vi var 15 så skulle 15 rum städas. Det var mitt arbete. Och då jag var i köket, så var jag till hjälp i köket.

Eftermiddagarna fick vi inte arbeta, vi hade att vila då. Allihop hade att *resta* (rest, vila). Klockan 2, från klockan 2 till 5 i köket. Men, sedan jag kom *upstairs* så inte hade vi ju nästan någonting att göra om eftermiddagarna. Utan klockan 8-tiden, då de hade främmande som de ju hade för det mesta då det var sommar, då de gick in i *diningrummet* för middag, då hade vi som var städerskor att laga rummen i ordning, och *öppna bäddarna* de säger. Ta bort *bäddtäckena*. Och det räckte en timme och mera. Så det var riktigt det där gammalmodiga, *fancyt* (fint), ska vi säga. Sedan dottern började så, ja nå, hon hade nog samma stil, men det var ju mindre främmande och mindre flickor som skulle arbeta.

– Nå, hur många *bäddar* var det att öppna då?

– Första julen jag var där [på familjens egendom i Massachusetts], då de hade främmande, då var det 22 *bäddar* för främmandet och folket. Inte behövde vi ju göra något åt hjälparnas *bäddar*, men åt främmandet och herrskapet. Vi hade 22 *bäddar* över hela julen. Ända till efter nyår. Då hade de ett *nyårsparty* på en 170, 180 personer. Och då två dagar efter så flyttades alltihop och allihop till New York. Så då vart det ju mindre.

– Kom de ut för att fira jul enkom?

– No, vi var där från sommar till jul, tills över jul. Hela tiden från maj. Så det var bara runt fyra månader, fyra och en halv månader vi var i New York.

”Ja, inte firade de julen som vi firar inte”, säger Alma. Julaftonen var ingenting, men julmorgonen, då hade herrskapet jul. ”Och då delade de ut alla presenter om julmorgonen, och då hade de kalkonmiddag. Och då var inte det något mera jul.”

De femton tjänarna hos fru Vanderbilt Field kom från flera olika länder. Där fanns tre svenskor (två i köket och en *lady's maid* för döttrarna) och tre finskor (två i tvättstugan och Alma som städade). Fruns *lady's maid* var fransk, och två irländskor arbetade som *chambermaids*, städerskor. Av de två chaufförerna var en *yankee* och en kanadensare, medan *butlern* (*footman*, betjänt) som öppnade dörrar och *cleanade* (putsade) silver var tysk och *husmannen* (*house man*) som skötte *furnacen* (ugn för uppvärmning) var *yankee*. Var och en hade sitt jobb, de hade sällan något med varandra att göra. Alma hade ingen städning *downstairs*, bara *upstairs* för tjänarna. Ute i Massachusetts bodde dessa på tredje och i stadshuset på Manhattan på femte *golvet* (*floor*, våning).

Alma fick 55 dollar i lön på första stället i Scarsdale. Sedan ökade den till 65, 75 och 85 dollar hos Vanderbilts, men under depressionen sänktes lönen till 67,50 i månaden. Hos den yngre dottern hade Alma till sist 150 dollar i månaden i lön. När intervjun gjordes 1971 hade Alma de tretton senaste åren i tre repriser haft anställning som kokerska hos en ”ensam gubbe”, senast med 500 dollar i månadslön. Han bodde på 92nd Street mellan Lexington Avenue och Park Avenue.

Signe Larson

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Signe Larson på sls.finna.fi](#)

Signe Larson var född Granskog 1904 i Norrnäs, Närpes. Hon kom till New York 1929, just då den stora depressionen hade börjat. Hennes man Ivar Larson var invandrare i andra generationen, född i Millville i Massachusetts. De var bosatta i Woonsocket, Rhode Island, där jag intervjuade Signe i maj 1971. Närvarande vid inspelningen var Alma Ekström, på besök hos paret Larson.

Två bröder till Signe hade också utvandrat till Amerika, den ena undan värnplikt 1916, den andra 1924 till Kanada där han blev kvar och bildade familj. ”*And*, varför jag kom hit så, äldsta bror tog över hemmanet, och då hade jag inte några andra utsikter så det var bäst att fara.”

Över till USA

Signe kom heller inte in i USA på landskvoten, utan illegalt via Hamilton i Kanada. Där var det en *mrs West* från Övermark som hade kontakt med karlarna som tog folk över till USA. Hon tjänade ju mycket pengar på det där. ”Vi betalade åt henne, *yes*. Och vi var bara där över natten.”

” **Alla for till Kanada.** Vi kom till Kanada till Hamilton om morgonen, och om kvällen så kom två karlar och tog oss över Niagara Falls. De tog oss i bil först, och så tog de oss i båt över Niagara Falls. Och då hade vi att krypa uppefter en stor *bank* (flodbank), en lång *bank* ifrån Niagara Falls. *And*, då *vart* vakterna varse att det var något å färde. Så de [smugglarna] lagade oss in i bilarna och så började de köra runt i Niagara Falls då. *And*, där körde de, de körde så hårt, och körde från ett *street* och till ett annat, *crossade* (kryssade) av och an.

Och, de var italienare de här, och hade ett område där. Tog de oss på ett vindsrum där, och där hade vi att vara i tre dagar och tre nätter. Tredje natten så kom en karl efter oss. Vi var tre flickor från Närpes, *and* den där kvinnan som var i det där huset, hon målade upp oss och lagade håret på oss, så vi inte skulle se så *green* (grön, nyanländ) ut. *And*, han [karln] tog mig så vi satt på tåget så vi var som ett

par. Och då var en av dem äldre, kanske du kände Mili Nynäs? *No*. Hon var gift i Kåtnäs med Nynäs Georg. *And*, det var en yngre flicka som hon hade då som sin flicka.

Så gav de oss tidningar då att sitta och läsa på tåget. Engelska tidningar, så inte någon skulle ha några misstankar. Och då tog de oss upp till en Mrs Klemets. Den här unga flickan, det var hennes moster. Och då ville de ha mera pengar, en hundra dollar. Inte hade vi ju några mera pengar vi, vi hade ju betalat 150 dollar. Jaa, och då ville de ha en hundra dollar till för oss allihop. *But*, hon hade ju inte några pengar. Hon sa: "Inte har jag några pengar jag att ge inte." Så det var bra med det då.

Och då for vi upp till en Mrs Gull, han kommer från Yttermarken och hon kom från Övermarken. *And*, jag hade en kusin här, och hon brukade ha det till hem. Så Mrs Klemets tog upp mig dit, och således så började jag. Och det där var *during depression*, så det var ju så hårt efter arbete och allting. Och vi *skådade* i tidningarna och jag fick en plats, en *judaplats* (anställning i en judisk familj) som jag tog, 40 dollar i månaden.

Signe och Ivar Larson i Woonsocket, Rhode Island. Signe Larson tjänade hos "the Vanderbilt family", en av de rikaste familjerna i USA.

Husarbete i New York

Genom sin kusin fick Signe sedan plats hos en fru som hörde till den prominenta familjen Vanderbilt och hennes dotter. De två damerna har identifierats som arvtagerskan Florence Adele Vanderbilt Twombly (1854–1952) och Ruth Twombly (1884–1954).²⁶ När Signe kom till familjen bodde mor och dotter i ett *townhouse* med sjuttio rum på 1 East 71st Street på Manhattan.

But då, då kom kusin tillbaka. Hon var hemma samma året som jag kom hit. *And*, då kom hon tillbaka, *couple of weeks* (ett par veckor) efter. Och du vet, hon var så förvånad hon då jag var i New York då hon kom dit. Ja, för hon hade ju varit så hon var lagligt inkommen här. *And*, hon arbetade i en stor plats för *millionairs, and Twombly's was the name*. Och då, efter ett halvt år så fick hon mig in där.

Och där var jag i femton år. Först serverade jag för tjänarnas bord. *Satte* (put, duka) bordet och tvättade *diskar* (kär!l) och *cleanade* (städade) rummen deras och sånt. *But då, då kom jag in i köket som köksflicka*. Och där arbetade jag just två år, och då for kusin min hem igen. Och då tog jag hennes plats, hon var *second kokerska* (second cook, andra kokerska). Och så var jag *second kokerska* där tills jag *lämnade* (left, slutade) där då.

En stor del av året vistades familjen Twombly på sina stora lantegendomar i New Jersey och Rhode Island.

Och då hade de en stor farm ute i New Jersey, Madison, New Jersey. Vi for ut dit i maj, *först i maj* (början av maj). Och då var vi ju där till i slutet av juni, och då for vi upp till Newport, Rhode Island. Där hade dom en *estate, too*, och där var vi tills i början på september. Och då for vi tillbaka till New Jersey *again* (igen). Du vet, dom hade stora *house parties* ute i New Jersey. Det kom gäster *där* om fredagskvällarna och *stod* till måndagsmorgnarna. Så vi hade att börja på klockan sex att arbeta. Och då höll vi till till 9 och halv 10 ibland om kvällarna.

– Hade ni ingen ledig tid mitt på dagen?

– Ja, *just* så vi var uppe och *cleanade* upp, hade ett *bad* och sånt. Kunde *resta* (rest, vila) en timme, och så hade vi att börja på på nytt. Så, man hatade nog de där

husparties dom hade. Det räckte i fyra veckor. Dom hade som fyra *weekends* som de hade det där, höstar och vårar. Joo.

De som arbetade i köket såg inte så mycket av herrskapet.

Nää, inte oss (us, vi) i köket. Julen, då skakade de ju hand och gav oss en julklapp. *But* det var allt vad vi såg av dem.

– Vad brukade de ge för julklappar?

– *Oh*, du vet, det var inte mycket det. 15 dollar. *No. But*, jag menar, under den där *depressiontiden* så, så *lade* de inte av någon. Det var bara mor och dotter i familjen, *and* dottern ville *lägga av* (*lay off*, säga upp). Dom hade så *mycket* som arbetade *på utsidan* ute i New Jersey, *and* dottern ville *lägga av* dem, *but* modern sa *no*, vi ska *keepa* (*keep*, behålla) dem allihop. Och det gjorde hon. Så, det var ju bra *den vägen*, genom det var ju så *mycket* som hade att flytta tillsammans och allt här. Det var ju så bedrövtligt det så. Jaa.

I Newport, Rhode Island, roade sig familjen på samma sätt som i New Jersey. ”*Oh*, bara *entertainade* (*entertain*, roa sig), bara hade främmande.”

Mor och dotter Twombly höll sig med en stor stab av tjänstefolk. I New York var de tjugo tjänare, minns Signe. Ute i New Jersey var de tjugo i huset och fem chaufförer utanför huset. ”Den gamla kvinnan, *mrs Twombly*, hon hade ju en som hjälpte henne in och ur bilen, in och ut, bara för henne. *And* då hade hon en chaufför *beside*, som satt bredvid. Och då hade dom de som tog *care* av bilarna. Skötte om, tvättade dem och *polishade* (*polerade*) och sånt.”

Bland *laundressorna*, tvätterskorna, fanns det alltid några svenskor. Då en blev gammal och *retirade* (*retire*, gå i pension), så kom en annan in i stället. En finsk *kitchenmaid* hjälpte till i köket, och hon tog över som *second cook* när Signe slutade. Dessutom fanns det *maids* som passade upp mor och dotter.

I köket var de fyra som arbetade, tre utom chefen. Det betydde att de kunde få var tredje eftermiddag *off*, ledig. Det var bra jämfört med vanliga familjer, där hembiträdena hade bara en eftermiddag i veckan *off*.

På fritiden gick Signe ofta i kyrkan, främst i svenska Gustaf Adolfskyrkan men också i baptistkyrkan och Salvation Army på 51:a gatan. Det hörde också till att man gick och hälsade på hos bekanta.

Oh, vi brukade gå till bekanta. Det var en familj som *levde* (live, bo) uppe i Bronx, Einar Carlson, *and* Edith, dom var ju gifta. Dom gav mig nycklarna så jag fick gå in där när som helst då jag var ute. Hon arbetade ju hon också, så hon var inte där hemma alla tider. Dit brukade jag gå. Och så hade jag andra som vi gick till. Största delen bara att gå och *visit* (besöka). Jaa.

När Signe började hos familjen Twombly fick hon 75 dollar i månaden i lön. De sista åren där hade lönen fördubblats till 150 dollar. ”*And*, nu är dom båda döda, och det här *estate* som de hade i Newport så gav dom åt Catholic College. Och jag vet inte vad som *happnade* (happen, hända) åt det där som var i New Jersey.”

Depressionens New York

De som bodde och levde i New York fick på nära håll uppleva börskraschen på Wall Street i oktober 1929. Både återvandrare och invandrare minns *brömlinorna*. De minns köerna av arbetssökande på gatan utanför kontor som anställde folk för ströjobb av olika slag, på *subvägen* eller på brobyggen runt om i staden.

Till all lycka behövdes kvinnorna också i ekonomiskt dåliga tider som pigor i förmögna amerikanska familjer. Det föll på hustruns lott att lotsa familjen genom de svåra tiderna. Pigor som saknade familj kunde göra en insats för att hjälpa sina sämre lottade landsmän. Finska pingstförsamlingen i Harlem till exempel hade till största delen pigor som medlemmar. Av familjerna fick pigorna lov att föra överbliven mat och köttben till kyrkan. På benen kokade de soppa som de utspisade arbetslösa med. Många hjälpbehövande anslöt sig till församlingen och gick flitigt på möten där.²⁷

Flera återvandrare har redan berättat om sina upplevelser av depressionen i 1930-talets New York: Ivar Bonde, Gideon Elpe, Alfred Vestergård och Uno Back.

Hur ser då invandrarna tillbaka på de svåra tiderna? Här ska återges ännu en del av samtalet mellan Elsa Molnå (EM) och Elis Sund (ES), hur man i deras kretsar tog sig igenom svårigheterna. Man visade framför allt solidaritet. Man försökte skaffa sina arbetslösa landsmän arbete, lånade dem pengar och bjöd dem på mat.

ES: Well, jag tror jag hade sista pay (utbetalad lön) 60 dollar, som jag fick sista veckan då jag blev *avlagd* (laid off, uppsagd).

EM: Det var nog *tought* (svårt) här då.

ES: Det var nog *tought*. Du fick gå i *brödlinorna* här. De hade något vad de kallade för *linor*, där du fick en kopp kaffe och *cake* och något sånt. Springa från den ena till den andra.

EM: Jag minns en dag då jag gick vid de här *hospitalen* vid Lenox Avenue. Där stod en hel massa med Yttermarkpojkar. De kallade ju det för *brödlinan*. Då stod de med en tallrik eller som ett soppfat. Och så kom de där nunnorna som var där kom ut och gav i de där faten. De hade det värre de som inte var gifta, det var värre för dem. Vi [kvinnor] gick ju och tog en *plats*. Och jag gick ut och började städa, jag gick ut och *cleanade*. Så det var som bättre för oss, men de som var *singel* (ogifta). Minns du den där, det var ju en som riktigt svalt ihjäl i Harlem? Den där, vad var det han hette nu? Vilhelm.

ES: Ja, han svalt ihjäl. Han var inte *garv* (tilltagsen) nog. Jag brukade vara in och äta jag, så sa jag: "Jag har inga pengar." Så fick jag *vaska* (wash, tvätta) golvet och sånt, det var jag nöjd att göra. *Vaskade* jag golvet.

EM: Han [Vilhelm] var till oss en gång, så vi sa åt honom: "Kom hit och ät, inte har vi något mycket, men vi kan nog ge dig något lite."

ES: Hade du sagt åt mig, nog hade jag kommit jag.

EM: *No*, han kom *inte bara* (inte mer än) en gång. Sa "det räcker nog åt dig något lite också". Först så arbetade jag för 30 cent i timmen. Jag fick ju det då jag började arbeta för judarna. Men jag födde familjen på det. Då började de *raisa* (raise, höja) undan för undan. Då hade vi *räntan paid* (rent paid, hyran betald), och betalade bara för *elektriska*.

ES: Ja men, barnen var ju små då också.

EM: Jag arbetade för 30 cent i timmen. Då gick det upp till 50 cent. Hyran var fri, vi hade *superintendent* (fastighetsskötare) plats.

ES: *Well*, jag arbetade nog ganska mycket. Jag arbetade och *shinglade* (shingle, brädbeslå) hus på utsidan. Det var för 16 dollars i veckan. Inte var det något mycket det. Men, då jag hade arbetat en par tre veckor fick jag köpa en *suit* (kostym). Vad var det en *suit* kostade nu? Hur mycket kostade de? 17–17,50?

Mannen som svält ihjäl i Harlem hette Vilhelm Kambström och kom från Yttermark. Hur många det var som gick samma öde till mötes har jag inga uppgifter om.

Finlandssvenska Ungdomsföreningen

Under den stora depressionen var det en del invandrare som radikaliserades. De blev aktiva i Finlandssvenska Ungdomsföreningen, en förening som bildades 1929 och snart antog kommunistisk färg. Föreningen grundades av Hjalmar Backlund, vars bror Georg Backlund (1905–2002, i USA 1929–1932) tillsammans med Runar Nordgren hade en ledande ställning i föreningen. Föreningen förde en tynande tillvaro sedan dessa två 1932 lämnade New York för att delta i det stora samhällsbygget i Karelen.²⁸

Det ska i själva verket ha varit fyra Närpesynglingar som gav sig i väg till Karelen. Resan gick via Moskva till Leningrad, men där blev resenärerna inte långvariga. Redan efter ett par veckor fann de det bäst att söka sig till Finland. I mars 1932 var de åter i Närpes.²⁹

För många medlemmar i ungdomsföreningen betydde den idrottsliga verksamheten förmodligen mer än ideologin. Uno Back var aktiv i föreningen, där han hade ett speciellt uppdrag att utföra.

Jag var nog mycket aktiv. Vi hade som idrottsförening också. Och skulle de ha några pris, då brukade de välja mig att fara ner till storstan. Dit ner, där det inte är någon ordning på gatorna i gammelstaden där nere vid Wall Street och *allstans* (överallt), och *bäist prisen* (tiggde priser) till de där idrottsmännen. Jag var ju som inte något blyg inte. Och fast man inte kunde nu engelska så bra, jag tror det var nästan en fördel fast man skulle misshandla det något lite, det där språket.

- Tala om de där idrottstävlingarna ni hade då?
- Nå, det var nog såna här vanliga. Det var ju löpning, vi ska säga, kunde springa kanske 5 kilometer, 100 meter, och kulstötning, höjdhopp och spjut och så vidare. Den som var av de mest aktiva var den här Arvid Backlund, ja, som är här [i Övermark] om somrarna. Han kom dit inte så långt [efter mig], så jag var mycket bekant med honom jag.
- Var inte det Hjalmar Backlund som grundade den där föreningen?
- Joo, jaa, joo, det var nog Hjalmar det. Jaa, det var Hjalmar och Gunnar och Valfrid och Georg och Arvid. De där, och då var det en par yngre systrar, och då var mor och far där också.

Bröderna Backlund

Hjalmar Backlund (f. 1897) var äldst av bröderna Backlund. Han var född i New Haven, Connecticut där föräldrarna Josef Anders och Johanna gifte sig 1896. Hjalmar kom till USA 1916, på flykt undan värnplikt i ryska armén. I USA blev han socialist. Gunnar (f. 1901) utvandrade till USA år 1922 och Valfrid (f. 1902) år 1918. För att komma på fötter igen efter ekonomisk bankrutt lämnade fadern Josef Anders Finland 1923 och tog sig då illegalt in i USA. Han åkte

fast och fick 1938 hemresan betald av den amerikanska regeringen. Arvid anlände tillsammans systrarna Ilta och Julina till New York 1928, och Georg (f. 1905) kort därefter illegalt 1929. År 1930 anslöt sig Georg till det amerikanska kommunistpartiet. Sex av nio syskon blev kvar i USA. Georg samt systrarna Hulda Långbacka och Ines Berglund som hade utbildat sig till lärare blev kvar i Finland.³⁰

Amerikaexpeditionen mötte och intervjuade Arvid Backlund i Connecticut 1971. Han var då etablerad som egen företagare i byggnadsbranschen och hade många landsmän i sin tjänst. Brodern Gunnar Backlund var en av dem som i början av 1930-talet grundade kolonin Vineland i södra New Jersey. Han var aktiv som delegat för snickerifacket i hela Vineland-distriktet.³¹

Hjalmar Backlund bodde lite utanför New York, på 303:e gatan. ”Han hade som snickeri han Backlund där, Hjalmar då, och *lagade* såna här *trappuppgångar* (trapp-

stegar)”, berättar Uno Back. Där hade ungdomsföreningen en *danslave*, en dansbana, där ungdomarna kunde träffas och roa sig på fritiden.

Jo, jo, jag var nog där, vi var där mycket. Ser du, det var på 303:e gatan det. Det var något lite långt borta det. Vi *körde* länge. Vi *körde* ju först på det där underjordiska, och då man hade *kört* länge nog så tog samma underjordiska upp och blev som vanlig järnväg då ut i det fria. Och där på Backlunds tomten han hade, där hade vi *danslave*. Och då var det ju med servering, det var ju flickorna med och kokade kaffe. Och då skrev han ju, de är ju skrivande karlar de där Backlundarna. Då brukade Hjalmar skriva i *Norden* om det där, hur *mycket* vi hade varit. Men det kan nog hända han kanske uppskattade det mera än det var i verkligheten.

– Hur många var ni ungefär då?

– Nå, vi ska säga, jag kan nu inte säga, men vi kunde nu kanske vara en femtio någon gång, men det kunde vara lite också. Berodde på väder och vind.

Det var i Kommunisthallen på 126:e gatan föreningen annars höll till.

Det var på Kommunisthallen det vi höll till. De ville gärna ha oss med. Se, det var ju en radikal förening den där vi hade också. Så, de ville ha ordningsmän av oss och då letade vi ju ur. Jag visste ju av några såna där pojkar jag då som var bra stora i växten och inte hade något vidare i börsen. Passade de ju att få vara ordningsmän. Hade de gratis inträde.

Uno Back minns från ungdomsföreningen de åländska författarsystrarna Sally och Aili Salminen. Han kommer också ihåg en annan aktiv kvinna, Aili Holm, som 1937 gifte sig med Georg Backlund.

Den där Sally var som så blyg och tystlåten. Jaa. Satt nog bredvid henne *mycket* gånger så där på festerna, men vi talade inte med varandra. Men det var liv och rörelse i Aili. Hon deklamerade hon och hon stod i och det var liv och rörelse. Och då var det en från, jag tror det var en flicka från Nedervetil tror jag hon är, som är gift med Georg Backlund. Jaa. De där uppträdde. Det var en livlig verksamhet inom den där Finländska Ungdomsföreningen, kallade vi det där. Det var liv och rörelse där, vi hade mycket program. Joo.

Ungdomsföreningen blev det slut med då ungtarlarna i Harlem gifte sig och så småningom började få arbete efter den stora depressionen.

Sally Salminens tidsbild från Harlem

Av allt att döma är det samma förening Sally Salminen skriver om i *Min amerikanska saga*, men hon kallar den inte Finlandssvenska Ungdomsföreningen utan The Scandinavian Workers' Athletic Club.³² År 1933 hade föreningen i så fall bytt både namn och lokal, från Kommunisthallen på 126:e gatan till The Swedish Hall i hörnet av 125:e gatan och Lexington Avenue. Skandinaviska klubben, eller Boxen, kallades den svenska hallen i Harlem.

Under sina lediga eftermiddagar sökte sig Sally gärna till Skandinaviska klubben. Där samlade sig flickorna kring en egen förening, en gymnastikgrupp som de kallade Gym Comrades. På klubben roade man sig av hjärtans lust, men det gällde att vara försiktig. Många var olagligt inkomna och löpte risk att bli hemskickade. En tidsbild av danserna på klubben ger Sally Salminen i *Min amerikanska saga*.

De skandinaviska män som kom i Harlem hade också de sina föreningsgrupper för såväl atletik som fotboll. Då det dansades var vi naturligtvis alla tillsammans. Alla och fler till, så att golvet under takdekorationen var tättpackat. Unga depressionsmärkta män, i trådslitna kostymer och billiga skjortor. Och exalterade, nervösa, taniga flickor i all slags klädsel, mest dock i hellånga, om det smala livet tätt åtsittande sidenklänningar. Och om halsen "pärlor" som svajade och blänkte kulört liksom pappersgirlanderna över de hårdpermanentade huvudena.

Vi dansade. Sökte närhet. Gemenskap. Men alltid stod det vid dörren en man helt utanför gemenskapen. En i sträng mörk uniform, en representant för ordningsmakten.

Jag vet inte om det någonsin behövdes ett ingripande från hans sida. Det politiska tänkesätt som hade sitt hemvist här gjorde kanske att de närvarande blev särskilt försiktiga i uppträdandet, då man ju visste sig stå under misstankar. Därtill kom att det rådde fullständig nykterhet. Det serverades aldrig sprit i lokalen, endast kaffe och oskyldiga läskdrycker.

Systrarna Sally och Aili Salminen utanför Skandinaviska klubben i Harlem, New York. En annan förening som de besökte var "Finlandssvenska Ungdomsföreningen", en radikal förening där många Närpesbor var aktiva omkring 1930, bland dem riksdagsman Georg Backlund från Finby i Närpes.

Och alltid svävade det en anda av from idealism över oss. Drömmen om ideal-samhället, som skulle förverkligas genom kamp, uthållighet, renlevnad och offer. Denna idealism kom till uttryck på festerna, som då och då arrangerades. Då det talades och sjöngs och musicerades.³³

Guldlandet som drog

För utvandrarerna framstod – med Anders Myhrmans ord – Amerika som ett guld-land som drog. Amerika var de stora möjligheternas land, ett land med personlig frihet och mindre klasskillnad. ”Det var ett land som eggade äventyrs- och vand-ringslusten.” Myhrman återger en historia som ska ha berättats ofta.

Nångång på 90-talet, säges det, hade två ynglingar från Närpes just anlänt till New York och vandrade längs en trottoar. Där låg en halv dollar som de båda såg. Den ena ville plocka upp den, men den andra sparkade till den så den flög ut på gatan och utlät sig: ”Nå int ska vi böre mä så där smått nu då vi är i Amerika.”³⁴

Elsa Molnå och Elis Sund hade hört den här historien. De använde den för att slå håll på myten om lättförtjänta pengar i Amerika.

EM: No, inte hade de det så easyt (easy, lätt) först då de kom hit. De kan nog tro i Finland att de har plockat pengar på *streetet* (street, gata), men de har nog *fått arbetat* för det. Den här karln har arbetat hårt han. Och så har han reumatismen han.

ES: Jag fick det då jag arbetade i *guldminorna*.

EM: *No*, de har nog *fått arbetat* hårt här i landet. De har nog *haft att arbetat* för det.

ES: *Yes*. Och då är det en annan sak. *Mycket* av de här *svenskfinnarna* som har kommit hit så har nog gjort pengar, men det tar nästan en bättre karl att *sava* (save, spara) dem. Att *sava ihop* det där, än att *göra* dem. Om du *spendar* (spend, förbruka) dem, du vet, inte har du något då.

”En tok kan tjäna pengar i Amerika, men det ska vara en karl till att behålla dem.”
Det var ett ordspråk som Amerikaexpeditionen ofta fick höra under inspelningsresan i USA och Kanada våren 1971.

Mellanvästern

Till Mellanvästern räknas här delstaterna Michigan, Illinois, Wisconsin, Minnesota och South Dakota samt Ontario på den kanadensiska sidan av gränsen. Det var i första hand tillfällen till arbete i *skogscampar*, gruvor och på sågverk som lockade till invandring under det tidiga skedet, de tre sista decennierna av 1800-talet. Många av de tidiga invandrarna hade sina rötter i trakten av Korsnäs, Övermark och Närpes.¹

Vid sekelskiftet 1900 var det sålunda många Korsnäsbor som hade slagit sig ned i Muskegon i södra Michigan. År 1880 fanns det i Escanaba i norra Michigan två Övermarkbor, Peter Gullans och Charles Groop. Bland de första landsmännen som blev bofasta i gruvstaden Iron Mountain nämns Gabriel Oman från Övermark och Karl Lager från Lappfjärd. De kom i slutet av 1880-talet. Den första landsmannen i Quinnesec var Närpesbon Charley Peterson, som kom i mitten av 1880-talet.

Till DeKalb i Illinois kom de flesta landsmän i början av 1900-talet från Närpes, men också invandrare från Pörtom och Övermark var representerade.

Bland tidiga landsmän i Superior i Wisconsin nämns Sigfrid Johnson och hans två bröder från Närpes.

Den första kända landsmannen i tvillingstäderna Minneapolis och Saint Paul i Minnesota var Mickel Höglund från Taklax i Korsnäs. Han hade kommit dit redan 1869. Före första världskriget bodde här ett tiotal familjer och ett antal män från Övermark och Närpes i närheten av Northern Pacific-järnvägens verkstäder, där de arbetade med att bygga järnvägsvagnar. År 1893 kom Marcus Josephson och Josef

Josef Hammar från Finby i Närpes i skogsarbete i Ontario, Kanada på 1920-talet.

Mattson från Närpes till Mountain Iron på Mesabi Range, där de fick arbete i järngruvan som hade öppnats 1892.

I Perkins County i South Dakota var det en grupp Närpes- och Övermarkbor som 1908 tog *homestead*, det vill säga tog upp frihemman och bildade en farmarkoloni.²

Återvandrare berättar

I det här kapitlet är det återvandrare som berättar om livet i Mellanvästern under de första decennierna av 1900-talet. Berättelsen om Närpeskolonin i South Dakota kommer från Julina Nyrén, som berättar sin egen historia i kapitlet ”Östern”. Hon var syster till en av dem som tog *homestead* och blev bofast i South Dakota.

Mina första lärospån som dialektintervjuare gjorde jag sommaren 1967 med Karl Johan Kullman och Karl Johan Mansfield, de två som nedan inleder berättelserna från Mellanvästern.

Karl Johan Kullman

Karl Johan Kullman var född i Finby i Närpes 1877. Han vistades tre år i Amerika, 1896–1899, vilket samtidigt markerar inledningen på den period som återvandrarernas Amerikaminnen omspannar, 1896–1933. Den upptecknade versionen av hans berättelse i Folkkultursarkivets pristävling ”Utvandrarna” innehåller upplysningar som saknas i inspelningen och citeras därför också.

Tidig utvandring

Karl Johan Kullman var inte den första i byn som gav sig i väg för att söka lyckan i Amerika. I norra Finby ska de första ha varit tre bröder som kom från en gård som kallades Skrimbel (uttalat *skrimbäl* med tjockt *l* på slutet).

” **I dagligt tal så var det ju** Skrimbel Anders Hindrik, och hans två bröder. Anders Hindrik for ju först, och så for ju Daniel och Karl. Daniel han *lämnade* ju dit, men Anders Hindrik kom ju hem. Ja, Karl kom ju hem först. Han *vart* sjuk han, så han hann väl knappt vara ett år heller så måste ju han komma hem. Men Anders Hindrik, vi ska säga 1885 eller 1886 var det han kom tillbaka. Nå, den där tiden var det nu nog. Men han var nu sjuklig han också då han kom hem, så han levde ju inte, par år, så dog han.

Om Skrimbel Daniel berättas det att hustrun och fem barn blev kvar när han lämnade byn för att aldrig återvända. Tre av barnen utvandrade sedan som vuxna till Amerika.³

Också i den egna familjen hade det skapats en tradition att utvandra till Amerika. Resmålet för Karl Johan var Marinette i Wisconsin, för där hade han två farbröder som arbetade med timmerflottning i skogarna. Han reste inte ensam utan i sällskap med en jämnårig pojke från en gård i grannskapet.

Ja, vi var två. Det var en som *var hemma* där Smidi Adrian bor nu, eller dem vi kallade för Anders Hindrikas. Dom hade ju en pojke i samma ålder som mig. Vi var ju lika gamla, skilde väl bara någon månad på oss. Vi var i följe till Amerika, och vi for den 22 maj från Kristinestad.

– Vad år var det?

– Det var 1896.

– Jaa, och vart for ni då i Amerika?

– Vi for inte till samma platser. Han for till Michigan, en plats som kallades för Ironwood. Och jag for till Wisconsin, en plats som kallas för Marinette. En sjöstad där i stranden av Lake Superior.

– Hur var det ni kom att fara just dit?

– Ja nå, jag hade adressen, mina farbröder så var ju där. Så jag hade adressen dit. Joo. Och där var jag, nå, jag var *inte bara* (inte mer än) ett år där så for jag då och letade upp den här kamraten jag hade där uppe i Michigan.

Orsaker till utvandringen

Karl Johan Kullman såg både ekonomiska och politiska orsaker bakom utvandringen till Amerika i allmänhet. För en del kunde det vara en fråga om en arbetsvandring för att skapa sig en bättre framtid i hembyn, för andra en fråga om flykt från militärtjänst.

Ja nå, man kan nu inte säga riktigt ekonomiskt heller inte, men nog var det ju således. Det var nog *göra* (svårt), vi ska säga, nu kunde de ju vara flera syskon i ett hus, och vem skulle ta emot hemmanet där föräldrarna slutade? Det fanns ju inte nästan några möjligheter att kunna börja utan något, med tomma händer som de nu hade. Men då de for så där och undan för undan kom hem, så var de ju *mäktiga* så de kunde ju börja skaffa sig lägenheter och boplatser. Så det där sporrade ju allihop. Och som ungdomarna, så for de ju nog mycket undan militärtjänsten. Och det var ju nog besvärligt då bästa tiden nästan på en mansålder, så var ju det. Och de skulle vara fyllda 21 år, och då hade vi ju att vara i tre år. Och det var nog det som var nu också mycket orsaken till att de for bort.

Modern hade dött i lungsot när Karl Johan var nio år gammal. Han var den andra i ordningen av tre syskon, och när han nått vuxen ålder började han tänka på att utvandra till Amerika.

Efter några år gifte far om sig. Jag blev vuxen och märkte att det var ont om slantarna och svårt att få arbete. Många reste den tiden till Amerika, och även jag började fundera på att emigrera. Jag talade med en kamrat om saken, och vi beslöt att söka vår lycka i det stora landet i väster. Småningom berättade jag även för far om mina planer. Han hade ingenting att invända och lovade att låna mig 300 mark till respengar.⁴

För många var det svårt att få ihop pengar till resan. ”Det var ju att låna det då. Om man fick någon i borgen. Jag fick ju pengar av fadern jag. Det gick ju bra. Men det, det skulle ju betalas också nog. Och det skötte jag ju om.”

När Karl Johan gav sig i väg hade han ännu inte bestämt sig för om resan skulle bli en arbetsvandring eller en utvandring till Amerika. Tre år skulle han i första hand kunna stanna borta, för han ville ”parera synen”, som han säger. Till skillnad från många andra ville han alltså inte utebli från den dåtida mönstringen till militärtjänst. Tack vare lottningssystemet behövde han sist och slutligen inte gå in i militären.

Ja nå, det var nu göra (svårt) att säga något då än, hur man skulle nu trivas och vara. Men nog var det ju meningen det att i åtminstone tre år. Vi skulle ju *parera* den där *synen*, militärsynen som var för pojkarna den tiden. Och det var meningen vi skulle *parera*, komma hem tillbaka till den tiden. Och det gjorde jag, men den där kamraten, han *lämnade* bort. Och han *lämnade* bort och är där. Men jag kom nog hem och *parerade* *synen*, men jag kom nu inte att gå i militären något.

Resan över

För Karl Johan och hans kamrat tog resan sin början den 22 maj 1896. Fadern skjutade dem med häst till Kristinestad, där de tog båten till Hangö. Från Hangö fortsatte de med ”Polaris” till Hull, och från Hull med tåg till Liverpool. Därifrån gick resan vidare med Atlantångare till Halifax i Kanada.

Vi åkte i tredje klass och hade inga hyttplatser. Vi sov i hängmattor, men de var så obekväma att sova i att jag för det mesta låg på en hög livbälten.

Det fanns inga förströelser ombord och resan var ganska trist och enformig. Båten gick en nordlig rutt och det var ganska kallt om nätterna. Ibland gick vi ner till kocken, hjälpte till med ett och annat och fick en och annan matbit. Någon svårare storm hade vi inte, men många var sjösjuka och hade det väldigt besvärligt. Jag klarade mej bra och behövde inte stå vid relingen och mata fiskarna.

Efter tio långa dygn på Atlanten var vi framme i Halifax, där vi gjorde ett uppehåll innan vi fortsatte till Quebec. Därifrån reste jag med tåg till staden Marinette i Wisconsin, där jag hade två farbröder som tog emot mej.⁵

Halvtannat dygn eller två tog tågresan till Marinette, där farbröderna väntade. Staden ligger vid mynningen av Menominee River, en flod som delvis bildar gräns mellan Wisconsin och Michigan. Skogsindustrin upplevde på 1890-talet en blomstring, och Marinette var då utförselhamn för timmer och ett centrum för sågindustrin i Wisconsin. I Marinette bodde vid sekelskiftet 1900 ett hundratal svensktalande finländare. De flesta var sågverksarbetare som flyttade bort då sågdriften efter hand lades ned.⁶

Arbete i skogar och gruvor

Det var dåliga tider och svårt att få arbete när Karl Johan och hans kamrat anlände till Amerika. De kom mitt under en ekonomisk kris som i USA:s historia går under namnet *the Panic of 1893* och varade från 1893 till 1897. Den har också kallats Cleveland-depressionen, efter Grover Cleveland som var USA:s president under de åren. Depressionen hade en dämpande effekt på utvandringen från Finland, men de två nittonåringarna från Finby tycktes inte på förhand ha känt till förhållandena. ”Nå, först så var det ju, det var ju svåra tider då vi kom dit. Det var en sån där *crashtid*. Det var ju sista året det Cleveland var president.”

Karl Johan fick börja med att ”gå och slå dank”, och det såg dystert ut. Men en dag när han bland många andra sökte arbete vid en såg, valde förmannen ut honom och han blev sågarbetare.

Det var ingen stor såg och jag arbetade vid en cirkel, där jag tog undan bräderna. Första dagen var jag nära att råka ut för en olyckshändelse. Vi sågade en krokig stock, och när jag skulle ta bort en bit av ytbrädan som föll ner, halkade jag omkull och var nära att hamna i cirkeln. Arbetsledaren ropade någonting åt mig, men jag förstod inte vad han sa. Antagligen varnade han mej och uppmanade mej att vara försiktig. Snart blev jag van med arbetet och det gick utan mankemang.

Vi arbetade 10 timmar om dagen från kl. 7 på morgonen till kl. 6 på kvällen med en timmes middagsrast. Lönen var 1,15 dollar per dag. Uppehållet kostade 15 dollar i månaden, så det var inte mycket som blev över fast man levde sparsamt. I tre månader arbetade jag vid sågen, men så ville jag pröva något nytt och följde med ett arbetslag upp till skogen.⁷

”Inte vart det nu så lysande”, säger Karl Johan, ”men det var ju bra om man hade något att göra.” Från sågen fortsatte han till skogen, till Michigamme i övre Michigan.

Om hösten for vi ju upp till skogs då, upp till en plats som kallas för Michigamme. De där farbröderna, jag kom inte att få arbeta *i lag med* dem. Jag bodde ju hos en, den äldre så var ju gift och hade familj, och dom bodde ju nere i staden. Men karlarna så var ju uppe i skogen och arbetade för ett *kompani* som flottade virke. Men jag kom inte att *slippa i lag med* dem inte. Jag kom inte att vara *i lag med* dem något förrän nästa vår. Jag var ju så jag nu träffade dem, men de var ju ner *fram och tillbaka* bara de. For ju upp tillbaka till sina arbetsplatser.

Förhållandena i *skogscampen* berättar Karl Johan mer om i den upptecknade versionen av berättelsen. Arbetarna vågade sig till och med på en protest mot förmannen, som ville ha dem ut i skogen på själva juldagen.

Det var sommar. I skogen var det varmt och arbetet var tungt. Vi bodde i baracker, som vi själva timrat. När vi kom hem om kvällarna var vi genomvåta, och det var svårt att få kläderna torkade. Arbetstiden och lönen var densamma som vid sågen. För det mesta arbetade vi både söndag och vardag. Till och med på juldagen kom basen och kommenderade oss till skogen, men då gick vi inte. Vi kastade gamla skor på honom och ropade: ut, ut! Längre var det så mörkt när vi kom till arbetsplatsen om morgnarna att det var nästan omöjligt att se arbeta, men kl. 7 skulle vi i alla fall vara på platsen. Träden här var inte mycket större än hemma i Finland. Barken skalades av träden och såldes till garverierna. Ett par månader arbetade jag i skogen. Då tyckte en kamrat och jag att det fick räcka för vår del, och vi gick till fots från *skogscampen*. Jag fick ånyo arbete vid sågen, men var sedan en tur igen skogsarbetare.⁸

När ett år hade gått ville Karl Johan pröva något nytt. Det fick han göra som gruvarbetare i Ironwood, en gruvort i övre Michigan där reskamraten hemifrån hade slagit sig ned. *Järnminan* där Karl Johan arbetade låg inte mer än ett par kilometer från Ironwood, så till staden man kunde ta sig med spårvagn och lätt bli av med

pengarna om man så ville. ”Men de flesta var sparsamma och skötsamma och längtade hem till Finland.” I gruvan arbetade han i två år. Där inträffade en gång ett ras som krävde människoliv.

Vi arbetade 850 fot [cirka 255 meter] under jorden. Till en början fanns det ingen hiss för arbetarna, och det var tungt att klättra ned till arbetsplatsen. När vi första kvällen startade upp ur gruvan var jag förvånad över att arbetarna tog det så långsamt och försiktigt, men jag kom snart underfund med att för att orka ända upp gällde det nog att ta det lugnt i början.

Vid gruvan arbetade jag i två år. Lönen var till en början densamma som vid sågen, men så blev tiderna bättre och lönen steg till 2 dollar för en tio timmars tung arbetsdag nere i gruvan. Här arbetade många finländare, både finnar och svenskar. Jag blev småningom bas för en grupp, där de flesta var finnar och kom så att lära mej litet finska. Engelska hann jag också lära mig under de tre åren, så att jag ännu kan följa med engelska i tv.

Gruvarbetare från Nykarleby, Solf, Malax och Pörtom i Österbotten håller matrast innan de går ned i gruvan igen. Fotografi från 1929, samma år som den stora börskraschen inträffade.

Under min tid vid gruvan inträffade ett ras, och fyra man blev instängda i en gruvgång. Två räddades efter ett par dygn. De hade fått skydd av ett stort stenblock och var oskadade. Men det räckte flera veckor innan vi hittade de två andra, som då var i ett långt framskridet förruttnelsetillstånd. En av dem hängde mellan två stockar, och det var en hemsk syn att se kamraten hänga där i en onaturlig ställning. Ännu i dag ser jag bilden av det gröngula ansiktet och känner den otäcka stanken av det ruttnande liket. Basen kallade oss till sig och förde oss upp ur gruvan. Vi fick andas ut och en stor sup var, innan vi sändes tillbaka för att hämta våra förolyckade kamrater. Jag vet inte riktigt hur det var med försäkringarna den tiden, men deras anhöriga fick nog understöd från klubben och bolaget.⁹

Hem igen för mönstring

Förtjänsten från arbetet i Amerika behöll Karl Johan för egen del i stället för att skicka pengar till Finland. ”Man ville nu alltid ligga med lite pengar på hand. Inte gick det att laga sig utan, man behövde ha respengarna. Så man var ju som tryggad.” Efter tre år i Amerika bar det av hem igen, främst för att ”parera synen”, som han kallar det, ”för jag ville inte bli landsförvist”.

Se, nog fick man ju komma hem sedan också, men då *vart* man ju antastad. Först då så *vart* det nu något slags plikt, och det där ville de nu precis inte riktigt gå in på heller, en och var. Ville nu som vara rädd för det där, och jag for nog hem. Vi var ju flera då, fast inte precis av några kamrater, men vi *vart* ju kamrater på båten, och på järnvägen från platsen där vi for. Det var nog flera som for hem för samma sak, finnar.

Myndigheterna började nu vidta åtgärder mot värnpliktiga som inte infann sig till mönstring. På fem år skulle de inte beviljas pass för utrikesresa, och de som uteblev 1904 kunde tvingas göra militärtjänst utanför Finlands gränser.¹⁰

Amerikadrömmen

Det var inte bara värnplikten som fick Karl Johan att återvända hem. Från början hade han tänkt att han skulle stanna borta i tre år, och när de tre åren hade gått fick han en sådan hemlängtan att han inte kunde motstå frestelsen att åka hem. Hemresan med Cunardlinjen gick på sex dygn över Atlanten. Då hade han med sig tillräckligt med pengar för att samma vår kunna köpa det hemman i byn som han sedan blev bonde på.

När Karl Johan kom hem var han fast besluten att fara tillbaka. Tanken på ett återbesök i Amerika blev ändå skrinlagd, för Karl Johan kom med i svängen och började trivas med ungdomslivet i hembyn. Så småningom gifte han sig, och sedan var det för mycket som band honom vid hemmet och byn. ”Och således då kom jag att lämna hit”, säger Karl Johan, som i 90-årsåldern fortfarande ångrade sitt beslut att stanna i Finland.

Fast nog har jag nu många gånger varit harmad över (ångrat) det jag inte for tillbaka. – Jaha. – Jag hade det bra förspänt som med arbetet då, i *minorna*. Och arbetet trivdes jag med riktigt bra.

Som jordbrukare hade Karl Johan ingen nytta av arbetet han hade utfört i gruvorna, det var ju sig likt alla dagar det. Något hade han i alla fall lärt sig: ”Joo. Det kunde jag nog säga, jag lärde mig nog något lite. Åtminstone folkvett.”

Karl Johan Mansfield

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Karl Johan Mansfield på *sls.finna.fi*](#)

Karl Johan Mansfield (Mannfolk) var född 1880 i Gottböle i Närpes men sedan 1916 bosatt i Bäckliden. Till intervjun med honom hade jag sällskap av en lokal hembygdsforskare, bankdirektör Rafael Westman (RW) i Pjelax. Han kände Karl Johan och hade hört honom berätta sina Amerikaminnen tidigare. Hustrun satt också med under intervjun.

Karl Johan Mansfield hade varit över till Amerika tre gånger. Första gången var han ”på sjuttonde året” när han gav sig i väg, 1896. Den gången stannade han i USA i tolv år, fram till 1908. Andra och tredje gången var han till Amerika bara ”fram och tillbaka”, 1909–1910 och 1922–1924. Av Migrationsinstitutets emigrantregister framgår att Karl Johan hade beviljats pass för resa den 8 februari 1909 och reste från Hangö till Duluth den 10 februari. Den 2 december 1922 lämnade han Hangö med Kanada som mål för sin arbetsvandring.

”Ja, det skulle vara mycket att rapportera om hur det var i Amerika”, säger Karl Johan, som var känd som en bra berättare med sinne för humor. I inspelningen berättar han fritt, ofta i form av anekdoter. För lyssnaren är det följaktligen svårt att identifiera tid och plats för olika moment i berättelsen.

Karl Johan kom till Amerika 1896, samma år som Karl Johan Kullman ovan – och möttes av samma dåliga tider som denne.

”**Ja nå, det var nog en vecka** som vi var utan arbete. Jo, vi kom dit den 18 november, just före julen. Joo. Och det var dåliga tider där den tiden där i Amerika. Riktigt dåligt. Det var nog något 150 som stod och *bidade* på att få arbete, utanför porten till kontoret. Gubben som tog in oss, han hette för Plenk. Och jag var en utav de minsta. Och inte hade jag något skägg eller något den tiden. Så jag önskade om jag hade skägg, så skulle jag ha fått arbete. Jo.

Någonstans i Michigan

Karl Johan inleder med att berätta minnen från en plats i Michigan som det inte har gått att tyda namnet på. ”Hur var det då du var på den där farmen då och måste gå och begrava det där barnet?” undrar Rafael Westman. Någonstans långt uppe i skogen bodde ett par i en vaktstuga som ägdes av järnvägsbolaget de arbetade för. Karl Johan arbetade också vid järnvägen och bodde hos paret när deras lilla barn dog. ”Det var inte så skojigt det inte.”

Jaa, han var från Kaldnäs han, fadern åt barnet. Och hon var från Gottböle. Hon var syster till Nystu Joss vi kallade. Och se, de bodde 18 mil uppe i skogen. Jag

arbetade på järnvägen då. Och så dog ju det där lilla barnet. Det var ju kanske en tre, fyra månader eller så där. Och inte fanns det ju någon kyrkogård eller någonting. Utan indianerna hade en begravningsplats, så jag for mitt genom skogen, mitt genom skogen där. Och kistan hade jag ju bak på kärran. Och där grävde jag graven, och lade ner barnet. Men jag gjorde som vi gjorde här jag, läste samma böner och jordfäste henne. Joo. Jo, så det gick bra det. Så hon vart begravd på en indianbegravningsplats.

En gång när familjens ko *fick oxilet*, blev brunstig, föll det på Karl Johan att föra den till en farm i närheten att betäckas.

Den där som jag arbetade för från Kaldnäs så hade ju en ko också, och den där *fick oxilet*. Och då skulle jag *måsta* gå till en farmare med kon. Och då jag kom dit så var farmaren ute på en resa, men han skulle komma hem samma kväll, samma dag. Jag hade en sju, åtta mil att leda kon genom skogen. Och då sa *käringen* åt farmaren (hustrun) att jag kunde släppa ut oxen själv.

Ja nå, jag gick ju in i *nötset* (fåhuset) och skulle släppa ut den. Och gick genom rätta dörren. Men då jag kom in så, så bölade oxen och satte ut tungan så jäkligt. Jag vart rädd. Men så hade de så jag kunde gå in i hörummet *bakför* (bakom), och så släppte jag ut oxen och lämnade upp dörren. Och oxen började ju arbeta med kon han. Och då jag stod och *skådade* på, så kom det *spöket* (tjuren) och skulle på mig också. Joo.

Frun: Du var väl rödklädd så?

– Ja, inte minns jag vad kläder jag hade. Men så hade de hönshuset som var lågt, så jag sprang och kom upp på taket på hönshuset. Och oxen stod och *skådade* på mig hela dagen tills bonden kom hem. Så jag, jag måste sitta på taket och *bida*. Jag vågade inte ner inte. Joo.

Första resan över till Amerika

Karl Johans första Amerikaresa började i Kristinestad och fortsatte med båten ”Astraea” från Hangö över Nordsjön till Hull i England. ”Och några *brännvinskurrar* hade ni visst med er också?” undrar Rafael.

Joo. Det var en flicka från Sideby som hade en *kurr* (kutting). En sån där *bleckkurr*. Men så var hon så sjuk, så hon orkade inte upp ur bädden alls. Och jag bar mat åt henne, så fick jag sköta om *kurren*. Hon hette för Maria Blom och for till Ashtabula i Ohio i Amerika.

”Det gick ju jäkligt med sjögång över Nordsjön också”, men det var ingenting mot Atlanten.

Ja, du vet, då vi for då över Atlanten, ser du så, det var just inte några hytter, utan *lavar* (britsar) hade de, och där låg vi huller om buller, karlar och kvinnor bara, så kvinnorna sprang på *fyrfot* (fyrfota).

RW: Och halm på bottnen att ligga på?

– Halm? Ja, någon filt bara, inte var det något vidare. Men, det gick ju bra, så jag led inte någon nöd inte. Jag har varit *således*, ju mera det har blåst, ju bättre har jag tyckt om mig. Då det blåste som mest på Atlanten, då vi for första gången, så var det en sjöman som sa att han hade varit 18 år han på sjön, men han hade inte varit med på någon sån stark storm som det var då. Men då gick jag fram i fören på båten. Där stod jag ensam. Ibland stod den rätt upp, så *dukade* (dök) den ner. Jo, ju mera det har blåst, ju bättre har det varit, har jag tyckt.

Mötet med Amerika

Målet för första resan till Amerika var DeKalb i Illinois, en mindre stad som ligger omkring 35 mil väster om Chicago. I DeKalb hade Karl Johan adressen till ett par som han kände från Norrnäs och Gottböle i Närpes. Det var inte så alldeles lätt att hitta vägen hem till dem, för Karl Johan och hans reskamrat anlände med tåg till staden en sen novemberkväll. DeKalb var ändhållplats för tåget österifrån.

Den där järnvägen gick inte något längre. Det hette för DeKalb, Illinois det. Joo. Då hade jag en finne med mig som var gift med Bränn Mina. Eller kände du [Rafael] den där Bränn Valdemar? – Joo. – Hans fader. Han hette för Sander och var från Kauhajoki *hemma* men gifte sig med Bränn Mina.

En gruvarbetare vid världens största dagbrott i Hibbing, Minnesota. I järngruvorna i gruvdistriktet Mesabi Range i nordöstra Minnesota arbetade många Närpesbor i början av 1900-talet.

Jo nå, och så kom vi ju till Amerika där vi måste gå av tåget. Det var inga andra på tåget än han och jag. Och så var klockan 11, *mörkt* som i säcken. Så, vi såg någon eld som lyste där borta, men så *skullade* (föreföll) det så smått. Så vi såg en skugga därborta då, så vi gick. "Tide bo:r no: na fålk (där borta bor nog något folk)", sa jag åt Sander, han hette ju Sander han. "Tide bo:r na fålk, tide ska vi ga: (dit ska vi gå)." Och så mötte vi två fröknar som kom på trottoaren, och så frågade jag då vem som bor där, i den där gården. Inte *lät* (sade) de något. "*Perkele*", sa Sander, "talar inte med oss heller."

Ja. Då gick vi ju dit, så var det en kyrka, en kyrka det där dit vi kom. Så, vi *bullrade* (bultade) nog, men inte kom det någon och *lade upp* (öppnade) inte. Jo. Och så sa vi "vi gåtar no: ga tide (vi måste nog gå ditåt)", fast det var något lite långt, där vi såg det där ljuset. Ja, som en liten stad där. Då gick vi dit. Då vi kom och närmade oss, så såg vi en sån där tobaksskylt. *Tobakaffärd*. Se, där i Amerika hade de stora bilder, som ett *advertisement* eller vad det var, en skylt. Bäst det var så kom två finnar ut därifrån, som språkade finska. Och se, jag förstod ju inte något finska den där tiden. Då var ju Sander hemma, så han talade ju om då hur det var. Och då visste de där finnarna var de bodde, de som vi skulle till. Han var från Norrnäs och hon från Gottböle, kvinnan. De följde oss till huset, så var ju allt färdigt att vara där då. Joo. Så inte var det något trevligt att komma till Amerika den där tiden inte, och inte förstå någonting.

Men dollar kom det? Nå, inte så mycket. En och femtio om dagen fick Karl Johan till att börja med. Han arbetade då på en *wiremill*, ett tråddrageri där de tillverkade järntråd.

I gruvarbete

Mesta delen av tiden i Amerika hade Karl Johan arbetat i gruvor, järngruvor och guldgruvor, men var och när kommer inte alltid fram i hans berättelse. Sista gången, 1922–1924, for han till Kanada och fick där arbete i "världens största guldgruva", som han säger. Platsen mindes han inte vad den hette. Av allt att döma var det Kirkland Lake i nordöstra Ontario, där också andra Närpesbor vistades på

1920-talet, såsom Elis Sund (se kapitlet ”New York”). En fördel med arbetet nere i gruvorna var att man där fick arbeta i fred, utan att så ofta störas av förmannen.

Det var hårt arbete. Hårt arbete, men man fick nu vara sin egen där. Man hade inte basen för ögonen där något inte.

RW: Var det så mörkt där?

– Mörkt! Det var så kolmörkt det, så vi hade ju elden i hatten, en lampa i hatten, eller ett ljus. Jo nej, basen kunde ju komma ut en gång i dygnet, och ibland så kom inte han alls.

RW: Nå men i guldgruvorna, måste ni gå nakna in i dem, eller hur var det?

– Nä.

RW: Ni behövde inte det. Jag har hört någon här som har sagt det jag.

– Nå kontrollerade de inte er om ni tog något med er?

– Nä, nä, inte gjorde de det inte. Fast nu, det var sista gången jag var det, så for jag upp till Kanada. Norra Kanada. De sa det var världens största guldgruva där, men då inte jag minns platsen. Och där, där var nog en plats där de hade vakt. Det var bara guld som glimmade *allstans* (överallt). Men se, den som inte visste det var guld, inte förstod den att ta sånt där inte. Det såg ut som en halvbränd tegelsten. Men inte glimmade det inte. Nää. Så jag var där då, men jag tyckte inte om det arbetet något inte. Det var så farligt att vara i *guldminor*, då man fick det där *minalungsot* (silikos) av det där dammet. Jo.

RW: Var ni djupt nere i gruvan?

– Ja, 1 800 fot (cirka 540 meter). Jo. Och inte hade någon pump, och inte något vatten. Jag var med och *sänkte shaft* en tid. Och, *dethäran*, vi kunde ju skicka upp någon *vattbucket* (vattenhink) nu och då, men det var så torrt så. Jo.

Och jag var i en *järnmina* också. Så hade jag en kamrat från Pjelax, Elpe Jonas. Du [Rafael] kände väl honom? – Jo, jag har hört om Jonas. – Jo. Vi skulle *sänka* ett *shaft*, ett *shaft* i en *järnmina* där de skulle sätta ner timret, ner i *minor*. Och så var det om vintern, då det var fruset. Så inte fick vi någon början inte, utan vi slog ner ett hål, bra djupt nog på en fem fot. En fem fot (cirka 1,5 meter) djupt, det där hålet, och plockade det fullt med dynamit. Och *supertenden* (superintendent, chef) bodde inte något långt ifrån. Och då det smällde då, så flög skärvor så det slog sönder fönstren i *supertendens* gård. Så vi sprang både Jonas och jag då och

tänkte nu får vi nog *helkuta* (helvete). Då var jag borta ett år. Men, då kom han nog och sa ”du har att få för en dag *pay* (betalning)” som jag skulle ha varit på det där *shaftet*. Så jag fick betalt för en dag.

Järnminan som Karl Johan talar om kan han ha arbetat i under sin andra Amerikaresa 1909. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister ska den resan ha haft Minnesota som mål. Där var det då många Närpesbor som arbetade i järngruvor på Mesabi Range, framför allt i Virginia.

RW: Nå, det hände inga större olyckor i minorna heller då du var där?

– Ja nå, det rasade ju nog. Jo. Men det var för det mesta gubbarnas fel alltihop. De var för *ovölåt* (vårdslösa), de *skådade* inte *före sig* något. Den där tiden så var jag ju ung och ville gärna vara med i ungdomen så där på lördag kvällarna. Jag brukade ställa till dans, jag hyrde *oprahuser* (danslokaler) och ställde till danser. – Och hade roligt. – Jag hade roligt. Och så var det en kväll då jag skulle *rigga upp* maskinen. Jag hade inte tid att *skåda före mig* något, utan jag skulle skynda mig så jag skulle hinna få det borrarat och sprängt till klockan 11. Så jag skulle hinna åt dansen då. Och bäst det var så kom det, så jag fick i skallen, så jag måste åt sjukhuset då, *hospitalet*, i stället för att gå åt danslokalen. Och doktorn *sömmade* (sydde) ihop skallen.

RW: Ja, ni hade inte hjälmar på er i gruvan? – Nä. – Inte alls?

– Bara en sån där regnvädershatt. Precis likadant. Nä, inte hade de några hjälmar. Och det var ju mitt fel. Inte var det *minans* fel inte. Jag skulle ju ha stött ner och känt mig före. Jo.

Bonde på eget hemman

Redan efter första resan till Amerika tycks Karl Johan Mansfield ha köpt sig ett hemman, för i passet 1909 kallas han *talokas*, gårdsägare. Efter andra resan bodde han i Böle i fem, sex års tid. Efter nyskiftet i Böle 1916 var han den första som flyttade sin gård till det nya bysamhället Bäckliden. ”Det var nog dåligt först. Men det har ju gått så man har fått levernet här.”

Karl Johan hade inte längtat tillbaka till Amerika. Det var så mycket arbete med gården i Bäckliden att han knappt kunde tänka på något annat. ”Då vi flyttade hit satt det i ett både natt och dag.” Drömmen om ett eget hemman hade sålunda blivit verklighet tack vare hårt förvärvade pengar från Amerika.

Josef Markusfolk

Josef Markusfolk var född 1882 i Korsbäck by i Korsnäs. Sedan början av 1900-talet var han bosatt i kyrkbyn, där han hade köpt sig ett hemman med pengar intjänade i Amerika.

Josef hade varit över till Amerika två gånger. Han var arton år då han första gången gav sig i väg, år 1900. Målet för resan var Michigan Soo i övre Michigan vid gränsen mot Kanada. Soo, eller Sault Ste. Marie som staden egentligen heter, ligger vid Saint Mary's River som utgör gräns mellan USA och Kanada och flyter från Övre sjön (Lake Superior) till Huronsjön. På Kanadasidan om floden ligger en stad med samma namn. ”Det var bara älven som var mellan Kanada Soo och Michigan Soo. Jo.”

” Jag for dit då jag var 18 år, och på det 19:e. Och så var jag tre och ett halvt år där. Och då, då var jag hemma och var på syn i Finby under Bobrikovs tid. Jaa. Och de hade *kaseren* (kaserner) då i Finby. Jaa. – Jaa. På Ryssback. – Och så var jag hemma ett år, och så for jag på nytt. Så har jag varit till Amerika två gånger, så jag var 23 år och på det 24:e, då köpte jag hemmanet här.

Precis som Karl Johan Kullman (ovan) ville Josef infinna sig till mönstring på Ryssback i Finby. Där var han en hel vecka, men han behövde inte göra militärtjänst. Det var de som vid lottningen drog de lägsta *numrorna* som måste göra värnplikten. De togs in till Ryssland, någon enda, men ”jag träffade dra så *hög nummer* så jag slapp, och så for jag på nytt”.

Det var inte bara mönstringen som fick Josef att återvända till Finland. Efter tre och ett halvt år i Amerika behövde han vila också. ”Jag tyckte jag var utarbetad, så

jag tyckte jag kunde inte vara något längre. Jaa, händerna svällde upp, och armarna och allt.” Efter ett år hemma i Korsnäs, ”så var det som om kroppen skulle *helna* upp”. Josef var redo för nästa resa till Amerika.

Resorna och mötet med Amerika

Fyra veckor tog det första gången för Josef att komma från Korsnäs till Amerika, först till Hull och från Liverpool med Atlantångare till Halifax i Kanada. ”Det var i 14 dygn på Atlanten som vi inte såg något land. Och båten började läcka och vi sa vi skulle inte komma i land heller.” Josef hade inte räknat med att behöva svälta, så han hade inte matsäck med sig på resan.

Ja, det gick sakta, det var storm, det gick sakta, *omöjligt*. Och vi skulle ha svält ihjäl. Ja, fick så lite mat så, då vi kom att vara så länge på väg. Se, det var ju bara saltvatten, inte kunde man dricka det. Och de ransonerade vattnet, så vi fick inte vatten att dricka heller. Se, de tog det från land. Men då jag for andra gången då var det bättre båt, så vi fick vatten och mat. Och jag beredde mig med maten då, riktigt, så jag skulle inte svälta ihjäl. Jo men då, då fick vi mat, så inte led vi på maten något då.

De var tre i sällskap som gjorde första resan över Atlanten. Annandag jul anlände de till Michigan Soo, där de togs emot av folk hemifrån som hade kommit till staden tidigare. ”*Besyntligt pörtsborna* (i synnerhet Pörtomborna) var jag *i lag med mycket*, från Pörtom. Och från Petalax och från alla sidor så var de, här och var.” De letade sig tillsammans, de som talade samma språk. Att umgås med andra nationaliteter som fransmän och polacker var svårt på grund av språket.

Andra gången var Josef vis av erfarenheten och visste hur man skulle bete sig i ankomsthavnen. Det var till exempel lätt hänt att oerfarna resenärer blev lurade av sådana som lovade hjälpa dem i land mot en avgift. Uppvisningspengar gällde det också att ha till hands, men sådana slapp Josef betala den här gången.

Och då jag for andra gången, så var det en från Pörtom då. Så gruvade han sig, då han skulle komma i land, om han skulle bli *tillbakalagad* (hemsänd) då han skulle genom *synen*, genom *Castel Gardet*. Så var det en sjöpojke då, han kunde så mycket svenska den där, så han sa han skulle hjälpa honom han. Han skulle nog komma genom *synen*, bara han gav honom 5 dollar. Så sa jag ”du ska inte låta narra dig”, sa jag, ”han slipper ju inte ens in”, sa jag, ”då du ska på syn”. ”De släpper ju inte ens in såna där pojkar”, sa jag. – ”Tror du det?” sa han. ”Det skulle inte vara till hjälp åt mig?” – ”Nee”, sa jag, ”det är inte till någon hjälp.” Jo.

Och då jag for då, så hade jag flera med mig. Det var en från Råbacken, från där jag var, så han skulle upp med pengarna han också. Jag gick före, och så kom han med mig och skulle visa uppvisningspengarna. Inte behövde jag visa några uppvisningspengar jag, jag talade engelska med honom [tjänstemannen]. Så frågade han om jag hade varit där förr, på engelska. Jag hade varit där förr. ”Och kamraten”, sa jag, ”så tar jag *care av* (hand om).” Det var en *barnslig* (minderårig) pojke. ”Jag tar *care av* honom.” Han tänkte han upp med pengarna. ”No, go, go!” Jag behövde inte upp med några pengar alls. Jo, så den hade nytta den som hade varit förr, att resa såna där vägar. Jo.

Arbete, boende och inkomst

Direkt efter ankomsten till Michigan Soo första gången år 1900 fick Josef arbete i en *skogscamp*. ”De arbetade i skogen, de som tog mot oss, och då följde vi med dem upp till skogen.” Hur bodde man där?

I en camp, skogscamp, som var timrad alldeles som en ängslada här. Ja, med runda stockar, och så hade de mossa mellan. Och det bodde vi i. Och då hade de ett bräddtak, och då filt på, sån där takfilt. Jaa. Så det hade vi till mellantak och allt. Jo. Så inte var det någon, inte var det någon häv levnad.

I *campen* arbetade Josef ett helt år åt en som kom från Molpe och kallades för Gammelgårds Hekk (Henrik). Sedan började han sommartid arbeta på ett sågverk i Kanada och vintertid i skogen i Michigan.

Österbottnisk söndag i en skogscamp 1920.

Och då var jag på en stor såg i Kanada då om somrarna. Om vintrarna for jag in till Michigan. Men då andra gången då jag var, då vart det strängare att gå över gränsen. Då skulle man betala 5 dollar, och det betalade jag inte. Och de som inte gick genom synen, så blev de *tillbakalagade* in till Kanada. Så då var jag i Kanada *i lag med* polacker och fransmän. Och någon av indianerna. Vi var 85 man i ett rum.

– Vad talade ni för språk då?

– Nå, var och en talade sitt språk. *Annan* (utan) då man skulle tala med de andra, då måste man vända tungan till engelska. Jo.

På sågen i Kanada Soo skulle man ha en god fysik för att klara av det tunga arbetet. De var inte många, de som hade den styrka som arbetet krävde.

Ja, den tiden så var det olika med *dagspengarna*. Det var lägre *dagspengar* då mot vad det är nu. Så lägsta *dagspengen* som var då, så var 1 dollar och 62 cent. Och då var det vissa som hade 2 dollar, och så där. Och jag hade 2 och 25, men jag hade strängt arbete.

Vi hade 36 blad i ramen, och så var *vaisan* (vise, skruvstäd), så de *kinkade* (vippade upp och ner) på det där viset. Så de fick vara högre på ena sidan i den där sågramen. Så vi sågade åtta och nio och tio stockar gick genom. På en och en halv minut så skulle det där vara *upprett* (redas upp). Då stod jag i ena ändan och hade en kamrat som var i andra ändan. Och det där skulle lagas undan, redas upp då och *stabbas* upp, och så skulle det *kasas* (staplas upp) åt båda sidorna det som skulle kantas om. Var som timmer, lade två, tre ovanpå varandra och fyra å bredd.

Nej, det var inte så många som var *god för* (klarade av) att stanna något länge för somrarna. Så jag *vart* uttröttad, tyckte jag, då jag stod i tre somrar första gången. Och andra gången stod jag i två somrar, så det skulle inte ha gått att ha varit en livstid i sånt arbete. Ja. Svetten slog ur kroppen, så på de där blåbyxorna jag hade så *vart* det bara vita fläckar, av det *rimmades* (bildades kristaller som liknar rimfrost). Ja. Så nog var det.

Också andra gången, från 1904 till 1905, arbetade Josef vintertid i skogen och sommartid på en såg.

Ja, på en såg och vintertid så var jag i skogen. I Kanadaskogen var jag om vinterrarna och sandade *hillarna* där. Det var så branta backar så det gick så fort så de måste sanda dem. Och då det gick ner efter backen, så stod det som en eldkvast undan medarna. Jo.

Slutet gott

Somliga somrar i Kanada bodde Josef på *boardinghus*, somliga somrar slog sig en femton, tjuugo man samman och anställde en kokerska. Det värsta med boendet var supandet, att hamna ”i lag med såna där *supare*” som man inte fick någon nattfred

för. ”Men jag hade nu bra fred med det för mig själv, då jag inte hade det begäret. Jag kände jag, då jag far ut på förtjänst, så ska jag vara på förtjänst. Jaa.”

Det var ju för att tjäna pengar som Josef hade begett sig till Amerika. Han ville komma sig till någonting för framtiden, säger han, och det lyckades han med efter andra resan till Amerika, redan som 23-åring.

Jaa. Då jag kom andra gången då så köpte jag hemmanet och sedan var jag där hemma. Och då tyckte jag det var lätt arbete. Det var bara att *skrypa bort* (fördriva) tiden då, då jag var här och hade hemmanet, mot den tiden jag var där. Ja.

Julina Nyrén om Närpeskolonin i South Dakota

I tidningen *Finska Amerikanaren* diskuterades i början av 1908 tanken att ta upp *homesteads*, frihemman, i norra eller södra Dakota och där bilda en egen koloni av farmare. Ett antal landsmän reste till Perkins County i South Dakota för att bese landet, och fem personer bestämde sig för att ansöka om frihemman. De var Axel Mattsson, C. J. Nordman, Emil Kamb och J. A. Bengts från Närpes samt Matt Group (Groop) från Övermark.¹¹

Josef Anders Bengts (f. 1869) var gift med Maria Matilda (f. Mangs 1875), som var syster till Julina Nyrén. Paret utvandrade till USA år 1900, där sonen Bernhard föddes samma år och dottern Magnselia två år senare. Josef Anders dog 1933 och Maria Matilda 1947, båda i Perkins County.¹²

Det är Julina som berättar om familjens öden som farmare på prärien i South Dakota. År 1930 fanns det endast två familjer kvar i kolonin, nämligen Bengts och Nordman, som då hade stora farmar med modern utrustning.

Goda och svåra tider

Maria Matilda och de två barnen flyttade inte genast till farmen. De vistades två år hemma i Finland, i väntan på att Josef Anders skulle göra sig hemmastadd på prärien i South Dakota. Det ska i så fall ha varit 1910 som familjen Bengts blev bofast i Perkins County.

” **Och dom fick ta jorden för ast** (gratis) och fick ta så mycket de ville. Det gick så bra första åren, dom hade 52 kor en gång. Och så hade dom åtta hästar. Och så stal de bort alla hästar en natt för dem. Se, det var såna där, vad de kallar, ja nå vi kan ju säga tjuvar som färdades om nätterna. De stal bort, de lämnade en gammal häst åt dem. Och det gick så bra, dom hade så mycket mjölk och födde upp svin och kalvar, och det gick allting så bra. Och dom byggde ett stort fint *nöts* (fåhus), och en stor fin lada.

Ja, då kom nödtider. Torkan. Det torkade bort, allting torkade bort. Gräshop-porna kom över och så åt de upp alla träd, alla buskar, allt gräs. Dom måste sälja bort alla kor. Och så tog dom 40 smågrisar, dom tänkte kanske dom skulle nu kunna få köpa någon föda åt dem. Ja nå, dom födde upp dem tills de var lagom att sälja. Och så tog han dem i *ett vagn* och for till Chicago med dem, och skulle sälja dem och få all förtjänst då han for själv. Så *vart* han skyldig 40 cent på resan, dit gick allt vad han fick för svinen.

Julina minns inte säkert men tror det var på 1920-talet som torkan kom och det blev dåliga tider.

Joo, joo. Och de kom dit och så *klubbade* (avlivade) de korna och grävde ner dem. De behövde inte ha köttet. Och, dom hade två barn. Och pojken *lämnade* (blev kvar) därhemma och han skulle nu försöka sköta den där jorden. Men flickan *vart* lärarinna, så hon *höll skolan*. Så gifte hon sig, och så drucknade karln. Dom hann få en liten flicka. Men hon *höll skolan* fortfarande hon då, och hade den där flickan med sig. Hade någon sköterska då, som såg efter henne.

Och, då dog min systers karl. Och det är inte så länge sedan min syster dog. Det är nog, ja, ungefär 20 år sedan hon dog. Den här samma systerdottern nu som

var lärarinna, hon och hennes dotter var hem för ungefär 15 år sedan. Hit till Finland.

– Jaha. Vad heter hon?

– Hon hette Mangselia hon, Mangselia Nash. Han var amerikanare, karln. Han drunknade. Det var två farmar, och hans föräldrar hade farmen *arsidon* (på andra sidan floden). Det var en bra stor flod [Grand River], och det var inte någon bro över där, utan den var långt borta den, så dom hade hästar. Så satte de sig på hästryggen och hästen simmade över där. Och om hästen hade blivit något rädd eller vad som hade inträffat, för dom fann ut att han kom inte hem. Och så vart det att börja söka, och så hittade de honom i den där älven.

– Nå, är de på den där farmen i Dakota än, några släktingar?

– Nä, den där samma är död nu, hon dog *i föråras* (förföl), den här som var lärarinna. Hon dog i cancer. Men hennes dotter har en farm och är gift med en farmarpojke och dom har två pojkar.

– Där i Dakota?

– Jaa, på samma stället, inte något långt ifrån där föräldrarna bodde. Utan pojken [Bernhard], han har den där farmen och arbetar med det. Och det går ju så han lever, men inte är det något vidare där mera nu. Det vart dåligt sen.

Emil Kamb

Emil Kamb, en av dem som tog *homestead* i South Dakota 1908, var det många bybor i Granliden i Yttermark som långt senare kom ihåg som återvandrad miljonär.

– **Nå, var det några andra som ni kände** som flyttade till Dakota, då de lovade dem så där mycket?

– Joo, men de sålde bort sina farmar. Då de såg hur det skulle gå, att det började torka, så lagade de sig bort. Det var en ur Granliden, hette Emil Kamb han, och han kom hem och han dog i Granliden. Men han var hem före, och då var han fattig, han hade inte något då. Men, så for han till Amerika tillbaka, och så byggde han sig ett litet *shant* (shanty, koja) där han bodde. Och så träffade det vara så, så där skulle de ha en järnväg att gå, precis. Så han måste sälja bort, han hade lite jord, och han fick mycket pengar. Han kom hem som miljonär. Jaa.

- *Lämnade* (blev kvar) han här hemma? Dog han här hemma?
- Han *lämnade* här hemma, han dog här hemma. Han hade lungsot då, och dog här hemma. Han levde inte så länge heller.

Ja, Emil Kamb torde ha varit den ende återvandranden från Närpes som kom hem igen som miljonär.

The Great Dust Bowl

”Jo, jo. Det var nog svårt där. Riktigt svårt. Men då det var bra, så var det riktigt bra”, sammanfattar Julina systerfamiljens tillvaro som nybyggare i South Dakota. Ett brev 1969 från systersonen som tog över farmen efter föräldrarna berättar hur livet går vidare.

Men de som lämnade till farmare där nu så, till julen [1969] fick jag ett brev, så då i somras så torkade det nog ganska mycket. Dom har ganska stor trädgård, sätter alla grönsaker, och hon *kannar* (can, konservera) in allting till vintrarna. Så har dom höns, och så fryser de in, de har ju frysboxar nu, och sånt som de inte hade förr. Fryser in hönsen då, och så lagar dom in i *rexburkar* (kokar hermetiskt i glasburk) höns då. Så de har för vintrarna då. Joo.

Torkan som drabbade kolonin i South Dakota var en naturkatastrof av stora mått, orsakad av människan. Under 1920-talet plöjdes de stora grässlätterna i nordamerikanska Mellanvästern och Kanada upp för odling av spannmål, vilket störde den ekologiska balansen. I början av 1930-talet inleddes en tio år lång och svår torkperiod. Vindarna drog upp partiklar från marken och det bildades stora damm-moln. Sandstormar blev allt vanligare, eftersom det inte fanns någon växtlighet som kunde binda jord och sand. Allt fler valde att lämna slättlandet, och flykten pågick fram till 1941. Katastrofen förvärrade den stora depressionen och går i Amerika under namnet *the Great Dust Bowl*.¹³

Naturkatastrofen behandlas skönlitterärt i John Steinbecks roman *Vredens druvor* (*Grapes of Wrath*) från 1939.

Valdemar Westerbäck

Valdemar Westerbäck var född 1897 i Gottböle i Närpes. Intervjun spelades in i juni 1970 med Julina Nyrén (ovan och i kapitlet ”Östern”) som åhörare.

Valdemars utvandring till Amerika lyckades inte med första försöket. Han var en av dem som 1916 valde flyktvägen över Bottenhavet för att undgå inkallelse i militärtjänst. Den gången kom han inte längre än till Kristiania (Oslo), men med inbjudan från systemen i DeKalb, Illinois kunde han komma in i Amerika 1920. Med denna inbjudan blev Valdemars utvandring en fortsättning på traditionen inom familjen.

” **Jag hade släktingar där.** Min morbror så hade ju varit där i DeKalb han också. Han var ju förman på ett *fabrik* han, men så övergav han det då och köpte en farm där i Illinois. Ett stort jordagods alltså, 190 *acre*. Och så hade jag en kusin, *hans en pojke* då alltså, han hade ju också en stor farm. Var gift med en tyska, men hon var ju född i Amerika och han var född i Amerika, så de var födda amerikanska medborgare från födseln båda två. Men, prima folk.

I DeKalb stannade Valdemar i fem år, till 1925. När han kom till DeKalb fanns det en sju, åtta familjer från Närpes i staden.

Flyktresa över Bottenhavet 1916

Flyktresan till Amerika 1916 fick ett slut i Kristiania. Där blev Valdemar stoppad på grund av en ögonsjukdom som skulle ha hindrat inresa till USA. Han gick då i stället till sjöss på en norsk fiskebåt, där han blev kvar i några år för att 1920 komma sig i väg till Amerika på riktigt.

Jo, och då trodde vi ju att vi skulle komma ut åt västfronten. Så vi for till Töjby och köpte en båt och så seglade vi över till Sverige. Och det var en upplevelse också att fara över till Sverige. Första kvällen då vi skulle fara ut så var det en rysk patrull-

båt som gick utanför sista holmarna, så vi måste vända om då och ligga i en *fiskarbod* över natten.

Då om morgonen så blåste det en liten landbris, och då for vi ut. Och då seglade vi, det var ju inte någon motor då, utan vi seglade, till *middagstid* (mitt på dagen) ungefär. Då såg vi en lastbåt som var lastad med plankor och bräder och körde för full *speed* (fart). Och så, en liten bit efter, så kom en stor krigsbåt, en rysk kryssare eller vad det var. Den hade tre skorstenar och bolmade på, fyrade på då. Och då blev vi rädda förstås. Han som var som kapten så sa vi skulle ta ner seglen och krypa ner i båten, de började skjuta. Men de sköt efter den där tyska båten, det var en tysk lastbåt som for och hade varit upp till Sverige och lastat virke. Rysarna var ju efter den, men den vände ju rätt västerut den då och for in på svenska kusten, och rysarna måste ju fara söderut.

Så kom vi i land då om söndagsmorgonen. Jag kommer nu inte ihåg vad den hette, men det var en liten fiskeplats. Och då provianterade vi där lite. Vi hade kurs på Härnösand, men vi hade då drivit norrut så vi var 5 mil norr om Härnösand. Då seglade vi till Härnösand, och då var vi ju sömniga och trötta så vi lade oss ner i båten. Det var bara en Övermarkpojke då som skulle vara som styrman. Och då bäst det var så kom han och väckte upp oss och sa: "Kom upp nu, pojkar, det kommer en ångbåt och kör på oss!" Och då kom en vit båt, ser du, och körde rätt på oss. Vi var så långt ute då så vi knappast såg land något mera.

Joo, den där som var som kapten då sprang till rors och försökte manövrera undan. Men, det var detsamma hur vi gjorde, så vände den och körde rätt på oss, den där båten. En vit båt. Och då den kom som närmast, då backade den, ser du, så vatten bara *strittade* (stänkte) in i vår båt också. Och då ropade han och sa: "Är ni finnar?" – "Jaa", sa vi, "vi är nog det." – "Ja, det är ingen fara här, vi är svenskar, men ni har drivit ut till havs nu, så vi ska dra er till land vi." Och de kastade en tross åt oss då, och så gjorde vi fast i vår båt och så drog de oss in till Härnösand.

Då vi kom in dit då, så kom en fin uniformsklädd man då och frågade vem som var kapten på båten. Och då var den där "Skäri-Karl" vi kallade och sa: "Det är nog jag det som är kapten." – "Ja, kom in på tullkammaren då", sa han, "och klarera in." Då måste han in dit och klarera in, och då vi hade gjort det då så måste vi upp på poliskammaren och stämpla passen. De frågade om vi hade några pass. Vi sa "jo", fast inte hade vi några, största delen av oss. Jag hade ett kort jag, ser

du, som var ett sånt där, du vet, för att köra på *ped* (cykel). Ett sådant ett hade jag, och skrivet något lite bakpå då av länsmannen att jag hade som rättighet att köra, på *peden*. Ett sådant ett visade jag. Den där svensken då där på kontoret, han bara stämplade han och sa: ”Ja, det är inte ryssar det här.”

Jaa nå, då drog vi den där vår båt in i en smal vik där, och tänkte ligga där över natten. Men då kom en liten svensk kanonbåt in, och då kom en par officerare från den där och frågade om vi var finnar. Du vet, det där ryktet spriddes vida omkring, att vi var finnar som hade kommit över till Sverige. Nå *well*, de sa: ”Har ni pengar på er?” – ”Jaa”, sa vi, ”vi har nog ganska mycket, 700–800 mark.” Det var ju en billig tid det där förstås, en 700–800 mark var mycket pengar den tiden. – ”Ja, inte får ni ligga här då”, sa de, ”ni ska följa med oss och så ska vi *laga* så ni får logi.” Nå, vi följde med dem då, det var ju mitt i natten det där. Då *lagade* de så vi fick ett rum uppe i staden, och där låg vi om natten.

Då om morgonen, så gick vi neråt kajen. Inte visste vi ju av något, men där var en liten båt då som backade ut, och då ropade den där som stod på bryggan, det var kapten. ”Är ni finnar?” ropade han. Så sa vi: ”Ja, vi är nog det.” – ”Kom ombord då!” sa han. Men de var en bit ut från land men backade in åt kajen tillbaka, och vi sa vi måste ju stämpla passen först. ”Ja, det är inte så noga här”, sa han, ”inte är det några ryssar här.” Så vi hoppade ombord då, och så åkte vi till Sundsvall då. Därifrån tog vi tåg över till Kristiania.

Och då skulle vi resa till Amerika, från Kristiania. Och vi var sju man, sex man slapp, men inte jag. Vi var under doktorssyn, han sa jag hade sjuka ögon så jag måste nog på sjukhus några veckor. Men det där *vart* ju inte av. Jag gick ju där i Kristiania någon vecka, och så *vart* jag bekant med någon norsk pojke då, så jag for till sjöss och var borta i fem år. Då for jag hem tillbaks och *vart* gift då.

Och då, en vacker dag. Se, jag hade en syster i Amerika, så kom ett rekommenderat brev, och där var biljett och uppvisningspengar och allting som jag behövde. Då tänkte jag ju inte fara till Amerika något, då jag just hade gift mig. Det var ju som trevligt det, förstår du, då man var gift. Men i alla fall, jag for och kom till systemen, och det var precis som att komma hem. *Fram mot* (jämfört med) då jag kom till Norge. Där var alla främmande, men då jag kom till systemen var det som att komma hem.

Trohetsed och resa över Atlanten 1920

Med inbjudan från systemen, betald biljett och uppvisningspengar kom Valdemar på laglig väg in i USA 1920. Andra som hade bara mer avlägsna släktingar där kom inte in. ”Men de for ju till Kanada de då. Och rymde över så småningom till Amerika. Det var ju inte så farligt, om inte de *lagade* så de *vart* fast.”

Resan började den här gången med ett besök på amerikanska konsulatet i Helsingfors.

Ja nå, det gick till på det viset att jag fick pass här, och så for jag ner till Helsingfors. Nå, de skrev ju först, förstås. Så jag kom ner till konsulatet, och då fick vi ett visum där att vi fick fara till Amerika. Den som hade syster och bror eller mor eller far så fick fara dit, men inte moster och faster. De fick inte fara på [inbjudan från] sådana då, den tiden.

Då vi kom till Helsingfors då så, det var ju mycket folk som skulle fara till Amerika från hela Finland. Och då *vart* vi församlade där i en stor lokal och då kom konsuln ut, amerikanska konsuln, och gav mig ett papper och sa jag skulle läsa. Och det var nu lyckan jag var bra att läsa, jag läste för allihop jag. Och då måste jag ju göra eden då, eller som någon sorters faned. Och jag måste läsa det där. Men se, då jag hade varit till sjöss före, så kunde jag något lite engelska. Så jag minns nu det där, ja, ”I pledge to the flag of the American Republic for which we stand. One nation and with justice and liberty for all.” Det där måste jag läsa upp för dem, och då måste de räcka upp handen allihop och säga: ”Ja, vi svärja.” Det där måste vi i Helsingfors. Då fick vi stämpeln och så fick vi fara.

Trohetseden

Trohetseden till den amerikanska flaggen och republiken USA, *Pledge of Allegiance*, skrevs 1892 och hade fram till 1923 följande lydelse: ”I pledge allegiance to my flag and to the republic for which it stands: one nation indivisible, with

liberty and justice for all. (Jag svär trohet till min flagga och till republiken som den står för: en odelbar nation, med frihet och rättvisa åt alla.)”¹⁴

Nyanlända genomgår läkarkontroll på Ellis Island i New York.

I Stockholm blev Amerikafararna väl mottagna. De serverades mat och kaffe på stationen, ”och så in på tåget och till Göteborg”. Där låg ”Drottningholm” som de åkte med över till New York. Efter granskningen på Ellis Island fick Valdemar sätta sig på tåget till Chicago.

Nå, då vi kom till Chicago då så träffade vi en norsk kvinna där på station, och hon telegraferade till våra anhöriga i DeKalb att de skulle komma och möta oss på station. Då jag kom dit så stod systemen där. Och då var det, ja, jag kommer nu inte ihåg hur länge det var, men jag kände nog henne precis som hon var då hon for. Och då så började vi arbeta. Jag började på American Steel då och arbetade där ett år eller två.

Fem år i DeKalb

Systemen var hemmafru, och hos henne fick Valdemar bo mot en billig peng. Han betalade 6 dollar i veckan för husrum, mat, tvätt och allting, och det räckte inkomsten mer än väl till för. ”Det var ju inte stort mer än en halv *dagspeng*, så levde man för veckan. Så det gick nog att samla pengar där bara man tog vara på dem, förstås, men det gick nog att få dem *spenda* (spent, förbrukade) också.”

Svågern som kom från Tjårlax i Närpes hjälpte till med att skaffa arbete. Det fick Valdemar som tråddragare på American Steel, där han arbetade ett år eller två. De tillverkade järntråd där: ”Större och mindre, grövre och grannare. Och taggtråd av alla slag.” Samtidigt gick han i aftonskola för att lära sig språket. Det gick så bra att han då han for därifrån var ”nästan full engelsman”.

Och då skaffade hon mig arbete, eller hennes karl skaffade ju mig arbete då. Arbetade jag på American Steel först en par år, men så började jag husbyggnads då åt en svensk *kontraktare* (contractor, entreprenör), och fick dollar och 25 cent i timmen, 10 dollar om dagen, och det var ju bra. Mina kamrater som gick här [i Finland] på sågarna hade 28 mark om dagen, men jag hade 400 efter kursen. Och där var jag i just fem år då. Och jag gick nu i skola i fyra år, i *kvällsskola* förstås, och trivdes bra. Men då skrev jag ju till hustrun, om hon skulle komma dit, men hon sa hon kom inte till Amerika. Och då for jag hem. Men, det var ju det sämsta jag hade gjort för-

stås. Jag skulle ha *lämnat* (blivit kvar) i Amerika, nog hade hon kommit dit. Joo. Eller hade hon inte *velat komma*, så hade jag ju hittat en ny *käring* (hustru) där förstås.

Amerikadrömmen

Valdemar Westerbäck hörde till den sparsamma typen av Amerikafarare. Han behövde inte skicka hem så mycket pengar, för hustrun var bonddotter och hade mat för dagen för sig själv och de två barnen. I stället satte han in varje slant han för-tjänade på bank och använde bara 50, 60 cent i veckan för eget bruk.

Jag var snål, förstår du. Jag var född *således*. Jag var där de där åren, och då var det en svensk pojke som kom tillika till DeKalb. Och, då jag for hem då så sa jag åt honom att han skulle komma hem han också. "Nej", sa han, "då de bygger bro över Atlanten, då åker jag hem." Och, då hade jag flera tusen dollar hopsparade, men han var skyldig 800.

Julina: Jaa, *således* kan det vara.

– Joo, det är nog skillnad.

– Hur många tusen hade du med då till...?

– Ja nå, om jag ska nu idas tala om det, men nog hade jag närmare fem. Och det var ju bra, för det var ju 200 000 i våra pengar den tiden. Det var bra sparat, det också, på de där åren. Joo.

Men nog skickade jag ju hem åt *käringen* också, men hon var ju bonddotter hon så hon hade mat, *plenty* (mycket) så. Jag skickade någon 20 dollar nu och då. Om man hade skickat hem alltihop, så hade man ju varit utan själv.

Väl hemma igen skaffade sig Valdemar mer jord, utöver den hemmansdel hustrun hade fått i arv hemifrån.

Jaa, då började jag bygga av de där pengarna och skaffade mig då något jord och ett som annat. Kor och egendom och ett som annat. Och nu vill inte några barn ha det, nu får man sälja bort åt främmande folk sånt man har kämpat och arbetat för hela sitt liv.

Julina: Jo, det går således nu.

– Jo, det gör det. Så det känns nog bittert.

Gården han byggde bodde familjen i från 1925 till 1965. Då hade Valdemar blivit så svårt sjuk i reumatism att han inte kunde gå. När inspelningen gjordes bodde han på ålderdomshemmet i Närpes.

Sparsam som han var hade Valdemar inte så mycket saker med sig hem från Amerika.

Nå, inte något vidare, utan några snickarverktyg och så kläder förstås. Inte hade jag något annat. Inte köpte jag något mycket i Amerika inte.

– Hm. Inte något krimskrams heller inte?

– Nä, jag köpte inte det. Jag nändes inte köpa en klocka heller, utan jag köpte den då jag kom till Helsingfors. Nej, den ligger i en skåplåda än, jag har inte begagnat den något än. Det var bara bortkastade pengar det också.

Resan hem

Valdemar reste hem med passagerarfartyget ”Kungsholm”. Det blev en angenäm färd över Atlanten.

Och då var det var stillt hela vägen så vi hade fint över Atlanten. Dansade nog där på däck och spatserade och det var härligt. Och då jag reste hem då, förstår du, så var det ju som det skulle vara mycket lättare. Då man far bort så är det tungt.

Valdemar litade tydligen inte så mycket på bankerna. I stället för att sända hem sina hopsparade pengar via bank, förvarade Valdemar dem ”i bakfickan”. Det kunde ha gått riktigt illa, men han hade tur.

Ja nå se, jag ska tala om en händelse med de där pengarna också. Jag stoppade dem i en sån där Prince Albert-burk jag, och så strödde jag något lite tobak ovanpå. Och så stoppade jag dem i bakfickan. Och då på båten så skulle jag och tvätta mig

och raka mig en gång. Jag var ju och gjorde det flera gånger förstås, men den där gången då så tog jag upp den där burken och satte den där på tvättstället. Och då tvättade jag och rakade mig, och så gick jag åt hytten där jag bodde. Och då det hade varit en halvtimme eller *således*, så *hågsade* jag klappa på bakfickan, och då gick en varm rysning genom mig. Då hade jag glömt burken i tvättrummet. Och jag dit, men burken stod på samma ställe där jag lade den. Den hade *kunnat varit* borta också, så hade hela 5-årsarbetet varit där. Joo.

Valdemar gick i land i Göteborg och fortsatte via Stockholm till Helsingfors. ”Tog vi andra klass upp till Seinäjoki då, se, på tåget. *Således* var det.

Axel Bodbacka

Axel Bodbacka var född 1898 i Bodbacka i Övermark. Sina Amerikaminnen har han själv tecknat ned som ett bidrag till pristävlingen ”Utvandrarna” 1970. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister hade han två gånger fått pass för resa, den 20 januari 1916 till USA och den 15 maj 1920 till Kanada.

Målet för Axels resa till Amerika 1916 var Minneapolis och Saint Paul i Minnesota. Här bodde han i Midway, i närheten av järnvägsbolaget Northern Pacifics verkstäder i Saint Paul, där många Närpes- och Övermarkbor då arbetade med att bygga järnvägsvagnar.¹⁵

Northern Pacific hade ett 10 900 kilometer långt spår som förenade delstaterna Minnesota, Wisconsin och North Dakota i Mellanvästern med Montana och Idaho i Klippiga bergen samt med Washington och Oregon vid Stillahavskusten.¹⁶ På Northern Pacific delade Närpesborna arbetsplats – men inte boplats i slummen – med de svenska invandrarna i Ola Larsmos hyllade roman *Swede Hollow* (2016).

Axels bidrag till ”Utvandrarna” gick i första hand ut på att besvara frågelistan som låg till grund för tävlingen. Sina arbetsvandringar skriver han mindre om, ingenting alls om Kanadarens 1920. En intressant aspekt på stämningen i landet efter USA:s inträde i första världskriget kommer fram i Axels svar på frågelistan.

Far och bröder i Amerika

Axel var inte den första Amerikafararen i familjen. Hans far hade redan 1882 – fyra år efter värnpliktslagen 1878 – åkt över för att slippa värnplikt. Traditionen gick vidare i följande generation. När Axel 1916 anlände till Saint Paul i Minnesota blev han där mottagen av tre bröder som hade utvandrat tidigare. År 1970 levde två av dem kvar på andra sidan Atlanten: Valter i Hamilton, Ontario och Gust i New York. Axel hade samma orsak som sin far att lämna Finland: värnplikten.

” Jag ska då att berätta om min far som i sällskap med 4 andra reste till Amerika. Då de inte fick pass för utrikesresa på grund av värnpliktsuppbåd, reste de med häst över Kvarken. Starten som skedde vintern 1882 gick via Vasa och med några timmars rast i Holmsund till Umeå, där häst och åkdon såldes. Emigrantbåten gick över Nordsjön till Liverpool där oceanångaren lade ut. Efter 14 dygns oceanfärd var de i New York. Sedan en tågresa till Branford, Conn. där han fick arbete på ett gjuteri. Han kom hem efter 4 år, men gjorde ytterligare 3 turer till samma plats. Mor och barn klarade av jordbruket medan han göt loss dollar. Nöd har ingen lag, skulle man vilja säga i dylika fall.

Själv reste jag i februari 1916 med några andra icke fyllda 18 år. Finland befann sig i krigstillstånd. Män i åldern 18–50 fick ej lämna landet. Vi foro norröver via Haparanda till Oslo. Med oceanbåten ”Hellig Olav” plöjdes oceanen. Några hade skidat över till Sverige och fick gå ombord, ett prästbetyg dugde som pass för dem. Sympati syntes överallt komma till heders. Efter 11 dygns oceanresa med undermålig kost och sjösjuka var vi framme i New York. Nu förestod slutsyn i det s.k. Castle Gardet. Några kvarhölls för grundlig undersökning, men alla torde klarat sig, efter vad jag genom brevväxling hörde. Vi skildes, och envar anvisades till tåget enligt biljettens destinationsmål. Mitt tåg skulle till Saint Paul, Minn. Och vid framkomsten tog en broder vara på mig. Allt gick perfekt, och efter en halv timmes spår-vagnsresa blev ett hjärtligt möte av fyra bröder i den äldstes hem.¹⁷

Boarding och sällskapsliv i Midway

Nykomlingarna bodde helst hos släktingar eller bekanta hemifrån. Gick inte det att ordna, så tog man in på *boardinghus* som kunde ta emot matgäster och hyrde ut rum på övre våningen.

Jag bodde på ett dylikt i flera år. Vi var 8 som var inackorderade och vi trivdes utmärkt. De andra matgästerna bodde hos privata familjer som gärna upplät och säkerligen behövde få ett extra tillägg i inkomst i den utsträckning rum fanns. Kost och rumsutgift var på 1920-talet runt 35 dollar per månad. Samtidigt kom en genomsnittslön att bli 140–150 i månaden.¹⁸

Olika trossamfund hade egna kyrkor, så visst fanns det samlingsplatser där envar fick sina religiösa behov tillfredsställda. År 1916 blev Axel själv medlem i avdelning 41 i Svensk-Finska Sjukhjälpsförbundet. Den fyllde samtidigt en social funktion, för de flesta medlemmar var invandrade från Närpes och Övermark.

”Nykomlingar blev vänligt bemötta, och kamratskap knöts”, till exempel vid bemärkelsedagar av olika anledningar. I Saint Paul gjorde Axel bekantskap med en ny form för umgänge landsmän emellan, nämligen *surprisepartyt* (surprise party, överraskningsfest).

Dessa s.k. surpriseparty samlade oftast fulla hus och den uppvaktade fick gåvor av vänner som även anskaffade och skötte om förplågnaden. Gratulationer och ömsesidiga tacktal utbyttes. Hembygdsminnen i berättelse i både tal och sång dominerade, både allvarliga, men också lustiga och skrattfyllda historier. Om någon i sällskapet dessutom var musikalisk kunde laget få höra låtar från gamla landet. Kanske rent av ”Livet i Finnskogarna”.¹⁹

Samtalen landsmän emellan gick ”på det språk man höll i ära och aldrig glömde”, nämligen modersmålet. Ingen blygdes för dialekten, men amerikaniseringen märktes i dopnamnen man gav sina barn, såsom Fay, Jim och Henry eller Mary, Dora och Florence.

Nykomlingar tillbringade för det mesta fritiden på sitt rum med att skriva brev hem eller läsa tidningar och böcker.

Släkt och bekanta var ju de man mest tänkte på. Det var samtidigt intressant att berätta om hur en hade det. Men det var andra också som gripits av reslust och dessa ville veta vad man tyckte och trodde, om det fanns utsikter bättre att tjänna levebrödet där. Dylika frågor var förstås lätt besvarade, i synnerhet sedan likvid lyfts för några månader. Brev skrevs och svar uteblev ej.²⁰

Efter hand som man blev mer hemmastadd sökte man sig utåt och började gå på *poolhall* (Corona), bio, teater eller danssalong.

Vid dylika träffar ledde bekantskapen mellan pojkar och flickor till frieri och giftermål. Och på detta vis bildades en ny familj, även om ena parten ej var finländare utan av annan nation. Rikssvenskar, norrmän och danskar som alla gick under namnet skandinaver fanns mycket av i Minneapolis, och finlandssvenskarna hade stor gemenskap med dem. Bland annat som medlemmar i en svensk sjukhjälpförening under namnet Grand Lodge. Och den 30 december 1918 intogs jag som medlem i en likadan, benämnd Scandinavian American Fraternity med säte i Saint Paul. Jag jobbade och bodde i Midway, vilket betyder att det var på mitten mellan tvillingstäderna.²¹

Första världskriget

Under första världskriget, när Axel vistades i Saint Paul, fanns det gott om arbete i Amerika. En stor del av den manliga arbetskraften tjänade ju armén. Men också för den som inte var i armén fanns det regler och påbud att rätta sig efter.

Statslån under namn av Liberty Bond togs. Inget tal om krig fick ske på allmänna platser. Det var så många olika nationer med olika åsikter. Registreringskort skulle alltid bäras. Det hände att man på gatan mötte en herreman som ville se det. Den som inget hade fick genast följa med till någon instans och avge förklaring. Att

Remember Your First Thrill of
AMERICAN LIBERTY

YOUR DUTY-*Buy*
United States Government *Bonds*
2nd Liberty Loan of 1917

Liberty Bond, "frihetslånet". Sitt stöd för USA skulle man visa genom att köpa de frihetsobligationer som lanserades för finansieringen av krigsinsatserna i Europa 1917.

hålla sig undan var en orimlighet. Om en t.ex. kom och ville ha arbete, var första frågan ”Har du registreringskort?” Arbetsgivaren stod liksom i ansvar i detta fall. Att på något konstigt vis hålla sig undan var straffbart och kunde leda till omedelbar tjänst i armén. Som utlänning blev jag hänförd till Class 5, Division F. Det betydde att ifall kriget pågått länge kunde jag ha kommit i fråga.²²

Liberty Bond, eller ”frihetslånet”, var ett slags krigsobligationer som USA våren 1917 lanserade som ett sätt att finansiera sin militära insats i första världskriget. Också invandrare förväntades köpa obligationerna för att visa sin lojalitet mot det nya landet. – Se även Oskar Holms berättelse (i kapitlet ”Östern”).

USA:s hållning till första världskriget var nära förknippad med invandringen. De europeiska skiljelinjerna avspeglade sig nämligen också inom den egna befolkningen, där alla invandrargrupper inte slöt upp bakom krigsförklaringen 1917. De grupper som försvarade neutraliteten var i första hand tyskar, men också irländare och svenskar. Svenskarnas försvar av neutraliteten tycks ha handlat om den gamla rysskräcken: för dem var det bara Tyskland som kunde stoppa det ryska hotet. Efter krigsförklaringen svängde opinionen snabbt till förmån för en patriotisk uppslutning bakom inträdet i kriget, samtidigt som den vände sig mot de invandrargrupper som försvarat neutraliteten. Misstänksamheten ledde i sin tur till förbudet att tala om kriget på offentlig plats.²³

Slutreflexioner

I Övermark var det i Axels ungdom redan tradition att utvandra eller arbetsvandra till Amerika. Både äldre och yngre, män och kvinnor såg Amerika som ett framtidsland. De som återvände hem var för det mesta familjeförsörjare som med sparsamhet samlat ett kapital som gjorde det möjligt att klara sig ekonomiskt bättre än annars.

Det var vanligen så att mannen reste för att få startkapital för drägligare levnad för sig själv och sin familj, vilket var svårt att genomföra hemma. Var lyckan med, hände att han tog barn och blomma dit. Det fordrades god karaktär att stå emot alla lockelser som ledde in på fåfänglighetens marknad. Många dränkte sina bekymmer

i dåligt sällskap där krögaren gjorde goda affärer på deras tungt förtjänade dollar, som den fattiga familjen hemma borde ha fått. Men nog har Amerikapengar betytt oerhört mycket för de skötsamma, när det gällde en tryggad framtid. De många som gett syskon utlösen med sparade dollar talar sitt tydliga språk.

När familjefar emigrerade tog hustrun om hand alla deras tillhörigheter. Om däremot hela familjen for i syfte att stanna, blev det vanligen auktion på det som ej togs med. Folk trodde åtminstone att det var framtidsmöjlighetens land. Ingen ville lägga hinder för den reslystne. Men det hände ofta att då avskedets stund var inne, fararen med våta ögon ångerfullt sade: "Oj, om jag ej börjat med det här." En dålig tröst i sorgen för de som blev hemma.²⁴

Amerika hade varit en tillgång för dem som strävat efter bättre ekonomiska förhållanden, "att resa dit för en tid efter ett startkapital". Det sades ofta att någon hade varit i Amerika och slitit, och visst var det rätt att säga så.

Men vad annat bjöds en piga-dräng eller vanlig dagsverkare där hemma, och ingenting räckte till övers. Vi äldre minns bra denna livsföring utan pension eller andra sociala förmåner. Att det funnits avsigkomna stackare där borta är lika sant, men såtillvida att sjukdom eller annan oundviklig omständighet inte orsakat det. De kanske sådde ut sina dollar på lättsinnets åker, och följderna blev en skörd av elände. Allra värst då för dem som ej hade någon besparing att ta till då inga möjligheter att få arbete fanns. Sådana perioder inträffade, t.ex. år 1908 blev en finansiell kris som tvang järn- och stålbolagen att avskeda hundratusentals arbetare, bland vilka många återvände till Europa.²⁵

Arvid Boström

Arvid Boström var född 1898 i Petalax men växte upp i Räfsbäcken i Övermark. Han gjorde sin första resa till Amerika 1922, sin andra 1927. Före Arvid hade två bröder utvandrat till Amerika, den äldsta och den yngsta i en skara på sju syskon. Bröderna bodde i bilstaden Lansing i södra delen av Michigan.

Den äldre brodern Valter hade utvandrat 1912. Han kom då först till Duluth, Minnesota, men där fick han inte något arbete. Snart nog flyttade han till Lansing. Brodern räknade nämligen med att det skulle vara lättare att få arbete i Lansing eller Detroit, för de var större och hade ”kolossalt med bilverkstäder och alla andra slags verkstäder”. Det var det. Valter kom in på Reo Motor Car Company (REO) i Lansing. Till samma stad kom också den yngsta brodern i syskonskaran.

Målet för Arvids Amerikaresa blev sålunda Lansing i Michigan. Men dit kom han på grund av kvotsystemet inte direkt: landskvoten för Finland var redan fylld. Tillsammans med reskamraterna hemifrån hamnade han först i South Porcupine, en gruvort i nordöstra Ontario. Arvid hade där en kusin som de hade adressen till. De var fem i sällskap som reste över, tre av dem från Råfsbäcken. Reskamraterna blev kvar i Kanada.

Arvid möttes sedan av sin äldre bror Valter i gränsstaden Sarnia i sydvästra Ontario och kunde med hans hjälp lagligen fortsätta resan över till USA.

Över till USA

Det var alltså 1922 som Arvid första gången gav sig i väg till Amerika. Han hade en lång historia att berätta om resan hemifrån till Kanada och om formaliteterna när han skulle ta sig vidare in i USA.

”**Jaa. Vi for från Hangö,** med ”Arcturus”. Låg på ris nere i lastrummet, det var fina tider! Jo, och så på tåg då genom England till Liverpool. Och så igen en båt som hette för ”Regina”, större båt, över till Kanada. Jag skulle ju inte ha farit den vägen. Jag hade en bror i Amerika, men så var kvoten för emigranter att *slippa in* till Amerika var full i tre år. Fick ett telegram då. Jag skulle komma ner till gränsen. Och det gjorde jag. Jag var så långt uppe i norr så det tog ett och ett halvt dygn på tåg. Jo.

- Var hamnade du då i Kanada, var det i någon *skogscamp*, eller?
- Nää, en *miningplats* (gruvplats).
- Vad hette den platsen?
- South Porcupine, Ontario.

– Vad var det för *mina*?

– Guld. Om dagen då jag for därifrån, då skulle jag ha fått plats. Joo, jag skulle ha fått börja då. Men, så hade jag brev, nej telegram, från bror då. Ett på något slags svenska, inte på engelska. Valter skulle komma ner till gränsen.

Tack vare äldre brodern Valter – och sin bakgrund som skyddskårist 1918 – lyckades Arvid sedan komma in i USA på laglig väg. När Valter kom in på amerikanska konsulatet i Sarnia, var där bara en ung tjänsteman på kontoret.

Och så gick han och bara tog ner inifrån en hylla en bok, och så läste han upp en paragraf. Jag skulle ha haft att vara tre år i Kanada. Men, så kom en äldre in. Och han då så bara satte upp fingret, sa bror, åt den där yngre, och så var ju han tyst. Så sa han ”vi lovar ingenting men, vi lovar inte något, men”. Han [Valter] skulle komma med mig då jag kom, så skulle han komma med mig dit då.

Ser du, det var ju så nära efter 1918, så de var rädda jag skulle vara kommunist eller rödgardist. Så det första bror frågade vid station var, om jag hade något papper som skulle bestyrka, men jag hade ingenting. Han hade nog gett upp vem de skulle telegrafera till hit, med förfrågningar. Och han skulle stå för kostnaden. Men inte gjorde de nu det, utan de skulle låta det bero då tills jag kom. Men, ser du, där vid station då, då han frågade om jag hade något som skulle bevisa på vad sida jag hade varit ut, så sa jag: ”Nä, det är nog alla, alla saker lämnade.” Men på hotellet, om kvällen innan vi gick och lade oss så, hur jag nu kände i en ficka så hittade jag ett litet kvitto utav Moring som var skyddskårschef. ”Vad har du?” skrek bror till. Så jag visade honom, och så sa han: ”Det här ska ta dig över gränsen.” Jaa.

Jo, och då, då turades det så pass så den här äldre som jag sa så hade varit på amerikanska ambassaden i Sverige. Så han visste så väl han vad skyddskår betydde. Den där lilla lappen hade ju skyddskårsstämpel också. Men det var nog hårda tider för mig, fast jag kom in till Amerika också.

Den äldre tjänstemannen på konsulatet visste alltså att skyddskåristerna stred på den vita sidan i inbördeskriget i Finland 1918.

Tågresan från South Porcupine ner till gränsstaden Sarnia och konsulatet blev en upplevelse i sig. Vid den här tiden var det många som rymde över till USA, så

Arvid blev noga påpassad av konduktören. ”Och fick de fast dem så vart de hit-skickade tillbaka.”

Det var då jag körde på tåget då från South Porcupine ner till gränsen dit jag skulle. Den där kusinen min då var och köpte en karta, så jag skulle ha. Och de som sålde biljetten så *märkte* (markerade) i då var jag skulle ha att byta. Det där fick jag bara kontrollera då, klockslagen när jag skulle byta.

Men då kom konduktören fort nog underfund att det var någon besynnerlig man, eller vad han funderade. Men han höll nu det misstänkt, så han bevakade nog mig så noga då tåget stannade vid någon station, om det stod en stund. Men se, det där var från Buffalo och ner till Sarnia.

I Buffalo skulle Axel byta tåg, men det var ingen lätt sak att hitta rätta tåget bland alla dem som var inkörda där. ”Stig över bara, och gå dit”, visade konduktören. Det rådet följde Axel inte, utan började med en kappsäck i var hand gå längs tåget. Konduktören höll ett vakande öga på honom, så att han bara inte skulle komma åt att fly över gränsen.

Och han var nog så rädd han, han ville se passet. Men det var ju bara finskt det. Och där försökte nog han förklara, då jag skulle komma till Sarnia, om jag tänkte gå över. Fast han bara tecknade, men jag förstod vad han menade. Jag skulle komma att bli fångslad, sa han, och så skulle jag bli tillbakaskickad. Men då, då han fick se att bror var och tog mot mig då, så började han ju tala med honom då strax. Och då sa han åt bror: ”Ja, om du skulle veta hur glad jag är att det tog en sån här upplösning det här. Och jag tog för avgjort jag att han tänkte rymma, då han hade kommit en sån där himlade lång väg och for ner till Sarnia som låg vid gränsen.”

I Lansing, Michigan

I Lansing fick Arvid liksom bröderna arbete på bilfabriken Reo Motor Car Company (REO). Valter var gift och hade familj, och hos dem fick Arvid bo under alla sina sju år i Amerika. I Lansing fanns det utöver bröderna Boström bara en annan

österbottning. Han var från Gamla Vasa och hette Albert Berg. ”Något år senare dog han i kräftan.”

På REO fanns det bland arbetarna anhängare av Ku Klux Klan. Vid den här tiden vände klanen sitt hat inte bara mot afroamerikaner, judar och katoliker, utan också mot den nya invandringen från östra och södra Europa. Det var skillnad på vita och vita.

Det var under 1920-talets första hälft som Ku Klux Klan levde upp i en ny skepnad. Klanen skulle nu rädda Amerika från de främmande element som kommit med den nya invandringen. Vid mitten av 1920-talet hade den vuxit till en rörelse med ett brett folkligt stöd bland vita protestanter, som uppfattade de nya invandrarna som ett hot mot den rådande ordningen. Ett starkt fäste fanns i ”svenskstaden” Worcester i Massachusetts, där hälften av medlemmarna utgjordes av svenska invandrare eller invandrare med rötter i Sverige. Det som drev dem verkar ha varit en allmän främlingsfientlighet, en rädsla för de nya invandrarna från södra och östra Europa.²⁶

Arvid hade aldrig varit inne på en fabrik tidigare, och nu skulle han börja på en bilfabrik där det fanns inte mindre än 7000 anställda. På REO uppfattades Arvid

Main Street i
finskstaden Dollar Bay
i övre Michigan 1971.
Namnet ”Sebbas Bar”
avslöjar att ägaren
kom från Korsnäs.

tydiligen som en invandrare från Östeuropa. Han utsattes för trakasserier och berättar i intervjun om en sådan händelse.

De hatade ju allt vad utlänningar heter. Och det var rätt så stor procent utav arbetarna som var Ku Klux Klan. Kunde de göra något förfång så, de var nog fräcka att visa. Men det gick småningom.

– Hur visade de sig, de där Ku Klux Klan då?

– Nå, jag ska bara ge ett exempel. Se, jag var på en bormaskin under det tillfället. Och så var det där, där de tillverkade alla bett och grejor som de skulle ha i olika maskiner.

En dag råkade Arvid ut för ett missöde vid bormaskinen. Den blev ovass, och när Arvid skulle vässa den var det något som brast. ”Och när det brast, oj vad de applåderade här och där.” Senare gick det likadant för en av de värsta att trakassera. Fast denne hade arbetat i fabriken i hur många år som helst så var han inte ”god för” att reparera felet, utan gick till Arvid och bad honom om hjälp. Då det var klart så tackade han Arvid, som – med brodern som tolk – ville veta om han inte skulle applådera då också. Därefter fick Arvid vara i fred. ”Småningom så gick det och jämkade ihop sig, och började gå. Men nog hade jag ett hundliv de där första månaderna.”

På fabriken hade Arvid åtta dollar om dagen i lön. ”Ja, och det räknades det var bra *dagspeng*.” Man arbetade sex dagar i veckan, tio timmar om dagen utom lördagen då man var på arbete bara halva dagen.

Arvid var hela tiden på samma fabrik i Lansing. ”Hela tiden. Både första och andra gången. Samma bas. En *skryping* (trevlig karl). Ung, trevlig, glad.” Arvids äldre bror var erbjuden förmanssyssla på fabriken, ”men han ville inte ha det inte”. Han sa: ”Jag vill inte laga mig i *stridande* (i gräl) med alla inte.”

Hem igen

År 1927 var Arvid hemma på besök, men bara ”fram och tillbaka”. Han var osäker på om han skulle *lämna sig* i Amerika eller skulle han återvända till Finland för gott.

Jag for hem på det, jag var villrådig var jag skulle komma att slå mig ner. Jag räknade om jag skulle hit så, så skulle jag inte *lämna mig* för länge där då. Och kunde jag inte vara därhemma så, så var det ju bara att fara tillbaka. Och vad man kan minnas sånt bra!

Jag tänkte väl inte riktigt fara så där fort, men så satt vi och byggde några redskap, några körredskap som vi reparerade. Jo, och så kom bror då, så sa jag: "Gå in efter *Kaskö Tidning!*" – "Vad ska du med den?" sa han. Så sa jag: "Jo, jag vill se vad dag någon av svenska båtarna går, "Gripsholm", eller." Ja nå, han gick och kom med den och jag *skådade*, och måndagen i veckan efter, om det skulle kunna vara tisdagen eller onsdagen. Sa jag: "Jag far till Amerika jag då."

Se, då man hade varit där en viss tid, så kunde man få vad vi kallade till *reentry permit*, som gav rätt att komma in tillbaka. Och ett sånt ett hade jag som jag körde.

– Nå, hur kom du att vara så där kort tid den där andra gången?

– Ja se, du vet, hade jag täckts, så skulle jag ha vänt då jag kom.

– Hur då?

– Jag vet inte, det var riktigt förgjort då. Men jag *slapp* inte. Första åren, vad de gick an och skrev åt mig, de levde ju båda bröderna då. Och jag skulle komma dit, men inte *vart* det något inte.

Efter ett och ett halvt år, 1929, återvände Arvid sålunda till Finland för att stanna. Hemmanet som hans far hade skaffat för att kunna försörja sin stora familj, det tog Arvid nu över och förstörde det genom att köpa mer mark undan för undan.

Nej, ser du, far var ju lärare. Här i Råfsbäcken. Och nå vet du en lärare, lönen för en lärare den där tiden, det var inte precis något, med sju barn. Köpte han in en liten hemmansdel, och något upp till fem kor hade de. Senare så skaffade de nu en häst. Och *således* har jag köpt in undan för undan.

Arvid Boström talade inte om någon längtan eller några planer på att återutvandra till Amerika. Han hade det bra som det var i Råfsbäcken.

Butte, Montana

”**B**ergstaterna” kallar Anders Myhrman delstaterna Montana, Colorado, Idaho och Utah i Klippiga bergen. Till de här staterna började det komma invandrare från det svenska Finland på 1880-talet, och på 1890-talet blev de fler och fler.¹

”Då det blev dåligt i östern och centralstaterna under Cleveland-administrationen [1885–1889 och 1893–1897], så stormade folk hit.” Så har Gust Anderson (Gabriel Anderson Lassfolk) från Yttermark i Närpes beskrivit inflyttningen till bergstaterna. Han kom från Wisconsin till Helena, Montana 1888 och bosatte sig ett år senare i Anaconda i samma delstat. Gust och hans bror Karl Anderson var veterligen de första landsmännen i Anaconda, där de försörjde sig som vedhandlare. De lät hugga ved i fri skog inom stadens område, forslade den med egna hästar till staden och sålde den där.²

Den första invandraren från det svenska Finland i Telluride, Colorado tros ha varit John Frank (Kamb) från Korsnäs. En dag 1888 kom han vandrande till staden i sällskap med fem andra. Tillsammans med två andra nykomlingar, Andrew Berg och John Franzén från Närpes, arrenderade och började han bryta malm i en avlägsen gruva, dit proviant och allting annat måste forslas med packåsnor.³

En av de första landsmännen i Leadville, Colorado var troligen Charley Johnson (Karl Josefsson Bärnas), född i Gottböle i Närpes 1861. Han hade kommit till Amerika 1880 och bosatte sig i Leadville 1887.⁴

Gruvarbetare i Butte, Montana. Det stora flertalet landsmän kom från socknarna norr om Vasa. På grund av torrborringen var det många som dog i så kallad minsjuka eller silikos – eller som återvände till Finland för att dö där hemma.

Ett antal Närpesbor fanns redan 1890 i Mullan, Idaho. Detta år skrev Matts Söderback brev till sin hustru i Norrnäs: ”Jag kan berätta för dig att vi är många kända här tillsammans från Närpes ... Och nu har vi ställt det så, att vi ska’ komma hem en hel stor hop 1892. Och då ska’ ni få se på amerikanarne, när de kommer hem engång och ska’ famntaga sina hustrur eller fästmör.”⁵

”The richest hill on earth”, den rikaste kullen på jorden. Det var gruvstaden Butte i Montana en gång känd för att vara världen över. År 1896 stod Butte för över 26 procent av tillgången på koppar i världen, och brytningen sysselsatte omkring 8 000 man. År 1955 gick man över från brytning under jord till dagbrott, brytning direkt vid jordytan.

Den öppna gruvan, Berkeley Pit, blev då den främsta gruvan i Butte. År 1982 stängdes den, och i dag är den fylld med kraftigt förorenat vatten. År 2017 rapporterades det att flera tusen snögäss hade dött efter att ha landat på vattnet på Berkeley Pit. Miljövårdande åtgärder har satts in för att hindra grundvattnet från att förorenas av vattnet i gruvan. Butte är inte längre den rikaste kullen på jorden.⁶

Flertalet landsmän i Butte kom en gång i tiden från socknarna norr om Vasa. Det var den enda gruvstaden i Klippiga bergen som Amerikaexpeditionen 1971 gjorde uppehåll i för inspelning av emigrantberättelser. Vi mötte två gruvveteraner, Lennart Barthell från Vörå och Louis Hanson från Närpes. Det är Louis Hansons berättelse om livet som skogs- och gruvarbetare som återges här. Barthells berättelse ingår i boken *Amerikatrunken*.⁷

En invandrare berättar

Louis Hanson

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Louis Hanson på sls.finna.fi](#)

Det var en blåsig vårdag den 2 april 1971 som Amerikaexpeditionen anlände till Butte, Montana. Damm från den öppna gruvan Berkeley Pit virvlade omkring på gatorna. Vi hade telefonnumret till en Louis Hanson, och jag ringde upp numret från en telefonkiosk i stadens centrum. Namnet sade mig ingenting om mannens

ursprung i Finland, men han behövde bara säga ett par ord så kunde jag höra att det var en Närpesbo jag hade i andra ändan av tråden. – ”Vilken by i Närpes kommer du från?” – ”Från Uljens gränden i Yttermark, bror till Strömmas August.” I Finland bar Louis Hanson namnet Leander Ström.

”**Oh, jag är hem från Yttermark.** Och, mitt namn var Leander Ström där, när jag var där i gamla landet. Men då jag kom hit så *changade* (change, ändra) jag namnet till Louis Hanson. När vi var *greenhanar* (greenhorns, nykomlingar) så var det så *hårt* (hard, svårt) att stava namnen, *you see*, jag *changade*.

Louis Hanson var född i Yttermark år 1896. Hans far hette Hans Henrik Ström och var bonde och ägare till Bjurmossa ångsåg på Risåsen i byn. Fadern hade tre gånger varit över i Amerika på arbetsförtjänst, troligen i Worcester, Massachusetts. En äldre bror Oskar och Louis själv fortsatte traditionen att utvandra till Amerika.

Den främsta orsaken till att Louis ville lämna Finland var att han inte trivdes med arbetet på jordbruket. Han höll helst till vid ångsågen på Risåsen.

– Varför for du från Finland?

– Ja, ser du, det vet jag ännu inte i denna dag. Jag var ju bara 16 år, kom just ur skolan.

Min far hade *sågmylla* (sawmill), du vet, på Risåsen. Så, inte ville jag vara där hemma inte och arbeta på farmen inte. Inte hade jag lust för det. Så jag brukade hålla mig på Risåsen tillsammans med farsgubben. Så en dag så var det en pojke som sa han skulle fara till Amerika. Frågade om jag skulle komma. Ja, jag skulle nog komma. Så jag tog *trampkärran* (cykeln) och for upp till Risåsen där farsgubben var, frågade honom för pengar. ”Jo”, sa han, ”*go ahead.*” Yes, inte hade jag något *trouble* (problem) med gubben inte. ”Far du bara, pojk, lär dig någonting.”

Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister fick Louis pass för resa till Amerika den 2 maj 1913. Den 14 maj lämnade han Hangö med ”Titanica”, och den 24 maj reste han med Cunardlinjens ”Carmania” från England över till USA.

Från New York gick resan vidare till Duluth, Minnesota. Där befann sig brodern Oskar Ström, ”och jag for ju till honom då”. I Minnesota fick Louis sitt första

Gruveteranerna Lennart Barthell från Vörå och Louis Hanson från Närpes i Butte, Montana.

arbete i skogen. Skogsarbetet fortsatte han ett år senare med i Seattle och Spokane i Washington på västkusten. År 1917 kom han sedan till Butte, där han fann sig till rätta och bodde kvar 1971.

Skogsarbete i Mellanvästern och Västern

Svåra förhållanden och en lömsk förman minns Louis från första arbetet i skogen i Minnesota, då han var bara sjutton år gammal.

Ja, det var *tough* (svårt) där, ska jag säga. Jag arbetade, *oh*, 14 timmar om dagen, för 26 dollar i månaden. Och en del fick bara 13 dollar, att arbeta 14 timmar om dagen. Så det var icke något vidare bra.

– Hur var det i *skogscampen* annars, berätta om hur det var.

– *Well*, vet du det är en *ting* (thing) då som... *Well*, det var tre *stories bunker* (inbyggda kojor i tre nivåer), du vet, på toppen utav varandra. Och vi var 150 man i ett *bunkhus* (bunkhouse, barack). 150 man. Och, du vet, där var det liv, ska jag säga. Då på kvällarna då, då vi kom in, det var ju vinter då, så var allihop var ju våta. Så hade de en stor *stove* (eldstad), eldbrasa, du vet, i mitten på golvet där då, och alla våta kläder som hängde runt där då. Torkade kläderna på *stoven*. Och luktade, *oh*. Ja, du har väl hört det förut.

Men jag tror jag hade, jag arbetade sex månader. Så då hade jag ju 100 dollar då, du vet, jag trodde jag var rik då, då jag hade 100 dollar. Det var allt vad jag hade när jag arbetade sex månader. Och från Duluth då så for jag hit till Montana. *No*, nej till Washington var det, ja, Seattle, och arbetade där i skogen för en tid. Men det var ju bättre där, bättre *condition* (förhållanden) där i *camparna* den tiden. Joo.

– På vad vis?

– *Well*, det var bättre, du vet, med *bäddor* (bed, säng) och sånt där. Och så fick vi ju ta ett *bad* (bath). Men i Östern, inte fick vi ta något *bad* där inte. Ingen plats att *vaska* (wash, tvätta) kläderna eller någonting. Och lusen, du vet, *nå vet du gamla blanketter* (blanket, filt) och *bäddkläder* som var hundra år gamla. Det var att krypa in där *head first* (huvudet först) som du nu lägger in en häst i stallen, du vet. *Head first* in i dom där *bunkarna* (bunk, kojplats). Ja, inte vet jag nu.

– Arbetade ni som sex månader i gången?

– Jaa, på vintern. *Uh-huh* (jakande grymtljud). *Of course* (förstås), du fick ju sluta när du ville förstås. Inte behövde man *stå med* (stay with) men, *anyhow* (i alla fall), jag *stod med* i sex månader *anyhow, close to* (nära till) sex månader. Ja. Och så arbetade jag en tid på den här *grainelevatorn* (grain elevator, spannmålssilo) där, i Duluth också. Där fick vi 2 dollar om dagen, 2 och 25 var det ju, för tio timmar.

– Vad var det för arbete?

– *Well see*, de *shippade* (ship, skeppa) säd, du vet, ifrån Dakota och dom där trakterna. Så där *unloadade* (unload, lossa) de *boxcarsarna* (boxcar, lastvagn) då, på den här *elevatorn*. Och sen så *shippade* de då, *loadade* (load, lasta) de i båtarna, och *shippade* ut därifrån, från Duluth. *Yeah*, så, det var *koldockor* (coal dock, kolkaj) där också i Duluth, och jag arbetade inte på dem något.

– Nå, var det något mycket finländare i den där *campen* i Duluth?

– Joo, det var bara *gammellandspojkar, almost* (nästan). *Well*, det var ju italienare och de som kom från *Europe*, du vet, mest *greenhanar* (greenhorn, nykomling). En dag där så, så *fairade* (fire, avskeda) basen femtio utav dom där. Ja, det var väl italienare, tror jag, femtio utav dem. Han ville inte ha dem, *see*. Och så, pojkarna gick ner till *railroadstation* (järnvägsstation) att *catcha* (catch, ta) ett tåg där, du vet, att fara därifrån. Och så tog basen, det var fyra man, så tog han en fem hästar, och så red de ner till *railroadstation*. Och vet du vad han gjorde? Då så *collectade* (collect,

ta upp) han 5 dollar *a piece* (per man), utav dom här italienarna. Så ville han ha dem tillbaka, att komma upp till *campen*.

– Var det enda orsaken det?

– Jaa, bara för att *collecta* något pengar, 5 dollar *a piece* från dem. Det var femtio man, det blev ju bra många dollar det då. Så då sa han ”kom upp och börja arbeta igen”. Så de alla kom tillbaka.

– Kunde inte ni få en bättre förman?

– *No, no. No*, det var inte något *use* (use, nytta) att språka om något sånt den tiden inte. *No*. Du hade att ta vad du fick den tiden. Inte fick du välja något inte.

Bättre förhållanden än i Minnesota rådde det i urskogarna på västkusten, där Louis arbetade med att fälla timmer. Här växte det träd som var mycket högre och grövre än de i Minnesota, såsom *Douglas fir*, douglasgranen. Hur det gick till att fälla träd som var tio fot (cirka 3 meter) i genomskärning, det fick Louis lära sig i Västern.

Det var stora träd. Stora träd. En del var en tio fot. *Well*, då var vi en på var sida om trädet. Och yxade, högg in *underkåttet* (undercut, kilformad inhuggning nedtill i stammen i den riktning dit trädet skulle falla). Ibland så tog det oss en halv dag att få in *underkåttet* på träden, stora träd. Och så hade vi att ha *springboard*-hål. Och du vet *springboard* vi kallade, det var ett *bord* (board, bräde) så där långt, så du hade att ha det att stå på, *you see*. Och det där hade vi att hugga in i trädet runt, så svingade du det runt med fötterna. Och så började du såga då, så jag hade nu en tio fots såg, en man i var ända då. Det tog, som sagt var, det kunde ta en halv dag att få ner ett träd. Bara ett träd, ett stort. *Joo. Yes*.

– Nå, vad gjorde ni sedan då ni hade fällt det där trädet?

– *Skådade* för ett nytt ett. Då hade vi att gå till *the next* (nästa). Vi lämnade ju det som fälldes, vi behövde inte *kåtta upp* (cut up, såga upp) dem för *loggar* något inte. För stockar. De hade, de kallade dem för *bockare* (bucker), som *kåttade utav loggarna*. *Fällarna* (feller) så bara fällde omkull dem, så kom *bockarna* och *kåttade upp* dem för stockar då. *Jaa*.

– Nå, vad hände sedan det var bockat eller i stockar?

– *Well*, då hade de *donkeys* (ångmaskin för transport av timmer), de kallade dem för *donkeys*. Stora maskiner, och kablar ute i skogen. Så drog de dem, de kallade

det för *landing* där de drog in stockarna då. Och då *loadade* (load, lasta) de dem på järnvägsvagnar. Och så till *sågmyllor* (sawmill, sågverk) med dem. *And*, då var du färdig med dom där. Och då hade de att såga upp dem i *sågmyllorna*. Stora *loggar*.

– Hur högt från jorden sågade ni ner träden?

– Det beror på, du ser, de var ju väldigt stora bergen. Du har väl sett? *Well*, en del så en tio fot upp från jorden ungefär. Då backen gick *nerföre* så kunde kamraten vara en tio fot upp och du stod på *ground*, på jorden. Och kamraten var på andra sidan, en tio fot upp. *Jaa*.

– Var det något farligt arbete, det där i skogen?

– *Jaa*, det var det nog. Du vet, när du fällde dom där stora träden. Om det *hitade* (hit, träffa) ett annat träd, du ser så, när trädet föll omkull, så rev det utav kvistar och *bräckte* (break) andra träd och så flög det tillbaka. Det var många gubbar som blev *killade* (kill, döda) då. *Yes*.

– Fanns det någon sjukhjälp då i *camparna*? Första hjälp eller något?

– *No*, inte i *campen*. *No, but* de tog dem till stan, till närmsta *hospitalet* eller sånt, doktor. Då de blev sjuka eller sånt där. De blev *hörtade* (hurt, skada).

Widowmakers, änkemakare, kallades de, de lösa trädgrenar som kunde komma farande med hård fart och skada eller döda den som råkade vara i vägen för dem.

Gruvarbete i Butte

Till Butte kom Louis närmast från Minneapolis, där det var meningen att han skulle ta anställning vid järnvägen. Där, i Northern Pacific-järnvägens verkstäder, var det före första världskriget många Närpesbor som arbetade med att bygga järnvägs-vagnar. Men Louis blev inte kvar i Minneapolis. Han fortsatte ”senare *parten* av 1916” till Butte och började söka arbete i gruvorna där. Det var inte så lätt. ”Det var *hårt* att få något arbete, den tiden jag kom hit. Så du hade att försöka allting.”

Jag *shippade* (skip, lämna en plats) från Minneapolis. Kostade mig 2 dollar den tiden, från Minneapolis och hit. På *railroaden* (railroad, järnväg), *see, vi var supposed att* (skulle) gå och arbeta på *railroaden*. Vi var tre, fyra utav oss, men inte började

vi arbeta något. Vi kom rätt in till Butte här. *Well*, den tiden var det *tought*, det var *hårt* att få en *jobb* (job) här i Butte också. Så jag tittade för arbete här en, *oh*, en fem månader, *anyhow*, före jag fick något arbete.

See, de kallar dem *rustlingkort* (the rustling card), du vet. Du hade att ha ett sånt kort och, de hade att ha reda på varifrån du var och var du arbetade så länge, innan du fick det där kortet. Så du kunde gå och *skåda* för arbete. Och jag hade att vänta bra länge på det. Och *finally* (slutligen) så, fick jag nog en *jobb* (job), i *minor* (mine, gruva). Men jag tänkte bli *fairad* (fired, avskedad) första försöket. De tänkte *faira* mig. Du vet, inte visste jag nånting om *minandet* jag inte, och inte kunde jag språka något vidare engelska heller. Men det var några finnar då som sa till basen att "inte ska du *faira* pojken inte, han är ju *greenhorn* (nykomling)". *Oh*, det var ju *allright* då, lät mig *stå* (stay, stanna) *anyhow*. *Well* så, den vägen så har det varit hela tiden. Jag har varit här hela tiden, nästan. I *minor* och arbetat.

Louis fick alltså lov "att gå runt och *skåda* för arbete", och det måste han ha tillstånd till. Det var gruvbolaget Anaconda Copper Mining Company som 1912 hade infört ett anställningssystem som innebar att bolaget beviljade tillstånd att söka arbete och arbeta (*rustle*) i gruvorna. Tillståndsbeviset kallades *the rustling card*. Systemet innebar att bolaget samtidigt förde bok över de män som fått detta tillstånd. Kortet blev därmed även ett sätt för bolaget att identifiera bråkmakare som ställde krav på bättre arbetsförhållanden i gruvorna.⁸

Det var koppar som bröts i minorna i Butte. Louis började med att *shuffle ore*, lasta och flytta malm. Sedan blev han *machine man*, och då fick han börja *drilla ore*, borra efter malm. Det gjorde han bra länge, och sedan började han arbeta i *shaften*, schakten, "som går upp och ner där i *minorna*, *under ground*". På *shaftstationen*, en utvidgning i anslutning till gruvschaktet, arbetade man med att hissa upp malmen och lossa leveranser. När Louis började arbeta i gruvan var lönen 3 dollar och 75 cent om dagen, för en tio timmars arbetsdag.

Koppar, koppar, bara koppar. *Oh*, det var lite guld också, men det var *hårt* att finna det. Koppar bara.

- Var det hårt arbete?
- Jaa, du hade nog att arbeta bra hårt. Och de hade *rubbers* (gummistövlar).

Dagbrottet Berkeley Pit i Butte, Montana 1971. Drygt tio år senare stängdes den kraftigt förorenade gruvan.

Dom där *rubbers* skorna, du vet, i gamla landet har de dem också. *Rubbers*. Och de brukade vara fulla med svett, varenda gång du kom från arbetet. Joo. Och alla kläder, allt som du hade på dig så, fick du *vringa* (wring, vrida) ur dem bara, svetten. Varmt, du vet.

Om arbetet vid *drillen*, bormaskinen i gruvan, berättar Louis att det i början var en maskin där två man arbetade i par, vilket gav viss trygghet.

De kallade det för *barrier lines*, maskiner, *see*. De hade ett stort *bar* (stång) att gå upp och ner, och så hade de maskin uppe på det där *baret*, *see*. Då jag kom hit först så var vi två man på maskin, en var *i baken* (baktill), det var en vev *i baken* på maskinen. Stod vi där och vevade in hålen. Och partner din, han var *chuck tender* (en person som assisterade) vi kallade. Han *loosna upp* (loosen up, lossa) skruvar och sånt där. Och vi stod i den här ändan och höll. Så den vägen gick det till.

Chuck tendern som assisterade maskinmannen stod framtill på maskinen och kunde hålla ut hinkar med vatten för att lindra dammbildningen vid borrhålet. När hålen var borrade laddades de med *powder* (sprängämne), och så *sköt* man, det

vill säga antände sprängämnet för att få loss malmen ur klippväggen. Louis minns första gången han hörde dem *skjuta* under jorden. ”Jag trodde att det skulle bli jordbävning. Det *nojsade* (noice, smålla) likadant.” Sedan fick man börja *skyffla* i malmen i en stor *cars* (vagn) som gick på skenor. ”Då hade vi att fylla upp den där *carsen* och så *pusha* ut (push out, skjuta ut) den till *station* vi kallade.”

Från gruvan gick malmen vidare till *smälten* (smelting, smälteri) i Anaconda. Där hade Louis inte arbetat, men det sades ”det var *easyt* (easy, lätt) arbete på *smälten*. Men dylikt där också. *Dust* (damm), mycket *dust*.”

I gruvan användes också ett slags bormaskiner som var kända som *widowmakers* (änkemakare). Det var en enmansborr som ökade risken för olyckor för borren men sparade pengar åt bolaget genom att minska behovet av arbetskraft nere i gruvorna. Med en *widowmaker* borrade man torrt, utan vatten. ”Och *dust* (damm), så de kunde inte se någonting alls.” Borren var så *dusty* att männen som använde den insjuknade och dog unga i *minsjukan*, silikos, eller ”*miners’ consumption* de kallar”. Deras hustrur blev änkor. ”Dom här som hade gift karlar så, *dusten* *killade* dem så hustrun blev snart en ogift (änka).”

I gruvan arbetade man i tre skift, dagskift och nattsift och vad man kallade *graveyard*, gravgård. ”Då gick vi på arbete klockan 12 på nätterna.”

Då Louis kom till gruvan hade man som redan nämnts tio timmars arbetsdagar. *Union*, fackförening, fanns. ”Ja, de kallade det för IWW (Industrial Workers of the World) den tiden. *Since* (sedan) jag kom hit, *anyway*.”

Den internationella fackföreningen Industrial Workers of the World grundades i Chicago 1905. Nära förknippad med rörelsen var protestsångaren Joe Hill, som föddes som Joel Hägglund i Gävle 1879 och utvandrade till Amerika 1902. Hans sånger trycktes i *Den lilla röda sångboken*, på engelska *Little Red Songbook*. Mest känd är Hills parodi på den kristna hymnen ”In the Sweet By-and-By”:

You will eat, bye and bye
In the glorious land above the sky
Work and pray, live on hay
You'll get pie in the sky when you die.

Joe Hill avrättades för mord i Salt Lake City 1915, men många ansåg att han med berätt mod hade mördats av de myndigheter i Utah som hade förvägrat honom en rättvis rättegång.⁹

Då Louis kom till Butte 1917 fanns det omkring 6 000 gruvarbetare i staden. ”*Oh yeah*, det var en massa med folk här den tiden.” År 1971, när inspelningen gjordes, var de nere i 700. Flera gruvor hade lagts ner, och nya Berkeley Pit hade öppnats ovan jord.

Oh yeah, det är bara tre minor som *runnar* (run), som *går an* (go on) nu. *Mest* (mostly) så är det *open pit* (dagbrott) här.

– Vad är det för slags gruva, vad bryter de där?

– *Ore* (malm), koppar. Se, de börjar från toppen, går runt och runt med *truckar*, har *roadar* (vägar) som går runt. Ett stort hål i *grunden* (ground, mark). Ja, vi har att *stoppa* och se det.

Vidöppen stad

I gruvstaden Butte kunde det gå vilt till, inte minst i dess Finntown. ”Kyllä se oli villiä hommaa sielä Piutissa (Nog levdes det ett vilt liv där i Butte)”, säger en av Pertti Virtarantas informanter i boken *Hauska tutustua*. Det söps och det slogs på de finskägda saloonerna i staden.¹⁰

– Fanns det något mycket salooner här?

– *Oh yeah*, det fanns nog, inte var det någon frågan om det. Jag vet inte hur många det var. Det fanns utav allting här då. Det var flickor och det var allting. *Plenty* (mycket) utav allt. Det var en 3 000, uppe i stan här, flickor.

Inflödet av gruvarbetare gav Butte ett rykte som ”wide-open town”, en vidöppen stad där det gick att köpa all slags omoral. Buttes *red light district*, dess bordellkvarter, blomstrade från slutet av 1800-talet till 1982 när den sista bordellen stängdes. Kvarteret besöktes dygnet runt av gruvarbetare från Anaconda Copper Mining Company, och det hade kompaniet ingenting emot. Det var mindre troligt att sådana arbetare som spenderade pengar, tid och energi på offentliga kvinnor skulle organisera sig mot kompaniet. Så länge som *minorna* var i gång tjänade kvinnorna kompaniet genom att avleda männens uppmärksamhet från egna intressen om löner och säkerhet i gruvorna.¹¹

År 1910 utgjorde finnarna tio procent av stadens utlandsfödda befolkning. De bildade det redan nämnda Finntown. Där bodde Louis på ett *boardinghus*.¹² ”De hade vad de kallade *boardinghus* här, finnar som *runnade* (run, driva) *boardinghus* här. God mat fick vi där. Det var 7 dollar i veckan för *board*, den tiden. Ja.”

Olyckor och risker i gruvarbetet

Louis minns den stora olyckan i Granite Mountain schaktet av Anacondabolagets Speculator Mine 1917. Olyckan inträffade den 8 juni, kort efter det att 410 man hade sänkts ned i schaktet för att börja sitt nattskift 2 500 fot (cirka 750 meter) under jorden. Branden som bröt ut krävde fler liv än någon annan olycka någonsin i bergbrytningens historia i USA. Louis talar om tre hundra dödsoffer, men officiellt ska det ha varit 168 gruvarbetare som omkom i branden. Bland de omkomna fanns också några landsmän.¹³

– **Det är största olyckan det då**, som har varit?

– Hm. *So far as* (så vitt) jag vet.

– Har det varit något sedan 1917?

– *No*, inte några stora olyckor. Men, de blir nog *killade* (förolyckade) nästan var månad, en och två och så där. Inte så mycket nu som det brukade vara. Men det händer nog.

Några dagar efter olyckan gick gruvarbetarna i strejk för bättre arbetsförhållanden och högre lön, krav som nu liksom tidigare klingade för döva öron. De strejkande ville också avskaffa *the rustling card system*, som var förnedrande för arbetarna och tystade dem som skulle ha påtalat brott mot säkerheten i gruvorna. Strejker och repressalier från bolagets sida plågade Butte i fyra års tid, men mellan 1917 och 1920 blev det ingen förbättring i förhållandena. Vätborrningen som infördes 1925 lindrade problemet med gruvdammet, men den eliminerade inte riskerna i arbetet i övrigt.¹⁴

De svåra arbetsförhållandena och strejkerna skapade motsättningar och ledde till en radikaliserings av gruvarbetarna i staden. Så skedde också inom den svensk-

talande kolonin finländare i Butte, särskilt under och närmast efter första världskriget. De skiftande politiska sympatierna beskrevs av Maria Warn i en försonlig ton i ett brev i Runebergordens tidning *Ledstjärnan* 1933:

I Butte är vi republikaner, demokrater, socialister, och åtskilliga som är bitna av den kommunistiska flugan. Men vi är alla amerikanare och sätta vår tro till yttrandefrihet, passfrihet, och samlingsfrihet.¹⁵

Miners' consumption

År 1959 hade Louis själv blivit lungsjuk i ”*miners' consumption* de kallar”, och samma år gick han i pension. Före pensioneringen hade han arbetat som förman på en schaktstation.

– **1959 då det var sista striken** (strike, strejk) vi hade här. Jag har inte arbetat sedan något.

– Har du haft den där sjukdomen länge?

– Jaa, sedan 1959.

– Så du slutade då?

– Ja. Och jag får ju lite pension från *statet* (state, delstat), 140 dollar i månaden från *statet*. Men, det är inte så mycket heller. *Well*, vi har ju *social security* nu, och så lite pension från kompaniet också. Så nog *går vi long* (go along, klara sig) nog. Inte behöver vi vara hungriga.

Louis Hanson hade aldrig återsett Finland. På grund av sin sjukdom var han bunden till Butte, Montana och ett liv uppe i bergen där luften var tunn och lätt att andas.

Camp 20

Västern

Från Finland började det komma invandrare till västkusten på 1880-talet, och vid sekelskiftet 1900 blev de fler och fler. Från norra Kalifornien i söder till British Columbia i norr kunde man från första dag få arbete i *skogscampar* och på sågverk, i brädgårdar och hamnar där träindustrins produkter skeppades ut över världen. Invandrarna kom direkt från Finland, men i många fall också efter uppehåll i de äldre delarna av landet, i Östern, Mellanvästern och Klippiga bergen.¹

Till pionjörerna i Västern hörde två Närpesbor, bröderna John W. och Oscar Kamb från Yttermark. De blev *homesteaders* och slog sig ned som nybyggare i Mount Vernon i Skagit County i nordvästra Washington på 1890-talet. Alma Kamb, maka till Oscar, medverkade i *Svenska Amerikanska Posten* under signaturen ”Myran”. Hon skrev också i *Norden* och *Ledstjärnan* och blev känd och uppskattad bland invandrare från både Sverige och Finland.²

I närheten fanns ett annat farmarsamhälle, Cedardale, som i början av 1900-talet grundlades av landsmän från norra Österbotten. *Till Amerika vi gå* (2013) är titeln på en bok där Arlene Sundquist Empie beskriver livet i Skagit Valley under de första decennierna av 1900-talet.

Efter första världskriget gjorde landsmännen i Västern en pionjärinsats som fabriker i en industri i utveckling – fanerindustrin. Många var verksamma som entreprenörer inom byggindustrin, byggde småhus och lade parkettgolv. Några blev fiskare på Columbiafloden eller längs kusten upp mot Alaska. Andra lämnade skogen och sågverken för att bli farmare och grunda egna samhällen.

Skogsarbetare vid en douglasgran i Västern. Några sitter på de *springboards* man stod på när jätteträden sågades ned för hand.

Någon guldgrävare i Alaska finns inte med i det material som *Amerikaminnen* bygger på. En återvändare i Sideby, John Storsjö (f. 1894), har däremot berättat om ett halvår som laxfiskare i Alaska. Han var en sådan som ville se sig omkring. Han kom först till New York och arbetade där en kort tid med *dockbuilding* (kajbygge). Sedan fortsatte han snart nog till järngruvorna i norra Michigan, där han för fem dollar om dagen sprängde och *skyfflade* (shuffle, flytta något av och an) malm i vagnar som drog ett ton. Från Ironwood, Michigan bar det i väg till Alaska. Det ska ha varit 1920, från mars till oktober, som Storsjö fiskade lax i en stad som heter Ketchikan och ligger i sydöstra Alaska. Det är en stad vars ekonomi har varit baserad på fiskindustrin.

Dom hade såna där trappor (salmon traps, laxfällor) då. Dom lades ut då, det var ungefär 100 meter från land, och så var det portar då som laxen skulle fara igenom. Det kom i genomsnitt 10 ton om dagen då. – Jaså. – Jo. Det var tolv såna där trappor dom kallade då. Och allt gick med maskin, vinschar då. Vinschade in fisken i pråmar då.³

Storsjö arbetade för ett bolag som hette Yes Bay Fishing Company och hade 125 dollar i månaden i lön. Laxen såldes till *canneries*, konserverfabriker, där filippiner och kineser hade kontrakt på arbetena. Efter Alaskaresan följde tre år i ceder-skogarna ”på Grays Harbor dom kallar”, en *skogscamp* nära Olympia vid Stillahavskusten i Washington.

Ja, det var väldiga träd som höggs. Där i skogsarbetet så hade dom maskiner då som drog dom här stammarna då som fälldes, så drogs in då till järnvägen. Ceder-skogarna, det kunde en del [träd] vara upp till 7–8 fot i genomskränning på stubben. Det var nog som *reidi* (rejäla träd). Det var ett bra dagsverke om du fick två om dagen [fällda]. De var så stora. Och då vid sågen då, så var de så där 9 och 10 fot som vi drog genom då. Så det var nog full ruljans där.⁴

”Tyckte det var nästan bäst det”, säger Storsjö om arbetet i skogen. ”Friaste arbetena som fanns.” I Grays Harbor regnade det nästan varje dag. ”Det var inte någon vintersnö, bara regn, regnade jämt. Men annars trivdes man bra.” År 1923 återvände Storsjö till Finland. ”Minns då jag kom till stan då, hit till Kristinestad, så började jag ångra mig så jag skulle ha farit tillbaka, om man *täcktes* (inte skämdes).”

Olympia Veneer och Anacortes Veneer Company

Fanerindustrin tog 1921 sin början med Olympia Veneer Company i Washington. Det var ett kooperativt bolag som blev det största industriella företag startat, ägt och lett av svensktalande finländare i Amerika. Varje medlem ägde en andel värd 500 dollar, allt arbete utfördes av delägarna själva och alla betalades samma lön. Efter första världskriget hade det blivit sämre tider med ökad arbetslöshet. Med bolaget ville delägarna skapa sig trygga arbetsförhållanden i en tid då framtiden tedde sig mörk för dem som arbetade inom skogs- och sågverksindustrin i Washington.⁵

Årsmöte för aktieägarna i fanerbolaget Olympia Veneer Company 1923. Det framgångsrika företaget ägdes till stor del av svensktalande finländare i delstaten Washington.

Utöver Olympia Veneer grundades ett tiotal andra kooperativa fanerfabriker. En av dem var Anacortes Veneer i Anacortes, Washington som startade 1939. En stark insats för tillkomsten av den fabriken kom Charles Carlson i Vancouver, Washington att stå för.⁶ Namnet berättade ingenting om hans bakgrund när han av en händelse blev min första informant, den första jag intervjuade under Amerikaexpeditionen i mars 1971. Det visade sig att vi var bybor: vi kom båda från Finby i Närpes, där han omtalades som Nix Isidor.

När jag mötte Charles Carlson visste jag ingenting om hans insatser för fanerindustrin och var därför inte beredd att ställa frågor. Anspråkslös som han var gjorde han själv ingen sak av det heller – han spelade hellre ”Kväsarvalsen” och andra *gammellandslåtar* för mig på fiol. Anders Myhrman beskriver Carlsons insatser för Anacortes Veneer så här:

Charles Carlson (Isidor Nix) var arkitekt och konstruktionschef under åren 1937–39. Han hade också ansvaret för installering av maskinerna i fabriken, och det var nog till en stor del på grund av hans duglighet och energi, som konstruktionsarbetet gick framåt även under de svåra åren. Han var styrelsemedlem och dess ordförande i två år; likaså president ett år för Cascade Timber Co., som inköptes av Anacortes Veneer. Han var som på låns från Vancouver Plywood, dit han flyttade tillbaka år 1942.⁷

En annan delägare i Anacortes Veneer som jag intervjuade i mars 1971 var Gunnar Bonde (John G. Bonde). Han var bror till Ivar Bonde (i kapitlet ”New York”) och hade 1922 kommit till New York med fullmakt från Ivar. Gunnar var då sexton år gammal. I New York bodde och arbetade Gunnar i 26 år, mest som snickare på husbyggen. Under den stora depressionen arbetade han tillsammans med hustrun hos förmögna familjer, frun som kokerska och Gunnar som chaufför och *butler*, hovmästare. Det var under rådande förhållanden en säker yrkeskombination, omvittnad också bland finsktalande landsmän i staden.⁸

Det var mest av en tillfällighet som Gunnar Bonde 1948 kom att flytta vidare till Anacortes. Han besökte då staden med anledning av ett bröllop. Bruden var dotter till hans bror Gust Bonde, en av de ursprungliga delägarna i Anacortes Veneer.

Medan vi var här så gick jag genom fabriken, och jag tyckte om vad jag såg, så jag frågade om det var någon som ville sälja ut. Det var enda vägen att komma in, om någon ville sälja. Och det var en som var villig att sälja sina aktier. Förstås, jag betalade dubbelt vad han hade betalat för sina. Det var under tider när fanerpriserna började stiga så förfärligt, och de gjorde goda pengar. Aktierna gick upp här också.⁹

De 272 delägarna hade 1939 satt in 2 000 dollar var i bolaget, 20 andelar à 100 dollar. De ville på det sättet försäkra sig om arbete och trygghet i depressionens USA. Med kriget och större efterfrågan på faner hade priset gått upp. Gunnar betalade 20 000 dollar för sina 20 andelar när han köpte dem 1948, och 48 000 dollar fick han för dem när han sålde dem 1969. Men de var värda mer än så, menade han. Bolaget hade ju köpt upp stora skogar också. ”Så när vi sålde ut så fick vi inte vad de var värda. Vi hade ju så väldiga, stora skogar. Det var vad de var ute efter, våra skogar. 15 000 hektar på ett ställe, som vi ägde skuldfritt.”¹⁰

En Närpesättring i Oregon, Agnes Rands (född Lind 1928), har skrivit en bok om sin familjs vardagstillvaro i olika *skogscampar* i nordvästra Washington från 1922 till 1939 – när en *camp* var uthuggen flyttade man till en annan. Originaltiteln är *Where the Huckleberries Grow* (2000), titeln på den svenska översättningen *Från blåbär och björk till hucklebär och douglasgran* (2007). Agnes mor och moster, Tilda och Ida Häggqvist, utvandrade från Kalax till Portland, Oregon 1912. Där mötte de på en Runebergsdans sina blivande män, Charlie Lind (Sjöroos) bördig från Molpe i Korsnäs och Charlie Carlson (Nix) från Finby i Närpes. Den senare är identisk med den Charles Carlson ovan som Anders Myhrman ger en stor del av äran för tillkomsten av Anacortes Veneer Company. De två svågarna blev båda delägare i den kooperativa fabriken 1939. Familjehistorien fick en fortsättning i *Even Seagulls Cry* (2005), en bok som handlar om livet på hemmafronten i Anacortes under krigsåren 1939–1946.

Återvandrare berättar

Oskar Backa

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Oskar Backa på sls.finna.fi](#)

Oskar Backa var född i Kalax i Närpes 1889. Han hette ursprungligen Karl Oskar Rusk, men bytte 1924 efternamn till Backa. Oskar gjorde två resor till Amerika. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister fick han pass för sin första resa den 8 februari 1910. Den gick till USA, där han vistades åren 1910–1920. Andra resan över Atlanten hade Kanada som mål. Där blev han kvar i fem år, 1924–1929.

Det var min morfar Alfred Hannus (AH) som tog mig med till Oskar. Han satt kvar och lyssnade på intervjun, som spelades in i Oskars hem på Knösen i Yttermark i juni 1970.

Det var för att tjäna pengar som Oskar gav sig i väg till Amerika. ”Vi var ju sex syskon, tre pojkar och tre *gröbbor* (flickor).” I hembyn fanns det ingenting som man kunde tjäna sitt uppehälle på, så Oskar gjorde som alla andra, for till Amerika.

Reseminnen

Vid tiden för Oskars första resa till Amerika var det guvernörspass som gällde. Det fick man ut på guvernörskansliet i Vasa.

”**Joo, ja se, först så var det att gå** och ta ut prästbetyget. Och sedan fick man gå med prästbetyget till länsmannen, och få ut länsmanspass. Och en del brukade ha länsmannen att ha bestyr om att få ut guvernörspass. Men, då jag for, vi var ju flera stycken, de hade ju inte järnväg här till Närpes då, *anna* (utan) vi måste till Vasa. Så, vi hade det där länsmanspasset då, var uppe på guvernörskansliet i Vasa och tog ut det [guvernörspasset] själv. Annars brukade de ju ha länsmannen att sköta om sånt där. Och det var 1910, tror jag, den 7 februari.

Alla Amerikafarare lämnade inte Finland via Hangö. Oskar och hans kamrater tog vägen över Åbo till Stockholm, och därifrån vidare till Göteborg.

Jaa, ja nå se, då for vi ju på tåg till Åbo. Och från Åbo till Stockholm. Och så därifrån till Göteborg. Vi skulle ju över till England på en båt, men då skulle det ta en vecka innan den båten skulle gå från England. Och under tiden vi låg i Göteborg, så hade vi att kosta maten åt oss själva.

Men då var det en från Nämpnäs, en Otto Eriksson. Han påstod vi skulle ut, de hade att sända oss. Ja nå, då sände de oss från Göteborg över till Danmark. Och så for vi på en färja därifrån och över till England, till en liten plats i Thamesfloden. Harwich hette den, där vi landade. Och så därifrån på tåg och till Liverpool. Och det där tog *fraka tiden* (rätt lång tid), det var mycket om och men med det där. Och, sedan bar det ju på oceanbåten, "Mauretania" hette den. En syskonbåt till den där som tyskarna torpederade under första världskriget. Den hette för "Lusitania" den, det där var "Mauretania". Och det tog sex dygn över ocean.

Jaa, och då vi kom till New York så var det ju att gå genom Castle Gardet, och det gick ju lyckligt. Och inte kunde vi ju tala något, *anna* (utan) det var såna där agenter som *lagade* oss åt tåget. Se, då vi hade biljetten så visste de vart vi skulle. *Anna* det var värst över Amerika, med maten, då inte vi kunde tala. Då inte vi kunde något engelska, *anna* det var att teckna och peka det.

Jag minns en gång, så vi var inne på en *affärd*. Det var en annan Kalaxpojke då och jag. Så var vi inne på en matvaruaffär och skulle ha något mat köpt. Men inte kunde vi ju säga någonting. *Anna* då hade de som en *cake* som de lagar här, men den var mörk, så vi trodde det var en *surkaka* (sötsur limpa). Så vi köpte en sån där *cake* och trodde det var en *surkaka*. Och så var det några rökta *sillor* som vi fick tag på. Men, du vet, inte passade det ju det där att äta, *cake* och rökta *sillor i lag*.

Joo. Jag *hågsar på* (minns) då på resan, då vi var i Chicago. Så var det där också en *affärd* vi var inne i, och vi hade *fraka tiden* på oss. Och så såg vi några hönsägg. Ja nå, så pekade vi åt det där biträdet, vi skulle ha några hönsägg. Ja nå, hon lade i, jag minns inte hur många det var åt var av oss, och vi fick ju den där äggpåsen var. Men då kom vi på det, de skulle ju ha *behövt kokats*. Men det kunde vi inte säga, *anna* då hade jag en några blad i fickan som jag fick tag i, i Köpenhamn i Danmark, där det stod så där om olika maträtter och kniv och gaffel, och vad "koka" är. Som då man ska ha någonting kokat så säger de ju *boil, boil*. Ja nå, jag *skådade* i de där bladen, så såg jag där då, "koka" och "boil". Och det där visade jag åt den där kvinnan som var bak disken, det där "boil" och pekade på påsen. Och då nickade hon

och så tog inte det länge förrän vi fick kokade ägg. Så där arbetade det. Så man måste vara *garv* (tilltagsen) och *ta sig till fram*.

Otto Eriksson från Nämpnäs är känd som ägare till första bilen i Närpes. Han hade den med sig hem från Amerika 1914.¹¹

Amerikaåren

Oskar inledde sin berättelse med en överblick av åren i Amerika. Astoria i Oregon var platsen han kom till 1910. Under sina tio år i Oregon arbetade han i skogen och fiskade vid Stillahavskusten, men hans liv påverkades också av USA:s inträde i första världskriget 1917. Under sina fem år på Vancouver Island i British Columbia 1924–1929 var det skogsarbete han ägnade sig åt.

Jag for 1910 i februari, den 7 februari. Och då var jag borta i tio år. Och först så började jag ju arbeta i skogen, och hade en sex år säkert i skogen. Och fiskade ibland också. Men då, då första världskriget kom på, då åkte jag ut i det. Och, jag tänkte ju dra mig undan, försökte allt vad jag kunde, men det gick inte. Man hamnade i det. Se, de skulle ju vara medborgare innan de sände dem över till Frankrike. Och det var jag inte jag, och inte än i dag. Jag tog inte det. Ja nå, jag hamnade ju ut, och dit bar det, dit bort vid Verdun i skyttegravarna. Där var jag nio månader i Frankrike. Och det gick lyckligt, med allt elände som var. Det var så bedrövligt som något kunde vara, det där kriget.

Ja nå, jag kom ju därifrån, och blev utmönstrad. Och sen bar det ju att börja arbeta i skogen en del. Men då for jag hem. 1920 kom jag hem. Då var jag hemma i fyra år, och så bar det ut andra taget på nytt. Men då var jag i Kanada, där borta vid Stillahavskusten. Och det var som sånt där skogsarbete då det bar till på.

– Vad kallades det stället?

– Vancouver, i British Columbia. Och då jag var i Staterna var jag ju i Astoria, och det är rätt ute vid Stillahavskusten också. Då jag fiskade där i Columbiafloden i mynningen och var ute i Stilla havet också. Där i Vancouver, det ligger rätt ute vid kusten det också. Kanske ni känner till det efter kartan? – Joo. Joo. – En stor

ö som ligger utanför där. Och där är huvudstaden, Victoria. Huvudstaden i British Columbia. Joo.

Oskar trivdes med livet som fiskare på Columbiafloden. Det var ett friskt liv, bättre än i skogen.

Jaa, vi var bara två i var båt, som fiskade. Men *mycket* båtar var det där på Columbiafloden då. Se, den är ju stor, den är flera kilometer bred. Vi var över 4 000 båtar där. Men det var ju långt upp efter floden då de var. Och det var ganska bra. Det var ju laxar vi fiskade, och man kunde nog tjäna bättre än att arbeta i skogen. Och så var det ju drägligare, man behövde nu inte svettas så mycket. Se, det var friskt liv att vara ute på vattnet då det var sommar och varmt. Men i skogen igen, det skulle nog svetten rinna där riktigt. Jag hade nog *överhals* (overalls, blåställ) blöta. Joo.

På västfronten i första världskriget

Oskar var 28 år gammal då han blev inkallad till militärtjänst och sändes ut i första världskriget. Han exerceerade först fyra veckor i Camp Lewis i Washington.

Se, de hade uppbåd 1917, den 5 juni, över hela Amerika. Och då hade de att registrera alla som var mellan 21 och 31 år. Och jag var ju en av dem. Då var det det samma *fast* de var sjukliga eller hur de var, så hade de att registrera allihop. Ja nå, *mycket* av dem så var ju dåliga och inte dugde till något. Men, de mobiliserade fyra miljoner man av de där. Och där var ju jag, *en*.

Och se då, då vi var på det där uppbådet, då var det ju somliga som kunde vara gifta och ha flera barn. De kunde komma i fjärde klassen. Men jag, jag hade inga föräldrar där, ingen *käring* (hustru), inga barn, jag kom i första klass. Så jag åkte ut fort. Så jag var fyra veckor då i Amerika, sedan de hade tagit mig. Och, så bar det av över till Frankrike. Så jämnt tre månader på dagen från jag lämnade Astoria, då stod jag på fronten mot tyskarna. Tre månader på dagen.

Fördelen med militärtjänsten var att Oskar där lärde sig mer engelska än han gjort i det civila. ”Och bäst lärde jag mig då, då jag var i militären. Då jag var inne elva månader i militären. Där gick det bara på engelska. Där lärde jag mig bäst.”

Livet i skyttegravarna på västfronten blev det inte dess mera tal om under intervjun. Ett bestående minne av månaderna vid fronten var Oskars vita hår.

Jag var 28 år då jag hamnade i militären. Och då vi kom ut från fronten första gången, vi hade varit in två veckor då. Då var det så stora förluster så de tog ut oss och då skulle det fyllas upp, kompaniet. Då var håret bestämt så där som det nu är. Vart vitt, och mörkt före. Vad det var vet jag inte, men så där, så där arbetade det.

Fiske på Columbia River

Hemifrån Kalax hade Oskar vanan inne att bedriva fiske. Hans far fiskade med sköt och siknät, och som barn brukade Oskar vara ute på sjön tillsammans med honom. ”Så jag hade ju som lite grepp om fiskeriet.” En helt annan sak var det ändå att fiska vid Stillehavskusten, vid mynningen av Columbia River.

Ja nå se, då vi fiskade i Amerika, då vi lade ut näten och så *räkte* (drev) vi med, med strömmen ner. Och det var ju sånt där tidvatten där, så det var ebb och flod. Där nere vid mynningen rann det ut i sex timmar. Och då det kom upp så rann det uppefter floden i sex timmar. Var sjätte timme så ändrades det. Och, det var det som var lite livsfarligt, där nere vid mynningen. Det var *mycket* som drunknade genom det där tidvattnet, den där växlingen. Det var så oroligt vattnet, så det var *mycket* som drunknade där. Det är nog *mycket* Närpesbor som har drunknat.

– Fiskade du med några andra Närpesbor?

– Jaa, en var jag och fiskade med. En bror till den här *lärar* Mattfolk som är pensionerad och bor där på Sparbanken. Jaa. Hans bror. Men han var ju äldre än den här Karl-Erik. Han och jag fiskade tillsammans en sommar. Men han är ju död också. Men då var det ju, från Tjårlax var *mycket*. En John Anderson, en bror till den här gamla kommunalsekreteraren, den där Karl Södergrann. En bror till honom, han drunknade för en tre år sedan där. Och så en från Nämptäs, en Hanson, han drunk-

nade också. Jo, det är *mycket* från Nämpräs och Norrnäs. Det är mest alla såna där gamla som har varit där, så de har drunknat.

– Hur var de där båtarna ni hade?

– Nå, det var över 26 fots båtar, långa. Och så hade vi fyra hästkrafters maskin i. En del kunde vara lite kraftigare maskiner, men vi hade nu en fyra hästkrafters maskin. Och det gick ju bra bara inte man for dit ner i mynningen där det var så där oroligt, vattnet. Se, det var där det de förliste. Se, det var vågor utan like där då vinden låg på ur ocean och vattnet rann ut. Det riktigt grävde. Och vågen då den kom hade riktigt *skovet* (vågkam) på, så det kunde lägga över båten på en gång. Och fast man stod och höll båten med änden mot, ibland så tippade den rätt över ända med änden före. Ja nå, de som var i så gick. Men det var inte bara en morgon, jag fiskade med en tysk då, då vi var därnere. Men jag sa åt tysken ”hit går inte jag något mera”. Du vet, det var vågor så det var som, ja lika högt som stugan här. Man hade *göra* (svårt) att kunna stå.

– Året om?

– Nää, det var bara från 1 maj och till den 25 augusti. Du fick inte fiska några andra tider. Och över söndagsdygnet fick du inte fiska. Från lördagskvällarna klockan 6 och till söndagskvällen klockan 6, då fick inte någon ha ut några nät. Se, de behövde ha någon fisk att gå upp så de skulle få någon fisk högre upp också. Och lade man ut nätet, vi ska säga en lördagskväll nu, och lade ut någon minut före 6. Då hade de såna där fiskepolisier som hade såna där snabba motorbåtar. De kom som ett skott, och så fick man följa med upp till stads, och 50 dollar plikt. Så det var nog att vakta sig, lägg inte ut. Joo. Men friskt och fint liv var det där fiskandet.

Oskar och hans kamrat fiskade åt *cannerier*, konserverfabriker i Astoria. Sandborg hette första bolaget han fiskade åt tillsammans med Mattfolk, ett annat hette Ware and Packing Company. Mattfolk var bror till Valdemar Mattfolk som berättar sin historia i kapitlet ”Östern”.

De hade där nere i Astoria en fem, sex såna där stora *cannerier*. Olika firmor som ägde sånt där. Ja nå, firman eller bolaget vi fiskade åt, dit hade vi att föra alla fiskar vi fick. Och då vägdes det in. Då vi kom dit vägdes det in hur mycket vi hade, och

behövde vi några pengar så var det åt kontoret och dra ut. Annars så stod det inne tills vi slutade i augusti, så fick vi dra alltihop. Joo.

Fyra somrar av de tio åren i Astoria fiskade Oskar lax på Columbia River, 1913 eller 1914 var första sommaren. ”Då var det de där fyra månaderna om somrarna då det var som vackrast det jag var där. Och resten av året var jag ju i skogen.”

I skogarna i Oregon

I Oregonskogarna hade Oskar varit med om att fälla mycket furor. ”De skulle nog ha byggt upp Yttermarken. Alla hus. Säkert.” Furorna han talar om var av arten *Douglas fir*, det vill säga douglasgran eller douglastall, världens mest högvuxna barrträd efter *redwood*. Bolaget han mest arbetade för hette Benson Timber Company och ägdes av en skandinav, en svensk eller en norrman.

Jaa, vi var där ute på kusten, se. *Allstans* (överallt) där ute vid kusten så är det de här stora furorna. Det är väldigt stora träd, som kan vara en 6 till 7 fot (cirka 1,8 till 2,10 meter) i diameter rätt över stubben. Det är ju mindre också, men det är riktigt stora träd. Så vi kunde få 4 och 5 stocklängder av vart träd, och då var de 40 fot (cirka 1,4 meter) långa, var stock.

– Hur gjorde ni då ni averkade såna tallar?

– Ja nå, se då trädet var grovt nu, och marken var kuperad ojämnt, så en kunde stå på jorden, men den andra hade att vara högt uppe. Då hade vi en plank (springboard), den var något så där bred, och ett järn i ändan av den där plankan. Ett järn på ändan som var tjock plåt, och det där var runt kanten uppvikt. Och då hade vi att hugga in i trädet som ett hål, och så satte vi dit det där, så fick du stiga på. Och såna där grova träd så hade du att hugga i på flera ställen. Och så skulle det huggas i då dit trädet skulle *vinka* (falla). Och så var det att börja såga då bara, att lägga an och såga.

– Det var inte motorsågar då inte?

– Nää, det fanns inte något sånt då, men nu har de det. De har nog motorsågar nu, men inte då. Då riktade vi in trädet. Det kunde vara stubbar och sånt där allting, och då skulle det gå bestämt dit du hade det siktat. Slog det på en stubbe, så slog det sönder. Det skulle nog gå. Joo.

Skogsarbetare vid en douglasgran med *undercut* och *springboards* inhuggna i stammen.

Riktningen dit trädet skulle falla siktades in med hjälp av *underkåttet* (undercut), en kilformad öppning som man började med att hugga ut i trädstammen.

Om söndagarna och om kvällarna efter arbetet satt man och spelade kort i *campen*. Ville man ha ”någon liten fylla ibland”, så kunde man gå på saloon i Astoria.

Fast inte har jag varit svår på det, men alltid skulle det vara något glas. Som öl i synnerhet. Men inte gick jag och dängde på gatorna och var full, jag höll mig inne då. Se, de hade poliser, såna där stora som var en 6, 7 fot (cirka 2 meter) långa kanske. Och, var det någon som var i fyllan så kom de och så fick man en stor hand i nacken och så var det att följa med. Och så var det 5 dollar plikt.

Hemresa 1920

År 1920 bar det av hem igen. Ett minne från återresan var mötet med tullen i Åbo, ett möte som samtidigt berättar något om förhållandet mellan myndigheter och vanligt folk i början av självständighetstiden. Oskar hade *skickningar* med sig från Oregon. En landsman hade skickat kläder som Oskar skulle ge till systrarna i Närpes. *Skickningarna* höll han på att bli av med i tullen i Åbo.

Jaa, jag var nog kallad in på tullkammaren. Se, du vet, där 1920, de var väldigt stränga med allt möjligt. Då jag for från Amerika, så hade vi ju trunken bunden med rep. Men det där skulle ju lösas upp. Ja nå, jag har ju *brukat haft* tobak och *tuggat* snus och sånt, och hade mycket med mig. Jag hade med en del i trunken, och så hade jag en kappsäck. Men så hade jag här, i bakfickan, en sån där rulle (snus) det var åtta eller tio ark. Och du vet, där då jag stod och arbetade med det där repet, så var det en sån där tullare som såg det. Så han trodde det skulle vara en konjaksflaska jag hade. Och se, det var förbud att ha in det, det var förbudslag här då.

Ja nå, så kom han och knackade mig på ryggen och sa ”Följ med!” Ja nå, jag följde med in i tullkammaren, och där var en stor lång finne som var väl hur lång som helst. Och så vrålade han något på finska. Så sa jag ”jag förstår inte finska, ni måste tala svenska”, sa jag. Så sa han: ”Vad har ni i edra fickor?” Så tog jag upp den där snusrullen, och så kom han fram framför mig och så kände han där den

där pipan var, och de där kläderna. Se, jag hade det (kläderna) här i fickorna, se, det var ju av något silke eller siden, vad det var. Och se, det var förbud på det också.

Ja nå, jag hade att ta fram det och lägga det på bordet. Och, inte sa han något om jag skulle betala tull på det, eller om de skulle ta det eller om jag skulle få det. Då inte han sa något vidare, så tänkte jag det är att vara hövlig och *garv* (tilltagsen) här. Jag *svarvade* (samlade) ihop det jag och så sa jag ”adjö”. Och inte lät de något inte. Inte ville jag lämna *skickningarna*. Jag sa inte var det mitt, det var till några *bekanter*. Joo.

På Vancouver Island 1924–1929

Efter fyra år hemma i Närpes ”så bar det ut andra taget på nytt”. Andra resan gick även den ut till Stillahavskusten, men nu till Vancouver Island i British Columbia i Kanada. Där började Oskar arbeta i en *skogscamp* som ägdes av en man av norsk härkomst. Lönen blev här bättre än i Oregon. Där hade man ”visst per dag”, bestämd daglön, i Kanada fick man ”visst per tusen”, inte tidlön utan ersättning baserad på utfört arbete.

Men dit i British Columbia, det var ju stor skog där också. Då hade vi visst per tusen, det kallades. Se, här i landet så har de ju kubikfot, men där hade de kvadratfot. Vi ska säga nu, då de sågade virket, ett tolv tums bräde som var en tum tjockt och tusen fot i sträck, det kallades för *tusenfot*. Och, då kunde vi ha en 70, 80 cent tusen. Det räknades ju ut då hur mycket virke de fick ur en stock, *där efter* (efter som) grovleken var. Så det var en som kom och mätte av alla dagar. Och då han hade mätt av skrev han upp, så såg du hur *mycket* tusen du hade om kvällarna. Så fick man gå in på kontoret, och en tavla på väggen för vart *gång*, *fällargång*, så var det så där mycket hade du. Så du visste hur mycket du hade tjänat.

Men det var tungt arbete, det där skogsarbetet. Inte skulle det gå nu, men det gick då *dragromorna* (bildligt om rörelseförmåga; rem mellan bogträ och skakel i seldon) var i ordning. Man orkade den tiden, men nu så, inte går det nu inte.

Skogscamp med stugor för arbetare och deras familjer. Fotografi från Hoquiam, Washington.

Skogsbolaget höll sina arbetare med bostad i baracker som höll hög klass när det gällde hygien.

Ja nå se, skogsbolagen, de hade husen. Så det kunde vara så där en sexton och aderton man i vart sånt där hus. Var *spontrat* (spontat) och lagat av bräder. Och inte var det ju något *papper* (tapet) på väggarna inte. Och, då var en stor *stove* (eldstad) mitt på golvet, som en liten ångpanna som låg, i liggande ställning. Ja nå, då hade bolaget en man, som skötte om att elda och hålla det varmt. Så då vi kom hem så, så var det varmt och allting.

Och ute runt väggarna, där hade de sängarna. Såna här järnsängar ungefär som de har här på sjukhusen och således. Så de hade nog det bra ordnat den vägen. Och då den där som eldade, han hade att sköta om och bädda sängarna också. Och då skulle det vara rena filter, och vita lakan byttes om en gång i veckan. Vi ska säga, de brukade byta om om lördagarna. Om en *kvittade* (slutade) en måndag eller tisdag och en ny en kom upp, sängkläderna togs bort, de där som den där före hade legat i. Det skulle vara rent. Och då kuddar under huvudet och vita örngott där.

Och maten var prima. Hade bra mat, och så var det nog att ta till också. Det var nog lika mycket på bordet då man gick därifrån som då man kom dit. Men se, det hade ju att vara. Nå vet en skogsarbetare som arbetar tungt, det ska nog vara att stoppa ner. Det ska vara någon förbränning också åt kroppen.

Oskar lät sig väl smaka av efterrätterna, fruktpannkakorna och äppelpajerna. ”Det var prima att äta.”

Tjäna pengar och ”förstöra” pengar

Oskar for till Amerika på arbetsförtjänst, och efter två år hade han redan tjänat så pass mycket att han kunde köpa ett hemman i Kalax.

Jaa, nog sparade jag. Och det var det bästa det jag gjorde. Se, det där var 1910 jag kom dit. Men då 1912, då köpte pappa ett hemman i Kalax, närmaste granne. Ja nå, då skickade jag hem pengar och betalade det där, så jag *vart* som ägare av det där hemmanet. Men, jag sålde det ju sedan åt bror, sedan vi kom från Kanada. Och, det var inte dumt att placera pengar i det. Det var ju pengarna värda någonting då, men sedan *vart* det ju *till ast* (till ingenting). Och sedan har de ju *skrädat* (sänkt i värde) pengarna hur *mycket* gånger som helst.

När Oskar kom hem 1920 hade han en del pengar med sig, men mycket var hemsänt tidigare. För alla Amerikafarare gick det inte lika bra som för Oskar. Många visste inte hur fort de skulle få sina hårt förvärvade pengar ”förstörda”, som han säger.

Fast det var ju för mycket det misslyckades. Många började föra som ett dåligt liv. Så, då de hade arbetat för dagen så förstörde de det om kvällen. Det ville bli dåligt resultat då. Se, som det är i Amerika, de sa "ett tok kunde tjäna pengar, men det tog en karl att hålla dem". Sedan man hade fått dem. Se, det var *göra* (uttalat *jöra*, svårt) att hålla dem i fickan. Och som i en stad, du vet, det var allt möjligt de försökte få pengarna av en person. Såna där affärsmän, och de hade av allt möjligt.

Men man ska inte bry sig i sånt där. *Anna* (utan) se efter så man hade en *aika* (bra) säng att gå och ligga i, och mat så inte man behövde svälta. Jo, skulle det nu vara något nöje, så gå på någon biograf och teater någon gång. Men, en del gick ju och höll till på salooner och danshallar och sånt, där de sålde alkohol och hade kvinnfolk och allt och levde riktigt vilt. Ja nå, det gick ju allt vad de hade. Fast de hade varit ute en månad eller två, så gick det på en några timmar.

Slutet gott

Efter fem och ett halvt år i Kanada återvände Oskar till Finland och kom hem till jul 1929. Orsaken var den stora depressionen som följde på börskraschen på Wall Street i oktober 1929. Sällskap hem fick han av sin bror, som hade arbetat i en annan *skogscamp* i Kanada.

Jaa, det vart riktigt dåligt. Det sämsta det hade varit någon gång. Jag kom ner ur skogen, det stannade arbetet där jag var i den *campen*. Och de kom i hundratal var dag, och det *vart* mer och mer folk i staden. Och *således* var det i två års tid. Det var dåligt. Så jag tänkte det är bäst att fara hem nu.

Hade jag ju bror, och han är ju död han nu, han var yngre än mig. Han hade arbete då än, men då skrev jag brev upp till honom, om han kom ner så skulle vi fara till Finland. På såna villkor att han fick köpa hemmanet av mig han. Det där som jag hade betalat, och det där var ju han glad åt. Så han fick ju det *för ast* (för ingenting) nästan. Ja nå, 6 000 mark kostade det då det köptes 1912. Och 1930 då vi handlade, så sålde jag det för detsamma. Ja, det var ju 18 år, så räntan hade blivit mycket mer än själva kapitalet. Så han fick det *för ast* och pengar till. Jag räknade jag, jag redde nog mig. Jag hade nog så jag slog mig klar ändå.

– Köpte du något annat hemman då?
 – Nää, jag visste inte då vad jag skulle. Jag tänkte väl om jag skulle fara tillbaka. Men inte vet jag, då så kom jag att börja fara hit *utåp* (på frieri) och fria, och så *lämnade* jag här.

AH: Jaa, och det ångrar du inte.

– Nää.

I Amerika hade Oskar varit med i *mycket ofsar* (många svåra situationer) och elände. Men med militären och krigstjänsten hade han samtidigt skapat sig en trygg ålderdom.

Det där militärlivet, det hörde ju nog den onde till riktigt, och det där krigslivet. Men, genom jag träffade gå lyckligt genom det, så har jag det bra nu. Jag har ju pension från Amerika. – Jaha. – Joo. Jag har ju haft 120 dollar i månaden. Det började ju med 78 dollar, men de har ju *mårat och ökat* (småningom höjt på).

Med Amerikapensionen och den lilla pensionen från Finland till redde sig Oskar riktigt bra. Han hade ingen anledning att ångra sin återkomst till Finland.

Johannes Gröndahl

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Johannes Gröndahl på *sls.finna.fi*](#)

Johannes Gröndahl (Båsk) var född 1894 i Dagsmark i Lappfjärd. Han gjorde två resor till Amerika. Den första hade politiska skäl och formen av en flyktresa över Bottenhavet via Kristiania i Norge till USA, där han vistades 1916–1921. Den andra resan gick 1926 till Vancouver Island i British Columbia i Kanada. Inspelningen gjordes i juni 1975 i hemmet i Dagsmark. Närvarande var hustrun Hilda, vars kommentarer inte noteras i utskriften av intervjun.

Resan till Sverige 1916

Vi var en fyra, fem stycken från Dagsmark som for till Amerika vid ”helgonmäss-tiden” 1916, berättar Johannes Gröndahl. Det gick rykten om att ryssarna skulle kalla in pojkarna, ”så vi rymde därifrån”. Johannes bror Evert som var lite yngre hade ordnat med resan, och med på resan var också grannpojken Anselm. Från Dagsmark gav de sig i väg till Rörgrund i Pjelas i Närpes. ”Det var därifrån vi for ut.” På Rörgrund låg båtflyktingarna några dagar och väntade på passlig vind, men de råkade ändå ut för oväder.

I Pjelas var det en man som kallades Sigg Petter. Han hade varit i Amerika tidi-gare, och det var han som förde flyktingarna över Bottenhavet. Han var fiskare eller sjöman och kunde hantera *rodet*, kunde styra båten. ”Jo, han kunde sköta det han. Det kunde inte någon annan i gänget.” De var tolv man i båten, en ungefär 12 alnar lång båt bara, cirka 7,20 meter lång. ”Joo, nog var det tider det nog.”

Det var vid samma tid som ”båten från Nämptäs” försvann, den som ”Ripelin” var skeppare på och som Ivar Bonde, Oskar Klemets och William Sundlin berättar om i kapitlet ”Östern”. ”Joo. Det var nog dystra minnen det där.”

”**Jaha, ska jag börja från början riktigt.** Vi ska säga, klockan fyra om morgo-nen så kom granngårdspojken och *klubbade* (bultade på). *Klubbade* – vi låg i *lillstugan* då som vi kallade, Evert och jag, brodern – och frågade om vi skulle fara till Amerika. Det hade kommit *hemligt order* då att vi *slipper* så och så, men vi måste fara till Pjelas, till Rörgrund. Jaa, nog var vi ju färdiga, och vi steg över hästen, pack-ade alltihop.

Inte var det som något alls. Vi bara gjorde det, och for så. Inte var det något om och men inte. Inte minns jag pappa brydde sig något mycket, liksom tänkte inte på det. Det var bara undan ryssarna. Så for vi nu, och kom dit, och han [Sigg Pet-ter] räknade att den där och den där dagen skulle vi fara. Men inte *vart* det, vi fick ligga och vänta på vind. Han väntade vinden skulle blåsa från östern till västern, så vi skulle få undanvind över till Sverige. Men när inte det kom den där vinden så, inte kunde vi ställa vinden vi, utan vi måste ligga och vänta. Så, vi låg och väntade i flera dygn.

– Och gömde er då tillika?

– Nå, inte precis inte. Vi låg i fiskarkojor, såna där fiskarstugor. Jo, vi var ju nog försiktiga. När vi for över då, inte vågade vi ha några motorer eller något sånt, det var bara seglet. Nå, efter *helgonmäss* (allhelgonahelgen) så blev vinden fast, och så tänkte vi att ”nu, nu far vi”. Och så for vi också nog.

Så for vi över, och det gick bra ända till klockan 12 om natten. Så vi hade fin vind, men då rev det sönder seglet. Fick vi storm, riktigt. Ja, hur hårt det blåste kan jag nu inte säga, men jag minns jag låg framme i fören jag. Ja, nu kommer jag ihåg, Kvärnå Viktor var med också, jo. Så låg jag precis så där i fören uppefter [båtsidan], och *skådade* när vågorna kom. Dom kom från sidan så där, och toppen av vågorna var allt ovanför huvudet, tyckte jag. För var våg som kom så tänkte jag, det är färdigt nu. Men båten gick så försiktigt uppefter sidan, och när den kom till toppen så lät det bara ”sch”. Så bar det över åt andra sidan. Man vill inte tänka på det.

– Nå, var det några Pjelaxpojkar med också?

– Joo. Det fanns nog, några Lappfjärdsfinnar också, Uusihonko dom kallade. Jo nå, vi seglade ju så där då, jo. Så seglade vi ju, seglade. Klockan 12 om natten så måste vi bara driva undan vinden så vi skulle komma till land. Nå, fick vi upp ett litet segel då åter och väntade. Och så tänkte jag, på morgonen är vi nog i land. Jag räknade bara en några timmar efter vinden som det var fint. Men det *vart* nog en natt till, och *omöjligt* riktigt. Nå, vi var illa tvungen att försöka. Och när det stormade så där, så minns jag Kvärnå Viktor vi kallade och jag, så fick vi ösa vatten. Vi öste vatten så mycket vi hann med zinkämbar ur båten. [...] Den ville bli överlastad med vatten. Och granngårdspojken här, Anselm, så måste vi hålla i riktigt stadigt, han skulle hoppa ut han. Det tände i huvudet, så mycket.

Nå, det gick ju, så vi började på en natt till. Så tänkte vi, vi må nu komma i land. Och så gick det ju två dygn, närapå. Jag skulle tro 38 timmar ungefär, som vi var och slogs med stormen. Men då kom vi i land vid Ulvön, en sorts *fiskarby* [i Höga kusten].

– Nå, den där Petter, for han med båten tillbaka han till Pjelax då?

– Nää, jag ska inte riktigt säga. Jag tror jag minns han sålde båten och kom nog till Amerika, for nog till Amerika igen. Och då hade vi inga pass och inte någonting, bara något pengar. Det var allt. Jag minns vi fick av pappa nog något pengar, och fick ganska mycket till och med, så jag fick skicka hem tillbaka. Nå, vi kom till Sverige då, till Örnsköldsvik vad det kallas riktigt, så fick vi nu kaffe och bröd.

Men då skulle vi ju över till Oslo, Kristiania som det då hette, och få Atlantbåten. Och när vi nu kom i ordning där i Sverige och vi fick tåget, så for vi genom Skåne. Det var till Oslo, jo. Så såg vi dem i åkrarna. Dom körde med tjurar i Skåne, så vi tyckte det där var ett under, och vi hade inte sett det förr inte. Inte begagnade vi tjurar och kor att dra, men det var så dåligt i Sverige den tiden.

Passen, ja. Ja se, vi hade inga pass alls, inte någonting. Så när vi nu kom till Oslo då och började ta in på något hotell och vad det nu var riktigt, så fick vi pass där. När vi köpte biljett så skrev de in pass. Bara som vi pratade då fick vi pass. Inte hade vi några pass, men de skrev ut dem, till Amerika. Vi fick ju inte gå någonstans och få några pass här inte.

När vi nu kom då, så vi fick gå in på Atlantbåtarna så, så tyckte vi nog att det var så *bussigt* (bra) allting. Inte var vi ju vana med sånt där vi inte. Stora båtar, så sa vi: "Nu får det nog storma, inte gör det något illa nu inte." Men, vänta nu, vi for nog. Vi fick passen och vi steg på båtarna. Första måltiden som vi *vart* inkallade att äta så, så hade de långa bord i de där matsalarna. Och jag minns när jag kom i dörren och stod i dörren och *skådade*. Dom där brödhögarna, vetebröd då i stora högar utefter bordet. Så ropade finnarna: "Katos saatana, nyt kyllä riittää (Se satan, nu finns det så det räcker till)!"

Ja, det var nog dåliga tider. Och då åt vi ju förstås. Vi hade passen i fickan och alltihop men, jag minns nu inte hur många nätter vi var på Atlanten, men det var flera nätter nog. Jag hade nog meningen när jag for hemifrån, så började jag på en dagbok. Det var vad jag skulle ha fortsatt med, men jag tröttnade nog, jag förstörde nog alltihop. Jag tänkte börja anteckna, men jag tröttnade.

Nå, vi körde ju så där, och det var ganska bra i början. Men så *vart* det storm där också, så båten började *kasta och dänga* (slänga av och an). En morgon när jag vaknade upp så tänkte jag, vad låter så där? När vattnet *rörs* (är i rörelse) så fräser det, det som *sjåsar*. [...] Men inte var vi något rädda i den där båten. Vi fick nog se stormen där också.

Johannes ville minnas att det var i Boston han gick i land från Atlantångaren. Från Boston fortsatte han till Norwood, Massachusetts, där det fanns bekanta hemifrån Dagsmark.

Dramatisk resa 1916

Minnet av den dramatiska resan över Bottenhavet 1916 har levt sitt eget liv i den muntliga traditionen i Dagsmark. Här följer en version som på en del punkter skiljer sig från Johannes Gröndahls berättelse. Evert Gröndahl och grannen Anselm nämns till exempel inte bland båtflyktingarna. Och det var inte från Kristinestad man gav sig i väg, utan från Rörgrund i Pjelas i Närpes.

År 1916 reste fem unga män från Dagsmark tillsammans till Amerika. Det var Viktor Viktorsson Rosenback f. 1893, Konrad Viktorsson Rosenlund f. 1893, Leonard Viktorsson Lillkull f. 1895, Johannes Johansson Gröndahl f. 1894 och Frans Karlsson Eklund f. 1890 som reste i väg och anlände till Ellis Island i Amerika den 27 november 1916.

Deras dramatiska resa med en liten båt från Kristinestad över Bottniska viken till Sverige har av många äldre berättats

vidare till yngre generationer i Dagsmark. Under båtfärden över havet från Kristinestad mot Sverige blåste det upp till hård storm. Båten började ta in vatten, och det uppstod problem med motorn. De unga männen förde en hård kamp mot stormen och de kämpade med att ro och ösa vatten ur båten. Alla utom en höll på att ge upp. En av de unga männen ville gå ur båten mitt på havet. De hade gett upp hoppet när de till slut nådde en liten holme och där hittades de av svenska kustbevakningen som hjälpte dem. Flera av dem som var i båten fick sviter av strapatserna för resten av sina liv. Leonard Lillkull var en av dem. Viktor Rosenback ansågs av de andra vara den som räddade dem så att de klarade livhanken.

Viktor Rosenback är identisk med den Kvärnå Viktor som Johannes Gröndahl talar om i sin berättelse.¹²

I USA 1916–1921

I Norwood blev Johannes kvar en tid, men hur länge framgår inte direkt av berättelsen. Han fick arbete på en fabrik och satt vid en maskin, ”som en sorts tygpress på något vis”. Men han ville se mer av Amerika. ”Jag ville se allting. Jo, jag var till skogs och *skådade* också.” Johannes for alltså vidare till Seattletrakten i Washington, där han fick arbete i en *skogscamp*. Där inträffade en speciell händelse som Johannes hade bevarat i minnet. Han kunde ha mist livet under ett fallande träd, men klarade sig som genom ett under. Hans stund på jorden var inte över än.

Vi for ju dit upp till Seattle då, och slutade i Boston, jo. Och så for vi upp till Seattle på tåget förstås. Och kom dit, och hittade *officen* (kontoret) de kallade, där vi skulle höra efter arbete. Och *slapp in* och fick arbete. Och vi arbetade där ganska länge nog.

Så var det en annan en, en Lappfjärdspojke Hauta Frans och jag, som var från Lappfjärd båda. Så vi var i skogen, och så vilade vi. Vi hade en liten rast, och jag vet inte hur det ju som riktigt gick till. Kommer inte underfund med det någonsin. Vi låg och vilade, och så var det ett torrt träd som var *borttorkat* riktigt. Hur långt det var vet jag inte. Så låg vi där under, och det är precis som det skulle vara en dröm alltihop. Så låg vi där, och så började det ju som fräsa och hade ett sånt väldigt ljud. Och vi låg där, så såg vi det riktigt som bröt av trädet i *trunken* (trunk, stam). Ett sånt där stort träd, och vi satt och *skådade* tills vi skulle börja springa undan.

Och så sprang vi. Men så sprang vi fel sida, trädet vände så det kom samma väg som oss, Frans och jag, när vi sprang. Det hade kommit ner, och det hade fallit. Så råkade det falla mitt emellan oss, så vi var en på var sin sida. Så, vi kastade oss omkull vi också, men när vi *skådade* upp då så var alltihop övergången. Och så var det ju ett stort och grovt träd, och så minns jag Frans sa på andra sidan: ”Ja, nu är John *gone* (borta).” Han kallade mig för John den tiden där. Så sa jag: ”Nej, hör du, jag lever nog än.” Och ett under, mitt emellan oss precis. Annars hade vi blivit till vad som helst.

En annan händelse som hade fastnat i minnet ville Johannes också berätta om. Det handlade om en man som eldade ”*donkeyn* de kallade”, den ångdrivna maskin som timret halades ut ur skogen med. Eldaren var begiven på starka drycker, och det visste Johannes.

Han var runt 70 år, den där gubben. Ska jag nu prata om det också?

– Jaa.

– När det *vart* jul, ser du, så for vi ju till stan och festade något lite också nog. Och jag brukade ju inte supa just något, kanske något lite någon gång. Så mötte jag den där gubben på gatan, så jag kände honom och han kände mig, när vi arbetade i samma *camp*, så. Så kom han och *beist* (tiggde) av mig ”någon dollar” sa han, så han skulle få köpa mat. Men, så *gick det i huvudet* (gick det upp en tanke), och jag trodde inte honom, ser du. Han var en *utsupilull* (suput) som de kallade, *supilull*. Han söp upp allt vad han fick. ”Nej, du ska nog få”, sa jag, ”men jag ska komma och köpa maten jag.” Och hjälpa honom, så han fick mat. Han tyckte nog det var bra det där, men han hade nog gått och supit upp det han.

Ett log train drivet av ett lokomotiv drar ut timmer ur skogen.

”Den där fyllan är nog svår”, slutar Johannes sin berättelse. Ganska ofta gick man från *campen* ner till stan, men inte fick man vara borta och komma och gå när man ville inte. ”Inte gick man just några andra gånger än när det var högtider. *Mestendels* jultiden.” Johannes brukade ta in på ett hotell som hette Rainer Hotel. ”Och pojken min hade jag att heta Rainer, just genom det där hotellet.”

År 1921 lämnade Johannes *campen* för att återvända till Finland. Han hade fått ”en några pengar hopsparade och skulle hem och *skåda*”. ”Det skulle jag inte ha *bort gjort*”, säger han nu efterklökt.

Ja, jag var nog hemma en några år nog, och dansade då förstås. Jag var amerikana-re, tänk vad karl man var! Jo, jo. Ja, jag har kostymen ännu, syns på kortet där. Här är byxorna nu som jag köpte. Det har varit duktiga byxor det här. Men i baken här har hon [hustrun] lappat dem hon, och jag är så mån om dem att jag skulle vilja gå med dem vart som helst.

På Vancouver Island 1926–1929

Under åren hemma i Dagsmark hjälpte Johannes sin far i jordbruket. År 1926 gav han sig i alla fall i väg igen, nu till Kanada. Platsen han kom till har jag tolkat som Nimpkish Lake, en ort som ligger på Vancouver Island i British Columbia. Johannes talar också om *Enniwood* (Englewood). Englewood Railway hette järnvägen som transporterade timmer från skogarna norr på Vancouver Island. Järnvägen hade där sitt huvudkvarter i staden Woss.

Fyra *loggare* i Matlock, Washington, en av dem Malaxbördige Leonard Svedberg.

Jo, 1926 ungefär för jag tillbaka. Jag har *velat sett* ett och annat nog. Och så var det ju nog det också, att *förtjäna* något lite pengar, men det ville nog vara hårt. Det var nog dom där *dollarna* som *narrade folk*. Och äventyret då till.

I *campen* på Vancouver Island arbetade Johannes som *chasare* (uttalat *tjeisar*, av engelskans *chaser*). Han *slutförde* med andra ord arbetet vid *landingen*, som det hette, den plats dit *timret* halades ut från skogen för att lastas om på järnväg. Det gjorde han genom att ta bort *krokarna* och *kättingarna* (på fackspråk *chokers*) som var *virade* runt *stockarn*. Från *landingen* transporterades *timret* vidare till sågen.

Jag var chasare de kallade. Ser du, i skogen nu som du såg [på fotot], det där *blocket* de kallade som *gick på lina*, så drog de *stockarna* i *liftliden* (liftlid, slags lyftanordning). Det kunde vara så *lång lina* som nästan *häriifrån* och upp till skogen där borta. Så drog de *stockarna*, hade *krokar* om, eller vi ska säga *kättingar* om dem, *stockarna*, så då kom de in till järnvägen. Till *landningsplatsen* vid järnvägen. Och då hade jag det arbetet så jag *sprang* dit då så fort som möjligt och tog bort dom där *krokarna* av *stockarna* och *vinkade* (vände) *riggen* tillbaka, *riggen* vi kallade (*rig*, anordning för lossning av *stockarna*).

Vad Johannes talar om här är *skyline* eller *high line logging*, en term som används om transport av *stockar* med ena ändan i luften, fästade i *kablar* som *löpte* ovan *marken*. Tack vare den metoden fick man ut *stockarna* hela, *fria* från *hinder* som kunde ha *skadat* dem *längs* *marken*.

Efter andra gången i Amerika kom Johannes hem för att stanna i Dagsmark för gott. Han köpte då sin *farbrors* *hemman*, som man ville *behålla* i *släktens* ägo.

Och den här andra gången så kom jag ju hem. Så *vart* det här till *salu*, *farbrors* *hemman* jag kallade i tiden. Det var min *farbror* som hade det här. Så *tyckte* vi det skulle ju inte gå ur *släkten*, utan jag köpte det. Och jag brukade säga: "Jag skulle inte ha *dragit* på mig det här, så hade jag inte varit här." Men, kanske det har *sina* *sidor*. Men vi ville inte *släppa* det åt några andra heller.

Johannes gjorde sin plikt mot familjen, men ångrade att han nu som bonde på eget hemman inte kunde återvända till Amerika – som arbetsvandrare eller invandrare.

Alfred Bergqvist

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Alfred Bergqvist på sls.finna.fi](#)

Alfred Bergqvist var född i Tjock 1902 och hade varit på arbetsvandring i Kanada 1928–1930. Intervjun spelades in i hans hem på Jåsbacken i Tjock sommaren 1970.¹³

De var nio stycken som lämnade Finland på samma gång, i mars 1928 från dåvarande järnvägsstationen i Tjock. Resan gick först till Åbo, därifrån till Stockholm och sedan genom Sverige vidare till Norge. I Oslo gick de ombord på ”Stavangerfjord”, som tog dem över Atlanten till Halifax i Kanada. Från Halifax fortsatte Amerikafararna till Vancouver i British Columbia, där det fanns folk de kände från tidigare. Först tog de in hos en som kom från Påskmark i Tjock, och de behövde inte gå länge utan arbete. ”Vi arbetade ju på en såg först, och sedan ut i skogen då.” Skogen låg i det här fallet ute vid Stilla havet, cirka åttio mil norr om Vancouver.

Ekonomiska orsaker

Alfred hade ekonomiska skäl till sin arbetsvandring. Meningen var att han för egen del skulle lösa ut hälften av det hemman fadern hade köpt i Tjock. Efter tre år ute i skogen hade han tjänat så mycket pengar att han kunde köpa ut halva hemmanet av sin far.

”**Han köpte ju hemmanet**, den här farsgubben, och jag skulle ha halva hemmanet. Och då jag fick bort den där skulden, då for jag hem tillbaka.

- Du for dit bara för att arbeta?
- Ja, bara för att få den där skulden betalad.
- Nå, du for inte in till Amerika, in till Staterna?
- Nää, nää. Det var nog *mycket* som rymde över, men det var lite riskabelt.

Många kom fast, och då blev de ju hemsända.

Som riggare vid Stilla havet

Skogscampen vid Stilla havet drevs av en sverigesvensk. ”Han var från Uppsala han, Blomberg hette han. Så jag var nästan bara tillsammans med rikssvenskar. Joo.”

Ja, vi bodde uppe i skogen då hela tiden, sex månader. Var i Vancouver två veckor ungefär, högst tre veckor, och så for vi igen upp till skogen. Och var där i sex månaders tid, ungefär. På julen brukade vi vara ner en vecka. På julen. Och på sommaren, då det var eldfara, så brukade vi hålla upp då med det där arbetet och, och for ner då och höll upp en två, tre veckor, då det var som eldfarligast. Det var besvärligt med dom där, om vajrarna bara gned ihop, så kunde det slå en gnista, så tog det eld i den där cederbarken. Det var så eldfängt, så eldfängt.

– Vad bestod det där arbetet i?

– Det var att ta ut stockarna ur skogen. Sågat timmer. Det var grova träd, och så drog vi ner dem då till fjorden, ner till vattnet. Och därifrån drogs dom där båtarna då in till Vancouver till sågen. Ja, det är väl Stilla havet som ligger [där], och så var det som en vik in, en lång vik som var 80 mil lång. Så den där fjord bara som gick in. Och höga berg på båda sidor! Vi bodde ju på högra sidan, och då man tittade över åt andra sidan, så var *snön* hela tiden året runt. Den smälte aldrig upp. Men ut på somrarna och mot hösten så blev det bara mörkare och mörkare, utav damm och allting. Men då på våren igen så var det vit snö där uppe. Och det var snö som låg året runt, smälte inte upp. Men det var långt dit upp till de där bergstopparna.

– Var det bra arbetsförtjänst?

– Joo, det var nog bra den tiden. Jag började jag på den där platsen hos Blomberg med 4,50 först. Och så arbetade jag en några veckor, så fick jag fem. Då jag slutade hade jag åtta dollar dagen. Och det var 1930. Joo. Men såna som fällde dom där stora träden, dom *hade ju för summa* (arbetade på beting) dom, och dom kom ju nog högre upp, högre dom. Kunde ju komma upp till 15, mellan 10 och 15 och 20. Det berodde på hur hårt dom arbetade. Arbetade dom hårt, så fick dom mera. Men dom hade ju *för summa* dom. Joo. [...]

Inte kunde vi dra stockarna *långs efter* marken, då fastnade de fast, de där stora stockarna. Det var ju träd som var som från en 2 fot och upp till 5–6 fot, såna togs. Och då gick det inte att dra dem efter marken. Vi måste ha [rigg]. Det var ett

träd uppriggat, som var 200 fot långt, och där upptill var ett block som det gick lina genom. När linan spändes, så drog det ju upp dem. Således drog vi in dem. Jo. Det var livsfarligt arbete.

Alfred ingick med andra ord i en *rig-up-crew*, ett arbetslag som ansvarade för att med block och talja lyfta upp stockar från platsen där de fällts för vidare transport till *landingen* nere i havsviken. *Riggarna* (rigger) var starkt utsatta för olycksfall i arbetet. De kunde träffas och skadas svårt eller dödas av *widowmakers* (änkemakare), av grova grenar som bröts loss från de fällda träden och kom farande med hård fart. Transporten av timret ned till havsviken krävde sina speciella arrangemang.

Då vi besköt dom där stockarna ner till vattnet, så hade vi byggt som en ränna. En stock i botten och en på var sida. Vi behövde ha som en ränna, när det var så där brant djup. Dom for så hårt stockarna, då vi släppte dem i rännan ner från berget. Det var ju ungefär 3000 fot då där vi tog ut. 3000 fot, vad blir det? Jaa, var det ungefär en hundra meter, cirka? Jaa, jo. Dom gick så hårt så det var bara en blå rök bak i ändan, då dom for. Och då dom kom till vattnet, då ändan kom i vattnet, så for vattnet nästan rakt upp, 30–40 meter. Då var det en sort som vi kallade för *ceder* (uttalat *si:där*) och det var löst virke och lätt. Och dom brukade för det mesta vara ruttna i botten, så det var ett hål i botten. Men andra ändan var hel, *finändan* (smaländan). Så vi fick inte *skjuta* med det där hålet före ner inte. Kom det vatten i det där hålet, så slog det stocken i spillror. Det *lämnade* bara stickor. Alltid lägga den där hela ändan före.

Dom gick så hårt de där stockarna så, såna där ekorrar som var små som randiga. Dom hann inte bort från rännan då stockarna kom inte. Så fort kom dom. Fast de var kvicka, de där små djuren, men dom hann inte bort inte. Det malade sönder dem så det var... Och *besynlig* (i synnerhet) om det regnade, då hade vi såna där järnkrokar som vi borrhade ner då i den där *mittistocken*, [krokar] som stod upp så där som 1,5 tum eller nästan 2 tum, som var riktigt vassa. Och när stockarna kom så tog det en rispa *långs efter* hela stocken och så *hegdade* (hejdade) den ju farten lite. Hade en fem, sex nerborrade då i mitten så det skulle *streta upp* (straighten up, räta upp) dem något lite. Dom gick alltför hårt, så det slog sönder dem så mycket.

Jo, men annars var det intressant. Dagarna gick fort. Oj, oj, *medsamma* som det blev *middag* (mitt på dagen) så var det snart kväll. Man hann inte fundera på något annat, bara dom där stockarna. Jo, det var intressant annars.

Skogsampen låg alldeles vid kusten, vilket underlättade uttagningen av timret ur skogen. *Log chute* hette den på fackspråk, den brant stupande rännan som transporterade timret uppifrån berget ned till havsviken. Viken fungerade därmed som *landing*, som plats för uppsamling av timret för vidare transport sjövägen till sågen i Vancouver.¹⁴

”Ja, det var tungt arbete nog”, säger Alfred. ”Fick springa och hålla oss varma, svetten rann nästan *för dagarna*.” Han hade åtta timmars arbetsdag, sex dagar i veckan. ”Bara söndagarna lediga, jo. Men då fick vi *firabla* (göra arbete efter arbetstid) om söndagarna ännu och byggde något som hade gått sönder.”

Fritid

På fritiden roade sig skogsarbetarna med att fiska laxöring nere i havsviken. I baracken rådde som brukligt var en sträng ordning. ”Vi spelade kort då, där i *campen*, men vi fick inte supa inte.”

– Det var bra mat?

– Oj, oj, nog var det så fin mat! Vi åt mycket frukt. Vi hade mat med oss till *middagarna* (tid mitt på dagen). *Boxar* (matlådor) vi kallade, plockade vi i då av alla sorter. Hade vi mer mat än vi orkade med, slängde vi åt björnarna. Satt och lurade nog i buskarna, men de kom inte inåt oss inte. Men om vi kastade, då kom de och tog. Och när vi gick bort från arbetet så där om kvällarna, så om morgonen var det så rent plockat, alla brödsmlor. Det var nog så rent plockat det, så det fanns inte något.

Från *campen* kunde man inte ofta bege sig till Vancouver för att roa sig och förstöra pengar på salooner. ”Det var så långt, vi kunde inte fara in till stan.”

Matsal dukad till middag i Carlsons Camp 2 i Hoquiam, Washington. Många intervjuade kom ännu sent i livet ihåg den goda mat det bjöds på i skogscamparna.

Men det var så fint därute, fin mat och allting. Vi hade en, det var en norsk pojke som var kock där, som hade varit på Atlantbåtarna, oceanbåtarna. Oj, nog var han så fin att laga mat! Jaa, på morgnarna så tog han på sig rena byxor och ren, vit skjorta och vit blus. Och det hade han om dagen. Och på kvällen då han fick allt i köket färdigt, allt rent och städat och allt, då hade han nya byxor och skjorta på stolen i köket, pressat och fint, färdigt till morgonen. Varenda dag. Oj, nog var han fin! Det satt i från båtarna.

Invandrare berättar

William Rosenberg

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med William Rosenberg på sls.finna.fi](#)

William Rosenberg var född i Kalax i Närpes 1888. Han gjorde två resor till Amerika, den första 1905 och den andra 1909. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister hade han den 12 maj 1905 beviljats pass för resa till Amerika. Den 31 maj lämnade han Hangö med ”Polaris” för att den 7 juni fortsätta med Vita Stjärnlinjens ”Baltic” till New York. Den andra resan började den 18 augusti 1909, nu med ”Titania” över Nordsjön och Cunardlinjens ”Saxonia” den 24 augusti över Atlanten. Anledningen till att det blev två resor så tätt på varandra var att William första gången hade arbetat ut sig i skogen. Han blev sjuk och for 1908 hem för att dö, som han trodde, men återvände till Amerika inom ett år.

William, bosatt i Portland i Oregon, blev min andra informant under Amerika-expeditionen 1971. Närvarande vid inspelningen var grannfrun Julia Isacson (född Hermans), även hon utgången från Kalax i Närpes.

William representerar ett människoöde som inte var alltför ovanligt i det sena 1800-talets Österbotten. Fadern försvann till Amerika när han var tre och modern dog när han var nio år gammal. Sent i livet skulle William få veta hur fadern mötte döden i Amerika. Av allt att döma hade också denne vistats i Västern, för kvinnan som kände till hans öde var bosatt i Warrenton, Oregon, en stad som ligger ute vid Stilla-havskusten.

” **Fadern hade samma namn** som jag har, Johan Wilhelm. Han for hit då jag var tre år gammal, och kom hit under en president som hette för Cleveland här. Det var 1892–1893, då de hade den stora *depression* på här, som han kom hit. Vi hörde inte något av honom på sju års tid. Och då den här som är nere i Warrenton nu, hon fann ut då hur det var med honom. Och de påstod att han arbetade i skogen. Och han kom in ur skogen om kvällen, och nästa morgon så, ja, som vi sa han glömde bort att komma upp. Han kom inte upp. *And* vad hon påstod så sa de att han gick in på saloon på kvällen där, och så gav de honom, här kallar de det för

en *wicky* (giftig ljungväxt, *Kalmia angustifolia*). Gav honom något *förgift* (gift) så han dog av det där *förgift* på natten. Så dit *lämnade* han.

William hade en syster och en bror. Systemen dog ung hemma i Närpes, men brodern utvandrade till Amerika där han omkom genom drunkning. Till Västern hade han följt William åt från New York 1907, för där var det då bättre tider än i Östern.

Och han började arbeta i skogen, men så arbetade han med stockar på vattnet. Och så drunknade han, så han hann ju inte vara här någon tid nästan *at all* (alls) inte. Han var ju, *well*, han var runt 25 år då han dog.

Uppväxt i fosterfamilj

Efter moderns död i november 1895 fick William ett fosterhem hos Johannes Bondfolk i hembyn Kalax. Inte fullt tio år gammal började han arbeta ute för andra, och det fortsatte han med ända tills han nitton år gammal lämnade Finland. ”Inte behöver du tro att jag fick ligga på bänken och inte göra någonting. Nej, nog hade de plats för mig nog.”

Bondfolk var på sin tid väl känd i bygden som självlärd djurläkare. Hur han hade lärt sig konsten att vårda djur visste William också något om.

Det var i Kalax. De hette för Bondfolk. Han lever ju väl inte något mera, Johannes Bondfolk. Han brukade ju vara djurläkare han genom hela Närpes.

– Ja, jag har hört de sa han kunde stämna blod också.

– Ja, och vet du var han lärde sig? Det var en i Töjby, en gammal gubbe som lärde honom det där. Han kunde nog göra det där. Han kunde göra det.

– Minns du det?

– *Oh yeah, yeah.* Och han lärde sig av, de kallade honom för *Röösin*, den där gubben. Röös Hindrik. Du ser, Bondfolk var i exercis i Vasa. *Well*, det var nu före den tiden, *anyhow*, så var han på exercis i Vasa. Tror han var där i två år, så han hade lite bättre skola än vad de vanliga bondpojkar hade. Jag tror det var tre år de måste vara i exercis, men då behövde *inte* han vara *bara* två år.

Men du ser, föräldrarna var ju inte riktigt fattiga, vad vi sa den tiden. Så de hade två hästar, och så hade de en som var ung men omöjligt *kind of* (lite) vild av sig. Och den där brukade han då ha på lördagskvällarna, då han gick ut i olika platser och se flickor och sånt där. Var han till Norrnäs en lördagskväll, och så band han fast hästen som han hade i en liten dörr i vad vi kallade ett svinhus där de hade en gris instängd. Och hästen den stod och lunkade runt där, han hade väl nog något åt den att äta och det där. Men ser du så, så stängde han åter dörren och lade fäl- len på. Men så *taljade* han fast den i *dörrgåtanet* (dörrkarmen), och så snärjde han till och så *smallrade* det till i dörren och hästen *vart* rädd och *turnade åkring* (vände sig om). Och så var det ett annat hus rätt bredvid, och så sprang den rätt mot väg- gen så den *vart* vad vi kallade *starrblind* (helt blind) där.

Och då började Bondfolk gå till den här *Röösin*, och han *lagade* hästen bättre så den kunde börja *vara runt* (be around, gå omkring). Och under den tiden, ser du, så blev han så bekant med *Röösin*, så denne lärde honom det där att stämma blod. Det var där han lärde sig, det var där han lärde sig till djurläkare. Så han *vart* ju så, *well du might say* (du kan säga), så känd han genom hela Tjårlax och Kalax och Kåt- näs och Näsby och genom hela det där bondlandet där.

– Han förstod sig på mycket sjukdomar då, på djuren?

– Ja, ja. Han hade en bok, den måste vara så där tjock, en djurläkarbok som han studerade hela tiden. Han hade *redoghet* (reda) på allting.

Avsked

Om sina två resor säger William att det inte var så svårt att ta avsked av Finland första gången 1905 som det var andra gången 1909.

Well, jag ska säga dig som sanningen är. Inte var det något *hårt* (hard, svårt) att fara första gången, men andra gången, då var det. *Because* då var jag ju äldre, och så hade jag varit ute i *ungdomen* (ungdomslivet) då så mycket, ser du, så jag hade *mycket bekanter* i ungdomen. Och det var det som var *hårt* att lämna, *ungdomen* (ungdomarna). Vi var många, vi var tretton personer då som *lämnade* (leave, avresa), samma gång jag *lämnade* andra gången. Tretton personer ur Kalax-

föreningen, ungdomsföreningen. De började ju ha ungdomsföreningar i alla byar den tiden. Så vi var tretton personer som lämnade föreningen då på en gång.

Vid avfärden från hamnen i Kristinestad sjöng Amerikafararna ”Nu ila vi bort”. Det var Zacharias Topelius ”Och ila vi bort” ur operan *Kung Carls jagt* som man hade tagit i bruk som avskedssång. Vid den här tiden var det ju ingen självklarhet att ungdomarna någonsin skulle återse Finland.

Och ila vi bort från Finlands strand,
det älskade land, det dyra land,
så hälsa vi högt dess blomstrande skär,
så lämna vi minnen och hjärtan där.

Levnadshistorien i stora drag

När William nitton år gammal lämnade Närpes var han ”bara en fattig pojke” som hade varit ute och arbetat för andra. I Amerika sökte han först en framtid i Östern, men det var i Oregon på västkusten han kom att slå sig ned. Där gifte han sig första gången 1913, men hustrun dog i barnsäng. År 1956 hade han med ålderns rätt lämnat sitt yrkesliv som fiskare på Columbia River.

Jag kan aldrig minnas hur jag fick de där respengarna hit. Jag tror jag lånade dem, största delen av en som hette för Johannes Tomasfolk. Han hade en son som hette John. Jag tror jag lånade pengarna utav honom och sände hem dem och betalade resan då, sedan jag kom till Branford och arbetade där på vad de kallade *Hammarshoppet*. Men jag var inte något länge där, *oh*, en tio månader kanhända. Och så for jag till Springfield och arbetade på ett, vad kallar de *candy* nu? Konfektfabrik?

Men inte *likade* (like, trivas) jag mig där heller, så jag for till New York, och där var jag tills *depression* kom på här i landet. Här var ju ganska bra tider då i skogen, så allesammans sa: ”*Well*, varför far du inte till Oregon eller Washington, det är gott arbete i skogen där ännu?”

Så dit for jag. Men då kom ju *depression* på här, och så hade vi att arbeta så hårt i skogen så jag blev sjuk och fick bröstsjukdom. Så, jag for då och ämnade fara till New York och *stoppa* där och vara där. *But*, då jag kom till New York hade jag så *hård* vad vi kallar *andtäppa*, så jag tänkte *well*, det är väl bäst jag far hem nu och dör, som de brukar säga.

Så jag for hem, men jag var där hemma då bara, *oh*, lite *fått* (lite mindre än) i ett år. Det var ett år och nio dagar från jag *lämnade här* (left here, reste härifrån) och tills jag var här på västkusten igen. Jag kom hit då till, *see*, vart kom jag? *Oh yeah*, till Quincy. Kom till Quincy, Oregon då, och där var jag, *oh*, tills 1913 då jag gifte mig. Inte med den här kvinnan utan en annan en som hette för Edla Hermans, från Tjårlax.

Men, så hade vi ju ett barn, som folk har den tiden. Då de blir gifta så har de ju barn, men modern dog i *barnafödelse* (barnsäng). Jag *lämnade* med barnet, och så var jag ju *singel* (ensam) då hela tiden, *just about* (ungefär) aderton år. Och då gifte jag mig med den här kvinnan nu, från Kronoby. Och sen har vi ju levt tillsammans. Men då jag gifte mig med den här kvinnan, så då slutade jag skogen och började fiska på Columbia, och fiskade där då tills 1956. Så då gjorde jag som de säger, då *retairade* (retire, gå i pension) jag, eller slutade och började leva på det jag hade förtjänat och *guvernementet* (regeringen) betalar mig och allt det där.

Dottern från första äktenskapet växte upp hos sin moster, och William betalade för allting som behövdes ända tills hon gick ut skolan.

Första tiden i Amerika, hemresa 1908

Som redan nämnts kom William Rosenberg först till Branford, Connecticut. Där fick han som så många andra arbete på gjuteriet *Hammarshoppet*, där man tillverkade bland annat tillbehör till vattenledningsrör. ”Det var *mycket* Yttermark- och Övermarkbor, största delen. Vi var runt en 125–130 personer som arbetade där.” I Branford fick han bo hos dottern och svärsonen till bonden i Kalax ”där jag var uppfödd”.

Och dit kom jag och där *levde* jag. *Well*, jag betalade ju bara 7 dollar och 40 cent i månaden, tror jag att jag betalade för mat och klädtvättning och allting. Det var allt vad det kostade mig. Jag tror jag hade runt något 15 dollar i månaden. Då jag hade betalat dem för mat och husrum och klädtvättning och det där, så tror jag det kom till 15 dollar i månaden det jag hade kvar då jag hade arbetat hela året. Och då arbetade jag tio timmar om dagen och stod vid en bänk och *separatade* (separate, sortera), vad ska jag säga nu? Där de gjorde vad de kallade *Johnson's revolver* den tiden.

Och jag stod och plockade det där, och plockade och *separatade* stora och små. Och jag vet inte vad de kallar det där när de gjorde som delar för *pipor* (pipe, rör), då du lagar för husen vattenledning och allting. Allt sånt där så det gjorde de också där. Nä. Men inte fick du sätta dig ner. Du skulle ju lika bra ha *kunnat suttit* på en stol som skulle ha varit högre upp. Men *no*, du hade att stå tio timmar.

Tiden i Springfield, på Carlson's candyfactory som ägdes av Korsnäsbon Gabriel Carlson, mindes William inte så mycket av. Där var han nämligen bara tre veckor innan han flyttade till New York och 1907 vidare till Västern. Där började han arbeta i skogen, men insjuknade och återvände som ovan framgått 1908 till gamla landet. – Om Carlson's Shop i Springfield, se Julina Nyrén i kapitlet "Östern", om *Hammarshoppet*, se Ivar Bonde i "New York".

Ja well, you see, då *depression* kom på då i 1907, och jag kom hit ut och började i skogen, då *vart* jag sjuk. Ser du, då *gick* jag ju hem. För de trodde ju det där hemma också, *even* (till och med) flickorna och alla så var ju rädda. De trodde att jag hade lungsot, som vi sa där hemma. Men inte hade jag något lungsot, men jag hade arbetat så hårt så musklerna här i bröstet tog bort andedräkten.

Då William hade varit hemma i Finland ungefär ett år fick han hälsan och krafterna tillbaka. Då insåg han att han inte hade någon framtid i gamla landet. "Jag vet vad jag kan göra i Amerika, men här är inga utsikter för mig. Så jag for tillbaka."

Fiske på Columbia River

Största delen av sitt yrkesverksamma liv hade William fiskat lax på Columbia River. När han först började fiska använde han 2 200 fots nät – det var en *båtsfull* det.

No, den tiden då jag först började fiska här så, *well*, det var *just* du kunde *maka ett leverne* (make a living, förtjäna sitt bröd). Inte var det några pengar i det inte. Men nu är det pengar i det. Nu är det pengar i det då du fiskar, men den tiden så, vissa år så fick vi sälja *some* fisk och vissa år så fick vi inte sälja dem *at all* (alls). Då vi hade *catchat* (catch, fånga) dem på nätterna, så fick vi nästa natt gå ut och *dumpa* (dump, slänga) dem i Columbia. Ja, det är sant.

En höst här, så inte sa *fiskkompaniet* något att de skulle inte ta fisken vår. Utan vi gick ut då *season* (säsong) blev så vi skulle få gå och fiska, och så fiskade vi då. Då fiskbåten kom så sa han: "Well, jag kan inte ta *salmon* (lax), men jag ska ta vad vi kallar *siden* (antagligen silverlax, Silver Salmon), av silver." Vi hade en båt *loadad* (load, lasta). *And well*, flera tusen *pund* av fisk som vi hade på *plattan* (plattform) där vi landade, så fick vi köra dem ut i *styrbordsfaret* (farled på styrbordssidan) och *dumpa* ut dem. De talar om att förstöra fiskar, men det var att förstöra *siden* det. I vissa fall mot lag. Men det var enda *vägen* vi kunde göra. Vi hade att gå ut och *dumpa* dem i ocean eller i Columbia, och så ruttade de och så *driftade* (drift, driva) de ner så annan fisk åt på dem och fiskade av dem, fåglar och allting.

No, riktig fisk så fick vi nog sälja, men vi fick ju sex cent pundet. Nu får de 40 och 50 cent pundet, och över 50 cent pundet. Nå, de som har fiskat här förr, som i min tid, så nog vet vi vad det är att *dra* vad vi säger *scoops* (skovlar med fisk) på Columbia. *But* de här nu som lever, inte vet de vad det är att fiska och ha att arbeta för fiskarna inte. De går ut nu, och så är de ju bara. Då jag kom hit så var vi 24 båtar på *bridgeyarden* (brokajen) vi kallade. *Well*, nu är de tre och fyra. Det är allt. Så, du ser, om det är någon fisk där så de har ju, du *might say* (kan säga), hela floden för sig själva. Så den vägen är det så mycket skillnad mellan den tiden då jag började fiska och som fiskare är nu.

– Var inte det som fast inkomst då, så ni hade *dagspeng* eller *således* inte?

– *No*, hade vi en fisk att sälja till *kompaniet* så var det *allright*, och hade vi inte någon så fick vi vara nöjda med det.

- Var det reglerat på något vis, när man fick gå ut och fiska?
- *Oh yeah, oh yeah.* Staterna, både Oregon och Washington, *regulatade* det så vi hade att gå efter det. Men den tiden så hade vi bara två och en halv månads *closed season*. Nu har de bara runt 40 dagar för hela året som de fiskar. *The rest* så har *statet closat* (delstaten stängt), *except* (utom) sportfiskarna, de som går och metar med spö som vi sade.
- Varför har de det stängt?
- *Well, you see*, fisken. Den tiden då jag började fiska här så var det inte några fiskar på utsidan, som ute i havet. Rätt där de kom in till olika floder, så fick de ta dem. Men nu är fiskningen gjord på utsidan. Och de som är kvar så kommer in. Men det är så lite som kommer in, så de har att *stoppa* dem så de ska få vad vi kallar *spawna* (spawn, lägga rom). Annars så skulle fisken vara en *ting* som vi säger, *a thing of the past* (utdöd). Jo, om inte de skulle *regulate* fisken nu så, du *might say* en sex, sju år, så skulle inte det finnas en fisk här i Columbia. Men vi har att *regulate* dem och låta det lilla som kommer in gå upp så de får *spawna*, och ner igen då och komma tillbaka. Somliga kommer på tre års tid och somliga fyra års tid, och *even* somliga så är borta i fem års tid och kommer tillbaka.

”Jag är still här”

Under Williams 66 år i Amerika hade goda tider växlat med dåliga tider. Tre depressioner hade han upplevt.

Jag har varit här i tre *depression*, det har varit *really hårt* (verkligt svårt). 1907 och så 1913–1914, och så då vi hade den här sista *depression*. *And*, då vi säger *depression*, det var nog *depression* också. Det var nog inte någonting, du fick inte något *at all* (alls).

William och hans hustru hade aldrig behövt gå hungriga till sängs, inte ens under den stora depressionen på 1930-talet. Fisk fick de från Columbia och grönsaker från egen trädgård. De kunde till och med hjälpa eget folk som hade det sämre ställt. Tack vare Williams hjälpsamhet var det många munnar som blev mättade.

Då inte vi kunde sälja fiskarna, så bara gick jag ut och fiskade och fick en massa med fisk. Och så *kallade* (call, ringa) jag upp dem i telefon, så sa jag: ”Ni får komma ut och *hjälpa er själva*. Jag har fisk men jag kan inte sälja den, ni kan ta dem.”

Vad som räddade William och hans hustru var förutom den egna trädgården också pengar som de hade kunnat lägga undan före depressionen.

Det var vad som *savade* (save, rädda) hustrun och mig då vi hade *depression* här, då vi hade en jordyta som var 50 fot vid och 100 fot djup och där planterades grönsaker och allting. Om inte det hade varit för det, så tror jag inte vi hade ätit alla kvällar förrän vi hade gått till *bed*. Och så hade ju hustrun en några dollar *uppsavade* (save up, spara), och jag hade en några. Men då *depression* var över och tiden *turnade sig* (turn, vända), då vi fick andra världskriget här i landet. Vi hade 40 dollar på banken, *the two of us*. Så nära var vi. Det var vad vi hade i *cash* (kontant).

William hade gett sig i väg till Amerika för att *lämna*, bli kvar som invandrare. Och ”jag är *still* här”, säger han. Det skulle han knappast ha varit, om det inte hade varit för fisket.

Jag tror nog om inte jag hade börjat med fiskandet och varit ute i luften och sånt där, så tror jag nog inte jag hade suttit där jag sitter i dag. Men det var nog fiskartiden som *makade* (make, göra) mer, så jag sitter på stolen som jag sitter. Annars tror jag nog, jag hade nog dött.

William Rosenberg från Kalax i Närpes blev tidigt föräldralös. Han kom som sjuuttonåring till USA 1905 och skapade sig där en framtid som laxfiskare på Columbia River i Oregon.

William Rosenberg var 85 år gammal när intervjun gjordes. Sitt svenska modersmål hade han *keepat upp*, bevarat. ”Inte är jag ju vad man kallar *perfect*, *but* jag går nu *long* om jag behöver det.” Hans svenska hade färg av både dialekten han hade med sig i bagaget och engelskan han hade lärt sig i nya landet. Till vardags talade William och hans hustru för det mesta svenska med varandra, men som aktiv fiskare hade han talat bara engelska, hemma såväl som utanför hemmet.

Elsa Grönlund

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Elsa Grönlund på *sls.finna.fi*](#)

Elsa Grönlund var född Pettersson i Kristinestad 1893. Hon hade fått pass för resa till Amerika den 20 juli 1908. Resmålet var i själva verket Vancouver i British Columbia, där halvbrodern Emil Peterson var bosatt sedan tidigare. Emil drev ett pensionat och hade skickat henne respengar, så att hon skulle kunna lämna Kristinestad och de förhållanden hon växte upp i där. I Vancouver mötte hon sin blivande man, John Grönlund, som var bördig från Pörtom. Inspelningen gjordes i mars 1971 i Elsas hem i Seattle, där hon hade varit bosatt sedan 1916.

En tidsbild

Elsas far hade varit uppköpare åt kommerserådet Alfred Carlström. Fadern dog när Elsa var i fjortonårsåldern, och modern blev ensam med tre barn. Det gick inte så bra, tyckte släkten i Kristinestad. Modern var inte något vidare frisk, och inte vidare företagsam heller. ”*I tell you right now*, vi lämnade *a lot of bother* (en massa bekymmer), du kan säga.”

” **Well, I tell you what happened** (jag ska berätta vad som hände). Min mamma var *hem* ifrån Vörå. *And, you know*, stadsborna, dom *kind of* (lite) såg ner på dem som kom ifrån landet, den tiden, *mind you* (förstår du). *And*, mor min, allt som oftast kom den där Vörådialekten. Hon kom till Kristinestad för att arbeta där.

And well, de här släktingarna på farssidan hade ett stort bageri i Kristinestad. *Close* (nära) till kyrkan hade han [farbror] ett stort bageri där. Han sålde *bageri* (bakery, bakverk) runt landsbygden där, till alla människor, *and* hade stor *business*. Dom var fint folk, mycket bättre än vad vi var. Vi brukade gå dit och få *Vasabladet*, så vi kände dem. Varje gång så gav de några torkade bullar åt oss nu och då, så vi skulle få, barnen, *see*.

När far dog då så, som jag sa, mor var inte något vidare att tänka så mycket. *I mean, well*, hon var från landet. Då hade dom skrivit, det där folket, hit till Vancouver att min mamma kunde inte sköta om barnen. Det var enda vägen att hon skulle gå till fattiggården och vi skulle gå till barnhemmet.

And då kommer den här faster som jag inte tyckte något vidare om, hon kom med brevet härifrån landet. Dom hade skrivit till Emil här, halvbrodern åt mig. Han hade skrivit då, att om det var så, så skulle dom se till att barnen kom på barnhem och mor kom till fattiggården. Och jag grät, och vi alla grät. Mor grät och vi grät, för du vet, vi ville alla vara tillsammans.

Jag var 14 år. Jag satte mig ner och jag skrev ett brev, *mind you*, till den här bror här i Vancouver. *And*, jag önskar jag skulle ha haft det där brevet, för den här bror *utav mine*, han var så rysligt glad över det där brevet, så alla, alla i hela huset hade läst det där brevet. Alla som kom dit hade att läsa det där brevet från mig.

And, mind you, nästa gång så sände han oss tio dollar. Och så sa han, nej, han ville inte att vi skulle gå till något barnhem, han ville att vi skulle vara tillsammans. Det var inte hans idé att vi skulle gå till barnhemmet, utan vi skulle reda oss så pass vi kunde.

Tack vare respengarna från Emil kunde Elsa åka andra klass över Atlanten. Hon reste i sällskap med en gammal sjökaptten, och på Nordsjön var det full storm. Sjökaptenen hade aldrig sett en sådan sjögång som det var då. Det var mycket kvinnor och barn på båten, och de var så sjuka allihop, också Elsa. I Liverpool blev det bättre. ”Vi hade god mat där, vi var en hel vecka. Det var *strike* (strejk), så vi var en hel vecka på Liverpool.”

”Det var för att hjälpa mamma”

Det var för att kunna hjälpa sin mor som Elsa ville ge sig i väg till Amerika. ”I was going to help my mama.” Väl framme började hon genast arbeta, i stället för att gå i skola.

Och jag bara tänkte hela tiden, jag skulle få pengar hem till henne, *see. And*, jag skulle *really* ha gått i skolan och lärt mig engelska rätt. I stället så började jag arbeta på ett *laundry* (tvätteri). Du vet vad *laundry* är? *And*, jag var så liten, *mind you*, jag måste växa sen. Och jag började stryka, och dom hade ett strykjärn som var så där stort. Dom kallade det till Jumbo, det där strykjärnet. Och jag började stryka tunga plagg, *and things. And*, jag fick en dollar om dagen, det var fem mark om dagen det. *And nobody* (ingen) i Kristinestad hade fem mark om dagen. *Oh my*, jag skrev upp om någon ville låna pengar av mig.

Så jag arbetade där, och jag gick i konfirmationsskolan. Jag hann inte gå i konfirmationsskola i *gammellandet*, så jag hade att gå i konfirmationsskolan här. Så jag arbetade på *laundryt* för ett år. Jag var så fet när jag först kom, men jag blev nog mager när jag var slut med *laundryt*.

Det var mycket som Elsa kunde hjälpa till med i Kristinestad. Hon satsade så mycket pengar på moderniseringen av stugan som modern bodde i, att hon till sist blev utan pengar för egen del.

Jag hjälpte mamma så länge jag kunde, hela tiden, med pengar. *Oh my goodness!* Dom hade en gammal kakelugn där i mitt hus, du vet. En gammal ugn som tog upp halva stugan. *And*, hur många gånger begagnade du den där stora ugnen, *anyway?* Så jag hade dem att riva ner hela ugnen och sätta in en *hälla* (järnspis) där. Och allt det där betalade jag för. Dom skulle ha linoleum på golvet, och det betalade jag för.

Till sist hade jag sänt så mycket pengar så jag hade inga pengar själv. Så jag blev *kind of* vis, så jag slutade att sända så mycket pengar. Så jag nu fick ett par skor själv, *mind you*. Det var en tre, fyra flickor som bodde hos min bror, så jag brukade ta deras avlagda kläder. Dem *lagade* (gav) dom till mig, så jag skulle få spara pengar till gamla landet.

I Vancouver

Elsas halvbror Emil Peterson försörjde sig som pensionatsvärd i Vancouver. Efter tvätteriet började Elsa arbeta på pensionatet, och då hade hon mat och husrum gratis. ”Jag arbetade för *boardet*.”

– Trivdes du där?

– *Well* ja, jag trivdes. Det var en plats där hos Petersons. Det var alltid någon där, det var som på ett gästgiveri. Folk kom och gick. Så *dethäran*, alla deras bekanta, deras folk som kom dit på samma gång som dom, alla så bodde hos Petersons. Och största delen av dem arbetade på båtar. *Well*, dom alltid hade rum där, *see*. Dom kanske var in en gång i månaden, så dom hade någon plats. Dom betalade för rummen allihopa. Så det var så mycket som gick an där i huset, du kunde inte *bli långsam* (be lonesome, ha tråkigt).

And then, dom var snälla till mig, alla dom där pojkarna som bodde där. Dom tog mig ut på *shower* och teater, och dom köpte *things* (saker) och sånt. *Oh*, jag var nog *långsam* (hade ledsamt) många gånger, jag hade nog mina svårigheter där också. Att jag var styvbarn där. Inte för brors *sake* (skull), men hans hustru, så visste jag nog att jag var styvbarn.

Första söndagen som jag var här, så Emma, det var min brors dotter, hon var *awful pretty* (mycket vacker). *She was an awful pretty girl*. Hon var så *unusual* (ovanligt) vacker, så allihopa som såg henne så måste se på henne *en annan gång*. *And*, *anyway*, vi skulle gå till kyrkan på morgonen, första morgonen jag var här. Och vi gick genom Chinatown, för det var närmare väg till kyrkan. Och jag hittade en dollar på *streetet* (street, gata). Och jag var bara, jag skulle sända den där dollarn hem till mamma. Så min bror sa ”no”, jag skulle *hålla* den där dollarn. Och så sa han att han sände fem dollar hem till mamma. Min mamma, han hade aldrig sett min mor, men han höll på han, han sände pengar till henne.

Efter fem år i Vancouver gifte sig Elsa, 1913. Hon fortsatte med att skicka pengar till sin mor också efter det. Ett sådant tillfälle inträffade 1916. Det var dåliga tider, och varken den äldre brodern Emil eller den yngre Kalle – som nu också hade kommit till Vancouver – hade pengar att sända till mor i Kristinestad.

And, det satt i mig det där, pengarna till gamla landet hela tiden. När vi först gifte oss, första året vi var gifta, då blev det dåliga tider. Det var just före första kriget. *And of course*, vi hade en liten smula pengar sparade. Vi hade ju begagnat dem, levt på dem. Första julen vi var här så säger den här äldre brodern som var här. Han var också *hold up* (hade ont om) på pengar. Kalle, han var här också, men han fick inget arbete. Så den här äldre bror sa: "Elsa", sa han, "du som är rik nu, glöm inte att du ska sända pengar till mor till julen." *And*, jag gick hem och jag sa till min man, "vet du vad Emil sa, att jag ska sända pengar till julen", sa han. Men jag *frågade* inte honom [mannen] att göra det. Jag visste hur lite pengar vi hade, och jag skulle ha *baby*, och jag visste vi behövde. Vi levde utom stan, så han gick på morgonen. När han kom tillbaka så sa jag: "Var har du varit?" – "Oh", sa han, "jag sände fem dollar till din mamma och jag sände fem dollar för min mamma."

And, you know, I never felt so good in my life. I just felt so good. Because it bothered me, you know, that I always sent money to Christmas and that was the first Christmas som inte hon skulle få några pengar. So I never forget that either, you know, I was so happy that he done it. (Och, du vet, jag har aldrig känt mig så bra i mitt liv. Jag bara kände mig så bra. För det bekymrade mig, du vet, att jag alltid hade sänt pengar till jul, och det var första julen som inte hon skulle få några pengar. Så jag glömmmer aldrig det heller, du vet. Jag var så lycklig att han hade gjort det.)

Mannen från Pörtom

Det var alltså i Vancouver Elsa mötte mannen hon skulle dela sin framtid med. Han hette John Grönlund och hade sina rötter på Berga bruk i Pörtom. John var nio år äldre än Elsa och hade kommit till Vancouver före henne. "*And, I fell in love right away. Nice looking, well looking man.* (Och jag blev kär medsamma. En man som såg trevlig ut, bra ut.)"

Det var något folk där som hade ett stort glasblåseri i *older days* (gamla dagar). *And*, han härstammade från det där. Hans far så arbetade för det där folket som hade det där glasbruket. Så när han var ung i världen, så måste han arbeta där också. Han arbetade i *garden* (trädgården). De är alla *gone* (borta), han är sista han.

Två eller tre år efter bröllopet flyttade familjen från Vancouver vidare till Seattle, Washington.

Min dotter var bara fyra veckor gammal då vi kom hit. Min man hade varit här i Seattle förut. Det var då så dåliga tider i Vancouver, den tiden. Det var omöjligt att få *en job*. Han lade golv han också, han var snickare. En omöjlighet att få. Dom brukade säga enda vägen du kunde få ett arbete där, det var om du stod rätt bredvid och någon dog rätt där på stället kunde du få. Annars var det omöjligt att få.

Men det var bättre tider här. *Of course*, det var inte så mycket bättre här heller, men dom var lite mer vänliga. När du *frågade för* ett arbete här, så sa dom att "kom tillbaka". Så första året var det nog *kind of tough* (ganska svårt) först. Vi var *kind of sparsamma*, för vi var i en plats där säkert ingen kände oss. Vi kunde inte låna pengar, vi kunde inte göra det. Och så hade vi sparat pengar, *mind you*, så jag kommer ihåg vi hade 100 dollar sparade. Och jag var så snål så jag skulle inte vilja köpa nya skor åt mig. Och så gick banken bort. Där var vi utan pengar.

Det var 1916 som familjen förlorade sina pengar i en bankkrasch. Mannen var golvläggare, men som den företagsamme man han var använde han fritiden till att bygga hus till försäljning också.

Ja, *well*, han byggde hus också. Han har byggt det här huset och byggt flera hus här i Seattle. Han tyckte om att göra arbete, och han var så *busy* (flitig) med allting. Han brukade bygga alla dom där husen på kvällarna. Han byggde nu en fem, sex hus här runt som han byggde. Han var stark.

"He was a nice man. He was a good man (Han var en fin man. Han var en god man)."

Sigurd West

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Sigurd West på sls.finna.fi](#)

Sigurd West var född 1901 i Hopedale, Massachusetts men växte upp i Svedjebäcken i Yttermark i Närpes. Han utvandrade till Amerika 1923. Enligt Migrationsinstitutets emigrantregister lämnade han Hangö med "Astraea" den 26 september och fortsatte den 3 oktober från Southampton till New York med Vita Stjärnlinjens "Majestic". Sällskap på resan hade han med en granne, Arvid Östman, som var på väg till släktingar i Kenosha, Wisconsin. Inspelningen gjordes i mars 1971 i Sigurds hem i Hoquiam, Washington.

Föräldrarna Karl Vilhelm Westerback från Finby och Lena Maria Spelman från Yttermark hade utvandrat 1895 och gift sig i Branford, Connecticut. De var tre syskon i familjen, två bröder och en syster. Systemen hade valt Kanada som mål för sin utvandring och var 1971 bosatt i St. Catharines, Ontario, nära Niagarafallen.

Sigurd "ville se någonting", men han hade också ekonomiska skäl för sin utvandring. Det var dåliga tider i Finland, och även om man hade arbete så fick man "ingen betalning nästan, *anyhow*, utan man fick ju arbeta för ingenting".

”**Men ändå så**, då jag hade varit här ett år, så hade jag haft *plenty* (mycket) pengar så hade jag gått tillbaks. Så tyckte man nog. Men sen då man hade varit här några år då, så började det bara gå bättre och bättre, och till slut så började man *tycka om sig*. Men man längtar nog ändå till hembygden ibland. *Even* fast man har varit här i 40–50 år, så är det ibland som man skulle tycka att man är nog nästan som en främling på ett vis. Fast vi har ju mycket *bekanter* och vänner här som är amerikanare, men det är inte riktigt som det är då man träffar eget folk. Jag är säker på att jag icke är ensam om den idén.

Spelman i gamla landet

I Finland hade Sigurd till en del försörjt sig som fiolspelman. Musikintresset var medfött.

Nykterhetsföreningen Mount Tacoma på utflykt i det gröna i Tacoma, Washington. Tacoma hade många Malaxbördiga invandrare, bland dem föreningsaktive Leonard Svedberg som sitter i mitten av första raden med ett barn i knät.

Ja well, nu ska jag berätta lite hur jag blev spelman. *Well*, se ända sen jag var född så har jag *likat* (like, gilla) musik, så jag brukade sitta i vaggan med munharpan, påstår dom. Jag minns icke själv, men jag fick ett munspel härifrån landet. Jag minns inte det, men jag har ju hört berättas om det. Då jag var nio år då, så fick jag pengar, femton dollar. Det var ju mycket pengar nog på den tiden, utav morbror som jag hade här i Aberdeen. För mor skrev ju att jag var musikalisk lagd, och så skrev jag då om han ville sända en några dollar så jag fick köpa mig en fiol. Ja, prompt så kom pengarna, femton dollar. Då var det en gubbe som gjorde fioler där, inte så långt från vårt hus där i Svedjebäcken.

– Vad hette han?

– Han hette Adrian Sjöblom. Han var en sån där gammal fiolspelare, brölloppspelare, han också.

– Vad kallade ni honom, kallade ni honom något annat så där gård mellan?

– Ja *well*, det var ju inte rätta namnet, men de kallade honom för Kil Adrian. Men *anyway* så gick jag dit och så frågade jag. Jag minns den där morgonen. Det var kallt, och jag tog med ett stort huckle, så jag skulle linda in fiolen i det då. Han sålde fiolen, jag betalade tio mark, tror jag det var, som jag betalade för den där fiolen. Men det var ju ändå mycket pengar, och han hade gjort den själv. *And*, inte var den ju precis någon fabriksmässigt gjord, men den gick att spela på.

Så jag var nio år då. Jag minns på hemvägen, jag gick genom skogen, men jag kunde icke hålla mig, utan jag satte mig ner på en lingontuva och så försökte jag spela. Inte kunde jag spela någonting då ännu inte, men jag försökte då i alla fall. Men det var inte länge jag hade den hemma heller, så började jag spela lite grann några såna där gamla bitar, och så höll jag på med det där då. Då jag var elva år, då ville dom ha mig att spela på en dans, och jag minns mor tyckte inte det där var riktigt bra inte. Men jag tog mig ut i alla fall, så dom körde mig på en velociped till platsen där de dansade.

– Var var det?

– I Pottarna (uttalat *Påttan*), Pottarna vi kallar den där platsen. *Well*, men du vet, när dansen var slut så bar dom ju upp *kollekt* (betalning) förstås, och det där var vad jag *lurade för* (passade på). För då fick jag ju några slantar, *and* på den tiden var *even* (rent av) fem penni någonting att ha. Det var ju före världskriget förstås, första världskriget då pengarna var värda någonting.

Well, från den tiden an då, och efter jag slutade skolan och blev större då så, då började jag ju spela på danser *all över* (all over, överallt). Och vi var tre som spelade tillsammans. En först som spelade dragspel, han hade ett femradigt, och det var ju någonting enastående på den tiden, 1918–1919 eller 1920-talet. Och så var det en annan pojke som spelade fiol liksom jag. Han hette Urho Kamb. *And* vi var tre då, Helin, Kamb och jag, så vi spelade *all över*. Sommaren 1920 spelade vi på tretton bröllop, och dom vanligtvis gick i tre dagar. *And* i Korsnäs, där var vi ganska mycket på de där tredagarskalasen.

Men så var vi ju på andra platser också. Vi spelade i Jungsund i Mustasaari eller Korsholm, kallar de. *And* så spelade vi i Solf på ett tredagarskalas, och så spelade vi uppe i finnsocknarna. Uppe i Kauhajoki spelade vi, men det var ju bara tvådagarskalas där. Men det var trevligt också, men vi förstod ju ingenting. Kamraten kunde språka finska. Han som spelade dragspel med Urho, han kunde tala finska, så vi slog oss ut bra på det viset. Det gick ju bra. Sedan då så slutade den där Helin, så Urho och jag spelade då bara med fioler och *travlade all runt* (travel all around, färdas runt).

Men så hände det sig så, att det var en gubbe som kom från New York. Det var 1921 och han hade ett femradigt spel. Det var ett *bussigt* (utmärkt) dragspel som han hade, och han var bra att spela. Han hette för Fred Johnson och var *well* känd i New York. För *Carpenter Union* eller snickarföreningen i New York så var han *vice president*. Så han hade ju bra *job*, han höll *den jobben* i trettio år. Så han var *handy* (skicklig) den där, men bra att spela var han på dragspelet sitt. Så vi spelade med honom då för en par år där. Men då for han ju hit till landet, och jag for hit 1923, så då blev det ju slut med det.

Sen då så började jag spela någonting här också. Strax jag kom hit så började jag spela för Runebergdanserna då vi hade *något fest* och så där vidare. Och sen jag kom till Greyland så spelade jag jämt där för olika föreningar dom hade där runt och så där. Men, nu på sista åren så har jag ju icke spelat ute någonting, utan jag spelar bara för mig själv.

Fred Johnson förekommer också i Ivar Bondes berättelse från New York. Alfred Lil-
lund hette han från början och kom från Mäkipää i Vörå. År 1927 blev han aktiv inom facket och slutade sin karriär som vice ordförande för New York State Coun-

cil of Carpenters. Johnsons hustru kom från Övermark, vilket förklarar hans vistelse i Närpestrakten i början av 1920-talet.¹⁵

Roparvisa

Från ungdomstiden i Närpes kom Sigurd ihåg en så kallad roparvisa som de unga männen läste upp när de gick på nattfrieri hos flickorna i byn.

Jag har en, men om jag ska nu minnas den. Du vet, dom gick ju till fönstret då, ser du, och så knackade dom med en spik eller ett munstycke *whatever* (vad än) dom hade, så knackade dom. Och efter dom hade knackat, så då började dom tala med den där *roparvisan*. En tror jag går så här:

”Ja kåmmär snett övär oåkar åk engg. Stig snett på tiljon mitt mo:t viljon. Spark sömnin i fötäriendan å ståpp sömnin i vegasprynjon, elär så ska ja vekk opp hande ga:mbäl såm ligger på o:nin å kna:gar kni:vsjtjidslonggår å knekkebryö, ska hyör e. (Jag kommer snett över åker och äng. Stig snett på tiljan mitt mot viljan. Sparka sömnen i fotändan och stoppa sömnen i väggspringan, eller så ska jag väcka upp den gamle som ligger på ugnen och gnager knivskidslungor och knäckebröd, ska höra det.)”

Var det så att flickan tyckte om pojken så släppte hon honom in, om inte så fick han gå.

I nya landet

Eftersom Sigurd var född i Massachusetts 1901 hade han som infödd amerikan inga svårigheter att komma in i USA 1923. Han for raka vägen till sin morbror i Aberdeen i Washington, där han till att börja med fick arbete på ett sågverk. Sedan arbetade han en tid i gruvan Bunker Hill i Kellogg i norra Idaho.

I slutet av 1880-talet upptäcktes silverfyndigheter i Coeur d'Alene-bergen i Idaho, och gruvan Bunker Hill i Kellogg öppnades för gruvdrift. Ett antal Närpes-

bor fanns där redan 1890. År 1940 uppgavs det att rätt många landsmän hade dött i *miners' consumption* (lungsjukdom orsakad av damm) i gruvsamhällena i bergen.¹⁶

Men så kom ju depressionåren. Före det då förstås, så var jag ute och arbetade i Idaho i några *minor* där, i en *mina* (gruva) dom kallade för Bunker Hill. Jag är säker på att ganska många utav dom som är i gamla landet har kanske varit där i Kellogg, Idaho och känner till *minan* där, Bunker Hill-*minan*. Men jag stannade inte där värst länge, för dom blev sjuka, fick det här *consumption*. Och dom blev inte gamla dom som arbetade i den *minan*, så jag kom tillbaka hit till Aberdeen, och Hoquiam, så nu har jag varit här då.

När den stora depressionen kom, började Sigurd se sig om efter ett näringsfång som skulle ge viss trygghet även i ekonomiskt svåra tider. ”Du fick inte köpa *en job* en gång. Och så kom vi oss ner till en plats som heter Greyland. Och där så köpte jag 5 *acre* land och byggde ett litet hus.”

Tranbär och *clams* vid Stilla havet

Det var tranbärsodling Sigurd West kom att ägna sig åt i Greyland i Washington, en plats där finsktalande landsmän hade börjat med tranbär på 1920-talet. En av pionjärerna hette Urho Korpi, en man som var född i Aberdeen i Washington 1908 men hade vuxit upp i Härkmeri i Lappfjärd. I Greyland intervjuades denne Urho Korpi 1980 av Pertti Virtaranta. I intervjun deltog också en annan pionjär, Matti Waara, född i Norrbotten 1911.¹⁷

Hur det gick till att anlägga en tranbärsodling, det kunde också Sigurd beskriva i detalj.

Och så började vi arbeta på det där landet och planterade tranbär. Jag var ju inte ensam förstås, det var flera som slog sig ut dit. Och det var en god affär det, för bären sålde vi ju. Det var inte fråga om att vi inte skulle kunna sälja våra tranbär, och ett ganska högt pris. Vissa år var det riktigt högt pris på de där bären. Så vi, vi gjorde det bra där, med de där tranbären. Vi stannade där i 35 år, höll på med

de där tranbären. Men det var ju mycket arbete, och det var ju bara en *myra* (myr), en *swamp* (sumpmark) att börja med. Så det var bara att börja *gräfta* som de sa i gamla landet, och *cleana* (clean, röja) och bränna och plantera de där bären.

Så det var mycket arbete med det, men det var ju nog bra också. Sen då man fick dem i gång då, och fick det planterat, så var det lätt att ta *care*, liksom sköta om dem sedan.

Det började med att man sände efter gräfter till Billnäs i Finland, riktigt stora gräfter. Skaften gjorde man själv. Det var nämligen en konst att göra dem. Ett skaft skulle vara lämpligt krokigt där man höll handen, så att inte handen gled av. ”Så vi var noga med de där *handlena*.” Gräftorna måste vara vassa som rakknivar, för det fanns inga stenar i *swampen*. ”Det var ju bara myrmark, mossa.” När man hade grävtat, huggit och bränt bort växtligheten, så skottade man med skottkärra bort *toppdörtet* (top dirt), torvorna. Sedan skulle marken jämnas. Det gjorde man med spadar, så att hela *acern* (acre) blev slät som ett golv. När det var gjort lade man ut en *plankroad*, en väg av plankor för *trucken*, som annars skulle sjunka in i mossan. Med *trucken* körde man sand från *beachen* (stranden), sand som sedan spreds ut i ett tvåtums skikt över hela området. Sanden skulle också jämnas ut så att den låg som ett golv. Sanden var grå, så det såg ut som hade man lagt *concrete* (cement) över marken.

Ett slags räfsa på skaft drogs sedan tvärs över och längs över marken, så att det bildades rutor. I varje hörn planterades *stringar* av tranbär, eller sticklingar, som man fick från fem, sex eller åtta, tio år gamla fält när buskarna *prunades*, beskars. Med ett slags räfsa hackade man också bort *vines*, revor som växte på toppen och sände ut skott. Det fick inte bli för mycket plantor, för då *chokade* (choke, kvävas) de så att bären inte växte så bra.

Sticklingarna *pushade* (push, stöta) man med ett järn genom sanden och ner i *boggen* (bog, sumpig mark) på tre, fyra tums djup. I den porösa marken under sanden slog de rot, och så växte de. Men det gick sakta från stickling till skörd. Den som ville bli rik fick ge sig till tåls.

Det tog fyra år innan man fick några bär alls, så att det lönade sig att plocka, sälja. Ibland tog det fem år också, men fjärde sommaren, då kunde du få nog så det gick att plocka. Och var priset högt, så kunde du ju göra lite dollar redan. Men annars så, tre första åren så måste du ligga där och plocka weeds, för ogräset det växte så det var hemskt. Om inte du var där och plockade, så gick det dåligt. *Fielden* (fältet) började se ut som en annan kobeteshage.

Well, det där så höll de på med då tre, fyra år. Men efter fyra, fem år då, så blev det nästan ingen gräsplockning mera, för då hade de här plantorna liksom lagt sig över sanden och lagt sig över alltihop. Det där weedet som blåste in från olika håll kunde inte ta rot, så det var lätt att hålla det rent efter det fjärde året. Så då var det inte alls *hårt* (hard, svårt), men *provided* (förutsatt) att man hade tagit bra *care*, hållit det rent de första tre åren. Det var där som knuten var. Så, på det viset då så. Åren gick ju förstås ändå, till slut så hade vi bären då.

Inkomsten från tranbären kunde i viss mån drygas ut med inkomst från *clams*, det vill säga musslor som samlades när vattnet var som lägst i Stilla havet. ”Dom köpte upp *clams* i tre månader på våren. I mars, april och maj brukade vi få sälja dem. Kunde man göra lite pengar på dem också.”

Sen hade vi ju bara en liten bit ner till själva Stilla ocean, så vi brukade ju gå dit och få *clams*, eller musslor som ni kallar dem kanske. Vi kallar dem *clams* här. Och det är någonting som är en riktig läckerhet, de där *clams*. Allesammans vill ha dem. Man kan koka dem och man kan steka dem och man kan mala dem sönder liksom till köttbullar, i *hamburger*. Man kan göra mycket utav dem. Dom är goda. Och så blev det ju då *clams*, då tidvattnet var ute nämligen. Då tidvattnet var inne kunde du inte gräva. Ibland då så gick tidvattnet ut längre än vanligt. Så man kunde gå nästan en halv kilometer ut i ocean, och det var då som man kunde få *clams*, mycket *clams*.

”Så har åren gått”

Den stora depressionen varade från 1929 tills andra världskriget bröt ut 1941. För Sigurd och hans familj var det bra att de hade tagit sig ut till Greyland. Tranbären sålde de till ett *cannery*, den kooperativa konserverfabriken Ocean Spray som Sigurd var delägare i. De sista tio åren före pensionen, 1955–1965, hade han arbetat på en fanerfabrik i Aberdeen.

Det där tänker jag många som var här den tiden så känner till de där *depression-åren*. Men det var bra då man kom sig dit ut, för i stan var det ju ingenting alls dom där åren. Inte kunde man göra någonting i stan inte. Så, så har tiden gått. *Well*, fyra år sedan nu, då sålde vi ju ut. Jag tog ju min pension jag då, och då så sålde vi ut Greyland och flyttade till Hoquiam. Sålde ut och köpte ett hus som vi har här nu. Nu mår vi så bra här och tycker det är så bra att vara här i Hoquiam. Så har åren gått.

Lennart Nygren

[Lyssna på ett utdrag ur intervjun med Lennart Nygren på sls.finna.fi](#)

En förgrundsgestalt inom emigrantsamhället i Vancouverområdet i British Columbia var Lennart Nygren, född 1912 i Lappfjärd. När Amerikaexpeditionen mötte honom våren 1971 var han president för Runebergorden, hela International Order of Runeberg. På sågverket Fraser Mills hade han då en tjänst som *chief superintendent*, vilket innebar att han hade hela ansvaret för sågningen och produktionen. Han var bosatt i New Westminster, en stad som ligger vid Fraserfloden, femton kilometer sydost om Vancouver.

Lennart hade tänkt utbilda sig till folkskollärare, men när hans kamrater började fara till ”guldlandet i väster” slog han tanken på läraryrket ur hågen. Den 25 mars 1930 stod han ”med kappsäcken i hand på järnvägsstationen i Kristinestad, tog adjö”. Lennart reste direkt till Vancouver, där hans morbror Erland Granberg och hans farbror Selim Vikman var bosatta. ”Ja, det var så mycket Lappfjärdsbor här, så det var likadant som att vara hemma.”

Farbrodern arbetade på sågverket Fraser Mills, där Lennart senare skulle göra sin yrkeskarriär och avancera till *chief superintendent*. År 1971 hade han varit på sågverket i 38 år, sedan 1933. Utanför arbetet var Lennart en aktiv person som engagerade sig bland annat som kommunfullmäktig i lokalsamhället Fraser Mills. Bland andra uppdrag som han hade anförtrotts regionalt och lokalt kan nämnas styrelsen för katolska sjukhuset, sjukhusstyrelsen och vattenstyrelsen.

Lennart hade varit angelägen om att lära sig engelska snabbt, och redan 1935 blev han kanadensisk medborgare. ”Dom likar (tycker om) när du tar ut *citizenspaperen* (söker medborgarskap) att du är ung.”

Svåra tider

Början blev svår. Lennart kom till Vancouver samtidigt med den stora depressionen, vilket betydde ont om arbete och svåra tider också för honom. Sitt första arbete fick han i en *skogscamp*, men det varade inte mer än ett halvt år.

” Jag hade en kusin också, Emil Ebb, och han lagade arbete åt mig i en *skogscamp*. Så två veckor senare så arbetade jag uppe i Teodose Arm [?], arbetade på järnvägen där. Och där var jag i sex månader, tills stora depressionen kom på hösten 1930. Min förman så var ryss, men han var bra mot mig för jag var ju ung och, jag var den sista som var i *campen*. Ja, han lämnade mig till sist och lade av dom andra. Så jag blev *avlagd* den 28 november. Jag började den 28 april, och så blev jag *avlagd* den 28 november, 1930.

– Vad tog du dig till då?

– Nå, jag kom tillbaks till Vancouver och, vi bodde där på hotell. Bodde där hos min kusin och, ja, gjorde nästan ingenting på två år. Ingenting att äta, fick tigga mat och låg ibland under pappersboxar, i vad vi kallade djungeln på järnvägsområdet.

– Var det många andra finländare som hade det lika?

– Oh, vi var hundratals. Den där tiden så var det över hundra Lappfjärdsbor i Vancouver. Men jag var yngst, jag var yngst utav dem alla. Jag kom hit sist.

– Ordnade inte regeringen eller staten något?

– Ja, dom hade nog nödhjälp, men jag var så rädd jag skulle bli hemdeporterad,

så jag ville inte gå dit. Jag var dit en par gånger men, min kusin blev hemsänd. Poliserna kom och tog dem. Om du gick efter nödhjälp, när du inte hade varit här, du hade varit här så kort tid.

– När började det bli några bättre tider då?

– Eh, 1933, då började det bli lite bättre. *Well*, 1932 så var en Närpespojke och jag, Alvar Nordin, han var lite äldre än mig, en par tre år. Så tog vi och tjuvåkta godståget ut till prärien, och där arbetade vi en två, tre månader på *harvesten* (harvest, skörd), och farmar där. Och jag arbetade för en som hette John Cock, och han ville jag skulle ha varit där. Han var en äldre man, och han kunde inte läsa, så jag brukade läsa tidningen, med min svenska dialekt. Men han *likade* (tyckte om) det där. Jag läste tidningen varje kväll, så han brukade säga jag skulle vara där, så skulle jag få gå till skolan och vara i arbete med honom på somrarna. Men, jag ville tillbaka till Vancouver.

– Var han finsk han?

– *No*, han var *canadian*. Men han var så bra mot mig. Han var en 65 års karl och kunde inte läsa alls så, han *likade* det där att någon hjälpte honom.

– Nå, så kom du hit tillbaka?

– Ja.

– Vad började du med då?

– Eh, då hade dom vad dom kallade en *nödhjälpscamp*. Då ansökte jag så jag fick nödhjälp, och så for vi till Vancouver Island. For dit i oktober, så var jag där tills i mars. Gjorde ju ingenting där, sågade ved och åt. Så kom vi ner, och så fick jag börja arbeta på Fraser Mills, den 28 mars 1933. Där har jag varit nu i 38 år.

Fadern skrev och ville sända pengar, så att Lennart skulle kunna återvända hem, ”men jag sa nej, jag tar inte pengar inte”. Och farbror och morbror här, ”dom ville ge mig pengar, men inte ville jag låna något inte. Jag ville vara oberoende.”

Förman på Fraser Mills

För arbetet på Fraser Mills hade Lennart skaffat sig kompetens genom att gå kurser. Han började i *nattskolan* strax, och följande år tog han en kurs i träteknik. Det

fortsatte han med i nio, tio år och fick högsta betyget i hela British Columbia 1942. På universitetet hade han gått en kurs i ”Business management and industrialization”. Andra kurser han hade betyg på var bokföring, maskinskrivning, lästeknik och ledarskap. År 1936, efter tre år på Fraser Mills, blev Lennart förman i brädgården.

En nödvändighet för framgång i arbetslivet var goda kunskaper i engelska. ”När jag kom hit så pass ung, så lärde jag mig engelska strax, och jag var intresserad att lära mig engelska.” Efter fyrtio år i Kanada talade Lennart hellre engelska än svenska, och han skrev också mycket hellre engelska än svenska.

Jag var förman i brädgården i sex år på nattskiftet, så var jag i tretton år på dagskiftet. Och då blev jag befördrad, så att jag skeppade ut allt trävirke vi sågade, till alla världens länder. Jag hade det där arbetet för en par år, och då blev jag *lagad* till *chief superintendent*. Jag vet inte vad jag heter på svenska. Hela ansvaret för sågningen och produktionen. Vi var två, en hade nattskiftet, och en arbetade på dagskiftet. Så var jag på det där arbetet en par år. Och då igen fick jag en annan *job*, så jag blev ansvarig för all kvalitet. Och vi gör omkring 700 olika slags *materialer*. Så jag höll den där *jobben* för två år. Och nu är jag *superintendent* för allt material som torkas och hyvlas och *färdas* (framställs i färdigt skick). Så det är färdigt att lägga på båtarna, eller för husbyggnad runt här. Och jag har sju förmän som arbetar för mig. Och vi har 150 man.

Som förman hade Lennart ”*kunnat hjälpt* bra många utav våra landsmän”. När de var utan arbete, brukade han ta in dem på Fraser Mills.

Att lyckas och inte lyckas i nya landet

Lennart Nygren hade sist och slutligen haft lyckan med sig i nya landet, men det var inte någon så lätt vunnen lycka det var fråga om. Han hade arbetat hårt för sina framgångar i arbetslivet och i samhället han var en del av. Med all rätt kunde han 1971 njuta frukterna av sina mödor, också av det arbete han hade utfört vid sidan av förmanskapet på Fraser Mills.

Tror det är nio hus jag har byggt. Bara på sidan på nätterna, och söndagarna ibland också.

– Utan att ha någon utbildning?

– I branschen, ja. Ja. Så byggde jag ju det här *apartmentet* (våningshuset) här, själv.

– Å, du äger det här hela huset?

– Jo, jo. – Just. – Så har vi ju sommarstuga i amerikanska sidan, och så har vi ett annat hus uppe i Cariboo, tre hundra mil härifrån. Jaktstuga. Dit far vi ganska ofta. Frida [hustrun] kommer och kör ner mig på fredagsmorgnarna, och så slutar jag arbeta vanligtvis så där runt halv fyra. Så far vi upp, så är vi där runt klockan elva på kvällen. Så står vi där till klockan sex på söndagskvällen, så kör vi hem då igen. Se, det blir ju omkring 500 kilometer. En väg. Tusen kilometer till och från.

Alla landsmän hade det inte gått lika bra för. Det hade Lennart full förståelse för. Kanske hade det gått illa för honom också, om han från början hade hamnat i en *skogscamp* och inte kommit in på Fraser Mills.

Well, det är mycket utav våra finlandssvenskar som kom hit, jag nämner icke om några namn, och var gott folk. Men dom föll för brännvinet. Arbetade hårt, och gjorde stora pengar. En från Lappfjärd som kom ner [från skogen] en gång och hade 3600 dollar, han var ingenjör. På tre veckor så var det alltsammans gått. Gjorde han det igen efter en par år, men så blev han sinnessjuk.

– Men, hur kunde man göra av med så mycket pengar under så kort tid?

– Dom söp, och bjöd allesammans, och så stal dom utav dem. Och så var det flera hundra som gjorde. Dom arbetade, dom var duktigt folk, men brännvinet. *Well*, dom for i de där *skogscamparna* och såg ingenting annat än dom här stora träden som var 7, 8, 10 fot i genomskärning och en två, tre hundra fot höga. Det var allt vad dom såg, kanske för en fem, sex månader, kanske för en två, tre år. Och så kom dom ner till stan, så blev dom nästan som vilda.

– Nog förstår man att det fanns orsaker nog, kanske.

– Kanske jag hade blivit likadan, om jag hade fått arbete. Men jag fick inget arbete jag, så.

Ja, ingenting ont som inte har något gott med sig. Salooner fanns det i varje hörn, och så ”de här vilda kvinnorna som sprang runt”.

Betrodd man

Som ovan nämnts hade Lennart ägnat mycket av sin fritid åt Runebergorden. I New Westminster grundade han 1943 tillsammans med Munsalabon Erik Sundman en egen avdelning, som skulle ”hålla finlandssvenskarna tillsammans”. Sjukhjälpn var en viktig del av verksamheten. ”Dagspengen var ju låg, och sjukhjälpn från *kompanierna* var det dåligt med den där tiden.” För det sociala livet hade föreningen också betytt mycket. ”Vi hade ju danser, och rätt nu så har vi ju *bowling league*. Vi har trettio *team* eller gäng, vad ni kallar. Vi har 120 som bowlar varje söndag.”

År 1971 hade Lennart blivit vald till president för International Order of Runeberg på fyra år. Då var han också president för västra distriktet, som bestod av Kalifornien, Oregon, Washington och British Columbia samt Utah och Montana.

Lennart Nygrens berättelse får äran att avsluta serien Amerikaminen. Han var en hedersman: arbetsam, ambitiös, språkkunnig, samhälleligt aktiv inom såväl emigrantsamhället som lokalsamhället han var en del av. Ja, Lennart var, om inte den mest framgångsrika, så åtminstone en av en av de mest framgångsrika av de närmare 600 landsmän Amerikaexpeditionen hade förmånen att intervjua under inspelningsresan våren 1971.

Amerikas betydelse

Berättelserna i denna bok omspanner drygt trettio år av utvandring till Amerika, från 1896 till 1930. När den stora utvandringen tog fart i slutet av 1800-talet hade det i många österbottniska familjer redan utbildats en tradition att utvandra, en tradition som berättarna för vidare under de tre första årtiondena av 1900-talet.

Resan över tycks ha gjort det djupaste intrycket på Amerikafararna. Den började i vanliga fall i Hangö för att därifrån via Hull och Liverpool i England fortsätta till New York på andra sidan Atlanten. Öväntat många resor blev mer dramatiska än den normala Hangö–Ellis Island. Det berättas om flyktresor undan rysk värnplikt 1916 och om rymning via Kanada efter kvoteringen av invandringen till USA på 1920-talet. Flyktresorna för tankarna till dagens migration över Medelhavet och gränserna inom Europeiska unionen.

Väl framme tog jakten på arbete vid. Det var något som i många fall sträckte sig över hela norra Amerika, från Atlantkusten i öster till Stilla-havskusten i väster. De tidiga invandrarna fick ta de arbeten som stod dem till buds, arbeten av tyngsta slag i skogshuggarläger och gruvor, på kaj- och brobyggen eller på *subvägen* och *shipyarden* i New York, i metallindustrin i New England, i laxfiske på Columbia River. Flickorna lärde sig landets seder och bruk som hembiträden i amerikanska familjer, i bästa fall hos kända miljonärsfamiljer i New York.

Ett starkt intryck lämnade också *the great depression*, den stora depressionen som började med börskraschen på Wall Street i oktober 1929. Här handlar berättelserna om arbetslöshet, *bröddlinor* och misär, men också om solidaritet och samman-

hållning. De som hade något att dela med sig av, de hjälpte sämre lottade landsmän. En lycka i olyckan var att kvinnorna även under krisåren behövdes som hjälp i hushållsarbetet i förmögna familjer. De som hade något att återvända till, de valde för sin del återresa till Finland.

Depressionen uppmuntrade samtidigt till en kreativitet och företaganda som gav bättre förhållanden och trygga arbetstillfällen för dem som blev kvar som invandrare i Amerika. Skickliga snickare etablerade sig som entreprenörer i byggbranschen i Östern, arbetsamma skogsarbetare startade kooperativt drivna fanerfabriker i Västern. Andra arbetslösa slog sig samman och skapade farmarkolonier som Vineland i New Jersey eller Greyland i Washington.

Många berättelser kan tyckas flyta in i varandra, samtidigt som de fyller ut varandra. Det är ett rikt spektrum av erfarenheter, omständigheter och företeelser som öppnar sig för läsaren. Det berättas om spanska sjukan som spreds världen över i slutet av första världskriget, om torkan (*the dust bowl*) som på 1930-talet drabbade South Dakota, om Ku Klux Klan på en bilfabrik i Michigan på 1920-talet, om bordellkvarteren i Butte, Montana och om finska Harlem i trettiotaldepressionens New York. Invandrarna bar dessutom på minnen hemifrån, minnen av personer och seder och bruk som har levat och lever kvar som en del av den muntliga traditionen också i gamla landet.

Hur har då Amerika påverkat Närpestrakten som gammal utvandrabygd?

Språkfrågan

Enligt historieprofessorn Max Engman diskuterades emigrationen uttryckligen som en svensk fråga i Finland under åren före första världskriget.¹ I Österbotten försämrades det ekonomiska läget genom utvandringen, men den ansågs också undergräva den svensktalande befolkningens framtida existens. Jord övergick i finsk ägo, och den förlorade arbetskraften ersattes med inflyttare från de finska grannkommunerna.

På Svenska folkpartiets partidag i Vasa i juni 1908 behandlades emigrationen som en svensk ödesfråga utifrån ett anförande av Jacob Tegengren, folkhögskole-

rektor i Närpes. Han ville grunda en landsförening mot emigrationen, och en sådan förening fick allmänt stöd av partidagen. På förslag av en annan folkhögskolerektor, Johannes Klockars i Kronoby, skulle den tilltänkta föreningen ändå inte bara motarbeta emigrationen utan även skapa kontakt mellan utvandrarna och hemlandet. I april 1909 kom den till, Finlands svenska emigrationsförening, men ute i bygderna väckte den inte det intresse man förväntat sig.²

Farhågorna om förfinskning kom i alla fall på skam. År 2018 var andelen svenskspråkiga 79,7 och andelen finskspråkiga i Närpes stad inte mer än 5,4 procent av befolkningen. Mellanskillnaden på 14,8 procent utgjordes av övriga språk, det vill säga språk som talades av utlandsfödda, i det här fallet kvotflyktingar och invandrad arbetskraft.³

Nya möjligheter

En annan, mer positiv syn på emigrationen gav Petalaxbördige geografiprofessorn Helmer Smeds uttryck för nästan trettio år efter partidagen 1908. ”Emigrationens betydelse var vittomfattande”, säger han i doktorsavhandlingen *Malaxbygden* från 1935.⁴ En direkt följd av den obesuttna befolkningens utvandring var att torpen och backstugorna försvann ur bygden. Månget hemman råkade visserligen i lägervall då männen reste ut, men utvandringen var i allmänhet kortvarig och återkomsten innebar nya möjligheter. Skulder kunde betalas, maskiner köpas, nyodling göras och driften rationaliseras. Detta hade knappast varit möjligt utan hemförda Amerikapengar. Odling av köksväxter infördes också som en vinning av vistelsen i Amerika.

En liknande syn på Amerikas betydelse för utvandrabygden hade återvandrarerna. För dem var hoppet om ett bättre liv den främsta drivkraften bakom arbetsvandringen. I Finland skulle de skapa sig en framtid som självägande bönder i den egna bygden.

Låt oss ta del av Tyra Hägglunds reflexioner i ”Utvandrarna” (SLS 990), där hon betraktar frågan ”Vem återvände hem?” ur flera olika perspektiv, inte minst ett kvinnoperspektiv.

Sådana emigranter som tyckte att dom hade nog för att köpa sig ett hemman återvände hem. Köpte sitt hemman och slog sig till ro härhemma. Dom hade ju därigenom köpt sig arbete för livet. Sådana som min far som fick *stenlunga* (silikos) ifrån arbetet och blev dödsdömda återvände också hem för att dö. En del kunde ha fästmö. Kom hem och gifte sig och kanske återvände och aldrig mera återsåg sin unga fru och ett eller två barn.

Dom som stannade för gott var sådana som hade så stora familjer att dom inte hade råd att fara hem. Sådana som *studerade* sina barn (gav barnen utbildning) så att barnen fick bra arbeten med tiden. Då ville föräldrarna inte bryta familjebanden och resa hem. Sist och slutligen dom som längtade hem ett helt liv men inte hade karaktär nog att spara pengar till en hemresa.

I gamla tider kom sällan någon på besök. En del av dom som kom hem med idén att stanna hemma men för olika orsaker vände tillbaka, kunde sedan säga att dom varit hemma på besök. På tjuugo- och trettioalet först blev det mera allmänt med att resa hem och hälsa på.

Dom flesta som kom hem i början av 1900-talet hade så gott som alla en Singer symaskin med sig. Många hade också en *nuckar* (sorts gungstol). Tavlor, speglar, klockor, olika prydnadsföremål, lakan, örngott, kuddar, täcken, borddukar m.m.

Återanpassningen gick i de flesta fall bra. Nog kunde man höra dom gamla ibland säga ”å, vi sku a vuri i Amirika (å, vi skulle ha varit i Amerika)”, men jag tror knappt att dom menade det. När vi frågade mamma varför hon inte for tillbaka när pappa dog, svarade hon alltid: ”Ja se det är så, här i livet. Om du än vore född vid helvetets port, så längtar du åter till din födelseort.”

Inte mycket förändrades förr i tiden hemma. Det var först efter storskiftningen på tjugotalet som det började förändras och efter andra världskriget. Dom som varit borta i 40–50 år och återkommer nu känner inte alls igen sig. [...]

Förr när någon kom hem ifrån Amerika, så tyckte dom hemmavarande att amerikanerna var så fina, belevade och rika. Dom som aldrig varit ut någonstans var ju blyga och nästan rädsla för dom hemkomna. En av mina skolkamrater såg alltid så rädd ut när jag hälsade på henne. Till slut frågade jag henne en gång varför. ”Jo, du ha ju vuri ut i värdän å sitt så mytji (Jo, du har ju varit ut i världen och sett så mycket)”, fick jag till svar. Jag upplyste henne om att jag var samma Tyra som när vi gick i skolan. Första gången vi kom hem skulle vi besöka min mans reskamrat

från första resan och bäste broder under alla år. Vi hade aldrig sett hans fru förut. Hon var också så blyg och rädd för oss att hon gick ut i lillstugan och åt bondsoppa med klimp. Hon menade att det var för simpel mat för oss. Hon dukade också upp en härlig middag men åt nästan inget själv. Många år efteråt fick vi förklaringen. Hon sade då: "Hur kunde jag va så tokig att jag var rädd för er." Vi känner oss som systrar numera.

Nya idéer som infördes var järnspisen (*ståf* som dom sade). Amerikanarna ville inte koka i dom gamla öppna spisarna. Byket förenklades. Dom stod inte längre och klappade kläder med klapprå som innan dom reste. Nya maträtter kunde dom bjuda på. *Men* kom någon och försökte påverka dom gamla gubbarna på något vis sade dom: "Vad som har varit gott nog för min far och farfar är gott nog för mig." När mor och far skulle bygga om stugan när dom kom hem, skulle mor övervaka bygget för pappa var dålig. Farfar var timmerman. Han skulle göra det sin väg och mamma ville ha det sin väg. Dom stred ofta över bygget. På morgnarna brukade mor säga: "Nå farsin, hur ska vi ha det i dag. Din eller min väg." Det liksom blidkade honom så att hon fick en del sin väg.

Klädseln kanske skilde dom mest från de hemmavarande. Artigare och frimodigare var dom också. Barnen var inte blyga. Min äldsta syster gick fram till mors morbror och sade: "Ser du gamel morbror, ja har åp spetsalakanet ja (Ser du gammelmorbror, jag har på spetslakanet jag)." Så drog hon upp kjolarna för att visa sin underklänning av brodyrer och spets. Så var amerikanarna vana att ligga på lakan. Vana att äta grönsaker som resulterade i att många hade ett litet grönsaksland. Dom blev ju därmed som någon sorts föregångare.⁵

Tyra berättar i början om sin far som återvände hem för att dö. Det var han inte ensam om. Förhållandena i stålfabriker och gruvor var sådana att många drabbades av silikos som slutade som tuberkulos. Bland Amerikafararna var *minsjukan* mer utbredd än man hade trott. Det kunde läkaren Runar Öhman 1927 konstatera efter att ha undersökt ett antal hemkomna gruvarbetare i Österbotten.⁶

Utvandrarbygd blir invandrarbygd

När Tyra Hägglund 1970 såg tillbaka på utvandringens betydelse för bygden kunde hon inte förutse att Närpes tjugo, trettio år senare skulle förvandlas från utvandrarbygd till invandrarbygd. Flyktingar från Vietnam, Bosnien, Serbien och Sudan har sedan 1988 tagits emot och rotat sig i Närpes. Under de två första decennierna av 2000-talet började metallindustrin och växthusnäringen dessutom dra till sig arbetsvandrare från andra länder, även från länder utanför Europeiska unionen. År 2018 uppgick de utlandsfödda till närmare 15 procent av befolkningen, vilket gjorde Närpes till Finlands fjärde största stad vad gäller andelen icke-infödd befolkning. Bland eleverna i skolorna i Närpes talades då mer än 30 olika språk som hem-språk.⁷

Närpes har blivit attraktivt, och integrationen av de nya Närpesborna har lyckats väl, bättre än mången annanstans i Finland. Det talas om Närpesmodellen, en modell som fungerar som inspiration för andra städer och kommuner i landet. Staden belönades 2017 med en utmärkelse av Finlands Unicef. Det var då första gången en kommun fick priset som årets främjare av barns, särskilt flyktingbarns rättigheter.⁸

Arbetsvandringarna med anor sedan medeltiden har utan vidare betytt mycket för mottagandet av de nya Närpesborna. Utan insatser på gräsrotsnivå, i arbetslivet och privat, skulle anpassningen av flyktingar och invandrare till lokalsamhället knappast ha förlöpt lika bra som hittills. I mötet med människor av olika nationaliteter, raser och kulturer har den vanliga Närpesbon den hårda vägen tagit till sig den gyllene regeln: Som du själv vill bli bemött, ska du bemöta andra. Man ska ”vara som folk”, som regeln kort och gott lyder i folkmun.

Som arbetsvandrare lärde sig Närpesborna ”åtminstone folkvett”, som Karl Johan Kullman uttryckte saken, till och med i järngruvorna i det slutande 1800-talets övre Michigan.

Berättare och berättelser

Boken *Amerikaminnen* innehåller berättelser från 30 Amerikafarare, 24 män och 6 kvinnor, födda mellan 1877 och 1912 och utvandrade 1896–1930. Återvandrararna är 19 och invandrarna 11 till antalet. De flesta berättelser är hämtade från personintervjuer med enskilda informanter, medan två har formen av självskrivna levnadsminnen.

Berättarna presenteras nedan närmare enligt källa: a) egna inspelningar med återvandrare i Korsnäs, Övermark, Närpes och Lappfjärd 1967–1980, b) pristävlingen ”Utvandrarna” 1970, c) egna inspelningar med invandrare från Amerika-expeditionen 1971. Inom respektive grupp följer berättarna nedan varandra efter ålder, från den äldsta till den yngsta.

a) Av de 17 återvandrarna i gruppen är 15 män och 2 kvinnor. I inspelningen med Tyra Hägglund deltar hennes två systrar på Finlandsbesök 1968. De råkade vara på plats men räknas i det här sammanhanget inte som berättare: de är inte vare sig återvandrare eller invandrare inspelade i Amerika 1971. Inspe­lingarna med gruppen återvandrare förvaras som SLS 2269 ”Äldre inspelningar 1952–1986” i Svenska litteratursällskapets samlingar.

Karl Johan Kullman f. 1877 och bosatt i Finby, Närpes. I USA 1896–1899. Band 1967:25, spår 2. Hans berättelse är också upptecknad i ”Utvandrarna”, se b) nedan.

Karl Johan Mansfield f. Mannfolk i Gottböle 1880, bosatt i Bäckliden, Närpes. I USA 1896–1908, 1909–1910, i Kanada 1922–1924. Band 1967:22, spår 1.

Josef Markusfolk f. 1882 i Korsbäck, bosatt i Korsnäs kyrkby. I USA och Kanada 1900–1903, i Kanada 1904–1906. Band 1969:35, spår 2.

Valdemar Mattfolk f. 1885 och bosatt i Kaldnäs, Närpes. I USA 1903–1909. Band 1967:26, spår 1.

Julina Nyrén f. Mangs 1887 och bosatt i Granliden, Yttermark, Närpes. I USA 1905–1913. Band 1970:56.

Oskar Holm f. 1888 i Taklax, Korsnäs. Bosatt i Bodbacka, Övermark. I USA 1904–1913, 1916–1918. Band 1970:70, spår 1.

Oskar Backa f. Rusk 1889 i Kalax, Närpes. Bosatt på Knösen i Yttermark. Hette sedan 1924 Backa i efternamn. I USA 1910–1920, i Kanada 1924–1929. Band 1970:61, spår 2.

Oskar Klemets f. 1894 och bosatt i Övermark. I USA 1916–1921, 1926–1933. Band 1970:61, spår 1.

Johannes Gröndahl f. Båsk 1894 och bosatt i Dagsmark, Lappfjärd. I USA 1916–1921, i Kanada 1926–1929. Band 1975:92, spår 2.

Alfred Åström f. Mickels 1895 och bosatt i Finby, Närpes. I USA 1929–1930. Band 1972:54, spår 2.

Ivar Bonde f. Uljens 1897 och bosatt i Yttermark, Närpes. I USA 1916–1933. Band 1970:69.

Valdemar Westerbäck f. 1897 i Gottböle, Närpes. I USA 1920–1925. Band 1970:57, spår 1.

Arvid Boström f. 1898 i Petalax, bosatt i Pörtmossa, Övermark. I USA 1922–1929. Band 1980:81, spår 2.

Alfred Westergård f. 1900 i Yttermark, Närpes. Bosatt i Sverige vintertid. I Amerika 1929–1932. Band 1972:55, spår 1.

Alfred Bergqvist f. 1902 i Tjock. I Kanada 1928–1930. Band 1970:71, spår 1.

Uno Back f. 1906 och bosatt i Övermark. I Kanada och USA 1923–1932. Band 1980:82.

Tyra Hägglund f. Söderholm 1910 och bosatt i Paliby, Övermark samtalar med systrarna **Selina Olson** f. 1901 och **Elsa Forsman** f. 1904, båda födda i Branford, Connecticut och bosatta i USA. Tyra var i USA 1929–1935 och 1939–1946. Band 1969:48, spår 1. – Tyra Hägglund deltog i pristävlingen ”Utvandrarna”, se b) nedan.

b) ”Utvandrarna” 1970 innehåller två berättelser utöver Karl Johan Kullman och Tyra Hägglund som även förekommer i a) ovan.

Karl Johan Kullman f. 1877 i Finby, Närpes. Berättelsen är upptecknad av folkskollärare Runar Långbacka. SLS 990 s. 1166–1168.

Gideon Elpe f. 1897 och bosatt i Pjelas, Närpes. Skriver om vistelsen i USA 1923–1932. SLS 990 s. 1138–1160.

Axel Bodbacka f. 1898 och bosatt i Övermark. Skriver om vistelsen i USA 1916. SLS 990 s. 1090–1101.

Tyra Hägglund f. 1910 i Övermark. Skriver här mer om utvandringen från bygden i allmänhet än om sin egen vistelse i USA. SLS 990 s. 1034–1066.

c) *Amerikaexpeditionen 1971* har bidragit med berättelser från 11 invandrare, 7 män och 4 kvinnor. En inspelning i Bronx, New York City har formen av ett samtal mellan tre deltagare. Inspelningarna från Amerika 1971 förvaras som SLS 1859 ”Amerikaexpeditionen 1971” i Svenska litteratursällskapets samlingar.

William Rosenberg f. 1886 i Kalax, Närpes. Bosatt i Portland, Oregon. Till Amerika 1905. Band 1971:405.

Elsa Grönlund f. Pettersson 1893 i Kristinestad. Bosatt i Seattle, Washington. Till Amerika 1908. Band 1971:436.

Louis Hanson f. 1896 i Yttermark, Närpes (som Hans Leander Ström). Bosatt i Butte, Montana. Till Amerika 1913. Band 1971:447.

Alma Ekström f. 1897 i Rangsby, Närpes. Till Amerika 1929, återvände till Närpes 1971. Band 1971:479, spår 2, 480, spår 1. – ”Ja, det här var Vanderbilt familjen” heter Almas berättelse i *Amerikatrunken* s. 116–120.

Elsa Molnå f. Österholm 1897 i Övermark samtalar med **Runar Holm** och **Elis Sund**. Alla tre var bosatta på Terjärvhullen i Bronx, New York City. Elsa till Amerika 1914, Runar och Elis 1930. För Runar och Elis saknas närmare personuppgifter. Band 1971:487, 488.

Sigurd West f. 1901 i Hopedale, Massachusetts, uppvuxen i Yttermark, Närpes. Till Amerika 1923. Band 1971:419, 420. – ”Och allihopa började de gräfta och plantera” heter Sigurds berättelse om tranbärsodling i *Amerikatrunken* s. 90–95.

Signe Larson f. Granskog 1904 i Norrnäs, Närpes. Bosatt i Woonsocket, Rhode Island. Till Amerika 1929. Band 1971:480, spår 2.

William Sundlin f. 1904 i Norrnäs, Närpes. Bosatt i Worcester, Massachusetts. Till Amerika 1922. Band 1971:478, spår b.

Lennart Nygren f. 1912 i Lappfjärd. Bosatt i New Westminster, British Columbia. Till Kanada 1930. Band 1971:424.

Utöver de ovan nämnda citeras återvandrarerna John Storsjö från Sideby i kapitlen ”Inledning” och ”Västern”. Invandrarna Oskar Trask (Träskvik) citeras i anslutning till Oskar Holm i kapitlet ”Östern”, och John G. Bonde (Gunnar Bonde) i inledningen till kapitlet ”Västern”. Band 1970:64, spår 2 respektive 1971:471, 420.

Redigering

Återvandrarerna talar ett språk som varierar från djup dialekt till en dialekt som är mer eller mindre uppblandad med standardspråk, invandrarna en dialekt som är uppblandad med både standardspråk och engelska. Inspelningarna skrev jag till att börja med ut ord för ord, men överförde dem för läsbarhetens skull samtidigt till normalt skriftspråk. Läsbarheten krävde sedan ytterligare redigering av texterna med avseende på upprepningar och stakningar typiska för spontant tal.¹

För att underlätta för läsaren har pauskommatering enligt talets egen rytm sparsamt tillämpats på talet i skrift. Det löpande talet har i stället delats in i sats och meningar som i stort sett följer skriftspråkets regler för interpunktion. Att märka är att en sats inledd av *och*, *men* eller *så* ofta följs av en paus som har till uppgift att framhäva innehållet i satsen som följer. Detta anges med kommatecken: *Och, sedan bar det ju på oceanbåten.*

Typiskt för goda berättare är att de ofta direkt citerar vad olika personer har sagt i olika situationer. Sådana citat omges med citattecken.

Vid normaliseringen byttes många rent dialektala ord ut mot sina motsvarigheter i skrift. Pronomenen *he*, *hisin*, *hison*, *hittje*, *täisje* och *tåli* blev därmed *det*, *den* här, *det där*, *de här* och *sån*. Pluralt *dom* (växlande med *de*) har fått stå kvar som

subjekt i satsen men som objekt har *dem* kommit i stället för *dom*. Hjälpverben *gåta* och *varda* har ersatts med *måste* och *bli*, adverbena *sjenn* och *tenn* med *här* och *där*. Med verbformen *vart* (blev, dialektalt *vortt*) signaleras att talaren i verkligheten framför sin berättelse på ren dialekt. För tydlighetens skull har småord som *att*, *det* och *så* ibland lagts till i texten.

För dialekt och standardspråk gemensamma ord har bevarats, även om de inte alltid har samma betydelse i de två språkarterna. *Mycket* är till exempel dialektens ord för *många*, och *lämna* för *bli kvar*. *Således* (uttalat *sålis*) används som motsvarighet till standardspråkets *så* eller *på så sätt*. *Skåda* och *bida* får bidra till lokalfärg i stället för *se*, *titta* och *vänta*, likaså dubbelsupinum *skulle ha velat gråtit* och frasen *inte bara (ett år)* i betydelsen *inte mer än (ett år)*.

Dialektala ord och uttryck framhävs genom kursivering och förklaras vid behov inom parentes i den löpande texten. På samma sätt markeras engelska inslag med kursivering och förklaring inom parentes.

Ett exempel på redigering av inspelad text:

Ja nå, vi var i, då vi hade slutat arbeta om dagarna och söndagarna och sånt, vi, vi var ju bara där i *campen* och kunde sitta och spela kort och något sånt. På ledig tid och.

Ja nå, då vi hade slutat arbeta om dagarna och söndagarna och sånt, vi var ju bara där i *campen* och kunde sitta och spela kort och något sånt. På ledig tid.

Det är vanligt att ett yttrande inleds på ett sätt (*vi var i*) men fortsätter på ett annat sätt (*då vi hade slutat arbeta om dagarna*). Det är vidare vanligt att ord dubbleras, ofta av rytmiska skäl (*vi, vi var ju bara där*). Dubbleringar får stå kvar i den mån de fyller en funktion i satsen, att till exempel framhäva någon del av yttrandet. Speciellt vanligt är det att prepositioner upprepas i prepositionsfraser, till exempel *sen bar det ju att börja arbeta i, i skogen en del*. I sådana fall har den senare prepositionen strukits. En sats avslutas ofta med ett *och*, ofta för att fortsätta med *och* i nästa sats, såsom *Ja nå, jag hamnade ju ut och, och dit bar det*. Det första *och* stryks: *jag hamnade ju ut, och dit bar det*.

Ett berättartekniskt drag som talarna flitigt använder sig av är signaleringen av slutet på ett yttrande eller en tankegång med ett ”Jo” eller ”Joo”. Då vet intervjuaren

att det är dags för nästa fråga, men om frågan låter vänta på sig kan talaren fortsätta på samma tema men med annan inriktning. Svaret på en följdfråga inleds ofta med ”Ja nå”, men ett ”Ja nå” kan också signalera att berättaren väljer en ny vinkel att fortsätta sin historia med.

Engelska ord och namn som uttalas otydligt och inte har kunnat tolkas har utelämnats i utskriften.

De självskrivna berättelserna från pristävlingen ”Utvandrarna” (SLS 990) har inte krävt så mycket redigering. Skrivfel har rättats, skiljetecken och citattecken lagts till. En del ord förklaras inom parentes, och styckeindelning och mellanrubriker har införts.

Det är valda bitar från inspelade och självskrivna berättelser som återges som blockcitat för att belysa olika aspekter av utvandringen. Avsikten har varit att blockcitatet ska bilda en helhet i sig, men utelämnningar förekommer naturligt nog. Sådana markeras med hakparentes kring tre punkter [...]. Ibland har jag avstått från att citera och i stället återgett innehållet med egna ord.

Noter

Inledning

- 1 Begreppet äldre folkliga levnadsminnen diskuteras i Liljewall 2001 s. 44–61.
- 2 Mer om Amerikaexpeditionen i Huldén 2015 och Reuter 2015.
- 3 Virtaranta m.fl. 1993 s. 35–56; Virtaranta 1996 s. 7.
- 4 Huldén 1972.
- 5 Thor Tureby & Hansson (red.) 2015 s. 11–24.
- 6 Thor Tureby & Hansson (red.) 2015.
- 7 Thor Tureby & Hansson (red.) 2015 s. 21–22.
- 8 ”Utvandrarna” i Ekrem 2014 s. 174–176.
- 9 Tommola 1989 s. 332–334.
- 10 Virtaranta m.fl. 1993 s. 35–73.
- 11 Engman 1997, tabell 4 s. 31.
- 12 Myhrman 1972 s. 16–17; Kero 1982 s. 20–24; Engman 1984 s. 139–140; Korkiasaari, Laine & Harju-Seppänen 2015 s. 4, karta s. 6, figur s. 7.
- 13 Norrvik 1981, citat s. 181, skeppsbrott s. 265–274, besättningen s. 298–304.
- 14 Åkerblom 1952 s. 108–109.
- 15 Kummel 1980 s. 514; Kero 1982 s. 24; Engman 1997 s. 35–36.
- 16 Pehrson 2015 s. 273–307; landskvoter i Tommola 1989 s. 51–52.
- 17 Åkerblom 1952 s. 109.
- 18 Smeds 1935 s. 332; Kero 1982 s. 93–95; Villstrand 2002 s. 32–34.
- 19 Tyra Hägglund, Övermark; SLS 990 s. 1040.
- 20 Ivar Bonde, Yttermark; SLS 2269, band 1970:69.
- 21 Om värnplikt, se *Uppslagsverket Finland* 5 s. 472–474.
- 22 Valdemar Westerback, Gottböle; SLS 2269, band 1970:57.
- 23 Ivar Bonde, Yttermark, en av dem som flydde 1916; SLS 2269, band 1970:69.
- 24 Hindström 1974 s. 564.
- 25 Myhrman 1972 s. 30–31.
- 26 Resvägarna, se Korkiasaari, Laine & Harju-Seppänen 2015 s. 8–39.
- 27 För gränstrafiken, se Forsén 2018, särskilt s. 75; om jägarrelsen, se *Uppslagsverket Finland* 2 s. 514–516.
- 28 John Storsjö, Sideby; SLS 2269, band 1970:64 spår 2.
- 29 Myhrman 1972 s. 75–76.; Tommola 1989 s. 112–119.
- 30 Pehrson 2015 s. 285–287.
- 31 Myhrman 1972 s. 33–42.

- 32 Myhrman 1972 s. 70, 292, 369–370.
- 33 Myhrman 1972 s. 395–467. Föreningslivet får inte någon större uppmärksamhet i berättelserna i *Amerikaminnen*. Desto mer utrymme får kyrkor och föreningar i Anders Myhrmans *Finlandssvenskar i Amerika* (1972), till vilken hänvisas.
- 34 Myhrman 1972 s. 517; *svensk-finne* är enligt SAOB första gången belagt 1887.
- 35 Myhrman 1972 s. 545.
- 36 Pehrson 2015 s. 267–271.
- 37 Sigurd West, Hoquiam, Washington; SLS 1859, band 1971:419.

Östern

- 1 Myhrman 1972 s. 33–34.
- 2 Myhrman 1972 s. 103–109.
- 3 Myhrman 1972 s. 114–130.
- 4 Myhrman 1972 s. 130–131.
- 5 Myhrman 1972 s. 145.
- 6 SLS 975, 1969.
- 7 Se närmare under rubriken ”Tidningar” (Nygård, Josef), http://finlander.genealogia.fi/sfhs/wiki/index.php/Guldrushen_2_-_Olin,_namnlistor.
- 8 *Finbyboken* s. 465.
- 9 Om värnpliktsstrejken, se *Uppslagsverket Finland* 5 s. 474.
- 10 Myhrman 1972 s. 99–100.
- 11 Engman 2016 s. 259–260.
- 12 *Finbyboken* s. 347.
- 13 *Finn-kors* och *finn-korsad-kjol*, FO II s. 52.
- 14 Myhrman 1972 s. 147–148.
- 15 Myhrman 1972 s. 137–138, 147.
- 16 Myhrman 1972 s. 148. – Julina Nyrén var kusin med den kände evangelisten och väckelseledaren Frank Mangs, som var nära knuten till Fria Missionsförbundet i Finland och Svenska missionsförbundet i Sverige. Han var en uppskattad talare i både Norden och USA; om Frank Mangs, se *Uppslagsverket Finland* 3 s. 382.
- 17 Meinander 1999 s. 205.

- 18 Myhrman 1972 s. 143.
- 19 Om ubåtskriget under första världskriget, t.ex. Nationalencyklopedin, www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/oinskränkt-ubåtskrig; se även Ivar Bonde i kapitlet ”New York”.
- 20 SLS 1859, band 1971:471.
- 21 Jfr Tommola 1989 om New York-finnarnas tydliga lojalitet s. 329; Pehrson 1915 s. 239–271.
- 22 Pehrson 1915 s. 264–265.
- 23 SLS 1859, band 1971:471.
- 24 Finell 1983 s. 149.
- 25 SLS 2269, band 1972:44.
- 26 Om gästgiverier i Finland, se *Uppslagsverket Finland* 2 s. 238.
- 27 Om Uno Moring, se *Uppslagsverket Finland* 3 s. 467. I Finland är han främst känd för sina tonsättningar av W. K. E. Wichmanns ”Österbotten” och Arvid Mörnes ”Hymn till Nyland”.
- 28 *Närpes hembygdsbok*, foto s. 50.
- 29 *Finbyboken*, bild av gruvarbetare i Virginia s. 328.
- 30 Myhrman 1972 s. 145.
- 31 SLS 990 s. 1035 f.; om ”Ripelin” och ”Ripelalinjon”, se faktaruta i Oskar Klemets berättelse ovan.
- 32 SLS 990:342; skrivfel rättade i citaten.
- 33 SLS 990 s. 1037–1039. *Gråt* är egentligen en nordösterbottnisk form, den sydösterbottniska är *grät*. *Pjul* är ett lånord i dialekten. Det kommer av amerikaengelskans *pule* som betyder ’gråta med tunn röst’.
- 34 SLS 990 s. 1061.
- 35 Myhrman 1972 s. 104.
- 36 Albert Brommels (1891–1962) var folkskollärare, tidningsman och politiker. Som lärare verkade han länge i Gottböle i Närpes, och riksdagsman för Svenska folkpartiet i han 1945–1951. Efter pensioneringen var han 1956–1961 redaktör på *Kaskö Tidning*. Brommels 1998 s. 112 f.
- 37 Myhrman 1972 s. 104–106.
- 38 Myhrman 1972 s. 93–94, 123–124.
- 39 SLS 990 s. 1057.
- 40 ”Emigrantvalsen” publicerades 1928. Den är skriven av signaturerna Berner och John Nelson, alias kompositören Helge Lindberg och textförfattaren Gösta Stevens; <https://katalog.visarkiv.se/lib/views/visolat/ShowRecord.aspx?id=959302>.
- 41 Ordet *sköt* är det-ord i dialekten: *ett sköt, flera sköt*. Verbet *räka* betyder ’driva med strömmen’, SAOB *räka* v. 2.
- 42 Om fiske med storsköt i Nämpnäs, 37 meter långa och 11 meter djupa, i Nikander 1959 s. 101–102.

New York

- 1 Pehrson 2015 s. 21–55.
- 2 Myhrman 1972 s. 88–91, 97.
- 3 Tommola 1989 s. 112–119; karta ”Suomalainen Harlem” s. 114.
- 4 Tommola 1989 s. 115, 118–119.
- 5 Tommola 1989 s. 116, 187.
- 6 Tommola 1989 s. 118–119, 187, 194–202.
- 7 Tommola 1989 s. 194–200.
- 8 Om travbanan i Bronx, se https://en.wikipedia.org/wiki/Morris_Park_Racecourse.
- 9 Myhrman 1972 s. 70.
- 10 Myhrman 1972 s. 99.
- 11 SLS 990, 1970, s. 1138–1160.
- 12 https://sv.wikipedia.org/wiki/George_Washington_Bridge.
- 13 Tommola 1989 s. 214.
- 14 Virtaranta 1996 s. 47.
- 15 Virtaranta 1996 s. 51–52, 58–59, 67, 94–95.
- 16 Om Island Pond var första anhalt på USA:s sida om gränsen, så var det inte i New Hampshire utan i Vermont som rymlingarna kom över gränsen. Island Pond är känt för att vara en av de första internationella järnvägsknutarna i USA, mellan Portland, Maine och Montreal, Quebec. ”Provröstningen” Uno talar om avser Dixville Notch i norra New Hampshire, en liten ort som är känd för att vara en av de första att meddela resultatet av primärval i New Hampshire och av presidentval i USA, se https://fi.wikipedia.org/wiki/Dixville_Notch.
- 17 Tommola 1989 s. 272.
- 18 Tommola 1989 s. 265–266, 270–275; Virtaranta 1996, t.ex. s. 52, 59, 66, 154–155, 169–173, 191–192, 205–206, 220. Svensktalande finländare tycks inte ha låtit sig värvas att delta i bygget av Karelen. Ett fåtal lämnade New York för Karelen 1932, men de tog fort nog sin tillflykt till Finland. Se Finlandssvenska Ungdomsföreningen nedan.
- 19 Om bron, se https://en.wikipedia.org/wiki/Bayonne_Bridge.
- 20 Tommola 1989 s. 42–43.
- 21 Citerat efter Anna Larsdotter i *Populär Historia* 7/2009.
- 22 Tommola 1989 s. 51–52.
- 23 Salminen 1968 s. 252–253.
- 24 *Amerikatrunken* 1976 s. 116–120.
- 25 <https://www.findagrave.com/memorial/17673245/lila-vanderbilt-field>.
- 26 https://en.wikipedia.org/wiki/Florence_Adele_Vanderbilt_Twombly.
- 27 Tommola 1989 s. 108, 265–266.
- 28 Myhrman 1972 s. 96.

- 29 Långbacka, Ralf 2011; Kummel 1980 s. 513. Backlund anslöt sig 1946 till Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF), som han representerade i riksdagen 1958–1970. Han har kallats ”den siste Amerikasocialisten i Finlands riksdag”.
- 30 Långbacka, Hans 2017 s. 29 och Bilaga 2.1; Långbacka, Ralf 2011.
- 31 Myhrman 1972 s. 70; se även Ivar Bonde ovan.
- 32 Salminen 1968 s. 47–50.
- 33 Salminen 1968 s. 183.
- 34 Myhrman 1972 s. 26–27.

Mellanvästern

- 1 Myhrman 1972 s. 155–266.
- 2 Myhrman 1972 s. 292.
- 3 *Finbyboken* s. 139.
- 4 SLS 990 s. 1166.
- 5 SLS 990 s. 1166–1167.
- 6 Myhrman 1972 s. 241.
- 7 SLS 990 s. 1167.
- 8 SLS 990 s. 1167–1168.
- 9 SLS 990 s. 1168.
- 10 Kummel 1980 s. 515.
- 11 Myhrman 1972 s. 292.
- 12 Om familjen Bengts, se finlander.genealogia.fi/archive/index.php/t-4064.html.
- 13 Om Dust Bowl, se https://sv.wikipedia.org/wiki/Dust_Bowl.
- 14 Om den amerikanska trohetsleden, se https://sv.wikipedia.org/wiki/Pledge_of_Allegiance.
- 15 Myhrman 1972 s. 254.
- 16 Om Northern Pacific, se https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Pacific_Railway.
- 17 SLS 990 s. 1090–1091.
- 18 SLS 990 s. 1094.
- 19 SLS 990 s. 1095.
- 20 SLS 990 s. 1097.
- 21 SLS 990 s. 1096.
- 22 SLS 990 s. 1099.
- 23 Pehrson 2015, kapitlet ”Tyskvänliga svenskar” s. 239–271, särskilt s. 248–262.
- 24 SLS 990 s. 1091–1092.
- 25 SLS 990 s. 1098.
- 26 Pehrson 2015, kapitlet ”Rasbiologin blir rumsren”, särskilt s. 281–289.

Butte, Montana

- 1 Myhrman 1972 s. 271–294.
- 2 Myhrman 1972 s. 274.
- 3 Myhrman 1972 s. 275.
- 4 Myhrman 1972 s. 280.
- 5 Myhrman 1972 s. 290–291.
- 6 Om gruvan i Butte, https://en.wikipedia.org/wiki/Berkeley_Pit. Den officiella rapporten om föroreningen kom från U.S. Fish and Wildlife Service 2017.
- 7 Signaturen LB i *Amerikatrunken* 1976 s. 63–66.
- 8 Brissenden 1920 s. 755–775.
- 9 Pehrson 2015 s. 345–383.
- 10 Virtaranta 1996 s. 152–154. – En berättelse om det tuffa livet på saloonerna i Gladstone i övre Michigan ingår i *Amerikatrunken* s. 137–144. En Petalaxbördig man berättar här hur det gick till när *lumberjackarna* kom ner från skogen och förlorade pengarna de tjänat genom att dricka beer och sätta sig i skuld hos mindre nogräknade *saloonkeepare*. Gott om kvinnfolk fanns det också, särskilt i Escanaba. ”Och efter pengar var de [kvinnorna] nog också.”
- 11 Om bordellkvarteret i Butte, se https://en.wikipedia.org/wiki/Butte_Montana;montanawomenshistory.org/red-light-women-of-wide-open-butte.
- 12 Om Finntown i Butte, se Shovers 1987 s. 12, 23, 113–114.
- 13 Lennart Barthell talar liksom Louis Hanson om tre hundra dödsfall i Speculator Mine 1917, bland dem många ”svenskfinnar”, *Amerikatrunken* 1976 s. 64.
- 14 Om gruvolyckan, se https://en.wikipedia.org/wiki/Speculator_Mine_disaster;www.minememorial.org/history/intro.htm; Shovers 1987 s. 54, 105–107.
- 15 Myhrman 1972 s. 273.

Västern

- 1 Myhrman 1972 s. 36–38.
- 2 Myhrman 1972 s. 369–371.

- 3 SLS 2269, band 1970:64, spår 2. Inspelat på emigrationssymposiet på Kilens hembygdsgård i Sideby i augusti 1970.
- 4 SLS 2269, band 1970:64, spår 2. En fot motsvarar cirka 30 cm, vilket betyder att träden som fälldes var 2,1 till 2,4 eller 3 meter i genomskärning.
- 5 Myhrman 1972 s. 45–50.
- 6 Myhrman 1972 s. 50–52.
- 7 Myhrman 1972 s. 52.
- 8 Tommola 1989 s. 42.
- 9 SLS 1859, band 1971:420.
- 10 SLS 1859, band 1971:420.
- 11 Bild av Otto Erikssons bil i *Närpes hembygdsbok* s. 79.
- 12 Om resan över Bottenhavet 1916, se www.lassebacklund.fi/serif/amerika.html.
- 13 SLS 2269, band 1970:71, spår 2. Tjök var ännu 1970 en självständig kommun. Sedan 1973 är det en del av staden Kristinestad.
- 14 Rikt illustrerade böcker om arbetet i de stora skogarna är Ralph W. Andrews *Glory Days of Logging* (1956) och *Timber* (1968). En *log chute* avbildas t.ex. i Andrews 1956 s. 21, 36 och 1968 s. 152.
- 15 Myhrman 1972 s. 99.
- 16 Myhrman 1972 s. 290–291. Avfallet från silverbrytningen i Bunker Hill släpptes ut direkt i floden Coeur d'Alene med stark miljöpåverkan som följd. Gruvan stängdes 1981 men kan komma att öppnas igen efter stora insatser för att rena miljön, se https://en.wikipedia.org/wiki/Bunker_Hill_Mine_and_Smelting_Complex.
- 17 Virtaranta 1996 s. 182–188.

Berättare och berättelser

- 1 Jfr Virtaranta m.fl. 1993 s. 35.

Amerikas betydelse

- 1 Engman 2016 s. 218.
- 2 Engman 2016 s. 218–221; även Kummel 1980 s. 515.
- 3 Lokaltidningen *Syd-Österbotten* 13.4.2019 utifrån uppgifter från Statistikcentralen.
- 4 Smeds 1935 s. 339.
- 5 SLS 990 s. 1061–1065. Repliker på dialekt har försetts med översättning inom parentes.
- 6 Kummel 1980 s. 514.
- 7 *Syd-Österbotten* 9.5.2019.
- 8 Närpesmodellen som förebild för integration har dokumenterats också i en forskningsrapport från Migrationsinstitutet, Mattila & Björklund 2013.

Källor och litteratur

Källor

Institutet för de inhemska språken, Helsingfors

FMK 194. Utskrift av inspelning 1967:25b. Närpes. Ann-Marie Ivars.

Migrationsinstitutet, Åbo

Emigrantregistret, maine.utu.fi/emreg/rekisteri_s.php.

Svenska litteratursällskapet i Finland, Finlands svenska folkmusikinstitut, Vasa
FMI 257. Amerikaemigranterns musik och kultur. Ann-Mari Häggman.
2002.

Svenska litteratursällskapet i Finland, Traditions- och språksamlingen, Helsingfors
SLS 975. Emigration, emigrantbrev. Sideby, Lappfjärd. Marianne Nordin.
1969.

SLS 990. Arkivets pristävling nr 13. Finland. ”Utvandrarna. Minnen om emigrationen från Finlands svenskbygder.” 1970.

SLS 1859. Amerikaexpeditionen 1971. För de inspelningar som ligger till grund för berättelserna från invandrare hänvisas till ”Berättare och berättelser” i denna bok. Dessutom citeras band 1971:420, 471.

SLS 2027. Finlandssvenska ättlingar i Amerika; identitet och etnicitet. Susanne Österlund-Pötzsch. 1999.

SLS 2269. Äldre arkivinspelningar 1952–1986. För de inspelningar som ligger till grund för berättelserna från återvandrare hänvisas till ”Berättare och berättelser” i denna bok. Dessutom citeras band 1970:64 spår 2 och 1972:44.

Litteratur

Amerikatrunken. Emigranter berättar om sig själva 1976: Red. av Ragna Ahlbäck, Marianne Blomqvist, Lars Huldén, Ann-Marie Ivars & Mikael Reuter. Helsingfors: Schildt.

Andrews, Ralph W. 1956: *Glory days of logging. Action in the big woods – British Columbia to California*. New York: Bonanza Books.

Andrews, Ralph W. 1968: *Timber. Toil and trouble in the big woods*. Seattle: Superior Publishing Company.

Beijbom, Ulf 1996: *Amerikaminnen. Berättelser i utvandrabygd*. Stockholm: Norstedts.

Brissenden, Paul F. 1920: The Butte Miners and the Rustling Card. I: *The American Economic Review*. Vol. 10, No. 4 (Dec. 1920). S. 755–775.

Brommels, Jarl 1998: *Hemfolk och utvandrare. Släkten Brommels*. [Eget förlag].

Ekrem, Carola 2014: ”Belysningen af vår allmoges andliga lif.” I: *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 774. Helsingfors. Frågelistan ”Utvandrarna” s. 174–176.

Engman, Max 1984: Finland – ett utflyttningsland. In- och utflyttning under fyra sekler. I: *Svenskt i Finland 2. Demografiska och socialhistoriska studier*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 519. Helsingfors. S. 117–164.

Engman, Max 1997: *Norden och flyttningarna under nya tiden*. København: Foreningerne Norden.

Engman, Max 2016: *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 702:3. Helsingfors.

Finbyboken: om en by i Närpes. Närpes: Finby byförening, 1989.

Finell, Helge 1983: Kaskö stads näringar. I: *Kaskö stads historia*. Kaskö: Kaskö stad. S. 109–167.

FO I–IV = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken jämte Svenska litteratursällskapet i Finland (band IV). 1982–2007.

Forsén, Annette 2018: Gränstrafiken mellan Torneå och Haparanda 1914–1917. I: Nils Erik Villstrand & Kasper Westerlund (red.), *Sjöfarten i krig*. Meddelanden från Sjöfartshistoriska institutet vid Åbo Akademi nr 35. Åbo. S. 65–77.

Hindström, Björn 1974: Närpesbygden i krig och ofärd. I: *Närpes i går och i dag*. Närpes: Närpes kommuns förlag. S. 547–601.

Huldén, Lars 1972: Finlandssvenskan i USA och Kanada. I: *Språk i Norden* 1972. S. 59–72.

Huldén, Lars 2015: Vi jagade berättelser i Amerika. I: *Språkbruk* 2015:3. S. 14–19.

Kero, Reino 1974: *Migration from Finland to North America in the years between the United States Civil War and the First World War*. Turku: Migration Institute of Finland.

Kero, Reino 1982: *Suomen siirtolaisuuden historia 1. Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen siirtolaisuuden tausta, määrä, rakenne, kuljetusorganisaatio ja sijoittuminen päämääräalueelle*. Turun yliopisto. Historian laitos. Julkaisuja 10. Turku.

Korkiasaari, Jouni, Tytti-Maaria Laine & Mika Harju-Seppänen 2015: *To the Land of the Gilded Streets. Emigrants' Journey from Finland through Great Britain to North America During the Era of Mass Emigration*. Turku: Siirtolaisinstituutti.

Kummel, Bengt 1980: Emigrationen från svenska Österbotten 1870–1970. En översikt. I: *Svenska Österbottens historia III*. Vasa: Svenska Österbottens landskapsförbund. S. 433–533.

- Larsdotter, Anna 2009: Pigornas slit. I: *Populär Historia* 7/2009. S. 32–36.
- Larsmo, Ola 2016: *Swede Hollow*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag. – Pocketupplaga 2017.
- Liljewall, Britt 2001: *Självskrivna liv: studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Långbacka, Ralf 2011: Backlund, Georg. I: *Biografiskt lexikon för Finland* 3, URN:NBN:fi:sls-5551-1416928958157.
- Långbacka, Hans 2017: *Min morfar Josef Anders Skinnars/Backlund 1866... 1942*. [Eget förlag].
- Mattila, Markku & Krister Björklund 2013: *Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Närpiön malli maahanmuuttajien kotouttamisessa*. Aluekeskuksen tutkimuksia nro 5. Turku: Siirtolaisinstituutti.
- Meinander, Henrik 1999: *Finlands historia* 4. Esbo: Schildt.
- Myhrman, Anders 1972: *Finlandssvenskar i Amerika*. Folklivsstudier IX. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 453. Helsingfors.
- Nikander, Gabriel 1959: Samfällt fiske och ängsbruk. 1. Fiske på allmänningvatten. I: *Folklivsstudier* 5. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 370. Helsingfors. S. 86–103.
- Norrvik, Christer 1981: *Briggen Carl Gustaf 1875–1889. Under österbottniska segel i ångans tidevarv*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 498. Helsingfors.
- Närpes hembygdsbok. Närpes: Närpes kommun. 1986.
- Pehrson, Lennart 2015: *Den nya tiden. Utvandringen till Amerika III*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Rands, Agnes 2005: *Even Seagulls Cry*. Bend, Oregon: Maverick Publications.
- Rands, Agnes 2007: *Från blåbär och björk till hucklebär och douglasgran*. Vasa: Labyrinth Books. – Originaltitel *Where the Huckleberries Grow*, 2000.
- Reuter, Mikael 2015: På en generation blev svenskan engelska. I: *Språkbruk* 2015:4. S. 25–27.
- Salminen, Sally 1968: *Min amerikanska saga*. Helsingfors: Schildt.
- Svenska Akademiens ordbok (SAOB)*. Lund. 1898–. – Även www.saob.se.
- Shovers, Brian Lee 1987: *Miners, managers, and machines: Industrial accidents and occupational disease in the Butte underground, 1880–1920*. Bozeman: Montana State University.
- Smeds, Helmer 1935: *Malaxbygden. Bebyggelse och hushållning i södra delen av Österbottens svenskygd. En studie i människans och näringslivets geografi*. Helsingfors: E. Ingelius boktryckeri.
- Sundquist Empie, Arlene 2013: *Till Amerika vi gå. Arvet efter Ida Lillbroända, finländsk emigrant 1893*. Vasa: Scriptum.
- Thompson, Paul 1978 [1988, 2000]: *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Thor Tureby, Malin & Lars Hansson (red.) 2015: *Muntlig historia i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Tommola, Esko 1989: *Uuden maan rakentajat. New Yorkin suomalaisten tarina*. Helsinki: Otava.
- Uppslagsverket Finland* 1–5. Helsingfors: Schildt 2003–2007. – Även www.uppslagsverket.fi.
- Villstrand, Nils Erik 2002: *Landet ammorunda. Uppsatser om Österbottens historia*. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottiska Samfundet 65. Vasa.
- Virtaranta, Pertti 1996: *Hauska tutustua. Amerikansuomalaisia tapaamassa*. Toimittanut Jaakko Yli-Paavola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Virtaranta, Pertti, Hannele Jönsson-Korhola, Maisa Martin & Maija Kainulainen 1993: *Amerikansuomi*. Tietolipas 125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Åkerblom, K. V. 1952: *Lappfjärds historia II*. Lappfjärd: Lappfjärds kommun.
- Österlund-Pöttsch, Susanne 2003: *American Plus. Etnisk identitet hos finlandssvenska ättlingar i Nordamerika*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 658. Helsingfors.

Tidning

Syd-Österbotten 2019

Elektroniska källor, kapitelvis

Östern

- ”Ett emigrantbrev”, faktaruta, The Swedish-Finn Historical Society, http://finlander.genealogia.fi/sfhswiki/index.php/Guldrushen_2_-_Olin,_namnlistor (hämtat 3.2.2020).
- Oskar Holm, ubåtskriget 1916, ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/oinskränt-ubåtskrig (hämtat 12.3.2020).
- Tyra Hägglund, ”Emigrantvalsen”, <https://katalog.visarkiv.se/lib/views/visolat/ShowRecord.aspx?id=959302> (hämtat 9.3.2020).

New York

- Ivar Bonde, Morris Park i Bronx, https://en.wikipedia.org/wiki/Morris_Park_Racecourse (hämtat 21.10.2019).
- Gideon Elpe, brobygge, https://sv.wikipedia.org/wiki/George_Washington_Bridge (hämtat 21.10.2019).
- Uno Back, första resultat inför presidentval i USA från Dixville Notch i New Hampshire, https://fi.wikipedia.org/wiki/Dixville_Notch (hämtat 21.10.2019).
- Uno Back, brobygge, https://en.wikipedia.org/wiki/Bayonne_Bridge (hämtat 21.10.2019).

Alma Ekström, personer tillhörande släkten Vanderbilt, <https://www.findagrave.com/memorial/17673245/lila-vanderbilt-field> (hämtat 21.10.2019).

Signe Larson, personer tillhörande släkten Vanderbilt, https://en.wikipedia.org/wiki/Florence_Adele_Vanderbilt_Twombly (hämtat 21.10.2019).

Mellanvästern

Julina Nyrén, farmarkolonin i South Dakota, familjen Bengts, finlander. genalogia.fi/archive/index.php/t-4064.html (hämtat 22.10.2019).

Julina Nyrén, Dust Bowl, https://sv.wikipedia.org/wiki/Dust_Bowl (hämtat 22.10.2019).

Valdemar Westerback, faktaruta, den amerikanska trohetseden, https://sv.wikipedia.org/wiki/Pledge_of_Allegiance (hämtat 19.2.2020).

Axel Bodbacka, Northern Pacific-järnvägen, https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Pacific_Railway (hämtat 22.10.2019).

Butte, Montana

Louis Hanson, Berkeley Pit, https://en.wikipedia.org/wiki/Berkeley_Pit (hämtat 22.10.2019).

Louis Hanson, staden Butte, https://en.wikipedia.org/wiki/Butte_Montana (hämtat 19.2.2020).

Louis Hanson, bordellkvarteret i Butte, <http://montanawomenshistory.org/red-light-women-of-wide-open-butte/> (hämtat 23.10.2019).

Louis Hanson, gruvolyckan 1917, https://en.wikipedia.org/wiki/Spectulator_Mine_disaster och www.minememorial.org/history/intro.htm (hämtat 23.10.2019).

Västern

Johannes Gröndahl, faktaruta, www.lassebacklund.fi/serif/amerika.html (hämtat 23.10.2019).

Sigurd West, gruvan Bunker Hill i Idaho, https://en.wikipedia.org/wiki/Bunker_Hill_Mine_and_Smelting_Complex (hämtat 24.10.2019).

Bildkällor

Library of Congress, Washington D.C.

Prints and Photographs Division

221

Prints and Photographs Division, Farm Security Administration/
Office of War Information Black-and-White Negatives

196 (foto John Vachon), 230 (foto Arthur Rothstein)

Mariehamns stadsbibliotek

179

Migrationsinstitutets arkiv, Åbo

37

Nasjonalbiblioteket, Oslo

119 (foto Narve Skarpmoen)

New York Public Library

213 (foto Edwin Levick)

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors/Vasa

Utvandrarna. Minnen om emigrationen från Finlands svensksbygder (SLS 990)

32, 66 (båda), 81, 106, 182, 190, 203, 247, 260, 276

Finlandssvenskar i Amerika, The Finland-Swedes in America (SLS 1049)

257

Emigrantbilder från Förenta Staterna insamlade under Amerikaexpeditionen
1971 (SLS 1051)

269, 270, 293

Amerikaexpeditionen 1971 (SLS 1859)

13, 27, 92, 96, 99, 170, 227, 234, 239, 285 (samtliga, foto Ann-Marie Ivars)

Hembygdsvetenskapgruppen i Gerby-Vestervik (ÖTA 270)

244

Ann-Marie Ivars

110, 159

Amerikatrunken 1976 s. 8–9

12

Engman 1984 s. 141, efter Kero 1974 s. 51

19

